

ORVOS KÖNYV

M e l l y e t

MÉLTÓSÁGOS LIBER BARO STÖRCK ANTAL

UR O NAGYSÁGA

MIND A' KÉT CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FELSÉG-
NEK TANÁTSOSA, ELSŐ ORVOSA, AZ OR-
VOSI TUDOMÁNY TANÍTÁSÁNAK ÁL-
LANDO IGAZGÁTOJA, AZ AUSTRIAI
MINDEN ÖRÖKÖS ORSZÁGOKNAK
PROTOMEDICUSA,

Az Auszriai Német Tartományok-
ban lévő Táborig, és Falusi Borbé-
lyok számára, Német Nyel-
ven irott.

Maga Nemzete hasznára pedig minap
Bétsben lúkván, ugyan ott Ma-
gyar Nyelvre fordított

M I L E S Z J O S E F

MED. DOCTOR mostan á Ketskeméti H. C.
Oskolában Rektor és Professzor.

Első Darab.

B É T S B E N,
NEMES TRATTNER TAMÁS Udvari
Nyomtato és könyv árosnál

MDCCLXXVIII.. 1778

o Schickler. N...

A' nyomtatásban esett hibákat, mellyek a' második Darabnak végén fel-tétettek, szügfég, hogy az Olvasó elebb meg jobbitta, míg e' Könyvel élni kívánna.

278
A M A Z

SZÉLESEN KI TERJEDETT TUDO-

MÁNYÁRUL, SOK RENDBÉLI EM-

LÉKEZETES MUNKÁIROL A'

TUDOS VILÁG ELŐTT ESMÉRETES,

MÉLTOSÁGOS

K O L L Á R

F E R E N T Z

U R N A K.

MIND A' KÉT CZÁSZÁRI ÉS KI-

RÁLYI FELSÉGNEK

Minden Birodalmokbéli Actualis Bel-

ső Titkok Tanátsoffának a' Czászâri

és Királyi, temérdek fokafágu és

ritkafágu könyvekkel fényeskedő

Bibliotheca Directorának &c. &c.

Ö MÉLTOSÁGÁNAK

MÉLTÓSÁGOS UR!

Minden embereknek ugyan; de kivált Hazánk Fiainak hogy szolgáljunk: természeti kötelességünk. Mennyire szívében fekszik a' MÉLTÓSÁGOS UR-NAK, Hazája Fiai boldogulásának előmozdítása: könnyű volt megértenem, avagy csak abbul is, midőn jelen létemben, Hazánkhoz azon Fiairol, kik a' nagyobb Városoktól távolabb, a' mezőkön és falukon lakván, nyavalyájokban, majd minden Orvosi segítség nélkül meg

fofztattak, szánakozo indulattal emlékezni, és e' végre a' NAGYSÁGOS LIB. BARO STÖRCK ANTAL ARCHIATER Németül irott Orvosi könyvének Magyar nyelvre valo forditáfát, javafolni méltoztatott: hogy igy ezen könyvnek olvasáfá által a' falukon a' Borbélyok is, a' szegény betegeknek segittséggel lehetnének.

Hogy azért, mind a' MÉLTOSÁGOS UR helyes kívánfágának, mind a' magam kötelefféggemnek eleget tennék: ezen Orvosi

vofi könyvet Magyar nyelvünkre fordítottam.

Minthogy pedig első eszköz volt, a' MÉLTOSÁGOS UR benne, hogy ezen könyvet Hazánk Fiai, a' magok született nyelvén olvassák, helyesnek itéltem, hogy ennek Magyar nyelvünkön való kiadását, a' MÉLTOSÁGOS URNAK ajánlanám: hogy így a' többek között, ezért is, Hazánkban, a' MÉLTOSÁGOS URNAK Neve, jó és hálá adó emlékezetben maradjon. Mert ki nem tud-

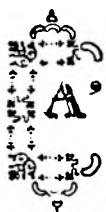
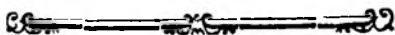
ja? hogy fok és fő, más nagy munkás könyveivel, ugy is már a MÉLTOSÁGOS UR, a' maga Nevét, a' Tudos Világ előtt hathatatlanná tette. Hogy pedig a' MÉLTOSÁGOS UR élete, fok és számos esztendőkre, tovább-is hasznoffan terjedjen, sziveffen kívánom.

A' MÉLTOSÁGOS URNAK

alázatos szolgája
MILESZ JOSEF.
MED. DOCT.

Az Autornak Elöl-járo Beszéde.

A jó rend tartásu Közönséges Társaságnak főbb gondjai közzül egyik az, hogy a' maga lakosainak egészségekre vigyázzon: mert az ő hatalma a' szerént nő vagy fogy, a' mint a' lakosoknak száma öregbedik vagy kissebbedik.

Nem lenni, vagy a' betegség miatt a' közönséges Társaság szükséges dolgaira alkalmatlannak lenni, e' tekintetben mind egy. Minden foglalatosság, munka, és hivatal a' Közönséges Társaságban, egészséges tettet kíván.

Ez az igazság tudva volt eleitől fogva minden jó rendelésü Közönséges Társaságokban, mellyek a' magok lakosainak egészségére tzelezo bölts rendeléseik által,
fok-

fokkal nagyobb emlékezetet szerettek magoknak a' maradékoknál, mint sem a' levágott ellenfégeknek bé halmozott testeik felett emelt oszlopok által.

Tsak az a' kár, hogy az illy, emberi nemzetnek javára néző jó rendeléseknek, még eddig nem felelt meg minden részben a' dolog.

Valo ugyan, hogy azok minden modot elkövettek, semmi költségnek nem kedveztek: jó polgári Törvényeket szabtak, hogy tudatlan, kártékony, kontár orvosok a' népet ne vesztegeffék, hanem a' lakosoknak egészsége olyan személyekre biztassék. kiknek az Orvosi Tudományban valo tehetségek és készületek, szoros próbák által meg vizsgálattott, és helyesnek lenni találtattott: de az illy Doctorok többire a' városokban lakván, nints benne modjok, hogy a' távol és meszszire lakozó Falusi népnek is segittséggel lehessenek.

Innét vagyon, hogy nagy része a' Falusi népnek, és a' katonáknak, kiknek majd még nagyobb jussok volna arra, hogy a' Közönféges Társaság az ő egészségekre vigyázzon, ezen jó rendeléseknek majd leg kissebb hasznát vésszik, mind két fél pedig fok féle nyavalyokban eshetik, mellyekben többire tsak a' Borbélyok forgolodnak körülök.

E dolgon másként nem lehet hát segíteni, hanem hogy a' Borbélyok annyi oktatást végyenek, a' mennyit szükfeg tudni arra, hogy a' gyakrabban elő forduló betegségekben segitféggel leheffenek.

E vala régtől fogva az én leg főbb kívánfágom, mellyet is, hogy a' **CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FELSÉGEK** meg értvén, minjárt bé tellyesítettek, azért ő **FELSEGEKNEK** örökös háláadással tartozom.

Az ujjonnan fel állított Oskolák, hogy azokban a' Borbélyok az Orvosi Tudománynak szükfégesebb fundamentomít Német nyelven, és annak gyakorlását a' betegek ágya körül, meg tanulyák, az ő **FELSÉGEK** szeretetének, mellynek sugára, a' leg alacsonyabb soru lakosokra is ki terjed, tökéletes bizonyfágai.

De nem minden Borbélyoknak lehet még is réizek ezen nagy jó-téteményben: mert fokban meszsze laknak Bétstől, fokban pedig egyéb otthon lévő állapottyaik miatt ide nem jöhetnek az Oskolákba.

Ennek meg gondolása vett arra engemet, hogy ezen könyvet irjam, mellyben az Orvosi Tudománynak azon regulái vagynak egybe szedegetve, mellyek a' betegek gyógyításában gyakoroltatnak. Ezen

könyvnek hasznát vehetik az olyan Borbélyok is, kik az előtt élő nyelvel való tanítást is halgattak, most pedig elméjüket ennek olvasása által segíthetik.

Szükség még, hogy azoknak megmondjam, a' kiknek számokra egyenesen 'e könyvet irtam, hogy a' mint e' könyvben írva van, mindent olly rendel, még pedig égnéhányszor, olvassanak meg, és jól meg kérödzék a' dolgot, a' mit meg olvasnak: mert ha tsak initt amott olvasnak egy-egy darabot benne, ugy el nem érik e' könyvnek irásában fel tett tzelomat.

Mivel pedig e' könyvet olly Borbélyoknak irtam, kik már a' magok mesterféget jól tudják: azért is a' nyavalyáknak külső orvosláláruul semmit is nem irtam.

A' szereknek mértéke, fel nőtt, és jó erős terméztü személyekhez van szabva, ki vévén a' kisdedek nyavalyájáruul való szakaszt: a' Borbélyt illeti azért, hogy tudja a' többit a' betegeknek idejéhez, erejéhez és Neméhez mérfékelni.

Helyesnek itéltem lenni azt is, hogy azon egy nyavalyában, azon egy végre tzelozo szerek közzül, többeket is feljegyezzek: mert a' beteg meg unnya mindég tsak azon egy szerrel élni, és más egyéb kör-

környül álló dolgok is gyakran meg kívánnyák a' szereknek ilyen változtatását.

Az el-kézfűlt, és egy nével nevezett szereket, meg lehet az Auszriai Pro-
vintzialis Patikás könyvben találni, melly Németül is olvastatik.

Hogy pedig annál nagyobb haszna lenne e' könyvnek, az abban elő forduló szerek is, bizonyos rendekre osztattak fel, és a' nevezetesebb dolgokra mutató Tábla is hozzá van ragasztva.

Mások ha olvassák e' könyvet, kiknek számokra nem irtam azt, emlékezzenek meg az olvasás közben arról a' tzelrol, mellyet én előttem tartottam e' könyvnek irásában.

Irtam ezen könyvet az Auszriai Német Tartományokban lévő Tábori, és Falusi Borbélyok számára. Innét van hogy némelly dolgokat csak rövideden, némellyeket pedig nem is illetem. Innét van az is, hogy mesterféges szollásnak modjával nem éltem, és hogy fokszor, a' népnek szokott beszédét követtem.

En magam sem tartom azt, hogy e' könyvben mindenféle állapotra lehetne tanácsot találni: de csak ugyan fokra lehet. Ambár pedig a' Borbélynak kezében legyen ez a' könyv, de még sem mehet ő

annyira, mint a' Doctor: szélesebben terjed ki fokkal az Orvosi Tudomány, mint sem az, a' mit a' Borbélyok tanulnak: egy szoval a' Borbély még azért koránt sem Doctor.

Hanem tsak ugyan, ha az elmének jó tehetségével bir a' Borbély: azt végbe viheti, a' mit e' könyvben olvas; és ekképpen hogy ő akkor használt, arról az én magam, fokféle betegségekben tett tulajdon próbáim, nem hagynak engemet kételkedni.

Az én munkámnak bőféges jutalma az, és még több munkára is hathatos ösztön, ha e' részben a' **TSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FELSÉGEK** kívánfágának, és a' magam tzeljának, melly ízerént az embereknek javára lenni nem kívánok megszünni, eleget tettem.

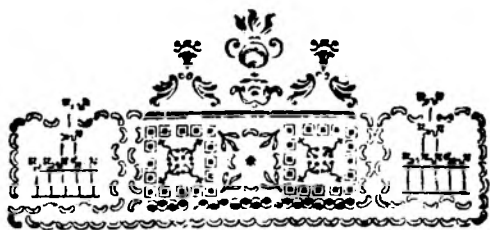
LAISTROM

Az Első Darabra.

	Levél.
A' Hideg-lelésről.	I
Az állandó Forró-Hideg lelésről.	10
A' Rothafzto Hideg-lelésről.	43
A' Gyuladásról.	51
Az agyvelőnek gyuladásáról.	58
A' Szem gyulástól.	64
A' Fülnek gyuladásáról.	69
A' Torok fájásról.	—
Az Oldal-nyílallásról.	86
A' Tüdőnek gyuladásáról.	101
A' Vér köpésről.	116
A' Fulafzto nehéz lélekzésről.	127
A' mejjbéli vízi betegségről.	136
A' Szív dobogásról.	140
A' Náthás Hurutról.	146
A' Fulafzto Hurutról.	149
A' Kereftül való hártya gyuladásról.	155
A' Májnak gyuladásáról.	158
A Gyomornak gyuladásáról.	163
A' Gyomornak öízve vőlodásáról.	166
Az étel utálásról, és hányásról.	173
A' Vér okadásról.	174

A' Bél fájásról, Koldök tsömörről, Kolikáról.	179
A' Has - menésről.....	191
A' Vér - Hasról.....	198
A' Veséknek gyuladásáról.....	211
A' Köfzvényről.....	214
A' Hojagos Himlöröl.....	228
A' Himlö - bé - oltásról.....	262
A' Veres Himlöröl.....	276
A' test bőrén lévő skarlát színü fel tsattanás- rol.....	286
Az Orbántzrol, vagy Sz. Antal tüzeröl, Fo- lyosforul.....	287
A' Gutta ütésről.....	302
A' szél - ütésről, vagy tagoknak el ejtéséről.	317
A' nyavalya törésről.....	322

BÉ VEZETÉS.

Az emberi testben minden tagnak, akár külső, akár belső legyen az, más más haszna, é- mindeniknek a' maga természetéhez intézett, más más munkája vagyon.

Midőn mind ezek a' tagok hiba nélkül való állapotban vagynak, és az ő természetekhez szabott munkájokban, könnyen, szabadon, helyesen, és álhatatosan el járnak, akkor az ember egészséges.

Külsőjelekből ha itélünk, egészséges ember az, a' ki vidám elméjű, a' maga munkáira, és tagjainak mozgatására, mindenkor alkalmatos; testének minden tagjai melegek, és lágyak égyarant, a' fzerént a' mint a' természet kívánnya; á brázattya egészséget mutat, és szép színű, a' fzerént a' mint lako földének természeti hozza magával; szemei vilá-

BÉ VEZETÉS.

goffak, frissek; ajaki pirossak; nyelve nedves, piros, és tiszta; külfő-belfőérzékenységei jok, és élesek; a' természeti szükségés ki-tisztulások rendi és ideje szerént mennek el-töle; ki-'s bé lehellése könnyü, tsendes, és egyenlő; pulzusa, vagy az élő-érnek fel-verése szabados, erős, kéfő, és egyenlő; álma tsendes, és erőt meg ujjito.

Ellenben, ha testünkben valamelly rész a' maga természetéhez intézett foglalatosságában hibáz azt könnyen, akadály nélkül, helyesen, álhatatossan nem tselekefzi, és abban szembetünöképpen hátrál, vagy meg fértödött: ekkor a' testben betegség van.

Senki tehát fundamentomossan valamely betegséget meg nem esmerhet, az az, voltaképpen meg nem értheti, mifoda rész hibázta el testünkben a' maga tulajdon munkáját? mennyire hibázta el? 's mifoda ok miatt hibázta el? 's mennyire fértödött meg azon rész? ha tsek előre jól meg nem tanulta, mi légyen külön minden tagnak, a' maga természetéhez intézett és szabott tulajdon munkája, az egészléges állapotban: a' ki pedig a' nyavalyát a' testben jól, okaival edgyütt meg nem esméri, az azt helyessen soha se- is gyogyittya meg.

Igen oktalanul tselekefznek hát azok, és magokat veszedelemre téfzikki, a' kik tanulatlan kontár kurusolokra bizzák egészlégeket.

Mlen-

Mennél nagyobb az akadály, vagy meg fértődés, mennél több és az életre szüklegelebb részek hibaznak az ő tulajdon munkájokban, mennél keményebbek a' fértő okok, és azok miatt a' testben lett meg háborodások: annál nagyobb és veszedelmelebb a' nyavalya is.

Az igen kemény, és veszedelmes nyavalya, nem hozzász: mert vagy életre, vagy halálra hamar el-válík. Ezért illy állapotban az orvos a' leg határozottabb orvossághoz nyuljon, mellyel a' természetnek el-lankadt erején hirtelen segittsen. Ekkor a' késedelem igen káros; gyenge orvosságok is nem segitnek; és jobb az igen veszedelmes nyavalyákban a' kértlégés hasznu orvosság-hoz is nyulni, mint sem a' beteget tiak oda hagyni, vagy semmit nem használó orvossággal vesztegetni.

Kisebb nyavalyákban ellenben, gyakran a' gyógyitást egyedül tiak a' természetre lehet hagyni, mellyet tiak ugyan, mikor vagy hibázni kezd, vagy elegendő ereje nintsen, segiteni kell.

Kitsiny nyavalyát erőszakos orvossággal a' ki egyfzeriben vagy meg gyógyítani, vagy meg rövidíteni akar; éppen ellenkezőképpen látja elni a' dolgot: mert az által a' természetet ki-vészi a' maga rendibül, a' nyavalyát nagyobbá 's hozzászabbá tsi, vagy olly kárt tehet, hogy azt gyakran halál követi.

BÉ VEZETÉS.

Nagyon és veszedelmessen hibáznak azok is, kik úgy tartják, hogy minden nyavalyának gyógyítáfat, vagy izzasztó, vagy okádtató, vagy alul-tisztító orvosságon, vagy ér-vágáson kell kezdeni: holott először a' nyavalyának természetét, és a' miatt a' testben lett háborodásokat kellene jól meg gondolni, és a' gyógyítáfnak módját a' szerént intézni.

Mert nintsen egy nyavalya is mellyben ugyan azon egy gyógyítáfnak módja mindenkor, és minden emberben szerentés volna: mivel többire majd minden betegben van valami különös, vagy testének természetében, vagy nyavalyája miatt lett változásában, a' mit jól gondolora kell venni, és a' mi más betegben nintsen, jollehet a' nyavalya ugyan azon egy légyen.

A' mi testünk kemény, és folyó részekből áll: e' szerint a' nyavalya is, vagy a' kemény, vagy a' folyó részek hibáibul ered, vagy mind a' kettőből:

A' folyó részek a' kemény részekben vagynak, és azok által indittatnak a' folyásra, és illendöképpen el-is készítettnek: de a' kemény részeknek is helyes mozgása, a' folyó részeknek: helyes voltatul függ.

Hogy azért testiünk részei az ő természetekhez szabott munkájokban helyesen el-járjanak, szükség, hogy mind a' kemény, mind a' folyó részek, jó áll-

la-

BÉ VEZETÉS.

lapatban légyenek. Mert ha edgyik, vagy másik rész, vagy mind a' kettő hibál: mindenkor betegség jő utánna.

A' mint a' testünkben valo edények, erejekre, nagyágokra, tágasságokra, formájokra, és hajlófágokra nézve különbözök: ugy az azokban folyo nedvességeknek is különbözöknek kell lenni.

A' szivből eredő, és a' szivhez visszafő térő nagy edényekben, testünknek különb-kiömb-féle nedvességei egybe keveredve mind edgyütt folynak a' vérrel. Midön pedig ezen egybe keveredett nedvességek a' szivből a' testnek minden részeire el oszlatnak a' vérrel: szükfég, hogy azok a' nedvességek, mellyek a' kisebb edényekhez valok, könnyen elváljanak a' többitöl, és a' magok rendelt helyekre térjenek bé: ha már az ilyen különbözö nedvességeknek egymástul valo el válása, nem helyesen esik meg, akkor a folyo részeknek keringése, *circulatioja* hibáz; és a' miatt sokféle nyavalyák lehetnek. Akkor esik pedig meg ez a' hiba, mikor a' test' nedvességei igen sürük, ragadosok, taknyosok, nyálkások.

Ellenben, ha a' test, nedvességei igen higak, vékonyak, el-olvadtak; ekkor a' kisebb és keskenyebb edények hamar és böven megtelnek; mivel ekkor azokba által mennek azok a' nedvességek is, mellyeknek a' nagyobb edényekben kellett volna maradni. Innen esik

BÉ VEZETÉS.

gyakran, a' nedvességeknék a' test' fok fele iiregiben valo ki-áradása; a' felette valo izzadás; a' nedvességeknék meg tojulása; daganatok; meg- dugulatok; keményedések, és veszedelmes meg-gyuladások, melyeket könnyen rothadás, fene és többire halál követ; mint ezt gyakran a' rothad ístul eredő Hidegglelésékben, Perisiben. Scorbutusban, és a' Frantzus nyavalyákban lehet látni.

Száklég hát hogy testünk' nedvességei jól el- készítültek és izelidek légyenek; mert különben testünk' táplálása hibálon esvén, majd minden nedvességek is abban meg vesztegetődnek. Ha pedig egyfzer testünk' nedvessége nem izelid, hanem tífös; így nem ták a' belső, hanem a' külső részek - is ki rá-godnak, és onnét gyakran veszedelmes, íst gyógyulhatatlan nyavalyák - is származnak. Vagy izinte, ha az nem esne is, ták ugyan a' kemény részek az ilyen benne folyo tífös nedvességtől felette ingereltetnek: honnét gyakran nagy fájdalmak, tagoknak erőszakos rángodásai, nyavalya törés, meg gyuladások, külömb-féle Hidegglelésék, veszedelmes és nehezen gyógyithato nyavalyák származnak.

Minden különös természetü tífösség, más más erőben adja ki magát a' mi testünkben. p. o. a' Himlős tífösség, izerecz himlős hidegglelést, 's azután himlős
ki

BÉ VEZETÉS.

ki pattogzást a' testen. Ismét egy, más természetű tíföffég, szerez vagy Veres himlőt, vagy tífálnos ki pattogzást, vagy skárlát színnel járó hideglelést, vagy köles forma pattogzásu hideglelést, vagy Patétlot, vagy Rühöt, vagy Scorbutust, vagy Frantzut, 's-a-t. És így testünknek nedvességeibül számtalan fok nyavalyák származhatnak.

De számosak a' nyavalyák-is, melyek a' test' kemény részeiből származnak. Ezek a' kemény részek, azok az eszközök, mellyek által testünknek minden mozgása, és munkája véghez mégyen. Ha márezen eszközök, igen merővek, vagy igen lankadtak: igen nagyok, vagy igen kitsínek; igen keskenyek, vagy igen tágafak: igen érzékenyek, vagy éppen érzéketlenek, mozdíthatatlanok, formátlanok, vagy éppen meg lértettek: akkor a' testnek szokott munkáji-is meg gátolodnak, és sok veszedelmes bajok következnek miattalgy a' test' kemény részeiben való hibák is gyakran orvosolhatatlanok; és többire nehezebben lehet gyógyítani, mint a' folyó részek hibáit.

Melly nagy, és veszedelmes légyen valamelly nyavalya, hogy azt jól meg tudhassuk, szükség az azzal edjütt járó jeleket, és a' miatt a' testben lett meg háborodásokat, jól gondolora venni; azután azokat az egéfféges testnek he-

BÉ VEZETÉS.

Iyefen végbe menni szokott munkáival öfzve hasonlítani. Ebből az öfzve hasonlít áfból lehet öfztán jól meg itélni, mennyire légyen távol ez vagy amaz nyavalya az egésszéges állapattul, melly nagy légyen a' fértődés, 's a' fzerént a' vezedelem is?

A' forro nyavalyákban nem lehet többire bizonyossan előre meg mondani, ha fel épül é, vagy nem a' beteg. Mert azokban gvakran hirtelen valo és váratlan változások esnek. Innen van, hogy fokszor olly betegek épülnek fel, kiknek gyógyulások felöl semmi reményféget nem hagyott volt a' nyavalyának vezedelmes volta: ellenben fok betegek hirtelen hálnak meg, kiknek gyógyulások felöl leg nagyobb reménylég volt. Az illy állapotban hát sem fokot nem kell igéрни, sem ellene mondhatatlan ok nélkül, a' beteg meg gyógyulása felöl nem kell kéttfégebe élni.

Midön egy nyavalyában fokféle vezedelmes környül álló dolgok állanak elő, elsőben is azon kell segitni, melly egyenesen az életre leg szükfégefebb részeket östromolja, és így leg vezedelmesfeob.

Mikor olly nyavalya adja magát elő, mellynek okát, és természetét, még nem eléggé tanultuk ki: ekkor az ebben a' nyavalyában elő forduló, östromló bajokat, egybe kell hasonlítani más előttünk esméretes nyavalyának hason-

BE VEZETÉS.

lo ofstromaival, és olyan gyógyításnak modját rendelni, a' millyent, más ehez hasonló nyavalyában, hasznosnak találtunk.

Mind az, betegléget szerző oknak mondatik, valami, testünk folyo, vagy kemény részeiben rendeletlentéget; vagy természet ellen valo változást szerez, és az által a' testben valo részeknek munkáit férti, háborittya, akadályozza. Mennél erőszakosabb és meg vezetőbb az ilyen ok, annál erőszakosabak és veszedelmesebbek léznek a' nyavalyának ofstromai is. De tsak ugyan még is meg esik, hogy tsékély okbul, nagy és gyógyithatatlan nyavalya kerekedik, ha t. i. mindjárt eleinte, mikor még az orvoslás könnyü lett volna, a' nyavalyát vagy meg nem esmérték, vagy nem gondoltak vele, vagy rosz szul orvotolták.

A' levegő ég minden élő állatnak szükfeges: mennél frissebb és tisztább az, annál jobb az egészségre. A' levegő égnek hirtelen valo változást igen ártalmasok: midön a' nagy és fokáig tarto meleg után, hirtelen hideg, még pedig nedves hideg támad: akkor kemény és fokszor veszedelmes nyavalyák támadnak, mint Nátha, torok-gyék, köhögés, tüdő's mely gyuladás, tagoknak köszvényes fájdalmi, forro hideg, 's-a't. Ellenben a' hirtelen valo meleg, fő fájást, szédelgést, gutta ütést, vérköpést, 's-a't-szerez. A hirtelen valo nedves melegben a' test-

BÉ VEZETÉS.

nek kemény részei el-landkadnak, a' folyó részek igen el-olvadnak, higulnak, és a' rothadásra hajlandok lesznek, 's e' miá származik gyakran, a' fok veszedelmes rothasztó hideg, scorbutus, 's. a' c.

A' motfáros nedves helyeken lakó emberek, többire, nehezen gyógyuló, el-el-hagyó hidegben, scorbutusban, vízi betegségben, szoktak esni, 's. a' t.

A' fokáig bé zárt helyben való, és így meg nem ujjított levegő ég fokszor hirtelen való halált szerez; mint ez gyakran meg esik, midőn gondatlanul nyitnak fel valamelly barlangot, vermet, pintzet, kutat, és víz tsatornákat. Szinte illy veszedelmes, az olly bé-zárótt pintzéből hirtelen ki jövő pára, mellyben fok must forr; ilyen a' bűdös kövek bőféges süsti, és más efféle gőzök a' föld alatt való nagy üregekben.

Étel, ital nélkül az egészség nem fokáig tarthat: mert ezek által potolódik vizfízta testünkben mind az, valami abbul, a' test' részeinek meg-szűnés nélkül való munkájok által, és a' szűkféges ki-tisztulások által, ki takarodik. Szűkfég hát hogy az ember minden nap elegendő ételt és italt vegyen magához, a' maga szűkféges táplálatára.

Ha pedig a' gyomor meg terheltetik, ámbár egészséges, és könnyű eledellel is; akkor az emésztés helyessen nem esik, és abbul fokféle nyavalya származik,
mint

BÉ VEZETÉS.

mint tömör, okádás, sziv szorongatás, fő-fájas, szé-delgés, 's a' t.

A' kik erősek, testeket keményen gyakorolják, és erős munkát tésznek, azoknak a' kemény, és nehezen emész-
tendő eledelnek nem ártanak: ártanak el-
lenben azoknak, a' kik benn ülök, és
azomban testek természeté - is gyengébb.

Az eledelnek neme, és mértéke, min-
denkor kinek kinek erejéhez, munká-
jához, és természetéhez izabott légyen.

A' kiknek testek vizes, hideg, és
taknyos természetű, azoknak a' fűszer-
számos, ingerlő eledel jó: árt pedig
azoknak, a' kik tele-vérűek, és forró
természetűek.

Egészséges emberben, az étel nemére
nézve, sok függ a' izokástul: úgy hogy
a' mihez valaki mértékletellen régen hoz-
zá izokott, a' mi soha nem ártott; azt
könnyen el bírja, és kíváncsággal veszi bé.

Leg közönlégsébb, és egészségsébb
ital, a' friss, tiszta, folyó víz: de ha fe-
lettebb hidegen, és a' testnek felettebb
valo gyakorlása, és forrolása után iszja
azt valaki; gyakran a' tüdőben, és gyo-
morban meg gyuladást, a' melyben és
hasban vízkövényt 's-a'-t. szerez.

A' motláros, álló, poshadt víz, igen
gonosz *el-el-hagyo*, és *rothasztó hideg-
telejt* okoz: ha pedig, nagy szorultság
miatt, nem lehetne innya tiszta vizet
kapni, az illyet először meg kell főzni;

és

BÉ VEZETÉS.

és igen jó, ha a' főzés közben kálmusz, (melly jó szagu Bétsi fásnak mondatik nálunk) vagy fenyő magot vetnek belé; vagy pedig a' főzés után egy kevés etzetet tölnek hozzá.

Ha a' vízbe tizenkettő - résznyi égett-bort tölnek, az igen hasznos ital, kivált azoknak, kik testeket kemény és hosszvas munkában gyakorolják, melly miá testek' edényi el-lankadnak, erejek is a' fok izzadás miá el fogy. Ez ital által az el lankadt részek erőfítetnek, és a' vizes része a' test' nedveffégének nem takarodhatik ki olly hamar ismét a' vizellet, vagy izzadás által.

Égetett itallal élhetnek azok, kik taknyos, hideg természetii testel vannak, és a' kik hozzá szoktak, 's meg bírják könnyen: de ha felettébb böven iszák, testeket el-eröteleniti, reizketővé téfzi, belső részeikben gyogyithatatlan keménységet; 's gyakran halált okozó vízi betegséget szerez.

A' testnek felettébb való kedvezése, nyugalma, és restége, káros; az étel eméftést akadályozza; a' nedveffégeknek keringő folyását, illendő egybe keveredését, el készülését, és egymástul való el váltását meg gátolja; a' kemény részeket el lankasztja; daganatokat okoz; és a' főben nehézséget, kábulást, és mély álommal ostromlo betegséget szerez. Azért mindennek szükfés-
ges

BÉ VEZETÉS.

ges; a' testnek, annak erejéhez mérféklett gyakorlása: de ugy, hogy az igen hofzfas ne légyen, se el - ne fáradszon, annyival is inkább böv, és el bádjalzto izzadsfagot ne okozzon.

A' testnek kemény és hofzfas gyakorlása inkább árt az ifjunak, mint a' meg állapadott idejü embernek, kivált ha magát ez lassanként hozzá szoktatta.

A' testnek és az elmének mérfékelve valo, nem hofzfan nyujtott, hanem ottan ottan félbe hagyott, és ismét meg ujjitott gyakorlasi, erősitik mind a' testet, mind az elmét: ellenben a' felettébb valok mind kettöt erötenitik. Mert mind az, valamit felettébb üz az ember, árt; és nem foká tart.

A' gyenge, eröten, és nyomorék személyek könnyebben és gyakrabban esnek betegségben, mint sem az erös, egészséges és ép emberek: mert csak ki-tün külsö ok is gyakran a' gyenge testben nagy változást szerez mellytöll az erös, és egészséges testnek semmi baja nints. Az egészségre szükféges valamelly tagnak nyomorékon lett formálatása, már magában is kész beteglég: és gyakran állando, és meg orvosolhatatlan oka az halálnak. De az eröten, nyomorék személyek is élhetnek hofzsu ideig, ha testek' 's elméjük gyakorlalat, és egész életeknek rendit, testeknek állapotjához és erejéhez intézik; ha mind

BÉ VEZETÉS.

azt kerülük a' mi nekik árt, azt pedig követik, a' mi használ. Azomban tapasztaljuk, hogy az erőtelen testü emberek ritkábban esnek ragado nyavalyában, és gonosz természetü betegségekben, mint sem az erős, egészséges, s' kivált a' meleg természetü, tele véru emberek.

A' természet fokféle utakat rendelt, mellyeken az egészséges testből ki takarodik mind az, a' mi abban, igen bőféges, vagy szükfégtelen, vagy ártalmas volna, ha benn maradna: ilyen úton megyen, a' vizellet; a' szék: a' testnek bőrin ki jövő láthatatlan gőz; a' tele-vértiekben az orrból való vér-folyás, az arany ér; az aszfzonyi nemből a' hónap szám. Ha ezen természeti, szokott ki tisztulások vagy a' testben maradnak, vagy pedig ellenben igen felettébb bőven takarodnak ki: ekkor a' miatt fokféle és gyakran veszedelmes nyavalyák léfznek.

Egészséges és fel nőtt embernek többire minden nap egyszer vagyon széke: de vagynak elegenden olyak is, kiknek leg egészségesebb korokban is, csak másod, vagy harmad nap alatt van egyszer székek.

Egészséges embernek vizellete szinte majd annyi, a' mennyi itala volt. A' vizelletnek természeti színe, tisztom, vagy szalma színi: de meg esik gyakran, hogy a' vizelletnek színe, szaga, mértéke változik az egészséges emberben is, ételének,

BÉ VEZETÉS.

nek, italának, az orvosságának, idő-járásának, teste s'elméje gyakorlásának változása szerént.

Egészséges embernek egész teste megfűtés nélkül, de nem láthatóképpen gőzölök. De ez a' testnek gőzölgése is, az esztendő részeinek, és azidőnek változása szerént, fokakban pedig, testeknek természete, és életeknek módja által is, különböző.

Egészséges ember éjtszakánként hat vagy hét órát tsendesen alúszik: midőn fel kél, frissen van, szokott munkájára kész, és alkalmas. Ellenben az igen hosszú álom, szinte olly ártalmas, mint az igen hosszan nyújtott vigyázás.

Beteg ember körül jól meg kell gondolni, mitfodás a' tekintete? ereje? szeme? nyelve? lélekzése? pulzusa? Azután vizsgálni kell, hogy testében mellyik rész hibáz a' maga munkájában? hogy fértődött meg? 's mi okból? oltán kell tudakozni, ha a' természeti ki tisztulások helyesen mennek é vagy nem?

Ha a' betegnek abrázattya mindjárt eleintén el esett, meg változott, ereje el fogyott: ez már igen rossz jel mindenkor. Ellenben ha ereje meg van, érzékenységei-jök, lélekzése könnyű, egyenlő, és tellyes: még fok reményfég van hozzá.

Ha pedig a' beteg szüntelen esze nélkül beszéil, nyughatatlan, szüntelen forog, térdeit fenn tartya, az ágybul erővel

BÉ VEZETES.

vel-is el akar menni, kezével szüntelen legyen, mintha legyet akarna fogni; úgy szintén, ha nagy belfő forrófágot, és mintegy égetést érez, nyelve száraz, barna, vagy fekete, sebesen de neh ezen, és nem egy formán lélezkik; keveset, de vereset, vagy igen viz formát vizellik; és ha minden ruttság akarattya ellen megyen el tőle: már ekkor igen roszszul van a' betegnek dolga.

Égésfés és már fel nőtt személyben, egy minuta alatt a' pulsus hatvanfzor, vagy hetvenfzer vér: ebéd és vacsora után pedig mindenkor valamivel sebesebb: a' gyermekekben pedig mindenkor hamarabb vér, mint a' fel nőtt személyekben.

A' pulsus a' maga renditül és egyenlőségéitül mennél inkább el távozik; annál roszszab jel. De vagynak még is fokban, kiknek a' pulsusok legégésfésőbb korokban is, vagy nem egyenlő, vagy sebesebb, vagy ottan ottan el-el marad: máraz ilyenekben ha a' pulsus egyenlően, és mint másokban, rendi fzerént kezd verni, ekkor ezek betegféget várhatnak.

Mikor változzék pedig a' pulsus a' maga természeti rendes verésében, az az, mikor légyen, sebesebb, erőfésőbb, fellyebb fzőkö, teilyefésőbb, fefziültebb vagy alább esett, lassubb, gyengébb, egyenetlen, és el-el marado: azt inkább lehet tapasztalásbul, mint le irásbul meg tanulni.

A' HIDEG-LELÉSRÜL.

Höbnyire a' nyavalyák vagy Hideg-leléssel járnak edgyütt, vagy pedig csupán csak Hideg-lelésből állanak. Midőn a' Pulsus egy darab ideig sebesebben vér, mint sem az egészséges állapotban szokott verni: 's azomban a' testben némelly rendeletlenségek, nehézségek, vagy más egészséget háborító bajok adják elő magokat: az ilyen állapot, *Hideg-lelésnek* mondatik.

Vagyon ollvan *Hideg*, vagy inkább a' vérnek olly Hideg-lelős fel-forrása, melly igen rsekély okból támad, nem is veszedelmes, és egy napnál, vagy leg-

fellyebb kettőnél tovább nem tart: ezért is *Napos* Hidegnek mondatik, mivel rövid idő múlva elmúlik, 's többet vizsgál sem tér. Illy napos hidegbe az gyenge természetű személyek, és a' gyermekek esnek többnyire; végződik pedig közönségesen csak gyenge, de megkönnyebítő izzadás, vagy pedig sürű és zavaros vizellet által. Néha pedig, mikor ezen Hideg végződik, a' vizelletnek szokott természeti színe van: csak hogy a' fenekén fok veres homokos sepreje láttszik.

Ez illy napos Hideg sokszor csak abból támad, ha a' test valamennyire meg-fázik, vagy fel-forr, ha a' gyomor meg-terheltetik, vagy az elmének valamelly kemény indulatja után, 's a' t.

Vagynak fel-nőtt személyek, sőt öreg emberek is, kik minden tavafzon, és őszön, egy két nap egészen bádgyadtak, erejek el-esik, izomjuznak, az ételt nem kívánnyák, álmok kevés, az is nem tsendes, hol hideg, hol meleg füttya el testeket, és Hideg-lelős forróságot is éreznek. De mihelyt jó formán kezdenek izzadni, mindjárt jobban vagynak, 's többnyire olztán sürtit és nehéz szagut vizellenek: 's azután erejek meg-jő, és egészen meg-gyógyulnak. A' vérnek ilyen fel-forrásához úgy hozzá szoknak az illy emberek, hogy éppen nem szerezetik, ha az, a' szokott időre elő nem kerül: mivel úgy tartják,

tvák, 's helyesen-is, hogy az által testek tisztul, és ujj erőt véssen arra, hogy a' nyári, és téli időt könnyebben tűrhesék.

Az ilyen napos Hideg többire hasznos és egészséges, kivált ha külső okból nem származik; és ha ostromlása szelid, orvofsághoz sem szükség nyúlni, hanem a' természetre kell bízni: a' beteg pedig azomba egyenlő, de mérséklett melegben tsendesen légyen; az igen tápláló ételt, és melegítő italt kerülje: a' firjatul megtisztított marha-hús leves, és a' vért hígító ital, millyen Nro. 13. néki legjobb.

A' Hideg végképpen el-múlván, ha még-is a' beteg' izája nyálkás, gyomrában nehézséget érez, az ételt nem kívánja; ekkor szükség gyengén alolról tisztító orvofságot bé adni, millyen Nro. 38. akár e' helyett egy két nap, reggel estve, vegye-bé a' Nro. 3. fel-jegyzett port.

Napos Hidegbe esnek sokszor az igen tele vérű személyek - is: kivált pedig azok, kikben az orrbéli vér folyás, vagy az arany ér szokott gyakran lenni, és ezen folyások vagy nem rendesen mennek végbe, vagy pedig a' szokott időre nem kerülnek elő: ekkor eret kell vágatni.

Ellenben a' hófzán tartó, és forró Hideg-lelések mindenkor keményebbek,

veszedelmesebbek, fokfzor halálofak - is: ezeket a' természet ritkán gyógyítja meg, hanem többire mindenkor orvost kívánnak.

De meg - esik még - is, hogy a' fzelid és magános Forro Hideg - is el - múlik minden nagy veszedelem nélkül, midön t. i. az, tsak valami kitfny okból származott. egészséges és erős természetii emberre esett, és semmi nehéz ostroma nintsen.

Állandó - képpen tarto forro Hideg az, melly fok napokon meg - fziülés nélkül ostromolja a' beteget. Valamig az ilyen Hidegnek ostromai szaporodnak, vagy nehezednek, vagy alább nem szálnak; mind addig a' nyavalyának ki - menetele kétséges, és annak matériája - is az ö nyers természetében marad - meg.

Mihelyt pedig a' Hidegnek némelley ostromai enyhülnek, és azon enyhülés állandó kezd lenni; p. o. ha a' betegnek elébb száraz nyelve, kezd nedvesülni, pulfusa már nem olly kemény, és feszült, forrosága fziúnik, kevésbé kezd már a' gözölgés - is a' bőrön, vizellete már nem olly veres, és mindjárt sepreje száll a' fenekére, 's a' t. ekkor már a' nyavalya fziúnik, annak elébbi nyers materiája - is kezd fzelidülni és föni, és jó ki - menetelet lehet várni a' Hidegnek.

Ellenben ha a' forro Hidegnek elkezdett ostroma nöton - nö, nehezedik, 's
ujjabb

ujjabb ujjabb ofstromokkal szaporodik, úgy hogy femmi jele nintfen az enyhülésnek: ekkor a' betegnek rozfzúl van dolga, és gyógyulása felöl reménség kevés van.

Valameddig hát a' Hidegnek el. kezdett ofstromi nevedeknek, vagy alább fzálni nem akarnak, és a' nyavalyának matériája az ö nyers természetében nem szelidül, mindent meg. kell próbálni, a' mi által a' nyavalyának erejét kifsebbíteni, ofstromait enyhíteni, és a' természetnek el. lankadt erejét erőfiteni lehet.

Ha tehát vagy ér. vágás, vagy hánytatas, vagy alolról való tisztítás szükséges: azt mindjárt éleinte kell tselekedni, mig még a' nyavalya egézflen erőtt nem vett.

Mihelyt pedig a' Hidegnek ofstromi enyhülnek, és a' jelek mutatják, hogy a' nyavalyának matériája kezd szelidülni és föni: azonnal az orvofsággal okofsan kell bánni, és a' természetet elkezdett munkájában erős orvofsággal nem kell meg. háborítani, hanem tsak abban segiteni, és könnyiteni.

Midön már ezen nyavalya rendszeren akar végzödni, es a' természet a' maga munkájában, fem a' betegnek, fem a' mellette lévöknek hibájok által, fem az orvoslásnak helytelen völta miatt, fem valami váratlan eset által, meg. nem háborittatott: gyakran láttyuk, hogy egy bizonyos napon a' betegben hirtelen va-

ló változás esik, melly által nyavalyája vagy meg-könnyebbül, vagy meg-öregbiül.

Az idő, mellyben ez a' változás esik, válafzto időnek mondatik: mivel a' betegnek ezen változásábúl lehet többire meg-ítélni, és majd szinte bizonyosane előre meg-mondani, hogy mire válik-el a' betegség? életre-é vagy halálra? Az ilyen változásnak szokott napjai, az 4. 7. 9. 11. 14. 17. 21. 's a' t. napok: 's ezért-is Itélő, vagy Válafzto napoknak mondatnak.

Ezen változás pedig többire, nyughatatlansággal, szív izorongattatással kezdődik, a Hidegnek ofstromi-is ekkor nehezeden láttzanak. De ezen nem tfudálkozik senki, a' ki tudja, hogy annak bizonyos jelei vagynak, mikor a' nyavalyának matériaaja szelidülni és föni kezd, és hogy ez a' nyughatatlanság, a' válafzto napnak el-közelítéfekor szokott esni; következésképpen, hogy ez a' természetnek hafznos erőlködése, mellyel a' nyavalyával szembe száll, hogy azt meg-gyözze, és tölle meg-szabaduljon.

Midön már a' Hidegnek a' válafzto napon esett ofstromai, nem selettébb valók, sem nem igen hoszfzafok, hanem a' nyavalyának nagyságihoz vagynak mérskéelve: ekkor az eddig tartott orvoslásnak modjában semmit nem kell változtatni, hanem továbbra-is azt kell követni, 's tea' kell jól vigyázni, ha valami rendki-

vül való váratlan dolog nem követi-é?
's a' többit a' természetre kell bizni.

Ha pedig a' Hidegnek ekkori ostromai felettébb valók, és igen hofzfafok, úgy hogy a' beteg miatta halálos veszedelemben forog: ekkor azokat, szint-úgy, mint a' nyavalyának kezdetin, illendő orvofsággal, vagy a' testnek üreftési által kell enyhíteni ismét, nem nézvén ekkor a' betegnek ez előtt való állapotára.

Azomba látunk ekkor mindjárt olly jeleket-is, mellyekből megtudjuk, hogy a' természet, mitsoda utakon akarja magából a' nyavalyának matériáját ki-üzni: és az orvofságot-is, és a' gyógyításnak egész modját; azon meg-mutatott úthoz kell szabni. Illyen utak pedig többire, a' vizellet, a' szék, az iz-zadás, okadás, orrbéli vér folyás, arany-ér, és az aszszonyi nemben, a' hónap-szám. Ezek között pedig nem tsak egy, hanem többire, egyfzersmind több útkon-is vízi végben a' természet, ezen munkáját.

Ha már ez utakon való tisztulása a' testnek, rendivel, a' betegnek könnyebbségével, nyavalyájának enyhülésével esik: tehat nem szükség semmihez nyúlni: de ha felettébb megyen, illendő orvofsággal kell mérsékelni: ha pedig annyi lem megyen, a' mennyi szükség volna, tehat legíteni kell rajta.

Nem annyira azt kell pedig itt nézni, hogy mennyi takarodik ki a' testből? Hanem inkább azt, hogy van-e hasznára és könnyebbségére a' betegnek? Mert gyakran csak kitüny, és majd szembe-is alig tűnő üresítése a' testnek, nagy és elegendő könnyebbséget szerez: ellenben néha a' bőséges-is, csak kevés, vagy semmi jobbulást nem okoz.

Gyakran pedig ezen változások, és testnek üresítései, nem valamely bizonyos és szokott napon, hanem valamely más időben esnek-meg. De ekkor-is csak arra kell vigyázni, ha már elébb a' nyavalyának matériája meg-szeledt-é, meg-főtt-é? És ez mostani változás szerez-e könnyebbséget a' betegnek? ha ez így van: tehát ez a' változása a' betegnek hasznos, akár a' szokott, akár nem a' szokott napon esik: de ha a' nyavalyát öregbiti, mindenkor veszedelmes.

Néha a' nyavalyának' matériája nem az említett szokott úton takarodik-ki, hanem a' testnek valamely részében gyűl. Ha már az életre igen szükséges részbe; p. o. a' főbe vagy a' tüdőbe, 's a' t. gyűl: már ez nagy veszedelem, 's gyakran hirtelen halál követi. Ha pedig nem valamely nemes részére, és ha kivált a' külső részére gyűl a' testnek, p. o. a' fiúl tövén való, vagy az ágyéknak vége, és tizomboknak töve

közű

közt lévő makkotskákhoz, vagy mirigyekhez; vagy pedig ha a' karba, vagy lábba gyül; ekkor könnyü rajta segitni; jollehet ezen matériának az illy külső részekre való gyüüle-is, hofzizas és elfárasztó nyavalyákat okoz gyakran.

A' matériának a' test külső részeiben lett meg-gyüléséhez lehet számlálni bizonyos részben, a' testnek bőrén való ki-pattanásokat-is.

Ha tehát a' matériának a' test' külső részeire való takarodása, a' beteget könnyíti, nyavalyáját enyhíti, vagy meg-gyógyítja: ez ekkor szint-úgy hasznos, mint azon matériának a' fellyebb említett úton való tellyes ki-takarodása. De ha semmit nem könnyíti, sőt öregbiti a' nyavalyát, ekkor már tsak történetből való, káros, és veszedelmes az illy ki-pattogzás.

Még-esik gyakran az állandó forró Hidegben, hogy annak matériája sem az említett úton nem takarodik-ki a' testből, sem a' külső részekre nem oszol: még-is a' nyavalya szereztséfen és hamar végződik. Ez pedig akkor, 's úgy esik-meg, ha az Orvoslásnak módja, ugyan helyesen rendeltetik, ha a' nyavalyának matériája szelid, ha a' Hidegnek ostromi nem erősek, ha a' természetnek elég ereje van, és ha a' nyavalyának matériája úgy meg-fő, és meg-szelidül, hogy a' test' nedvvelségi-

hez hasonlóvá légyen, és már ekkor a' testben több háborúságot nem szerezhethet. Gyakran pedig a' nyavalyának matériája a' testnek bőrén ki-jövő gőzölgéssel láthatatlanul takarodik - ki.

AZ ÁLLANDO FORRO HIDEG-LELÉSRÜL.

Az állandó Forro-Hideg, többire borzadáással, vagy fázással kezdődik, mellyet az egész testnek forrosága követő után nyomba; néha pedig egybe forroságon kezdődik, minden előre lett fázás nélkül; a' beteg fejét fájlalja, el-lankadt, inai huzodnak, és egész testében tüzelesen vernek az erek; néha efze nélkül van; bőre feszült, forro; nyelve száraz, vagy pedig fejéres motfokkal van bé-vonva; igen szomjuzik; álma nem tündes, abból-is gyakran felferken; sebese és nehezen lélezkzik; vizellete veres, vagy tüz színü; pulsu-fa sebese, igen fenn vér, feszes, tellyes, kemény, néha pedig egyenetlen, és meg-szorult.

A' Hidegnek efféle jelenségei mennél többek a' betegben, 's mennél keményebbek: a' nyavalya-is annál veszedelmesebb.

Az ilyen Hideget szerzi, a' levegő égnek gyakran és hirtelen való változása; a' testnek hosszús és kemény meg-fázá-

fázása, vagy forro meg-melegvése és lankadása; az ételben, italban esett hiba; a' kemény, hirtelen való indulatoság; a' sűrű vér; a' fok vér; a' testben lappango valamelly tsipölség, melly a' vért fel-forrallya, a' kemény részeket ingerli, a' pulsuft kettőzteti, és a' nedvességek keringését sietteti, 's neveli.

Elébb a' Hidegnek okát kell jól ki-keresni, és annak jelen való ostromait jól meg-fontolni: azután mindjárt a' gyógyításnak módját azok ízerént intézni.

A' szelid, magános állandó forro Hideg végződik gyakran a' negyedik, 's többször a' hetedik napon: soha pedig tizenegy napnál tovább nem tart. Ez illyen Hidegnek ostromai igen kevesek, 's nem kemények: a' fő-fájás kistiny, a' szomjuság közép-szerű, a' Hideg-lelés szelid, a' nyelv fejr, a' szemek meg-lehetős frisek, a' lélekezés majd természetfzerént való, a' test bőre lágy, és a' melegség szint az egész testen egyenlő; a' szék jó mint természetl szokott, a' vizelet veresses; az ételt ugyan kevésse kívánnya a' beteg, de nem-is utálya, sem gyomrában és a' bélekben nehézséget, vagy fel-fuodást nem érez. A' harmadik, vagy negyedik napon azután, a' betegnek vizelete zavaros kezd lenni, mellyben fok tak-
nyos

nyos forma sepredék ülepedik -le, és ezen negyedik nap végén a' beteg vagy izadni kezd, melly által izemzetlenségképpen könnyebbül, vagy háta indul meg, vagy orra vére, 's ekkor közönségségsen a' Hideg - is el - mulik.

Ha pedig a' negyedik napon a' testnek semmi efféle tisztulása nem esik, de azomba a' Hideg szünni kezd: ekkor a' hetedik napon fog a' Hideg - lelés hasonlo ki - tisztulások által végződni.

Ha pedig a' Hideg semmit nem szünnik a' negyedik nap után - is szinte a' hetedik napig: tehát ekkor a' tizen - egy - gyedik nap végződik.

Midön a' Hideg illy szelid, a' fokféle orvosság nem szükség: elég pedig napjában háromszor vagy négyszer beadni a' port Nro. 1. vagy Nro 2. való orvosságot; 's azomban igyon gyakran a' Nro. 13. fel - irt theából. Ezen orvosságokkal, vagy hasonlokkal éljen a' beteg mind addig, míg meg - gyógyul.

Ha az illy beteg azomba hurutol - is, és mellyében nehéz szorongatást érez; ekkor az Nro. 8. való orvosság leg - jobb: ez által a' tüdőből a' taknyos turha kivetődik, 's a' mely szorulás el - mulik.

Míg tehát a' Hideg más nyavalyával nints öfve kaptsolva, addig nem fok baj van vele: de midön az kemény, és fokféle 's nehéz ostromokkal jár ek -
kor

kor nagyobb gondot és tudományt kíván gyógyitása.

Ha tehát a' pulsus mindjárt eleinten feszes, tellyes, a' forroság-is nagy: ekkor mindjárt eret kell vágni a' betegen, sőt ha az idő azt kívánja, nem tsak egyszer, kétfzer, de néha többször-is. De az első ér vágás után jó ideig várakozni kell, hogy jól meg-tudhassa az ember, ha ényhült-é vagy nem a' nyavalya azután.

Itten hát fok függ attúl, ha az Orvos helyesen tudja meg-ítélni, ha kell-é több ér-vágás, vagy nem? hogy t. i. vagy a' fokszori ér-vágás miatt a' beteg el-ne erötelenüljön, vagy pedig az ujra szükséges ér-vágásnak el-mulatása miatt, a' nyavalya eröt ne végyen. És azok értetlenül tselekefsznek, kik a' fokszori, és jól meg-nem fontolt ér-vágatás által, a' Hideget és a' nyavalyát, egyszeribe el-akarnák üzni: holott a' Hideg-lelés által a' természet azt munkálódja, hogy a' nyavalyának matériáját az által mintegy meg-fözze, és a' testből ki-takarittsa; és így a' Hideg szükséges ekkor a' gyógyulásra: tsak hogy az, vagy igen kemény, vagy igen gyenge ne légyen: azt pedig a' pulsusnak, és a' betegnek erejébül meg-lehet tudni. K' végre az ér-vágást ismét ujjonnan lehet bátran kezdeni, valamig a' betegnek nagy forrosága van, fokot
szom-

szomjuzik, és még jó erőben van; azomba pedig pulsuja tellyesebb, feszültebb, mint erősebb, sem természetel szokott lenni.

Mihelyt pedig a' Hidegnek ostromai enyhülnek, és a' Hideg annyira mérsékelődik, hogy a' pulsus, erejére nézve közelit a' természeti pulshoz: ekkor már nem szükség többször eret vágatni: melly akkor lenne ismét szükség, ha a' Hidegnek ostromai ismét nehezednének, és a' pulsus ismét szüntelen tellyes, feszült, és kemény kezdene lenni.

A' Hidegnek illy okosán lett mérséklésétül függ kíváltképpen a' forro nyavalyáknak fzerentsés gyógyulása: és midőn már a' Hideg ennyire mérséklődött, már ekkor lokat nyert a' beteg; mivel már nyavalyája-is kifsebbült, a' természet-is olly állapotra állott, hogy már többire magátul-is segithet magán.

Ila pedig az illy Hideg, az nehezen emésztdő, vagy alá való eledeltől, vagy a' gyomor meg-terhelésétől származott, úgy hogy a' beteg az ételt utálja, okadásra ökröndözik, szája keserü, a' melynek üregiben nehézséget érez, feje szédeleg, 's a' t. ekkor mindjárt eleinten hánytato orvolságot kell bé-adni, mint Nro. 24. 25. 26. De itt jól meg kell jegyezni, hogyha ekkor az ér-vágás-is szükséges, tehát elébb kell eret vágatni, és azután kell a' beteget hányatni. A' hányást pedig igen nagyon lehet

lehet könnyíteni, ha midőn már a' beteg el-kezdte a' hányást, lágy meleg vizet, vagy gyenge theát böven ifzik.

Ha pedig a' beteg, a' gyomrában nehézséget, béleiben fel-fuvodást, szájában ragados nyálkáságot érez, az ételt nem kívánja: ekkor, alólról tisztító orvosságot kell bé-adni, mint, 3. 5. 14. 38.

Néha meg-esik, hogy az egyfzeri, alól, vagy felyül lett tisztulás nem elég-séges, és a' beteg másod napon-is, még hasonló bajokat érez: ekkor hát ismét tisztító orvosságot kell bé-adni. Ha pedig a' beteg vagy igen erőtelen volna; vagy pedig másod nap már a' nyavalyának jelenségei enyhülnének: tehát ekkor a' testet csak gyengén, és gyakorta való kliftir által kell ki-iriteni; vagy olly orvossággal, millyen Nro. 11. 12. 39. 141. van meg-irva.

Ha pedig semmi jele nints annak, hogy vagy a' gyomorban, vagy a' bélben volna valami idegen, meg-veztegetődött, meg-nem eméztődött matéria: ekkor a' testet ki-ütítő orvosságokat félre kell tenni, és mindjárt más orvossághoz kell nyulni.

Mivelhogy az illy állandó forró Hidegben, a' vér többire sűrű, a' kemény rétek igen feszesek, a' forroság és szomjuság igen nagy: szükség a' betegnek hivelítő, nedvelséget vékonyító, lágyi-

to orvofságot adni, mint Nro. 1. 2. 6. 7. 8. 9.

Mennél nagyobb a' forroság, és szomjuság, mennél fefzelebb a' pulsus, mennél sürűbb a' vér: annál többet igyon a' beteg az efléle italból; de a' melly fe igen meleg fe igen hideg ne légyen.

Azomba arra-is kell vigyázni, ha van-é minden nap, vagy minden második nap, a' betegnek széki? Ha nints, kliftér által kell szerezni, mint Nro. 10.

A' lágyító és gyengén hivesítő kliftér a' forroságot, és a' Hideget-is enyhíti, kivált mikor a' vér igen a' föreliet.

Ha pedig a' beteg a' kliftirt utálja: tehát, hogy még-is széke légyen, a' vékonyító italok mellett, a' Nro 3. meg irt port vegye-bé napjában kétszer vagy háromszor. vagy a' Nro. 11. 39. 141. italokból igyon. De mindenkor rá kell vigyázni, hogy ezek által a' betegnek fellette fokszori, és igen vékony hig széke ne légyen, melly miá igen el-erőtelenülne.

Ez illy gyengén hivesítő, vékonyító, és lágyító orvofsággal mind addig éljen a' beteg, míg hidege nem szűnik, és végre el nem mulik: az illy orvoslásnak módja által végződnek-el a' kemény állando Forro Hideg-lelések, még pedig többire szerentséssen, ha semmi rendkívül való bajos jelenségeik nincsen.

Ha

Ha pedig ellenben különös és vezedelmes jelenségei vagynak a' Hidegnek, mellyek' izáma és nagysága fzerént, a' Hideg-is nevededig: akkor az eddig elo adott orvoslásnak edgyügyü módja nem mindenkor volna elég, hanem többféle modhoz - is kellene nyulni.

Így, ha a' testnek szükségesképpen véghez vitt ki-ürítései után-is nagy fő-fájás gyötri a' beteget, úgy hogy miatta nem-is alhatik; a' lába talpaira savanyu kovázt kell kötni, 's reggel estve meg-ujjitani: ha pedig azomba a' feje nehéz, és el-kábult, szemei szikráznak, ki-dallyedtek, ekkor a' savanyu kovázt magánosan nem elégséges arra, hogy a' főről elég nedvességet vonnyan el, hanem ekkor azt kell fel-kötni, a' mi van Nro. 291.

A' kiknek lábok talpa nem kemény, mint a' gyengébb alizonyi nemben, ezeknek talpokra savanyu kovázt helyett, galbanum gyantából készült flastromot kell kötni, melly igen jó, és napjában csak egyszer kell meg-ujjitani.

A' kemény fő-fájásban az-is igen jó, ha a' beteg az ágyban gyakran fel-ül, vagy az ágybul fel-kél, és le ül: vagy ha reggel és estve meg-mosattya lábait. A' lágyító kústérek-is hatnálnak.

Ha mind ezek - is semmit nem használnak: hojagot szitato flastromot kell a' nyak - szirtjára kötni: szagoljon etzetet gyakran a' beteg, 's azzal kell a' két oldal - vak - szemeket - is nedvesen tartani: a' Nro. 15. homlokra való kötés - is gyakran fokot használ.

Ha mind ezek után - is a' betegnek szeme veres, tiizes; a' feje forro, szédelgös; a' füle tfeng, 's a' t. ekkor a' füle mellé hátul nadályt kell ragasztani, hogy egynéhány untziányi vér ki - szopodjon.

De meg - esik gyakran, hogy mind ezekkel az orvolságokkal való élés után - is, a' fő - fájás el - nem mulik, mind addig, míg maga a' Forro Hideg nem jobbúl, és vagy orr - béli vér folyás, vagy a' testnek más utakon való ki - ürülése, vagy a' nyavalyának a' testnek valamelly részében való által menetele, nem következik.

Ha az illy beteg esze kívüül kezd beszélni, vagy szüntelen álmos, és kábult - fejü, ekkor nem elég magába a' Nro. 291. említett erősebb kováfz - is, de a' mellet a' lib szarának ikrájára, hojagot szivo flastromot - is kell kötni, és az folyon, a' mint a' szükség kívánnya egynéhány napokon.

Ha még ez sem használna eléggé: tehát a' tzombjára, és a' karjára - is a' betegnek, hasonlo flastromot kell kötni.

Mi-

Midön a' beteg' ábrázattyán valamely résznek, akár pedig kezének vagy lábának rángodása láttzik: vagy ha a' betegre, midön a' Hideg van rajta, szív szorongatás, melynek izorulása, nehéz lélekzés, köhétselés jö; még pedig nem azért, mintha a' beteg igen tele vértü volna: ilyenkor-is hojagot szitató flastromot kell elő venni.

Gyakran a' beteg nem alhatik: ha ezen álmotalanság harmad, vagy negyed napig tart a' betegség kezdetitől fogva: ekkor minden este a' Nro. 41. lévő szert kell bé-adni.

Az illy szer kivált azoknak jó, a' kik félénkek, és érző inaik könnyen ingerelhetők, vagy a' kiken a' hufos inak rángodása, vagy a' görts gyakorta van.

De el-kell távoztatni az illy szert, midön a' fő nehéz, el-kábult, és a' beteg mindenkor álmos, és mintegy érzékenység nélkül fekszik.

Az efféle állapotban, leg-inkább azt kell jól meg-nézni, hogy a' beteg mitsodás erővel bir? Ha még jó erőben van, és pulfusa erős, és az orvofságtól nem irtozik, és nem kéntelen veszi bé: még jól lehet rola reményleni, és az eddig tartott orvoslásnak módját nem kell meg-változtatni, sőt a' nedveségeket higitó, és gyengén hivesítő italokat és szereket tovább-is jó bőven kell bé-adni, mind addig, míg jobban kezd

lenni: és végre ha egy vagy más jelentése a' nyavalyának könnyebbül, p. o. ha ízomjusága szünik, álma tfindes és meg-ujjito kezd lenni, ha feje könnyebb, szabadabb, és ha a' Hideg-is kifesebbül, 's a' t. ekkor a' beteg nem fokára felgyogyul, kivált ha ezen jó jelek megmaradnak, és naponként nevedednek.

Gyakran meg-esik, hogy midön már gyógyul a' beteg a' Hidegből, akkor még nagyobb lankadtságot érez, tagjait nem bírja, söt gyakran fájnak-is: de ez éppen nem rossz, söt jó jel; mivel már ekkor a' betegnek belső részei tisztábbak, érzékenységei-is frisebbek, ezért a' nyavalyának maradványit-is ekkor hathatofabban érzi.

Ha tehát a' beteg jobbulásának illy bizonyos és állandó jelei vagynak: nem kell már a' fok itallal és orvofsággal annyira terhelni, de tápláló ételt kell adni, valami keveset. Azomba az orvofságot nem kell még végképpen fére tenni, söt mérsékelve kell abból adni mind addig, míg a' Hideg végképpen meg-szünik, és annak minden kártékony jelensége elmulik. Mert ha hamar el-hadja a' beteg a' még szükséges orvofságokat: tehát marad még-tesztében valami, mellyből elébbeni nyavalyája ismét elő kerül, még pedig gyakran veszedelmesebb következesekkel.

Míg tehát a' betegnek ereje megmarad, vére meg-nem romol, el-nem olvad: addig, az elő adott, gyengén hivesítő, és nedvességet higitó orvosságok, egyedül-is elégségek meg-gyógyítani a' leg-keményebb, állandó Forro Hideget-is.

Ellenben ha a' Hidegnek kemény ofstromai szüntelen tartanak, vagy nehezdednek, azomba ha a' természetnek is ereje fogy, a' pulsus-is lágy, kitsiny, erőtlen kezd lenni, 's a' t. vagy ha a' vér romol, és el-olvadni kezd: ekkor mindjárt fére kell tenni a' hivesítő orvosságokat, és erősítő, gyengén ingerlő, a' rothadásnak ellent álló orvosságokat kell elő venni: mert különben a' természetnek nem lenne ereje arra, hogy a' vér meg-romlásának ellent álljon, hogy a' nyavalyának matériáját meg-főzze, szelidítse, és a' testből ki-takarítsa.

Ekkor hát olly szereket kell adni a' betegnek, mint Nro. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. A' kámforral elegyített orvosságot, akkor kell pedig leg-inkább elő venni, midőn a' tagokban rándodások, vagy nyavalya töréshez közelítő jelenségek adják elő magokat.

Ez illy betegeknek bort-is lehet adni, kivált ha az előtt borral éltek, vagy ha most felette kívánnák: gyakran úgy láttyuk, hogy ekkor a' bor által jö-meg leg-hamarébb az erő, és az

el-tsüggedt természet erősödik: e' végre a' Nro. 17. 18. 19. említett orvofságokhoz lehet, két vagy három untziányi bort elegyíteni; vagy pedig a' Nro. 31. lévő szert bé-adni.

Az igen melegítő, és az érző inakat felette ingerlő orvofságok, úgy az égetett italokból készült szerek is többire ártalmasok.

Ha az elő adott orvofságokkal való élés-közben, a' beteg vidul, erősödik, pulfusa nevededik, a' Hidegnek ostromai szünnek: jó reménységbe kell lenni, és azon orvofságokkal mind addig kell élni, míg szükségesnek láttzik.

De ha semmi könnyebülést nem érez a' beteg, sőt nyavalyája öregül: ekkor a' halál közel van.

Ha a' forro Hidegben a' betegnek orra-vére el-indul, 's az által a' beteg könnyebbül: nem kell azt meg-állítani, ámbár foká és böven foly-is: de ha igen fokáig folyna, úgy hogy miatta a' beteg erőtelenülne, el-sáppadna, tagjai meg hidegednének; pulfusa kitfin, gyenge, refzkető lenne, és más bajok-is következnének; ezeknek eleit kell venni, és a' vért el-kell állítani.

Nem szükség pedig, hogy a' vér olly böven folyjon mindenkor az orrból: mert fokszor csak egynéhány tsep vér-is nagy könnyebbséget szerez.

Ellenben a' betegnek orra néha igen meg-dugult, vagy a' benne lévő erek igen kemények, úgy hogy a' természetnek elég ereje nints, hogy eléggé megnyissa: ekkor az orrból folyo egynéhány tsef vér semmi könnyebséget nem szerez; a' beteg feszüléit érez a' fejében, abban az élet ere igen keményen vér-fel, feje szédelgös, és orrában fziintelen való vizkető tiklándozást érez.

Ekkor hát segitni kell a' természetnek, meleg vizben mártott spongyiát tartván a' beteg' orra alá, hogy annak gőzit fel-fzivja, és így az orrnak belső része meg-lágyuljon.

Ha pedig azért nem folyhat jól az orrnak vére, mivel a' vér igen sűrű, és vallag: ez már igen rossz jel.

Szint olyan rossz jel az-is, midön az orrból bőséges, de igen hig, és elolvadt vér foly, és az által a' beteg nem hogy könnyülne, sőt még erőtlennül, és nyavalyája öregbül: ez gyakran meg-esik akkor, midön a' tett' nedveségei igen tšipősek, és rothadáshoz közelitnek.

Gyakran meg-esik, hogy mikor már a' Hideg egy darab ideig el-tartott, és már annak jelei-is vagynak, hogy a' Hidegnek matériája meg-főtt, meg-fzelidült; ekkor egyizeribe a' beteg a' melynek gödriben izorongatást, a' gyomorban nehézséget érez, mindenféle ételt utál, okadásra ökrendezik: ez annak

jele, hogy a' természet hányás által akar a' maga terhétől meg-szabadulni

Ekkor ha magában el-indúl a' hányás, azt segíteni kell bőséges lágy meleg, é' kevés mézzel elegyes gyenge ital által.

Ha pedig eléendő ereje n'ints a' betegnek a' hányásra: ekkor hánytató szert kell adni bé, mint Nro. 24. Ez illy hánytató szert a' betegségnek akár-melly idejében bé-lehet adni, ha a' szükség kívánnya, és ha semmi más ellenkező jelentés nem tiltja.

Való ugyan, hogy az illy felülről való hányás ritka: és többire csak akkor esik-meg, mikor a' beteg mindjárt a' betegségnek elein, vagy hánytato, vagy alólról ürítő orvofságot nem vett-bé.

Ha pedig a' fellyebb említett jeleken kívül, más ártalmas jelenségei-is vagynak a' nyavalyának, és ha a' beteg fok meg-vefzett, sárgás vagy feketés, rothadt, bűdös ruttságot hány: ez a' jelen való halálnak jele.

Gyakrabban esik pedig az meg, hogy alólról a' szék által takarodik-ki a' roíz matéria, és ez többire nagy könnyebülést szerez: azért-is, ha vagy nem könnyen, vagy nem elegendőképpen megyen, segíteni kell rajta, soha pedig meg-nem kell álitani, ha csak igen hofzsan nem tart, a' beteget erőteleni

ti,

ti, vagy más egyéb ártalmas bajt nem szerez.

Ha pedig hirtelen kemény has menés esik a' betegre, ereje fogy, pulfusa kitsíny, lélekezése nehéz kezd lenni, hafa iel-puffad és fáj; ha széke büdös és rothadt, vagy ha az étel és orvosság eméztetlen mégyen keresztül rajta: ekkor a' betegnek igen roszszúl van dolga.

A' forro Hidegben lévő betegnek melye gyakran meg-ízorúl, és a' miatt lélekezése valamivel nehezebben esik, azután hurut jö réá, 's azt követő vastag nyálnak ki-köpése: mellynek ki-köpése ha továbbra-is könnyen esik, nem szükség ujjítani az orvosságot, hanem továbbá-is csak azon orvossággal éljen, mellyel eddig hafznosan élt. De ha a vastag nyálat vagy turhát nehezen veti-ki, és ha a' melyében égetést érez a' beteg: tehát lágyító, és a' turhának-ki-vetését segítő szerrel éljen, mint Nro. 8. 32. 33. De ha a' betegnek melye hőrög nehezen lélekezik, fokát izzad, tagjainak vége hidegszik, és minden orvosság után-is femmit ki-nem köphet: ekkor e' gonosz jel, és ha csak a' hafa meg-nem indul, mindjárt meg-fog halni.

A' forro nyavalyának kezdetiben a' bö izzadás ártalmas többire: mert a' beteget erőtlentíti, vérét a' folyo, vizes, higabb résztől meg-fosztja, és azt igen suriti: vagy a' vérnek romlottságát és

el-olvadását jelenti; vagy hogy azok a részek, melyekből a vér származik, nem helyesen vagynak öfzve elegyítve; vagy hogy az edények igen el-lágyultak.

De tsak ugyan nem árt az izzadás a forro nyavalyának kezdetiben-is, ha a nyavalya onnét származott, hogy az ember meg-fázott, vagy hogy a testnek bőrén ki-jövő gőzölgés benn fozult; vagy mikor külső okból, vagy ragado nyavalyából származott tsipós matéria, még a vérrel öfzve nem elegyült egézflen, gyenge izzadás által az a testből ki-takarodhatik, minekelötte a vért meg-vefztegetné, és gonofz betegséget szerezne.

Ha pedig akkor izzad a beteg, mikor már a szokott választo napon bizonyos jelei voltak annak, hogy már a nyavalyának matériája meg-fött és fzelidült: akkor az izzadás mindenkor jó, a beteget könnyíti, kivált ha tsak mérsékelve, és egézf testén egyformán izzad. Ekkor azon kell lenni, hogy ez az izzadás meg-ne szünjön: e végre a beteg sovány marha-hus leveft hörpöljön apránként, vagy nedvességet higitó lágy meleg italt igyon, mint Nro. 13. és a hidegtől magát örizze. De azomba nagyot ártana magának, ha magát felettébb bé-takarná, vagy forro melegben tartaná magát, vagy ha fel-for-
ralo

ralo, izzadtságot szerző orvofságot venne-bé.

Ha az izzadás fokáig tart, vagy ha nem könnyíti a' beteget, sőt erőtleníti, ekkor az izzadást nem hajtani, sőt mindjárt de okofsan kifsebbíteni, és meg-állítani kell. E' végre a' beteget hivesíteni kell, melly könnyen meg-esik, ha az gyakran fel-ül az ágyba, vagy ha meg-lehet, abból le-fzál; és ha az ágy lepleket és fejer ruháját gyakran de okofsan változtatják. Ekkor jól használ a' Nro. 35 lévő szer-is, melly a' bőséges és el-erőtlenítő izzadást lassanként el-állítja. De ha ez nem volna elégendő: tehát a' Peruviai fa-héjt kell elő venni, mint Nro. 70. melly az izzadást többire mindég el-állítja, azomba a' beteget-is erőtíti, de akkor ám, midön az izzadás nem származott, vagy az gyomorban és bélekben lévő meg-vezett matériától, vagy valamelly belső résznek meg-keményedéséből, vagy fekélytől, vagy onnét, hogy a' vér egészlen meg-romlott.

Ha a' nyavalyának matériája a' testnek valamelly külső részére gyül, ott dagadást szerez, ha ez a' daganat lágy, puha, és folyo lágy matériával tellyes, azt mindjárt fel-kell mettzeni, hogy abból a' tšipös materia egészlen ki-folylon. De ha a' daganat kemény: lágyító, és gyengén ingerlő szert kell reá kötni,

kötni, hogy hamar meg-érjen: és mi-helyt meg-érik, és a' tapogatás által lehet érezni, hogy a' matéria benne lágy és folyo; mindjárt fel-kell mettzeni.

Sokszor az illy daganat a' testnek egyik külső részéről, a' másik külső részre mégyen által: gyakran pedig vissz-a mégyen a' vérbe a' matéria belöle, és a' szokot utakon keres ki-menetelt, vagy a' vizellet, vagy a' szék által: és úgy takarodik-ki a' testből, hogy a' betegnek kevés bajt szerez.

Annak-felette gyakran meg-esik, hogy a' betegnek egész teste ki-pattog-zik, néki nagy könnyvebségével. De ha a' testnek külső részéről a' matéria be-mégyen a' belső részekre: az mindenkor igen veszedelmes.

Valamint a' testnek ki-üresítése az orrbéli vér folyás, a' vizellet, a' szék, a' turhának ki-hárogása, az izzadás által, 's a' t. vagy a' matériának a' test külső részére való takarodása-is, a' forro nyavalyákban, sokszor hirtelen nagy könnyebülést szereznek, gyakran a' nyavalya-is általok meg-gyogyul, és így ekkor hafznos és jóra válafzto jelek: néha pedig semmi könnyebülést nem szereznek, söt a' beteget erötlenitik, nyavalyáját öregbitik, és ekkor ártalmas, történetbéli, váratlan gonofz jelek: éppen így van a' dolog az olly Hidegben-is, melly köles forma, ki-pattog-zással,

záfsal, vagy pedig Patéttsal jár: mert ezek által-is a' nyavalya fokszor hirtelen könnyebbül, gyakran meg-is gyógyul szerentséfen, és ekkor hafznos, és jora válafzto jelek azok; de fokszor femmi könnyebséget nem szereznek, söt öregbitik a' nyavalyát, és ekkor váratlan ártalmas gonofz jelek.

Mikor valaki betegségben esik, nem lehet azt soha meg-mondani előre, a' betegségnek elejin, ha lesz-é efféle ki-pattogzás a' testén, vagy nem? hanem ha azon időben a' nép közt valamelly közönséges, és ki-pattogzáfsal járo nyavalya uralkodik; mivel mindjárt eleinten femmi bizonyos, és meg-esmértető jelei annak nintsenek.

Minekelötte pedig a' betegség közben a' testnek bőrén az efféle pattanás ki ütné magát, a' beteg úgy érzi, mint-ha nyomnák a' melyét, és tfiklandának; tagjaiban, és kivált ágyékában, és a' kerefst tsontban fájdalmat érez, nyughatatlankodik, néha a' bőre száraz, néha pedig kevésé izzad. Az olyan beteg, a' kin a' köles forma pattanás akar ki-ütni, ábrázattyában, és a' nyaka körül fokot izzad, ottan ottan el-el.mulo borzadás jö reá, és izzadtsága favanyus szagu, szüntelen köhétsel, és a' melyének táblája alatt úgy érzi, mint ha szoritnák.

Ha a' kölefes Pattogás, vagy a' Patéts, rendivel és könnyen üti-ki magát a' választo szokot napon: a' beteg igen nagyot könnyebbül; és ekkor nem szükség femmit változtatni az orvoslás módjában, hanem éljen a' beteg tovább is azon orvofságokkal, a' mellyekkel eddig hafznofan élt.

Ha pedig az efféle pattanások imitt amott a' bőren méllyen látzanak, és a' beteg erőtlen, és szorongatásban van: ekkor valamennyire melegítő és izzasztó orvofságot kell bé-adni, mint Nro. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 30. 31. Mihelyt pedig a' pattanás ki-adta magát a' bőrön, és a' beteg könnyebben, meg-újulva érzi magát; mindjárt félre kell tenni a' melegítő, és izzasztó orvofságot, és gyenge orvofságok által tsak azon kell lenni, hogy a' már ki-ütött pattanások visszsa ne bujjanak a' bőr alá.

Az efféle pattanások gyakran a' negyedik, hetedik, kilentzedik, vagy tizenegyedik napon, fokszor pedig a' tizenhetedik napon, vagy néha még későbben ütik-ki magokat: midön tudni illik a' természet több időt kívánt arra, hogy a' nyavalyának matériáját megfözze, és a' vértől el-válaszsa.

Ha az ilyen nyavalyát hanyat homlok, kézzel lábbal kezdik orvosolni, vagy ha a' beteg, és a' mellette forgórokoni el-unták a' gyógyulás után való vára-

várakozást, és vagy vért fel-forráló orvossággal, vagy dunyhás ágyban felet-
több való meg-melegedés által, akar-
ják ideje előtt, erővel-is ki-hajtani a'
teff' bőrére az illy fel-omló pattanás-
kat: tehát így a' nyavalya véghetete-
nül gonofzbbá lészzen; vagy ha ki-üti-is
magát a' pattogzás, de semmit nem kön-
nyít a' betegen, sőt erőtleníti, úgy hogy,
ha a' természetnek annyi ereje nintsen,
hogy magátul mind a' nyavalyát, mind
a' balgatag orvoslásnak módját meg-
gyözze; tehát az illyen beteg mind el-
vész. Ezért-is, ha a' nyavalyának ele-
in mindjárt a' betegnek teste jól ki-ürit-
tetett, és helyes orvosságok rendeltet-
tek, nem kell sietni a' Forro-nyavalyá-
nak gyógyításában, sem nagy ok nélkül
nem kell meg-változtatni az orvosságo-
kat, vagy az gyógyításnak módját, ha-
nem áthatatosán éljen a' beteg azon or-
vosságokkal, mind addig, míg jobbúlni
kezd, vagy míg a' nyavalyához más
egyébb jelenségek nem járúlnak.

E' nyavalyának enyhülése nem-is
függ a' bőrön lévő ki-pattogzásoknak
fokaságától, hanem azoknak követke-
zésétől; mert fokszor csak kevés számú
köleses pattanás, vagy Patétsos szeplő,
nagyobb könnyülést szerez a' betegnnek,
mint a' nagy számú.

Miön hát a' bőrön való efféle ki-
ütés csak kevés számú, és a' vele járó
jelen-

jelenségek - is jó móddal és rendivel végződnek: igen nagy kár volna, minden ok nélkül annak számát szaporítani, vagy hevítő orvosság által, vagy a' betegeknél nagy melegben való tartása által.

A' köleses pattanás, csak kitűny, gömbölyű, fel-nőtt, kása szemhez hasonló hojagotskából áll; melly néha veres, és akkor veres köles pattanásnak mondatik; néha pedig világos vizes matériával van tele, és akkor, fehér köles pattanásnak mondatik.

A' Patéts pedig gömbölyű, balhatsipéshez hasonló piros szeplő: mennél pirosabbak, és mennél egy formájuabbak ezen szeplők, annál jobb természetű a' Patéts. Ellenben mennél egyenetlenebbek, és mennél inkább letét veres bársony színre, vagy feketére változnak; annál gonoszabb a' Patéts-is, kivált ha a' Patétsos szeplők közt letét kék lineák láttzanak, mellyek a' vérnek meg-veszett rothadtságát jelentik.

De csak ugyan van példa reá, hogy az ilyen gonosz formájú, rozsfz színű, feketés Patétsok - is, gyakran könnyebbülést szereznek a' betegeknél: ezért is nem kell loha tölök igen nagyon megijjedni, ha a' több környül álló dolgok jól folynak, és a' beteg állapotja türehető.

Meg-esik néha a' betegnek, vagy a' körüle forgolodóknak hibájok miatt, vagy hirtelen lett meg-fázás, harag, vagy ijjedés miatt, vagy pedig titkon bé-vett ártalmas eledel miá, hogy az egyszer ki-ütött pattanások, hirtelen visszfa bujnak, és a' beteget nagy veszedelembé ejtik.

A' mint hát a' pattanások visszfa térésének, és az onnét származo jelenségeknek különböző okai vagynak: úgy az orvoslásnak-is módját ekkor különbözőképpen kell rendelni. Mert ha ekkor mindjárt, a' dolognak jól meg-fon-tolása nélkül, vért melegítő, és a' bé-bujt pattanásokat ismét ki-üző szereket adna valaki a' betegnek: az meg-ölné gyakran az illy beteget. Azomba az-is meg-esik gyakran, hogy a' bé-bujt pattanások és szeplök után, ujjonnan kemény forro Hideg jö a' betegre, pulfusa kemény, feszült, tellyes kezd lenni, lélekzése nehéz, szomjusága, és forrosága nagy, 's a' t. Ekkor szükség a' betegen eret vágatni, hivesítő, és a' meg-dugult részeket fel-oldo szereket bé-adni, a' szerént, a' mint az állandó Forro Hidegnek elein meg-mondatott. Mert ezt ekkor úgy kell nézni, mint, egy mostanában ujjontan kezdődő nyavalyát, nem nézván semmit a' betegségnek más el-mult részére: és ekkor minden fel-forralo, és bürön való pat-

tanáfokat és szeplöket ki-üzö orvofság felette ártalmas vólna.

Ha pedig tsak valami gyenge megfázás, vagy hivesedés üzte vízfza a' testen lett ki-pattanáfokat, és szeplöket, úgy hogy a' Forro Hideg a' miatt nem igen öregbült: tehát ekkor gyengén izzafzto meleg Theát igyon töven a' beteg, mint Nro. 13. 21. és tartsa magát egyenlö melegségben, melly által mindjárt könnyebbül, és a' pattanáfok - is, vagy szeplök ismét ki-adják magokat a' bőrön.

Ha pedig a' természet igen erötlen, és a' gyengén izzafzto szerek - is arra nem elégségek: tehát a' lába szarának ikrájára hojagot szivo flastromot kell kötni, és erősebb szereket kell bé-adni, mint Nro. 16. 17. 18. 20. 22. 23. mihelyt pedig a' bőrön való ki-jövések ismét helyre álnak, a' beteget erejéhez és a' nyavalyának jelenségihez képest kell orvofolni, mint fellyebb.

Ha pedig az elmének valamelly hirtelen való kemény indulatja okozta, hogy a' bőrön lett ki-jövések, vízfza tértek: tehát a' betegnek indulatját le kell tsendesíteni, ötet mérséklett melegben kell tartani, és gyengén izzafzto italt böven kell néki adni: igen jó az illy betegnek, ha tsendes, meg-ujjito álom jó réá; erre pedig a' Nro. 37. lévő szér hafznos. Ha pedig a' betegre kemény

mény Hideg jö, és ha nagy szorongatásban van, nehezen lélezkzik, ekkor az Nro. 37. említett szert nem kell béadni, hanem eret kell rajta vágni, és hivató, nedvességet higitó orvosságot kell adni.

Ha pedig a' fok vagy ártalmas eleddel hajtotta vizsza a' bőrön lett ki-jövéseket: ekkor a' beteg szorongatásba esik, nehezen lehell, gyomra és ágyéka tája fel-fuodik, meg-feszül, az ételt utálja, és szüntelen okádásra ökrendezik: ekkor hát mindjárt hánytató szert kell béadni, mint Nro. 24. 25. 26. vagy leg-alább, alolról ürítő orvosságot, mint, Nro. 3. 5. 14, vagy pedig klisztért kell béadni.

Mihelyt a' gyomorból, és belekből az ártalmas terhek ki-vetődött: a' bőrön való pattanások ismét vizsza jönnek, gyakran minden más orvosság nélkül. De ha vizsza nem jönnek, és ha a' pulsus nem feszült, a' Hideg-is nem feletőbb való: tehát nedvességet higitó, és gyengén ki-hajtó szereket kell ismét elő venni, mint fellyebb.

Gyakran pedig a' bőrön lett ki-jövések csak el-tűnnek hirtelen minden tudható ok nélkül, és a' beteg olly nagy mely szorulásba esik, hogy szinte mindjárt meg-ful: ekkor hát a' betegnek kezét lábát, mellyek ekkor meghidegednek mindenkor, meleg ruhával

jól meg-kell dörgölni, és mindjárt eret kell rajta vágni. Mert ekképpen lehet leg-hamarébb rajta fegíteni, és gyakran egyedül csak ezen mód által lehet a' halál torkából ki-huzni a' beteget. Igaz ugyan, hogy ekkor az ér vágás sem mindenkor szerentsés, és néha a' beteg az idő alatt hal-meg, midön az eréből foly a' vér. De csak ugyan az illy halálos veszedelemben, az ér-vágást, jóllehet kétséges eszköz legyen, nem kell el-mulatni: mert csak ugyan jobb, ha egynéhánynak életét az által meg-lehet tartani, mint sem ha mind, annak el-mulatása miatt el-vefznének. Szükség pedig ekkor a' beteg körül forgolódnak előre meg-mondani, az ér-vágásnak bizonytalan és kétséges kimenetelét.

Ha a' vízfőzta tért pattanásokban való matéria a' főre takarodik, és hael-szenvedhetetlen fő-fájást okoz, vagy mély álomba való el-merülést, vagy elfelösködést, vagy ha a' tagokban erőszakos rángódásokat szerez, 's a' t. ekkor mindjárt a' főn a' haját el-kell nyírni, és szüntelen nedveséget oszlato erővel bíró füveket, melegén meg-áztatva kell réá kötni; használ a' betegnek füle megé, egynéhány nádályt-is ragasztani, és egynéhány untziányi vért ki-szopatni: a' főről a' nedveséget ugy-is le-lehet huzni, ha a' főhöz közelebb való részekre egynéhány

néhány köppölyt raknak, és ha bélt ingerlő kliftért gyakran adnak-bé. Azomban pedig a' fellyeb említett gyengén hajtó orvofságokat-is szorgalmasan bé-kell adni, hogy azok által a' vizfza tért matéria, a' vérrel edgyütt, folyásra induljon, és a' testnek külső színére takaradjon, vagy pedig más egyéb ki-ürítő utakon a' testből ki-ve-tödjön.

Ez illy állapotban gyakran igen hafznál, ha a' vér az orrból, magába el-indul, és bőségesen foly.

Valahányszor pedig a' vizfza tért matéria veszedelmes állapotba ejti a' beteget, soha el-nem kell felejtteni, hogy a' lába szára ikrájára, hojagot szivo flas-tromot kell kötni, sőt több részekre-is, ha a' szükség kívánnya: a' lába talpára pedig mindjárt a' Nro. 291, irott erős kovászt kell kötni.

A' mint a' meg-esik, hogy a' vizfza tert matéria sokszor veszedelembé ejti a' beteget, sőt gyakran meg-is öli: szint-úgy meg-esik az-is, hogy a' test külső színéről a' matéria hirtelen vizfza tér, még-is a' beteg nintsen roszszabbúl miatta; de ilyenkor ám mindenkor kezd a' test mindjárt valamelly uton ki-ürülni, melly uton a' kártékony matéria-is a' testből ki-takarodik. E' pedig leg-gyakrabban a' vizellet és a' szék által esik-meg, néha pedig gyenge

köhétselés, és a' turhának könnyü kiköpéfe által; az aszszonyi nemben pedig a' hónap szám által is, kivált ha az, azon időben kerül elő.

Ha tehát az efféle kiűritő tisztulások rendivel, és minden nagy baj nélkül mennek végbe; nem szükség valami különös orvolsághoz nyulni: de ha vagy nehezen, vagy nem elég bőséggel mennek, tehát ekkor segíteni kell rajtuk, de nem erőszakos kemény, hanem csak gyenge szerekkel: ha pedig még igen nagy bőséggel is mennek; tehát kevelíteni, vagy megállítani kell, de okos izemességgel.

A' forro nyavalyákban mindenkor veszedelmes jel az, ha a' beteg belőlről forro melegséget, és szorongatást okozó égést érez, azomba pedig kívülről fázik: kivált ha ábrázattya is egészlen el-esett és meg-változott, pulfusa erőtlen, kicsin, és rezkető.

Megnél nagyobb mindjárt a' nyavalyának kezdetin a' fázás, vagy fázlalo borzodás; annál keményebb Hideget lehet várni, és azt késérni szokott jelentékek is annál gonoszabbak.

Igen jó jel az, midön a' melegség a' testnek minden részein egyenlő, egy forma.

Ellenben rossz jel az, ha a' betegnek színe szüntelen változik, úgy hogy
most

most piros, majd sáppadt, föld színű, és szederjes forma az ábrázattya.

Jó jel az, midőn az eleinten kifiny, alig érezhető, vagy erőtlen pulsus-is, az orvofságokkal való élés után, emelkedik, erősödik, és szabadabb kezd lenni, és a' betegnek is ereje kezd jöni.

Ha midőn a' beteg jó darab ideig eszén kívül beszélt, és azután vagy elméjében meg-bódúl, vagy nehezen élelzhető mély álomban merül, vagy ha az érző inai rángodnak, vagy a' nyavalya törés rontya-ki: ez igen veszedelmes állapot.

Ha midőn pedig a' beteg egy darab ideig eszén kívül beszélt, és azután elméje meg-tisztul, és tsendes meg-ujjito álom jö réá: már ez jó jel. E' gyakran akkor elik-meg, midőn a' betegnek orra-vére el-indul.

A' forro nyavalyákban, ámbár minden dolog helyesen és rendivel mennyen-is végben: de még sem lehet szerentsés meg-gyógyulást igérni, valamig a' betegnek nyelve, szája, orrának belső része, szeme, és testének bőre szárazon marad: mert mind eddig lappang még mindenkor valami a' testben, a' mi fokszor hirtelen üti-ki magát a' betegnek nagy veszedelmével.

Ha a' beteg felette nyughatatlan, egyik oldaláról a' máfikra csak forog,

ha szüntelen fel-kelni akar, vagy ha tér-deit az ágyba fel-vonva tartja, ha ke-zét az ágy leplen, vagy a' levegő égben forgattya, mint ha legyet fogna, ha sem orvos-ságot, sem ételt nem akar bé-ven-ni: már ekkor nagy a' veszedelem.

Ellenben ha a' beteg tsendesen, és mint egészséges ember szokott, úgy fek-fzik az ágyban, ha az orvos-ságokat ön-ként bé-vé-zi, és ha azoknak hasznát érzi, ekkor jó reménységbe kell lenni.

A' forro nyavalyában lévő beteg-nek táplálását a' Hidegnek kemény vol-tához kell szabni, és úgy rendelni, a' mint a' környül álló dolgok vagy vál-toznak, vagy egy állapotban maradnak.

Mennél keményebb a' Hideg, és mennél telibb van a' teit rusnyasággal, és tisztátalan nedvességgel, annál keve-febb és vékonyabb légyen a' tápláló ele-del-is: és így a' könnyen rothado, vagy nehezen emészthető eledelt éppen el-kell távoztatni.

Leg-jobb tápláló eledel ekkor a' meg-főtt árpanak, zabnak, rosnak, vagy riskásának le szűrt vékony leve, kevés etzettel vagy tzitrom lével ele-gyítve: úgy a' forro vízben igen vé-kony és csak kevés lisztetskéből habart lév; forro vízben széllyel olvadt ke-nyér vagy semlye leves.

A' hust pedig, úgy a' melegítő, vagy hőven tápláló eledeleket-is, va-lamig

lamig a' Hideg tart, el-kell távoztatni szorgalmatosan: sovány marha hús levet, lehet pedig néha engedni, kivált ha a' beteg az előtt hus levefessel élni szokott, és azomba ha böven ifzik valamennyire savanyus italt, millyen közelebb mondodott.

A' főtt gyümölcs, jól meg-főtt kerti laboda (: *Spinachia* :) Endivia, Saláta, 's a' t., hasznosok ételre-is, gyakran orvofság helyet-is.

Ha egyszer a' Hideg jobbúl, a' beteg jobban érzi magát, étel kívánása kezd meg-jöni: ekkor már olyan étel-is ehetik, melly jobbatskán táplál; de egyszerre soha se egyék sokat, hanem inkább gyakran egyék, de mindég tsak keveset.

Ha a' Hideg egézflen el-mult, és a' beteg igen kívánnya az ételt, ekkor már, tőrke, bárány, borju huft, keveset ehetik, és kevés bort-is ihatik, ha kívánnya.

Ha pedig, mikor már a' Hideg egézflen meg-fzünt, még-is a' beteg, sürii enyves nyálat érez szájában, az ételt nem kívánnya: ekkor, minekelötte hus-evéshez fogna, alólról gyengén iiritö szert kell adni, millyen Nro. 38.

Ha a' betegnek ereje lassan-lassan kezd nöni, ha az eledelt el-birja, ekkor osztán apránként nyulhat az eledelekhez-is, mellyekkel az előtt szokott

élni, és szokott munkájához-is foghat; de a' nehéz és hosszúan tartó munkát mind addig kerülje, míg egész ereje tökéletesen helyre nem áll: mert különben magának kárt tesz, tökéletes meg-gyógyulását hátrálja, és gyakran fokáig marad erőtlenségben.

Ezen nyavalyákban a' beteget, se nagy melegben, se nagy hidegben nem kell tartani: gyenge mérsékelt melegség leg-jobb.

A' levegő eget, a' mennyire csak lehet, szüntelen ujjítani, és tisztán kell tartani: a' nyári forró száraz napokon, a' ház-földit, vagy padimentomát, mellyben a' beteg fekszik, gyakran meg-kell lotsolni etzetes vízzel, mellynek három része víz, egy része etzet légyen.

Meg-romol pedig a' levegő-ég a' beteg házában az által-is, ha ott, vagy ágya körül fok nép forog; mert a' miá a' beteg nehéz lélekzésbe, szorongatásba, nyughatatlanságba esik: ezért-is gyakran helytelenül esik az, midőn a' betegnek baráti, egész napon ott ülnek a' beteg mellett, es azt felettébb való gondoskodásokkal, és fok beszédekkel csak terhelik.

Az illy beteget mindenkor a' mennyire csak lehet tisztán, és szárazon kell tartani; ha valamelly része ki-sebesül a' fok fekvés miá, a' fájó helyet napjában kétfzer, háromszor meg-kell ken-

kenni, olly kenettel, melly így készül, t. i. tojásnak fejerit és valami kevés éget-bort tserép edényben kevés pár fzenre kell tenni, kalánnal mind addig kell köpülni, kavarni, mig ollyan nem lesz, mint a' kenöts.

Ezen együgyü kenöts által gyakran el-lehet kerülni a' fok fekvés által való ki-sebefedést, melly gyakran terhe-sebb a' betegnek, mint sem maga a' nyavalya.

A' ROTHASZTO HIDEG-LELESRÜL.

Az állandoképpen tartó Forro Hidegben, a' vér mindenkor ugyan, de kivált az elsőb napokon, sölly süri és tömött, hogy az ereknek utolso szoros és keskeny végén nehezen folyhat által: ezért-is az illyen vér, gyuladásra hajlando, és az egész testben, mind kívül, mind belöl égetö forroságot szerez. Ellenben a' valóságos Rothasztó Hidegben, a' vér többnyire tsi-pös, vagy lafsu, tsumos. el-olvadt, és könnyen meg-vész, vagy rohad.

A' valóságos rothasztó Hideg-lelés mindenkor veszedelmesebb az állandó Forro Hidegnél, és gyakran el-is ragad másról.

Szärmazik ez gyakran, az igen meg-gyült, tsi-pös, és meg-romlott epe sárból,

sárból, kivált a' nagy és hofzszan tartott nyári meleg után; a' rofzszúl tápláló eledelektől; a' fok koplalástól, és éhségtől; az olyan kenyértől, melly régi dohos, vagy üszögös, vagy éretlen gabonából kéziült; meg-rothadt husnak ételétől. vagy beteg marhának husától; meg-bűszhődött, vefzett, hal ételtől; rothadt és férgekkel tellyes víz italtól; meg-vefzett, bűdös, állo tisztátalan levegő égtől; leg-könnyebben pedig attól a' levegő égtől, melly olyan házban van, hol fok illy rothasztó Hidegben, vagy vér-hasban fekvő betegek vagynak, és a' hol ritkán ujityák és tisztityák a' levegő eget, 's a t.

Ez a' nyavalya eleinten, egymást fel-tserélő fázlodás és forroság által adja ki-magát; a' beteg, fejében nehézséget, vagy buta fájdalmat érez; álma nyughatatlan, melly után még bádgyattabb, mint az előtt vólt, teste elpuhult; és ragados nedveséggel van bé-borítva; femmi nagy forrosága nints, nyelve nedves, és on színü. vagy sárgás zöld szinnel van bé-vonva; szája keferü, és ételt utálo; pulfusa lágy, gyenge, kitsfny, és gyakran a' nyavalyának elein még lafsubb, mint az egészségekben. Az illy beteg nyughatatlan, el-esett erejü, félénk, gyakran femmihez nints kedve, minden fenn hágy; ritkán fjomjuzik; fem az ágyban,

ban, sem azon kívül nem találja helyét; és semmire nem alkalmas.

Gyakran sok napokig lappang e' nyavalya a' testben, míg ki-adja magát: a' beteg nem panaszkodik semmiről, a' honnét nyavalyáját meg-lehetne itélni, sőt azt tartja, hogy nem is beteg, és egyebet nem érez, hanem szokatlan lankadtságot a' tagjaiban, és hogy az ételt nem igen kívánja.

Ha tehát az felyebb említett okok, és a' közelebb le-írt környül álló dolgok között, némellyeket látunk a' beteg körül: onnan könnyű ki-hozni, hogy Rothasztó Hideg-lelésben esett ő, kivált ha egyszersmind a' nép közt-is uralkodik akkor ezen nyavalya.

Ezen nyavalyában igen ritkán szükség eret vágni, hanemha a' beteg igen tele vérű, vagy forró természetű: de ekkor-is, ha csak igen nagy szükség nem kívánja, többször nem kell, hanem csak egyszer, eret vágatni.

Ez illy nyavalyában inkább azon kell mindjárt eleinteni lenni, hogy miképpen lehessen a' természetet megtartani erejében, és rajta segíteni; a' vér el-olvadásának és rothadásának ellent állani?

Példák taníttják, hogy a' kik e' nyavalyának kezdetin hánytato szert vésznek-bé, könnyebben meg-gyógyulnak: mivel ekkor az első utakon majd
min-

mindenkor fok rusnyaság van, és e' nyavalya fokszor, rozz táplálástól származik.

És így az orvoslást mindenkor hánytato szeren keil el - kezdeni, millyen Nro. 24. 25. 26. kivált midön a' beteg az ételt utálja, okadásra hajlando: rothadt, bűdös vagy keferü befögés jö fel a' torkán; szorongatást és nehézséget érez a' mely-gödrében. Kiváltképpen pedig el - nem kell hagyni soha-is az okádtato szert, valamikor bizonyofsan meg-lehet tudni, hogy a' beteg valami rothadt, meg-vefztegetödött eledelt vett-bé.

Ha pedig semmi efféle jelenséget nem látunk: tsak ugyan még-is szükség alolról gyengén ürítő szert bé-adni, mil'yen Nro. 3. 5. 14. 38. hogy a' gyomor, és a' belek ki-tisztuljanak: ez által a' beteg nem hogy erőtlennöve, söt inkább mindenkor könnyebbül.

Ha pedig mindjárt a' nyavalyának kezdetén a' beteg olly erőtlen vólna, hogy nem merne az ember néki purgá-tziót adni: ekkor a' mennyire tsak lehet, fokszori kliftér által kell a' testét ki-tisztítani.

Minekutánna az e'sö utak, t. i. a' gyomor, és a' belek már így ki-tisztultak: mindjárt az orvosláshoz kell fogni, azon szerekkel, mellyek Nro. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. vagynak.

Ha 3

Ha azomba a' betegnek vizellete, eméztete rothadt bűdös szagu; ha a' torkán meg - veszett záp tojás szag böfög-fel, ha pulsu-a lágy, gyenge, és így ha vére igen el-higult, olvadt, és rothadáshoz közelit: tehát az elébbi szerekhez gálitz-kő spirituust kell elegyíteni, elegendő mértékben; így azon szereknek kedves izii savanyúsága, és hatatobb ereje lészen.

A' Nro. 29. 177. lévő szerek közönséges ital helyet, gyakran pedig orvosság gyanánt - is lehetnek.

Illyen, 's ezekhez hasonlo orvosságokkal éljen a' beteg, míg nyavalyája enyhül, és jobbúl; ha azután a' pulsu-a nő, a' beteg - is erősödik; akkor a' dofisokat kisébíteni, ételt - is többet lehet adni.

Ha pedig a' beteg hamar nem könnyebbül, vagy még öregbedik nyavalyája: ekkor a' Nro. 30. 31. lévő szerekhez kell nyulni.

Ezen nyavalyának kezdetén gyakran a' Peruviaai fa - héj leg jobban használ, kivált ha előre már az első utak jól ki - ürültek, 's tisztultak: mert nem engedi, hogy a' vér tovább romoljon, és olvadjon, ellent áll az inak húzos rángodásinak, és a' betegnek erejét meg - tartja, 's neveli. E' végre, ha veszedelmes jelenségei vagnak e' nyavalyának, bö mértékben kell

ezt bé-adni, és ha elegendő dofist nem nyelhet-le a' beteg, tehát kliftéren kell bé-adni: az elébbeni orvofságokat is meg lehet ezzel elegyíteni, vagy egyszer ebből, másfzor azokból adai, mint Nro. 31. 70. 145. 146. 147. 148. 149. 150.

Gyakran szint-úgy hafznál a' mér-sékelve adott for-is, ha olly okos szemességgel adodik, mint fellyebb az állandó Hideglelésben, mondatott.

Hafznál itt, a' láb talpára kötni való erős kovász-is, és a' hojagot szivo flastrom: és csak úgy kell velek élni, mint az állandó Hideg-lelésben már mondatott.

Néha már a' harmadik, vagy negyedik napján ezen Rothaszto Hidegnek, köleles pattanás, vagy Patétisos szeplő üti ki-magát a' bőrön: ha az által a' beteg valamennyire könnyebbül, tehát az jó jel. De ha az ilyen, bőrön való ki-ütés, rofz természetü, jól ki-nem üti magát, vagy rofz fizinü, és ha azomba igen böséges, biüdös, el-bádgyszto izzadás követi: tehát a' hatodik nap végén a' beteg bizonyosan meg-hal. Ha pedig még a' negyedik nap, a' beteg nem annyira van rofzszúl, hanem a' hetedik napon kezd nyavalyája öregbedni derekafson: tehát a' tizenegyedik, vagy tizenharmadik napon fog meg-halni.

Gyak-

Gyakran e' nyavalya öregbedik, kezdetitől fogva szintén a' negyedik napig, és akkor abban az állapotban marad; ha pedig ofztán a' hetedik napon, egy vagy más jelensége (*Symptoma*) a' nyavalyának enyhül, és azon enyhülésben meg-marad; a' kilentzedik vagy tizen-egyedik napon pedig ofztán, azon enyhülés még nőtön nő, nevededik: ekkor jó reménységben kell lenni; és gyakran ekkor a' tizen-negyedik napon, a' betegnek nagy meg-könnyebülésével a' rofz matéria a' bőrön üti ki magát: néha pedig a' rofz matériának a' bőrön való ki-ütése nélkül is, a' tizen-negyedik, vagy tizen-hetedik napon, el-mulik ez a' nyavalya.

Ha a' nyavalya a' negyedik napon kezd inkább öregbedni, és ha a' vizellet, melly az előtt sürüi és zavaros vólt, hirtelen világos és víz forma kezd lenni, és ha a' hetedik napon semmi könnyebülés nem érkezik, sőt még a' nyavalya öregbedik: e' már többire halálos jel.

A' hives, tiszta, friss levegő ég a' Rotházto Hideg-lelésben, gyakran nagy és hirtelen való könnyebülést szerez: minden uton módon hát olyan levegő eget kell szerezni a' betegnek. Hideg vizet-is lehet néki adni, kivált, ha nagyon kívánnya.

A' pulfus meg-tsal néha a' valóságos és gonofz természetü Rothaszto Hidegben; mivel lafsabban és jobban vér, mint fem lehetne várni, az ilyen gonofz és veszedelmes állapotban; a' beteg-is keveset gondol nyavalyájával, kevés baját érzi; a' ki hát egyedül az ilyen pulfuson fundálja reménységét, és abból téfzen ítéletet a' meg-gyógyulás felöl, többire meg-tsalatkozik.

Nem minden, Rothaszto Hidegben lévő betegre, jönnek pedig mindjárt a' nyavalyának kezdetin, a' fellyeb leirt, kemény és gonofz jelenségek: hanem némellynek pulfusa hamar jár, jól fel-vér, és valamennyire feszült; femmi olly nagy lankadtsága nints, szomjuzik, forrosága van, vére még eléggé tömött, és el-nem olvadt: egy szoval, szint azon jelentések adják elő magokat, mint a' mellyek az állandó Forro Hidegben vagynak. Ekkor tsak úgy kell orvosolni a' beteget, mintha állandó Hideg-lelésben vólna.

Hanem, tsak ugyan az ér-vágással, és a' hivesítő szerekkel okosan, szemesen kell bánni, hogy azok által a' beteg el-ne erötlenüljön; mivel gyakran ezen nyavalyának elein, az állandó Forro Hidegnek jelenségi adják ugyan elő magokat; de egynehány nap múlva a' betegnek ereje el-esik, és a' valóságos Rothaszto Hideg-lelésnek jelen-

lenségei állanak elő: ekkor hát az orvoslásnak módját mindjárt meg-kell változtatni; és a' Rotházto Hideghez kell szabni.

Ha pedig a' betegre a' nyavalyának femmi efféle ártalmas jelensége nem jö, és a' hetedik, vagy tizene-gyedik napon, köleses pattanás, vagy Patétsos szeptö üt-ki rajta: ha az által a' beteg könnyebbül: tehát nem fokára meggyógyul.

Ez akkor esik - meg leg - inkább, mikor olly emberek esnek Rotházto Hideg-lelésben, a' kik kiilömben egészségeik, vérek jó, és nem könnyen romol-meg; de meg-esik gyakran azokon-is, kiknek hideg, taknyos, nyálas természetü testek vagyon.

A' MEG-TÜZESEDÉS RÖL, VAGY GYULADÁS RÖL.

Testünkben a' nedveségeknek, az edényekhez, mellyeken folynak, mérséklett hig, és folyo állapotban kell lenni. Mert ha nem olly folyok, és ha felettébb egymásba szorultak, és ragadtak: így a' vér igen sűrűvé léfzen.

Az igen sűrű vér, az fel-verö ereknek utolsó igen keskeny végén, nem mehet által izabardon, és nagy baj nélkül, és így azokat igen dörgöli, és ingerli, melly miatt az egész testben

forro gyuladás támad; és mivel ekkor a' vérnek keringése nehezebben megyen, tehát a' szív, és a' fel-verő erek is erejeket kettőztetik, hogy ezt a' bajt el-hárítsák, és e' végre mozgásokat fittetik, és Hideg-lelést okoznak eképpen; melly-is a' nagy forroság és keménység miatt, forro, vagy Gyulafzto Hidegnek mondatik.

Ha már az igen meg-sűrűdött vér, a' fel-verő ereknek utolsó keskeny végében meg-szorúl; azokban meg-dugulást szerez: mellyet ha az ujjonnan jövő vér fel-nem szabadithat, tehát a' vérnek azon részekben való szabados folyása meg-gátolodik, melly miá a' szív-is, és a' fel-verő erek megint inkább ingereltetnek, és a' Hideg-lelés nevededik: a' vérnek ekkori febefebb és keményebb folyása által az előbbi megdugulás ismét nagyobbadik, a' meg-dugult edények ki-feszülnek, és az, azon a' körületen lévő edényeket meg-szorittyák, mellyekben osztán a' vér nem folyhat szabadon. Ekképpen a' meg-dugulás, fok edényekben nőtön nő, úgy a' Hideg-lelés-is, míg végre valamelly nagyon piros, igen fájdalmas, feszült, forrosággal tüzes lüktető daganat nem támad, e' daganat meg-tüzeledésnek, vagy Gyuladásnak mondatik.

Illyen tüzesedés támadhat akár-melly részén a' testnek, mind kívül, mind belől; de a' belső veszedelmesebb a' kiülsónél.

Akármelly gyuladás, vagy tüzesedés, háromféle módon végeződhetik, t. i. vagy el-öszol lafsanként, vagy meg-érik és genyetségesedik, vagy ha el-sem öszol, meg-sem érik tehát mindenkor *kinos tüzes fene*, vagy pedig semmit nem fájo, meg-holt, *vad-hus* származik belöle, melly *hideg fenének*-is mondathatik. De meg-esik néha, hogy a' Hideg-lelés, és a' daganatnak fájdalma, verefsége, forrosága el-mulván, azon rész meg-keményül, midön t. i. a' meg-sűrűdött nedvességek az edényekkel öfzve-fornak. A' gyuladásnak az első módon való ki-mene-tele leg-könnyebb és leg-jobb: de a' harmadik veszedelmes, és a' belső részeken mindenkor halálos. A' meg-éreléft gyakran a' természet maga vízí végben, töbfször pedig segítségét kíván: de ezt-is, ha a' belső részeken esik, gyakran halál követi. Ha pedig a' gyuladás a' mirigyos vagy makkos részekre esik, abból fokszor meg-keményült tsomo lesz, mellyből gyakran igen kinos *Rák* támad.

Midön a' gyuladás nem igen nagy, és nem felettébb való, ha a' vér nem nagyon sűrűdött-meg, vagy nem ve-

szott tífópségü, ha a' Hideg-lelés tsak kitsiny, és ha az orvofságok. idejében való, és állandó könnyebbüléit szereznek: tehát azt lehet várni, hogy a' gyuladás lafsanként el-öfzol, el-mulik.

De ha ellenkezöképpen vagynak a' dolgok: tehát félni lehet, hogy a' gyuladásban lévő rész meg-geenyetségesedik, vagy ha öregbedik a' gyuladás, fene lesz belöle.

Midön valamelly részben gyuladás támad: a' hivesítő, vért higitó orvofság mindenkor szükséges; a' melegítő orvofság pedig öregbiti a' gyuladást, és fenét támaszt.

Az ér vágás a' leg-első és leg-szükségesebb orvofság: mellyet nem tsak egyfzer, hanem többször-is lehet tselekedni, ha a' Hideg-lelés igen nagy, ha van ereje a' betegnek, és ha a' gyuladás nem szünik, söt nevededik.

Midön a' gyuladás igen nagy: az első ér-vágással jó böven kell a' vérből ki-eresztteni, t. i. tizen-két, vagy hufz untziáig, ha a' betegnek állapattya engedi.

Ha valamelly igen érzéken, nemes, és az életre igen szükséges részben esik a' gyuladás: p. o. az agyvelöben, tüdőben, szívben, 's a' t. ekkor az első ér-vágásban addig kell a' vért ereszteni, míg a' beteg el-lankad, vagy kevéssé el-is ájúl.

Ha azután ismét eret vágnak, csak annyi vért kell erefzteni, hogy a' beteg nagyon el-ne erötelenüljön, hanem a' Hideg annyira mérsékelődjön, mint fellyebb az állandó Forro Hidegben mondodott.

Az ér-vágás mellett, sztiktség a' betegnek hivesítő, lágyító, higitó italt böven adni, úgy más szereket-is, mint. Nro: 1. 2. 6. 7. 8. 9.

Ha a' forroság és a' Hideg nagy, ha hasa meg-szorult, vagy nem lágy a' széke, tehát lágyító, hivesítő klisztirt, vagy gyengén purgáló szert kell beadni, mint Nro. II. 39. 's a' t.

Kivülrül pedig, a' meg-gyuladott részre, lágyító ofzlato meleg kötést kell tenni.

Ha ezen orvofságok nem használnak, ha a' fájdalom egynéhány napokig nem szünik, és azomba a' beteg el-el:muló borzodást érez: ez annak a' jele, hogy a' gyuladás nem fog el-ofzolni, hanem már érni kezd.

A' gyuladást, a' fájdalom és Hideg-lelés jobban érleli, melly-is mindég erősebb akkor, mikor érni kezd a' daganat: ezért is igen helytelenül tselekednék valaki, ha ekkor-is, midön már a' gyuladásnak el-ofzlása felöl semmi reménység nintsen, minden nagy ok nélkül, ér-vágás, vagy hivesítő, bádgyafzto szerekkel a' beteget erötlenitené, és az által

a' természetet a' maga munkájában megháborítaná.

Az idő alatt, míg a' gyuladás érik, fok lágyító italt kell a' betegnek adni, mint Nro. 8. 40. 88. és kívülről lágyító erővel bíró kötést kell rá tenni. Ha pedig igen hófzfazon érik a' gyuladás: tehát a' lágyító kötésbe, ingerlő és érlelést fiettető szereket kell elegyíteni, hogy hamarébb meg-érjen a' genyettség.

Mihelyt a' gyuladott részben a' genyettség meg-érk: a' fájdalom és a' Hideg-lelés, mindjárt nagyot szünik; és akkor, ha a' természet maga utat nem nyit, és nem mutat, minden uton modon azon kell lenni, hogy mesterség által-is út nyitassék, mellyen a' genyettség ki-takarodjon.

Ha semmi jele nints, hogy a' gyuladt rész érne akarna, sőt a' nyavalya öregbedig, és a' betegnek égető fájdalma el-tűrhetetlen: ekkor a' fenétől kell félni.

Mihelyt a' fene kezdődik, mindjárt szünik a' fájdalom, el-is mulik gyakran egészlen; a' betegnek, sőt másfoknak-is úgy láttzik hogy már ő jobban kezd lenni, és nints veszedelemben: azomban erőtlen; pulfusa reszkező, tántorgo, kitsíny, egyenetlen, néha el-is marad; tagjainak vége meg-hidegszik, ajaka szederjes, szeméi bé-esnek,

nek, lélekezése egyenetlen, és ragados enyves forma izzadás futja-el testét, Ezekből és más tsalhatatlan jelekből meg-tettzik, hogy az illy hirtelen lett könnyebbülés, mind a' beteget, mind a' körülle forgokat meg-tsalja, és inkább halált jelentő posta.

Mihelyt a' veszedelmes fenének leg-kifsebb jelensége láttzik, a' hivesítő, lágyító szereket mindjárt félre kell tenni, és olyan szereket kell elő venni, mellyek a' betegnek erőt adjanak, és a' rothadásnak ellent áljanak, millyek Nro. 16. 18. 19. 20. 22. 23. 28. Ekkor a' leg-hathatofsabb és gyakran egyedül használó szér, a' Peruviai fa-héj, mint Nro. 31. 's a' t. mellyből, akár porúl, akár italban, akár liktáriumban, vagy más egyéb formában, ha a' beteg elégendő részt bé-nem vehet a' száján, tehát klister által is kell beadni.

A' Peruviai fa-héj gyakran elég-séges tsak egyedül-is, arra, hogy fene ne származzon a' gyuladásból: ha pedig már származott, és kivált ha a' testnek külső részén van, azt a' több egészséges résztől el-választva, el-szakasztva.

AZ A GYVELÖNEK GYU- LADÁSÁRÓL.

Midön az agyvelö, vagy azt bé-borito hártya, melly-is gyakrabban esik-meg, meg gyulad; im e' jelek adják elő magokat többire.

Mindjárt eleinte el-fzenvedhetetlen fö-fájás esik a' betegre, égetö forrosága, és el-olthatatlan szomjusága van, ábrázatja letét veres; szeme fényes, tüz színü piros: mindjárt azután efze nélkülü beszéll; ha kérdezik, dérral durral felel; azután felette nyughatatlankodik, az ágyba nem akar maradni, magát nem tudva meg-meziteleniti, kezével legyez, mintha legyet fogna; ezután hofzfzas kemény dühöség jö réa, fenkit se esmér-meg, a' körüllelvöket üti, és köpköd réájok: ha ezen dühösége szünik, dömmögni kezd, és magában beszéll, fogait tsikorgattya, vizellete és eméztete nem tudva mégyen-el tölle, néha pedig krispány színü epe sárt okádik. Néha a' dühöségből észére jö az ilyen beteg, úgy láttzik hogy észén van egészlen, máfokat meg-esmér, beszéll és nevet baráttságosan; de nem kell néki hinni; mert a' körül állokat hirtelen kezdi ütni, egy szempillantásban réa jöven ismét elébbi dühösége; és ekkor tsak hamar meg-hal gyakran a' beteg.

fufa mindenkor igen febes, refzkető, egyenetlen, néha alig érezhető. Vizzellete gyakran veres és tüz színü; ha pedig világos, víz színü, az rofz-jel.

E' nyavalyában néha a' harmadik, negyedik, vagy ötödik napon meghal a' beteg.

Mivel ez a' nyavalya egy a' legveszedelmesebb gyuladó nyavalyák közül: mindjárt azért eleinten serényen kell-fogni az orvoslúshoz; és a' melly orvoslúsnak módja, fellyebb meg-mondatott, az egész testnek gyuladásáról, ugyan azt kell itt-is a' környül álló dolgokhoz fzaóni.

Kivált e' nyavalyában fzükséges a' böv ér-vágás; fzükség lágyító, hivesítő kliftérek, vagy hafonlo fzerék által, mint Nro. II. 12. 39. 141. has menéft fzeretni; a' vérnek febes folyását tsendelíteni, hogy így ne folyjon fok vér a' före.

Ezen végre fokot hafznál az-is, ha a' beteget az ágyba gyakran fel-ültetik, reggel estve lábát fél, fél oráig feresztik, és azután mindég lába talpára a' Nro. 291. lévő erős kováfzt kötik.

Szint-úgy hafznál az-is, ha a' füle megé nadályt raknak, vagy az arany érre, ha meg-dagadva van, ugyan azt ragafztanak; mellynek-is fzorgalmatosan végére kell menni.

Ha ezen orvofságok után a' dühöség és a' Hideg szünik, a' feje könnyebbül, a' beteg tsendesül, ábrázattya halaványúl, szeme már nem olly fényes és tüzes: tehát jó reménységbe kell lenni: de azomba az orvofságokat tovább is bé-kell adni.

De ha mind ezen orvofságok is femmi könnyülést nem szereznek, sőt még a' nyavalya öregbedik: tehát ekkor a' beteget úgy kell orvosolni, mint fellyebb a' Forro Hidegleléstől való fő-fájásban meg-mondodott, vagy úgy, mint mikor a' nyavalyának matériája a' testnek bőrre ki-ütvén, ismét vízfzátér, vagy a' főre takarodik.

E' nyavalyában nagy könnyebbséget szerez, ha az orrból a' vér böven kezd folyni, vagy az arany érnek folyása meg-indul.

Ha az agyvelő gyuladásából genyetség támad: akkor az eszelösködés, és Hideg-lelés szünik: de az azt követo állapot gyakorta siralmas: mert az ilyen, fő-kaponyában szorult genyetséges materia, a' meleg által tífófsé léfzen, a' körülle való részeket tífí és eszi, az által állandóképpen tartó el-türhetetlen fő-fájást, álmatlanságot, szédelgést, szorongatást, néha gutta ütést (: *Apoplexia* :) vagy fok tagokban szél ütést (: *paralysis* :), gyakran pedig gyógyithatatlan nyavalya-törést szerez: né-

ha pedig meg-fosztya holtig elméjétől a' beteget, vagy meg-bolondította. 's a' t.

De néha még-is, ez a' genyetséges matéria, maga keres magának utat, mellyen ki-follyon, t. i. az orron, fü-lön, a' szemnek szegletein, vagy pedig daganatot, és fekélyt szerez a' nyak-ban, vagy torokban. Leg-gyakrabban pedig az orron, és a' fü-lön foly-ki.

Midőn a' fü-lén foly: ekkor igen unalmas fü-l-tsengést vagy fájdalmat érez a' beteg: vagy meg-is süketül. De ettől nem kell meg-ijjedni, ez nem rossz jel; hanem mindjárt lágyító, el-ofzlato erővel bíró fü-vekből készült kötést, kell szüntelen a' fü-lre, és a' szomszéd részekre kötni: ez által azt nyeri az ember, hogy vagy egyik, vagy mind két fü-lön, ki-foly a' genyetséges, vagy vizes matéria, és ekkép-pen mind a' hallás, mind az egészség helyre áll.

Valamig pedig a' fü-l-tsengést csak valamennyire-is érzi a' beteg, vagy pedig más terhes nehézséget ottan: mind addig meg-füzés nélkül kell kötni, és gyengén belé kell fetskendezni, hogy minden rossz matéria ki-follyon egész-len.

Ha pedig az illy matéria a' szemre takarodik: gyógyíthatatlan vakság kö-vetkezik.

Jó jel az-is, ha a' betegnek külső tagjai, vagy más része fájni kezd, mert ez azt jelenti, hogy a' nyavalyának matériája azon részre fiet által menni: hogy pedig az könnyebben és hamarébb meg esen, tehát a' fájni kezdett részre vagy tsupa kovászt, vagy pedig a' Nro. 291. kézfült kovászt kell kötni.

Ha a' materiának ezen által mensele a' betegnek könnyebséget, a' nyavalyának enyhülést szerzett: továbbá tehát tsak úgy kell ezen által tett matériával bánni, mint fellyebb a' forro nyavalyákban mondódott.

Ritkán esik-meg, hogy e' nyavalyában, a' fül tövén lett daganat könnyebséget szerezne.

Néha ezen matéria a' föből, hirtelen a' melybe takarodik; köhögést ha szerez, és nyavalyát enyhítő köpdösést, tehát jót lehet reményleni, ha azomban a' több környül álló dolgok-is jobbnak. De ez a' melyben való takarodás, ritkán szerentsés, többire tsak hamar halál követi.

Igen jó jel az-is, ha a' beteg, fok, sűrű, zavarost vizellik, mellynek fenekére fok genyettség forma sepredék száll-le: vagy ha has-menésbe esik a' beteg, és az által feje könnyebbül.

Ellenben igen rosz jel az, ha a' betegnek vizellete fenn akad, vagy ha világos, és víz színű; vagy ha vér hasban

ban esik; ha szüntelen és fájdalmason tsuklik, vagy ha fekete rothadt sűrűséget, vagy krispán színű epe sárt okádk.

Álom-hozo szerekkel ugyan okosan kell ezen nyavalyában élni: mert valamig a' Hideg-lelés, és gyuladás tart, mind addig igen ártanak azok.

Ha pedig egyfizer a' Hideg és a' gyuladás az orvosságok által meg-szűntek egészen, a' fő szabadon van egészen, 's nints semmi baja: de még-is a' beteg nem alhatik: ekkor hát estve békell adni a' Nro. 41. lévő szert, mellyel estvéneként addig éljen a' beteg, míg a' szükség kívánnya.

Meg-esik néha, hogy minekutánna az agyvelőnek gyuladása, és a' Hideg szerentséfen el-mult; a' betegnek feje erőtlen, és az előtt gyuladásban lévő rész igen érzékeny lészzen, úgy hogy azután, midőn a' testnek ereje, a' jó eledelek által kezd meg-jöni, az illy ember, gyakran esze nélkül beszéll: ekkor igen használ, egynéhány napokon a' Nro. 37. lévő szert bé-adni: ha pedig a' nem használna, tehát a' Peruviaai fa-héjt kell elő venni, mint Nro. 70. 's a' t.

A' kik e' nyavalyából épülni kezdenek, távoztassák fok ideig a' szorgalmas tanulást, olvasást, elmének kemény gyakorlását: mert különben elméjük-

méjeknek tehettségeit gyengévé, tompává, otrombává téfzik.

Az eddig le-irt nyavalyát *lolond Hagymáznak* - is nevezik.

A' SZEM-GYULADÁSRÓL.

Midön a' szem meg-gyulad, akkor abban égető forroság, nagy szárazság, szurdalo fájdalom, vereség vagy on; a' pulsus Hideg-lelős; és az illy beteg a' világosságot kerüli, a' fetét helyet keresi.

Származik ez, vagy a' gyuladásnak közönséges okaiból; vagy erőszakos külső okból; vagy ha valami tñpös matéria belölröl, a' szembe takarodott.

Ha az agyvelönek gyuladásából, vagy hófzfas fő-fájásból, vagy más forro és veszedelmes nyavalyából származik: tehát az ekkor mindég veszedelmes; mivel az illy alkalmatossággal, mindenkor tñpös matéria mégyen-bé a' szemre, melly nem tsak a' szemnek nedveségeit süriti, és homályosittya-meg, de még a' szemnek kemény részeit-is rongya, és meg-vesztegeti, és így nehezen gyógyulo, söt gyógyulhatatlan vakságot-is szerez.

Szint olyan veszedelmes, midön a' Sz. Antal tüzéböl, a' himlóböl, rüböl, frantzuböl, *scorbutus*böl, kösvényböl

ből 's a' t. vagy a' roszszúl orvoslott, és szárazszto szerekkel bé-gyogyított régi fekélyből, és a' bé-forradt fontanel-lából, a' tšipös matéria a' szembe ta- karodik.

Szükség hát az illy tšipös nedves- séget a' szemről mindjárt el-huzni, és a' testből ki-takarítani.

Itten hát, a' fájdalomhoz, a' gyu- ladás nagyságához, és a' beteg erejé- hez képeft, minden halogatás nélkül eret kell vágatni, még pedig annyiszor, a' mennyiszor szükség. Hasznos ekkor, jó erös purgáló szereket-is adni, még pedig gyakran, mint Nro. 4. 5. 42. 43. 44. 47. Minden lágyító külsö kötése- ket pedig el-kell távoztatni, mellyek ekkor többire veszedelmes érleléft sze- reznének: szint olly ártalmasok a' ned- vefséget bé-hajto, és szorító külsö sze- rek-is: ellenben igen hasznos söt szük- ség itten, el-öszlato erővel biro füve- ket fele borban, és fele vizben, vagy gyenge veres borban meg-fözni, a' szemre kötni: szint-így lehet ezen fü- veket 'fatskotskákban varni, lágy me- leg borban meg-áztatni, és szüntelen a' szemre kötni.

Szükség, hogy az illy beteg, vért higító és tisztító italt böven igyon, melly által a' tšipös matéria édeledik, és lassanként a' vizellet által ki-taka- rodik, mint, Nro. 6. 7. 8. 40. 45. 46.

Ha ezen szerek által enyhül a' nyavalya: tehát tovább-is élni kell azokkal. Ha pedig mindjárt nem segítnek, tehát vagy a' füle megé, vagy a' nyak tífijára a' betegnek, hojagot szivo flastromot kell tenni, és fokáig folyva tartani. A' száraz köppöly, vagy véres köppöly-is fokot használ ekkor.

Azon részekre - is, mellyekről a' tífös matéria a' szemre takarodott, a' mennyire csak lehet, szükség, ingerlő kötést vagy hojagot szivo flastromot kötni, és így a' tífös matériát ismét azon helyre téríteni: a' helytelenül béforraztot fekélyeket étető szerekkel, ismét ki-kell nyitni; szint-úgy a' bégyogyult *fontanellát*-is.

Ha az illy orvoslás által a' fájdalom, és a' gyuladás szünik ugyan: de a' szem még-is veres, és a' beteg homályosan lát: ekkor a' Nro. 48. 49. lévő szereket kell adni: kívülről pedig a' Nro. 50. lévő szer fokot segít.

Sokkal könnyebb pedig gyógyítani az olyan szem gyuladást, melly nem valami más nyavalyából, sem nem a' tífös matériától származott, hanem a' gyuladásnak közönséges okaitól.

Ha a' szemnek belső része gyuladott-meg, és a' szembe mélyen belől, kemény és liktető fájdalmat érez a' beteg, és semmi világot nem szenvedhet:

het: ez mindenkor veszedelmesebb, mintha csak a' külső rész szenvedne.

Ha a' Hideg igen nagy, és a' több jelentések-is kemények, az orvoslásnak módját mindjárt ér-vágáson, és hivefitő szereken kell kezdeni, és folytatni, mint fellyebb az egész test gyuladásában meg-mondodott: a' láb mosás is hasznos, de kiváltképpen szükség, hogy a' hafa mindenkor lágy legyen a' betegnek; e' végre minden másod vagy harmad-nap purgáló szert, mint Nro. 3. 5. 14. vagy mint Nro. 11. 12. 39. 141. kell bé-adni, vagy pedig kliftért kell adni.

Az ilyen gyuladás ha' száraz, forro, felettébb való és fájdalmas, lehet eleinte is kötni a' szemre lágyító kötést: de mihelyt a' gyuladás szűnik, és a' fájdalom tűrhető, ekkor ofztán az ofzlató kötések hasznosabbak, mellyek gyakran hirtelen a' nyavalyát egészen el-háríttják. A' Nro. 54. szerrel való, gyakor élés, itten igen hasznos.

Ha a' fájdalom, és a' Hideg egészen el-múlt, de még-is ha az ofzlató szerekben annyi erő nints, hogy az el-lágyult edényeket erősítsék, és ekképpen a' gyuladást egészen hogy el-ofzlatnák: tehát ekkor bátran lehet, nedveséget vízfza hajto, és gyengén öfzve fzorító, erősítő szert-is, kívülről a' szemre kötni, mint Nro. 51. 52. 53.

Ha az elégendő ér-vágás, a' ligi-
to italok, és purgáló szerek által, a'
Hideg alább szállott: de még-is a' be-
teg nem alhatik éjtfzakánként; tehát
minden nap estve a' Nro. 41. lévő szert
végye-bé.

Ha a' szem gyuladás külső erősza-
kos okból, ütésből lett, de úgy, hogy
semmi edények nem szakadoztak-meg
a' szembe: ekkor mindjárt eleinte friss
hideg vízzel kell kötni szüntelen, melly
minden sértődést meg-gyogyit. Ekkor
a' lágyító meleg kötélek felette ártá-
nának.

Ha a' gyuladás meg-ért, és a' ge-
nyettségg a' szemnek hárttyája közt van,
vagy a' külső kamarában; ekkor pro-
bált kéz által metzést kell tenni a'
szemen, hogy a' genyetség ki-follyon.

Gyakran hofzfzas szem-fájást sze-
rez az olyan tsipös matéria, melly a'
szem körül, és kivált a' szem-héjban
meg-üledik, azt szüntelen ingerli,
tsipi, és az által vizkető verefséget,
szüntelen való könyvezést, és égető
fájdalmat okoz; és gyakran a' szem-
héjnak széleit-is ki-sebesíti.

Ekkor a' beteg jó darab ideig él-
jen olly italokkal millyek Nro. 40. 46.
vagnak, és mofsa-is gyakran napjá-
ban a' Nro, 40. lévő szernek levével
lággy melegen: vagy pedig kívülről-is
lehet kötni, olly szerrel, mint Nro. 55.

56. E' mellett egyszer, vagy kétszer egy hétben purgátiót - is vegyen-bé, mint Nro. 4. 5. 14.

Midőn már egyszer a' vér a' tífös matériától meg-tisztult, és a' szemgyulladás szünik: a' Nro. 51. lévő szerrel-is lehet élni.

A' FÜLNEK GYULADÁSARÓL.

A' fül-gyuladást meg-lehet abból tudni, hogy akkor a' beteg el-tűrhetetlen, szurdalo, égető, lüktető fájdalmat érez, egy vagy mind két fülében; és egyzfersmind pulsufa Hideg-lélős.

Az illy beteg felette nyughatatlan, álmatlan, néha efszen kívül beszéll, és fokszor igen keményen, és veszedelmesen fogja a' nyavalya.

Ezért-is e' nyavalya szint olly veszedelmes, mint az agyvelőnek meggyuladása, és szint a' szerént kell orvosolni.

A' TOROK FÁJÁSRÓL.

Torok fájásnak mondatik mind az, a' mi miatt a' le-nyelés nehezen, vagy fájdalommal esik, vagy egészlen meg-is akadályoztatik.

A' mint e' nyavalyának jelei, és okai-is fok-félék, úgy maga a' nyavalya-is, és annak orvoslása-is fok-féle.

E' nyavalyát leg-többször, a' nyakban lévő belső részeknek, vagy a' toroknak gyuladása előzi-meg: és ekkor szurdalo, égető fájdalmat érez a' beteg a' le-nyelésben, és állandó Hideg esik rá.

A' mint a' gyuladás kifesebb, vagy nagyobb, fok vagy igen érzékeny részeket foglal-el: úgy a' torok fájást követő bajok, és a' Hideg-is, kitfínyek, vagy nagyok.

Sokszor a' meg-gyuladott részeket lehet látni: néha pedig a' gyuladás mélyen van a' torokban, vagy a' beteg nem táthattya jól fel a' száját, vagy pedig a' nyelvét nem lehet le-nyomni, úgy hogy mindjárt ne okádjon: ekkor hát, mivel a' gyuladott részeket nem lehet látni, a' gyuladásnak nagyságáról, csak a' fájdalomból, Hideg-lelésből, és a' több bajokból, lehet ítéletet tenni.

Meg-esik gyakran, hogy mikor valaki hirtelen meg-fázik; borzadás jő rá, azután egész testére forroság jő, és tagjainak el-lankadása; osztan nehezen és fájdalommal nyelhet le-valamit, és pulfusa Hideg-lelős.

Ha midőn valaki efféle bajokat érez magában, és ha eleinte mindjárt, tsendefségben tartja magát, a' hideg italt, hideg levegő-eget kerüli, nyakát melegen bé-köti, higitó és lágyító italt, mint Nro 13. 40. 88. böven iszik; este, reggel egy-egy port, mint Nro. 1. bé-véfen, és ezek által gyenge izzadást szerez magának: tehát az illy együgyü orvoslás által hamar meg-mentheti magát minden bajtól, és gyakran veszedelmes nyavalyát fordíthat-el.

A' tele vérüekben, tsak egyszeri ér-vágás, véghetetlen fokot használ, ha mindjárt eleinten esik az, míg még a' gyuladás nagyon el-nem hatalmazott; vagy ha a' beteg nem tele vérit, tehát tsak purgáló szerekkel-is, mint Nro. 4. 5. 14. gyakran el-lehet egészlen e' nyavalyát üzni, ha azomba a' beteg tsendefségben marad, és a' hideget kerüli.

De ha már a' gyuladás el-hatalmazott, úgy hogy már nehezen és fájdalommal nyelhet a' beteg, a' Hideg-lelés-is kemény: ekkor már az orvoslás nem olly hamar, és nem olly könnyen esik-meg; hanem szükség minden halasztás nélkül, a' beteg állapot-jához képest, bőséges eret vágatni, és ismét két vagy három ora mulva uj-jonnan eret vágni, sőt többször-is, ha a' puffusból, és a' nyavalyának kemény

vóltából szükségesnek láttzik, és ha a' betegnek ereje engedi.

E' mellett szükség, hogy lágyító, és hivesítő italt, mint Nro. 6. 8. 40. a' mennyire csak lehet, böven igyon: kivált pedig a' purgátzio szükség ezen nyavalyában, ezért-is mindjárt az első napon, az ér-vágás után, alólról ürítő szert, mint Nro. 5. 14. kell adni, és ugyan azt mindjárt, a' második, vagy harmadik napon ismét bé-kell adni, ha a' szükség kívánnya; vagy pedig e' helyett, és a' közelebb említett italok helyett, a' Nro. 11. 39. 139. 141. lévő szerek közül lehet bé-venni, és addig velek élni, míg a' test eléggé kinem ürül, és a' nyavalya nem enyhül.

Ha pedig a' beteg ezen szerekből eléendő dofsít nem nyelhetne-le: tehát a' has-menést fokszori klistér által kell indítani.

Kivülről pedig lágyító kötéssel kell a' nyakát egészlen bé-kötni, melegen, és valamig a' nyaka és torka, száraz, fájdalmas, és igen feszült; szüntelen lágyító italt, millyen Nro. 40. 88. melegen tartson a' szájában; vagy, a' meggyuladott részt meleg víz gőzivel gyakran és jó darab ideig párolja: ha pedig a' meggyuladt rész sűrű taknyos matériával van bé-vonva, ekkor lágyító italt vegyen a' szájába gyakran, millyen

millyen Nro. 8. és azzal gyengén rotyogtassa, gargarizálja a' torkát, vagy pedig fetskendeztesse a' torkába.

Ha ezen szerek által szűnik a' gyuladás, és könnyebben nyelhet a' beteg: tehát az említett lágyító és hivesítő szerekkel éljen a' nyavalyának végéig: a' lágyító kötés helyet pedig, olyan flastromot kell már estvénként a' nyakára kötni, mellyet a' Patikában *Emplastrum de meliloto*, hivnak.

Ha pedig az eddig elő adott orvoslásnak módja nem használna, ha mégis a' gyuladás erős, és az elégséges érvágások és purgátiók után-is, a' beteg nehezen és fájdalommal nyelhet-le valamit, ekkor a' nyakára egészlen, kívülről ingerlő köteft kell kötni; ilyen a' fekete moso szappannak vizben elolvasztott sürti leve, mellyet ha a' nyakára kötnek, gyakran hirtelen nagyot használ; szint-úgy segít a' jó erős kovász-is.

Ha ezen szerek tizenkét órák alatt semmit nem segíthetnek: tehát mindjárt körül a' nyakán a' betegnek, hojagot szivo flastromot kell kötni: ez által nagy könnyebülést érez a' beteg, mihelyt a' bőr hojagozni kezd mikor pedig jól fel-hojagzott, akkor ofztán többire könnyen-is nyelhet.

Gyakran meg-esik a' torok fájásban, hogy mindjárt eleinten, nem csak

nehezen nyelhet a' beteg, de még nehezen-is lélekzik: ekkor hát a' beteg fokkal nagyobb veszedelemben van, melly az által-is nevekedik, hogy a' mit le-akarna nyelni, az a' száján és orrán vetődik-ki, és így semmi orvosságot nem vehet-bé; ábrázattya ekkor barna verefségü, szemei ki-düllyednek, nyelve meg-dagad, és szájából ki-nyul.

Ekkor hát az ér-vágás által bőven kell vért botsátani, és ujja ismét, míg csak ereje van a' betegnek, minden második órában eret kell vágni, és szint annyiszor kliftért-is adni, kívülről pedig lágyító és ofzlato erővel biro kötést a' nyakára kötni, 's azomba meleg víznek gőzivel a' száját belőlről párolni. Száraz köppölyt-is lehet a' nyakára, és a' mellette való részekre, tenni. Ha pedig tizenkét órák alatt, ezek után-is, semmi enyhülést nem érez a' beteg, tehát az egéiz nyakára hojagot szivo flastromot kell kötni, melly gyakran meg-menti hirtelen, a' haláltól. Mihelyt pedig már ekkor valamit nyelhet-le: mindjárt az fellyebb említett italokat, és szereket bőven kell bé-adni.

Ha pedig a' hojagot szivo flastrom sem használna semmit, ekkor méltán lehet tö'e félni, hogy a' beteg meg-ful: és illy veszedelmes állapotban, a' beteg egyéb

egyébb módon meg-nem tartathatik életben, hanemha a' gégéjén mettzést téfznek, a' mellyel-is fietni kell, hogy a' betegnek ekképen levegő ég adodjon a' lélekzésre, melly nélkül megfulna.

Midön a' gyuladás semmiféle orvosságok után-is el-nem öfzol, tehát gyakran meg-nyettségfedik, meg-érik: ekkor hát már, ha tsak felette nagy fzükség nem kívánná, nem kell többé eret vágatni, mert az által a' gyuladásnak meg-érlelésére fzükséges erő fogyna a' természetben; a' test üritő szereket-is kerülni kell, hanem egyedül tsak lágyító italokat igyon a' beteg, azt tartsa a' szájába-is lágy melegen, kívülről-is lágyító kötéseket kell szüntelen kötni. Mert ekképpen lehet fiettetni, hogy a' daganat érjen; és midön már láttzik, hogy nyettség gyült öfzve, és ki-nem fakad magába, tehát ki kell vágni.

Midön az ilyen nyettséget ki-nyomják, a' beteg mindjárt meg-könnyül, és gyakran öfztán könnyen nyelhet; hanem ekkor meg-kell vizgálni, hogy a' ki-nyomott matéria, jó féle-é, vagy pedig tífös, és bűdös. Ha jó féle, tehát az ilyen fekély hamar és könnyen bé-fog gyógyulni, tsak hogy a' beteg a' Nro. 57. lévő szerrel gyakran rotyogtassa torkát, vagy fetsken-

dez-

deztelsen belé. Ha pedig a' ki-nyomott matéria igen tšipös, rut színü, бүдös, és az előtt gyuladásban lévő rész-is barnás vagy feketés; tehát mindjárt, tisztító, és a' rothadásnak ellent álló orvolságot kell a' fekélybe fetskendezni, mint Nro. 58. 59. és azomba jól meg-kell nézni, hogy a' szomszéd körül való részek nem sebefedtek-é-ki, vagy hogy a' tšipös matéria nem furta-é által magát, valami keskeny uton, más részre.

Ha a' körül való részek ki-sebefedtek, tehát azokat tisztogatni és gyógyítani kell, ugyan azon Nro. 58. 59. lévő szerekkel.

Ha pedig utat furt magának a' tšipös matéria, ettől igen kell félni, hogy nagy kárt ne tégyen. Ha ugyan a' nyaknak külső részére furta ezt az utat a' tšipös matéria, és ott ki-fokad 's ki-foly; ekkor gyakran lehet rajta segitni, és meg-is gyógyítani: de ha a' belső részek felé furta az utat a' tšipös matéria, mellyen a' gyomorra, vagy a' gégére, a' melyre, vagy a' tüdőkre firt le-menni, ekkor igen nehéz a' betegen segiteni, mivel itten a' külső szerek, gyakran a' Borbély kéz-is meg-kivántatnak, de edgyikkel se lehet hozzá férni, a' belső orvolságok pedig ritkán elégségek: hanem még-is, a' Nro. 59. lévő móddal készult fetskendezések, és a'
Nro.

Nro. 60. vagy 61. lévő szerek, az ilyen régi fekélyekben jól használnak gyakran, a' Nro. 61. lévő szerből-is lehet fetskendezést készíteni.

A' valóságos és jó természetű Torok gyuladásból, ha szinte igen fájos is, és veszedelmet-is okozhat, de fene ritkán lesz belőle.

De vagyon olyan gonosz természetű gyuladás is a' torokban, melly a' le-nyelő toroknak csak a' szinén vagy, és olly nagy és feszült daganat nem szerez, mint a' jó természetű gyuladás: de égető és szurdalo fájdalmat okoz; a' meg-gyuladott rész fetét veres, vagy barnás, ritkán terjed-el körös-körül egyenlő-képpen, hanem darabonként, vagy lineánként; a' le-nyelés eleinte nem nagyon fájdalmas, a' pulsus nem fokkal sebésebb mint az egészséges emberekben. Az illy beteg többire tagjaiban törödést, fejében nehézséget érez, és keveset szomjuzik.

A' kiknek tífös, *Scorbutus*ban esett, lafsu, és rothadásra hajlando vérek van, azokra jó leg-inkább az ilyen torok fájás.

Ha az ilyen gyuladás rossz természetű: tehát hirtelen meg-változik a' szine, és fetét-kékre változik; imitt amott tífös, sárviz matériával tellyes hojagotskák támadnak, mellyekből hirtelen fekélyek léfznek, mellyek mind

a' körülülök lévő, mind az alattok fekvő részeket ki-ézik, és a' le-nyelő torokban végig, a' gyomorban, és a' melynek közepin, égető fájdalmat okoznak; azomban a' betegnek lehellése büdös: néha ezen fekélyeknek felső héja, olyan mint a' szalonna, vagy pedig gombás, fetét veres, és feketés hus nő ki belőlök: végre ilyen fekélyek terjednek-el az egész nyeldekön, némelly részeit a' nyelvnek és a' fog-hufoknak is, de gyakran az egész száját-is elfoglalják: melly miatt a' le-nyelés nehezen esik, és égető fájdalmat okoz: néha pedig a' száznak bőre egészlen felválnak, meg-rothadt, ekkor, a' betegnek ereje el-fogy, pulfusa kitfíny, lágy kezd lenni, végre semmi részben nem érzi jól magát, 's gyakran hirtelen meg-hal a' beteg.

Az ilyen torok fájásban színt olly szemefen kell bánni az ér-vágással, mint a' Rothasztó Hidegben, és se purgátziókkal, se kliftérekkel nem kell az illy beteget szükség nélkül erőltetni; hanem gyengén erősítő, és a' rothadásnak ellent álló szereket kell elő venni, mint a' Rothasztó Hideg-lelésben Ekkor hát az-is árt, ha a' beteg lágyító orvos vizet tart a' szájában, vagy azzal rottyogtattya torkát, hanem ekkor hivesítő, és széllyel ofzlato orvofságot tartson a' szájában, millyek
Nro.

Nro. 62. 63. Ha pedig már fetét veres, vagy fetét kékes foltok vagynak belől szájában, azokat gyengén ingerlő, és tisztító erővel biro szerekkel kell kengetni, mint Nro. 64. A' Nro. 64. 65. lévő szerek akkor-is használják, midőn már a' fekélyeknek szalonnás héja van, vagy gombás hus tsutsorodott-ki belőlök. Ha ezen szerek kemény égető fájdalmat szereznének, tehát lehet azt enyhíteni a' Nro. 66. 67. lévő szerekkel.

Néha meg-esik hogy apro magános keléfskék támadnak a' szájban, mellyeknek közepe fejer, körülete pedig igen veres; ha egészséges ember szájában támadnak ezek, kevés bajt jelentnek, és a' Nro. 57. 63. 64. lévő szerek által könnyen el-ozolnak, vagy pedig tsak magokban-is el-mulnak.

De igen ártalmasok az illy keléfskék, ha olly embernek szájában támadnak, kinek a' vére tsipös; mert ekkor a' nyeldeklön és a' száznak nagy részén el-terjednek gyakran annyira, hogy az egész nyelvet, az ortzának belső oldalait, és a' nyeldeklöt, fejer káfa pép forma bőr vonnya-bé. ekkor a' Nro. 62. 63. lévő szerek igen jók. Belső orvofságul pedig a' Nro. 68. 69. lévő szerek használják: a' Nro 69. lévő, úgy-is fokot használ, ha azt lágy melegen tartya gyakran szájában a' beteg,

és azzal gyengén öblögeti, vagy rotyogtattya torkát.

Ha az a' fejer bőr igen vastag, vagy ha tsunya bűdőség jö a' beteg szájából, és imitt amott barnás, feketés foltok vagy lineák láttzanak, ekkor a' Nro. 64. 65. szereket kell elő venni; belső orvofságul pedig a' Peruviai fa-héjt kell adni, mint Nro. 70.

Mihelyt pedig a' bőr fel-válík, a' száznak bűdősége szünik, a' barnás vagy feketés foltok el-multak, és azoknak helye igen piros, és ha ekkor a' Nro. 64. 65. lévő szerek, égető fájdalmat okoznának: tehát a' Nro. 66. 67. vagy 69. lévő szerek közzül edgyet kell elő venni azok helyett. Gyakran pedig meg-esik, hogy fokáig, a' szerezént a' mint a' nyavalya változik, az említett szerek közzül, hol edgyiket, hol másikat kell elő venni: de a' Nro. 70. lévő itallal mind addig éljen a' beteg, míg ereje helyre áll, és szájában semmi rothadásnak vagy fenének jele többé nints.

Midön az illy beteg meg-gyogyúl, igen jó lesz, ha azután-is, a' Nro. 68. 69. vagy Nro. 45. lévő, valamellyik orvofsággal jó darab ideig él, hogy így azon nyavalyába ismét ne esen vissza.

Néha a' nyeldeklőnek részein vizes hideg daganatok támadnak, mellyek miá a' le-nyelés igen bajos és fájdalmas. Ritkán esik-meg, hogy ekkor a' beteg-

betegre Hideg-lelés jöjjön, nem-is szomjuhozik. Ekkor az olzato erővel biroitalok, mint Nro. 17. 18. 21. vagy vizellet hajto szerek, mint Nro. 71. 72. vagy purgátziók, mint Nro. 4. 5. 14. 42. 47. halználnak: torkot rotyogtatni pedig jok, a' Nro. 17. 21. 35. Jó az-is, ha bab lisztet, bodza-virágot szárazon, valami kevés kámforral öizve elegyítve 'fatskoban tesznek, és kívülről a' nyakra kötik szárazon.

Ha ezen szerek hamar nem halználnak, tehát a' nyak-tfigájára, vagy egészlen körül a' nyakon hojagot szivo flastromot kell kötni.

Gyakran meg-efik, hogy a' torokban az ilyen vizes daganat, annyira fel-puffad, hogy a' miatt nem tsak nem nyelhet a' beteg, de nem-is lélekezhetik: ekkor hát a' gégén metzést kell tenni, és a' nyakon körül hojagot szivo flastromot kell kötni, hogy így a' meg-fulástól a' beteg meg-menekedjen.

Meg-efik az-is gyakran, hogy a' meg-gyuladott, vagy gyuladás nélkül való torok-fájásban-is, a' Mondolák vagy torok mellett lévő makkotskák, vagy mirigyek, meg-dagadnak és megkeményednek, melly miatt, a' beteg nem nyelhet, vagy pedig nehezen nyelhet: ekkor gyakran halznál, vagy legalább könnyit, ha napjában gyakran tartja szájában melegen a' beteg, a' Nro.

59. lévő szert, és a' mellett a' Nro. 49. vagy 91. lévő szerrel fokáig él: ellenben kerülni kell ekkor a' tífös, kivő orvosságot, mert az illy megkeményedés az által még-ártalmatlabbá, vagy Rákhoz (: *Cancer* :) hasonlová lenne.

Ha illy megkeményedés igen mélyen hat-le a' torokban, vagy ha igen nagy, tehát nem csak a' lenyelést, de a' lélekzést - is megakadályozza, és így igen veszedelmes: ekkor-is az említett szereket kell elő venni, mivel illy állapotban is gyakran használtak.

Az olly férjfiak, kikben sűrű nedveséggel terhelek a' hasnak belső részei, és a' miatt nem jó vér készülhet benne, vékonyaikat, kivált lépeket feszülés érdekli néha, (: *Hypochondriaci* :) úgy a' fel-nőtt leányok, és Aszfzonyok is, ha illyen nyavalyában esnek, vagy ha méhek - is egészségtelen (: *Hystericae* .) ezek mondom, olyan öszve szorító huzodást, vagy fojtást éreznek gyakran torkokban, mintha gombalyag vagy golyobis volna ott, melly mind a' lenyelést, mind a' lélekzést akadályozza benne: e' pedig a' görtstől van (: *Spasmus* :) midőn t. i. az érző inak valamely hufos részt, az ember akarattya ellen - is, erőszakoson özve huznak, sugorítanak. Ekkor ezeknek orrok alá valami nehéz szagot kell tartani, mint égő tollat, szarut, körmöt; *Castoreumot*,

mot, Szarvas szarvából égetett spirituust, büdös gyantát, melly a Patikában *Asa fetida*, Szalmiák spirituust (: *Salis ammoniaci* :) ezek után, egynéhány szél böffen-fel torkokba, és minden bajok el-mulik, de gyakran ismét elő kerül: jó darabig hát olyan szerrel kell élni, melly az ilyen torok fojtást el-táv-zatassa; e' végre jók a' Nro. 73. lévő pilulák. Ha pedig az illy személyek igen erőtlenek, és ha az ilyen görtsök, vagy erőszakos öfzve huzodások az ér-ző inaknak gyengeségétől, erőtlenségétől vagynak, tehát éljenek fokáig a' Nro. 74. 75. lévő szerekkel.

Gyakran a' szél üti-meg (: *Paralysis* :) a' nyeldeklöt: ekkor a' beteg sem-mi nem nyelhet-le, minden az orr-in, száján vetődik visszra. Ez ilyen állapot igen veszedelmes, gyakran halálos; de fokot meg-lehet gyógyítani, ha szorgalmatosán hozzá látnak.

Az illy beteg, ha tele vérü, eret kell rajta vágni, és erejéhez képest kell a' vért ki-venni, 's gyakran az ér-vágást meg-ujjitani: de ha nem tele vérü, ekkor ártana az ér vágás.

Mindenkor szükség pedig, hogy fokszori kliftér által az illy betegnek béle ki ürüljön, és meg tisztuljon; az ki-ürülvén, az eledelt és orvofságot-is oíztán, kliftéren kell bé-adni. E' vég-re minden két óra mulva kliftért kell

bé-adni, de úgy hogy egyfzer tápláló kliftér, mászfzor orvoslo kliftér adodjon: a' mit pedig kliftéren bé-adnak, a' fotha fe légyen több hat utziánál, melly tizenkét Lót, hogy az a' bélbe maradhasson, és onnét a' nedvességet szivó aprotsövetskéken el-öszolhasson. Tápláló kliftérnek való, a' jó marha-husnak főtt leve; tojás székivel elegyített, és öszve habart tej; árpának, zabnak, ris-kásának főtt leve, 's a' t. Orvoslo kliftérnek való pedig a' Nro. 76. 77. való fzer.

Kivülről pedig erős kovászt kell nyaka körül kötni, vagy a' helyet hozagot szivo flastromot; nyelvét pedig, es kivált nyakának hátulso részét, a' Nro. 78. levő fzerrel, gyakran kell nedvesíteni,

Illyen mód által meg-esik néha, hogy két vagy három nap mulva, már valami kevelet nyelhet a' beteg: es akkor ösztán valami kevés eledelt, es orvoslát is lehet a' száján bé-adni: de azomba szint-úgy kell tovább-is kliftérezni.

Ekkor ösztán az illendő eledeleken kívül-is, minden két óra mulva egy vagy két kalánnal kell adni az olly fzerékből, millyek vagynak Nro. 17. 18. 19. 22. 23. Ha azután ösztán szabadában nyelnek, nem szükség lesz olly gyakran kliftért adni, mivel már ekkor szá-

szájokon - is inkább bé - vehetik; ha ofztán egyszerre jó formán bé - vehetnek szájokon az orvofságból, és eledelből; a' kliftért félre kell tenni; és a' Nro. 73. lévő pilulákat kell bé - adni. Ha az illy betegeknek testek igen el - lágyult, érző inainak el - erötelenültek, tehát a' Nro. 74. 75. 's a' t. szerekkel éljenek, mellyek által erejek, egészségek helylyre áll.

A' MELYNEK NYAVALYÁIRÓL.

A' Melynek nyavalyái mind azok, mellyek a' melynek akár kiülső részén, és kerületén támadnak, akár a' melynek üregiben lévő belső részekben származnak, és azokat az ö természetekhez szabott munkájokban hátrálják, vagy meg - is akadályozzák.

Mind ezen nyavalyák, kivált pedig azok, mellyek a' melynek üregiben lévő részeken támadnak, veszedelmek mindenkor. Némellyiket nem - is lehet észre venni gyakran, hogy mikor kezdődik; a' beteg - is mivel majd semmi baját nem érzi miatta, nem figyelmez réá; innét van, hogy többire, akkor esmérik ofztán - meg, mikor már meg - gyökeredzett jelenségekkel adja ki magát, és eröt vett a' nyavalya: akkor pedig nehéz meg - gyógyítani ofz-

tán, és többire hofzfas finlödözö halál követi.

Szükség hát mindenkor akármelly nyavalyára-is ugyan, de kivált a' melynek állapottyára, és a' lélekzésre figyelmezni. Ha a' beteg szabadon lélelzik, ha midön jó hofzfan, és méllyen fzivja-bé a' levegö eget, és akkor melyében lemmi bajt nem érez, ha fokáig elálja, hogy nem lélelzik, ha mindenik oldalán könnyen fekketik minden baj nélkül, 's a' t. ekkor a' melynek semmi baja nints.

De ha a' tüdőben, vagy más körülle való részekben, valami bajt érez a' beteg, azt mindjárt gondolora kell venni, és a' mennyire tsak lehet el kell háritani, vagy leg-alább azon kell lenni, hogy azon baj ne öregbedjea.

AZ OLDAL-NYILALLÁS RÓL.

Az oldal nyilallást meg-esmérjük aból, hogy mikor a' beteg köhétsel, pulfusa hamar vér, Hideg lelös, azomba a' mely kerületinek valamelly részén kívül, vagy belöl, szurdalo fájdalmat érez; melly fájdalom a' bé-lélelkezéskor, és köhögéskor mindenkor nehezedik, a' ki-lehelléskor pedig könnyebbül.

E' nyavalya többire hirtelen való borzadáson kezdödik, mellyet forroság, szom-

szomjuság, kemény fő-fájás követ, azután a' beteg köhétsel, hol edgyik hol máfik részén a' melynek, szurdalo de nem állandó fájdalmat érez, melly azután egy bizonyos helyre veszi magát, és mind inkább - inkább élefedik, a' szomjuság-is a' forrosággal nevededik, a' nyelv meg-szárad, vagy fejér bőrrel vonodik-bé: ekkor olztán a' fő-fájás néha szünik, de gyakran szint-úgy fáj, mint előbb, és minden köhögéskor nevededik.

Ha az oldal nyilallás felette éles, a' beteg nem mér lélekzeni, és a' menyire tsak lehet a' köhögést meg-fojtja: így a' tüdőben a' vérnek keringéle meg-gátolodik, a' lélekzés bajjal élék, a' beteg ezén kivül kezd beszélleni; gyakran a' tüdő gyuladás - is hozzá járul, melly a' veszedelmet fokkal nagyobbá téfzi.

Ha egyszer a' tüdő vérrel meg-tömödött, és így a' vérnek keringő folyása a' tüdőben egészlen meg-állott; ekkor a' pulsus, melly előbb kemény, erős, és feszes vólt, már kitsiny és lágy kezd lenni, és a' halál közel van.

A' valóságos mely gyuladásban, vagy oldal-nyilallásban nem kell hát semmit kéfedelmezni, hanem segitni kell mindjárt a' betegén, míg a' nyavalya nagyon eröt venne.

Az ilyen beteg hát nagy tsendes-ségben tartsa testét, és mindjárt erejéhez és a' nyavalyához képeft, bőséges vért kell az eriből botsátni, még pedig, a' mint többire szokás, azon a' karján, melly felöl oldala fáj. Mind egy mind az által akár a' máfik karján, akár a' lábán vágjának eret.

Ritkán elég az egyfzeri ér-vágás, ki-vévén azokat, kikre az oldal-nyilallás azért jött, hogy vagy orrokból folyni szokott vér-folyás elő nem került szokott idejére, vagy az arany-ér benne meg - dugult, vagy a' Honap-számok benn maradt: mert ha jokor bőséges eret vágnak az illyeken, gyakran az által mind a' Hideg, mind az oldal nyilallás rollok el-mulik.

Ha pedig már a' vér igen meg-sűrűdött, ha a' gyuladás nagyon fézfket vert, a' nyilallás kemény és állandó, a' pulsus felzes és kemény: ekkor gyakran kell eret vágni; kivált a' nyavalyának kezdetin, minden harmad vagy negyedik órában, ha a' vezedelem nagy, eret kell vágni, mind addig míg a' pulsus nem lágyúl, és a' nyilallás nem enyhül.

De tsak ugyan vigyázni kell, hogy az által a' beteg felettébb el-ne erőtelentüljön: mert a' fok ér-vágás által, a' nyavalya, ha halálofsá nem, de igen hoszszafsá tétetödnék, ha a' természetnek

egyfzer

egyfzer nem lenne elég ereje arra, hogy a' nyavalyának matériáját meg-fözze, és a' testből ki-takarítsa.

Ezért-is minden ér-vágás előtt, a' pulzst, a' nyavalyának mivoltát, és a' betegnek erejét, jól gondolora kell venni, azokat egymással egybe vetni, és így okosan bánni a' dologgal.

Belső orvofságul, szükség hogy az illy betegek, mint akármelley gyulafzto nyavalyában szokás, lágyito, el-ofzlato, hivelítő italokat és izereket, bőven végyenek-bé, millyek, Nro. I. 2. 6. 7. 8. 9. 13. 32. 40. Kivülről pedig a' fájo részre lágyito kötést kell szüntelen kötni, és hasát-is lágyito kliftérek által szüntelen lágyon tartani.

Ha bizonyos jelek mutatnák, hogy a' betegnek gyomrában, vagy belében fok ruánya matéria vólna: tehát az ér-vágás után, mindjárt eleinten, gyenge purgátziót kell adni, mint, Nro. 3. 5. 14. vagy a' Nro. II. 39. 141. lévő has indito izereket. A' has ki-tisztulván, a' közelebb irt orvofságokat kell elő venni, mellyekkel, ha tsak, másféle orvofságot kíváno, ujjabb jelenségek nem adják elő magokat, mind addig éljen a' beteg, míg a' nyilallás el-mulik.

A' szurdalo fájdalom a' negyed:k napig igen nagyot enyhül, a' hetedik napra többire egészen el-mulik; ritkán tart pedig tizen-egy napnál tovább.

A' Hideg-lelés néha a' hetedik, tizen-egyedik, tizen-negyedik napig tart, gyakran tovább-is, úgy hogy már akkor a' nyilallás régen el-mult.

Mind ezen, mind más gyulafzto nyavalyákban-is, igen hafznos és jó jel az, mint fellyebb-is az ál'ando Forro Hidegben meg-iratott, midön a' természet magátul kezdi a' testet üríteni, vagy leg-alább a' nyavalyának matériáját a' bőrön ki-hajtani.

Kivált az orrbéli vér folyás, vagy az arany érnek meg-indulása, ha az első napokon történnek, gyakran nagy könnyebséget szereznek. Leg-töbfször pedig a' nyilallás, a' turhás vastag nyálnak ki-köpdözése által mulik-el.

Néha meg-szünik a' fájdalom, a' Hideg-is enyhül, de egy darab idő mulva a' Hideg ujra nevededik, a' fájdalom más részt foglal el, hasonlo vagy még nagyobb erőben mint először: valahányszor a' nyavalya így ujjittya magát, mindenkor úgy kell vele bánni, mintha akkor kezdődnék elsőben.

A' nyavalyának elein, néha száraz, terhes, bádgyafzto köhögés van a' betegen; néha pedig mindjárt eleinten vastag nyálás matériát-is vét-ki, és az mindég jónak a' jele: akkor hát ritkán tart a' nyavalya hét napnál tovább, sőt néha már a' negyedik napon is végződik, kivált ha a' vizelet-is hamar

hamar böven indul, és fok sürü taknyos matéria száll annak fenekére.

Midőn pedig a' Hideg jokor megszünik, és a' fájdalom-is el-mulik egészen; még-is meg-marad többire a' köhögés, és a' beteg továbbá-is turhás nyálat köpköd-ki, mellyet a' Nro. 8. 32. 33. lévő szerekkel kell segiteni.

Ha pedig eleinten a' hurut tsak száraz, és igen nehéz, ekkor a' nyavalya hoszszabb lészzen. Valamig a' hurut tsak száraz, és a' beteg az nyilalláson kivül, égetést-is érez melyében: tsak egyedül lágyító italt kell neki adni, mint Nro. 8. 40. 88. Ha pedig harmad vagy negyed nap mulva, a' betegén könnyítő turhának ki-köpdösése meg-indul, e' már igen jó jel, mert már ekkor a' nyavalyának matériája kezd föni, és ki-takarodni.

Nem kell attól meg-ijedni, ha eleinten véres turhát köp a' beteg: mert a' gyakran úgy szokott esni, és többire a' beteg könnyebségével: igen nagy kár vólna hát minden más ok nélkül, egyedül tsak azért eret-váogatni ujjonnan, de még annál-is nagyobb kár vólna, vért el-állító, öfzve szorító szereket bé-adni.

Közönségesen, minden hákogáfsal való ki-vetés jó, és hasznos, ha a' betegnek könnyebséget szerez.

Ha a' hörögéssel és krákogással való köhögésből meg-tettzik, hogy a' tüdőben elég ki-vetni való turhás ma-téria vólna ugyan készen, de a' beteg nem vetheti-ki: tehát ekkor igen jók a' Nro. 33. 34. lévő szerek. Ha pedig ezek-is semmit nem fegitnek, és ha a' meg-gyült matéria miatt a' lélekzet-is akadályoztatik, tehát az orvosság mel-lett hojagot fziwo flastromot-is kell a' láb ikrájára kötni: e' mellett fokot hafz-nál ha meleg vizet öfzve elegyitnek erzettel, fele részből mind kettőt, és abba mártott spongyiát tartanak a' be-teg orra és szája alá, hogy annak gö-zit bé-fzivja.

Néha ugyan kevés turhát köp a' beteg: de azomba hafa meg-indulván, lágy, taknyos, epe sáros, bűdös széke van; vagy pedig fokot vizellik, melly-nek fenekén bőséges, genyetséges fe-predék vagyon, melly által gyakran az egész nyavalya el-mulik, minden fok turha hányás nélkül.

Innét meg-esik gyakran, hogy ezen nyavalya, nem tsak a' turha által, ha-nem egyfzersmind a' vizellet, és a' szék által-is takarodik-ki a' testből, és fze-rentséfen végződik; ekkor a' beteg ha-marébb-is fel-épiil többire, és nem-is könnyen esik vízfsza azon nyavalyá-ban.

Ha pedig az elégedendő ér-vágások után, és mind külső mind belső orvosságok után-is, a' hurut még-is csak száraz, fájdalmas, és kemény, úgy hogy a' beteg, miatta éjjel, nappal nyughatatlan, és el-bádogadt; ekkor a' fellyebb említett orvosságok mellett, fájdalmat és hurutot enyhítő szereket-is kell adni, millyek Nro. 80. 81. 82.

Szint azon szereket kell mindenkor estvéneként bé-adni akkor-is, midőn nappal ugyan turhát-is köp a' beteg a' huruttal, de éjtfzakára csak száraz hurut van rajta, és nem alhatik a' köhögés miatt. Gyakran meg esik, hogy ezen szerek nem használnak, és ekkor jobb ha azok helyett elégedendő dofisban egyszerűre adják-bé estvéneként az ollyas szert, millyen Nro. 83. 84. 85. vagon. Mert így a' beteg egynéhány órákat alhatik, és ereje meg-jöhet, azomba a' ki-vetni való turha-is fővödik, és más nap nagy könnyebségével a' betegnek ki-vetődik.

Ha a' három vagy négy első napokon lett ér-vágások után, és a' bé-vett hivesítő, lágyító, oszlato szerek után, a' Hideg és a' forroság szünt ugyan, de a' fájdalom és nyilallás nem akarna szünni: tehát a' fájo részre, hojagot szivo flastromot kell kötni, melly gyakran nagy könnyülést szerez.

Néha pedig a' gyuladás olly erős, hogy sem külső, sem belső szerek által, el-nem oízol; sem a' nyavalyának matériája meg-nem fő úgy, hogy vagy turha által ki-vetődnek, vagy pedig más egyéb úton takarodna-k; a' testből: ekkor hát attól lehet félni, hogy a' meg-gyuladott rész meg-érik, meggenyetségesedik, és így fekély támad a' melybe.

A' gyuladásnak ilyen ki-menetelet lehet várni, ha az elő vett szerek, kevés vagy semmi könnyűlést nem szereznek, ha az idő már el-múlt, mellyben az illy gyuladás többire el mulik, vagy enyhülni szokott; ha a' fájdalom valamivel öregbedik, és a' Hideg, kivált estve-felé borzadáással nevededik; ha a' beteg napjában-is fokszor borzadoz, nagyon izomjuzik: ha ajaka és ortzája ottan-ottan meg pirofodik, nyelve szárad, és izomjusága öregbedik; ha gyakrabban hurutól, álma nyughatatlan, és azt el-bádgyasztó izzadás követi.

Mihelyt illyen jelek adják elő magokat, a' beteget sem ér-vágással, sem más ki-üritő szerekkel nem kell erőltetni, hogy a' gyuladásnak meg-érése meg-ne akadályoztassék: sőt inkább lágyító italok, és külső kötések által segitni kell rajta.

Így ofztán gyakran szerentsésen meg-esik, hogy meg-érvén a' genyetséges matéria, a' beteg mindjárt genyetséges turhát kezd ki-vetni, és az által az Hideg-lelés, izzadás, szorongatás kezd szünni, és a' beteg nagyot könnyebbül: ekkor hát lehet reményleni, hogy az illy fekély, turházás által fog megtisztulni és ki-ürülni. Azért tovább-is lágyító, és a' turhának ki-vetését segítő szerekkel éljen szorgalmatosan a' beteg.

Ha pedig azomba a' vizelettel-is megyen-ki valami genyetséges matéria, melly hamar a' vizelet fenekére száll-le, vagy ha gyenge és a' huratot könnyítő has-menés esik a' betegre, ekkor méltán lehet várni, hogy ezen ki-ürülések által fog hamar és egészen a' nyavalya el-mulni.

Szükség pedig mindenkor estvénként kivált ha a' beteg a' fok köhögés miá nem alhatik, hogy az említett, Nro. 83. 84. 85. lévő szerekből neki adjanak.

Midőn már a' turhának ki-vetése, a' hurut, a' Hideg, az izzadás, a' szorongatás, apodonként szünnék; és midőn már a' beteg alhatik, az ételt kívánnya, ereje-is nő; ekkor nem fokára meg-gyógyul egészen, és már nem szükség semmit-is változtatni az orvoságokban.

Midőn pedig már a' genyetséges matéria, a' turhának ki-köpdősése által ki-ürült a' melyből, de még-is valami száraz tífiklándoztató hurutolás marad a' betegen: tehát a' fellyebb említett Nro. 80. 81. 82. szerekhez, vagy pedig balsamos orvofsághoz kell nyulni, millyen Nro. 86. vagyon, ezek által a' hurut meg-szűnik, a' fekély-is begyógyul egészlen.

Midőn olyan bizonyos jelek adják elő magokat, mellyeket fellyebb számláltunk, és a' mellyek azt jelentik, hogy a' gyuladott rész már érik, és genyetségeledik; de ha még-is ekkor a' hurut által, semmi ollyas matéria nem vetődik-ki, sem más ki-ürítő utakon azon matéria nem kezd ki-takarodni, azomba a' Hideg-lelés estvéneként öregbedik, a' beteg éjtszaka nagyon izzad, és a' nem fájos oldalán vagy éppen nem feketik, vagy pedig fájdalommal, száraz és kemény hurutalással fekszik: ezek mind azt jelentik, hogy a' genyetség ki-nem fakadhat, hanem mint-egy 'satskoba vagy tokba vagyon zárodva, és mind inkább, inkább szaporodik.

Ha meg-lehet tudni bizonyosan a' helyet, a' hol ez a' genyetséggel tellyes 'satsko fekszik: tehát nints egvébb mód többire hátra. hanem, hogy azt a' helyet bé-messék, és a'
genyet-

genyettséges 'satskot ilyen metzés által meg-nyífsák, ha ugyan a' hely olyan, hogy azt vezedelem nélkül, és könnyen fel-lehet metzeni Borbély kéz által.

Ha fokáig halogattyák az ilyen genyettséges helynek fel-metzését, tehát a' genyettséggel tele 'satsko nö-tön-nö, a' lélekzés nehezedik, a' genyettséges matéria a' mellette való részeket ki-elzi, a' beteg el szárad, és egézfien el-erőtlenül, végre a' tífös genyetség a' vérrel öfzve elegyedvén, többire gyógyíthatatlan szárazto Hideg-leléft okoz.

Ha a' genyetséggel tele rész olyan helyen fekszik, mellyet Borbély kéz által nem lehetne helyesen fel-metzeni, vagy ha maga nem engedné a' beteg; ekkor azon helyre, ha a' helynek mivolta engedi, vagy a' mellette lévő helyre, huft ki-evö tífös szert kell kötni, vagy finort kell rajta keresztül huzni, és így kell a' külső részekre utat készíteni a' genyetségnek, hogy arra kezdjen takarodni. De ezen módok nem olly bátorságosok, se nem olly hasznosok, mint a' fel-metzés, kivált, midön a' genyetség mélyen van, a' melynek üregéhez közel.

Néha pedig a' melynek külső részén támad valami daganat, és a' matéria maga keres magának azon, ki-

menetelt. Ha az illy daganat lágyító és ingerlő kötések által, nem akar kifakadni, tehát azt fel-kell mettzeni, és belé kell fetskendezni, hogy az által ki-tisztuljon; belső orvoiságul pedig feb ellen való italt adni, és hogy a' feb bé-gyogyuljon, gyenge balsamos szert-is kell adni, millyek a' Nro. 86. lévő pilulák.

Néha meg-fakad az illy genyettség-gel tellyes 'satsko, és a' genyettség, a' melynek üregiben foly: éizre lehet ezt abból venni, hogy akkor különös belső változás esik a' betegre, többire, el-ájul, és azután a' szorongatás el-mulik, es a' beteg fokkal könnyebben láttzik lenni: de ez a' jobbulás nem fokáig tart; mert a' genyettség naponként nevededik, a' hurut, a' izorongatás, a' forroság, a' Hideg ujra nevedednek: a' beteg nem fekhetik az ágyba, hanem fenn ülve kell néki lenni, és ülve alufzik: ha valamit eszik vagy iszik, a' néki nagy szorongatást okoz, és ábrázattyán, melyén, fején nagy izzadtságot izerez: éjtizaka nem alhatik, nyughatatlankodik: estvénként fázlalo borzadás jö mindenkor réá, mellyet nagy forroság és égető szárafság követ egész testében, kivált pedig, a' markában és a' lábain; éjfélfelé szüinik a' forrosága, akkor egészen el-bádgyad, és felettébb kezd iz-zadni,

zadni, és ha ezen nyomoruságos bajain hamar nem segitnek, a' beteg lafsanként egészlen el-szárad. Végre lába és egész teste dagadoz, aztán többire, has-menés jö réá, mellyet a' halál követ.

Mihelyt bizonyos jelekből megtetzik, hogy a' genyettséggel tellyes satsko meg-fakadt, és hogy a' genyettség a' melynek üregiben folyt, ekkor az oldalon metzést kell tenni, szinte a' melynek üregéig, hogy azon metzésen a' genyettség ki folyjon.

Meg-esik néha, az oldal-nyilallásban, hogy mind azok a' jelek elő adják magokat, mellyek a' gyuladott résznek meg érését, vagy genyettségefedését szokták jelenteni: de azomban a' beteg felziülést vagy szoritást érez a' melyében, melly miá lélekzése-is nehezedik, vizellete fővetlen, nyaka és feje fokot izzad, gyakran igen nagyon hurutól, végre olztán az egész testén köles forma pattanások fakadnak-ki; ekkor olztán enyhülnek az elébbi gonosz jelenségek, vagy egészlen-is el-mulnak: ebből hát megtetzik, hogy még akkor, midön a' fellyebb említett jelek kezdik magokat elő adni, nem lehet bizonyosan meg-mondani előre, hogy a' meg gyuladott rész meg-fog érni, vagy genyettségefedni.

* Az ilyen köleles pattanás akkor adja -ki leg-inkább magát, midőn az oldal-nyilallás, és a' petsenyés husokban lévő fájdalmas közvény (:*Rheumatismus*:) vagy az hajláfokat és a' tsonatok részeit kíno közvény (:*Arthritis*:) együtt járnak.

Ha ezen ki-pattanások mellett pedig, még turhás nyálat -is vét ki a' beteg; tehát annál könnyebben és tökéletesebben -fog meg-gyógyulni.

Az illy pattanások után -is semmit sem kell változtatni az orvofságokban, hanem éljen tovább -is azon szerekkel, mellyeket eddig hasznosnak tapasztalt a' beteg: de ha nem volna a' természetnek elégedendő ereje arra, hogy a' nyavalyának matériáját az illy pattanások által jól ki-hajthatná a' testnek bőrére; tehát az elébbi orvofságok mellett, gyengén erősítő szereket -is kell a' betegnek adni, mint fellyebb az állandó Forro, és a' Rothafzto Hidegben meg-mondódott.

Ha az illy pattanásokat, enyhülés nem követi, rosz jel: kivált ha a' beteg fokot izzad, lankad, efze nélkül van. Ekkor gyakran fenét, és halált lehet várni. Az illy pattanás akkor szokott veszedelmes lenni, midőn későn kezdették a' nyavalyát orvofolni, vagy ha a' beteget melegítő szerekkel orvofolták, és nagy melegben tartották.

Az oldal-nyilallásban mindig kell a' fenétől félni, ha a' gyuladás igen nagy, és ha minden elő vett orvolságok után-is a' beteg femmi könnyebbülést nem érez, kivált ha azomba a' betegnek vére tsipös-is.

Ha tehát az oldal-nyilallást fene követné: szint-úgy kell orvofolni, mint fellyebb a' Torok-fájást követő fenéről mondatott. De tsak ugyan ekkor már az orvofság többire nem használ, hanem meg-hal miatta a' beteg.

A' TÜDÖNEK GYULADÁSÁ RÓL.

A' Tüdőnek gyuladása igen veszedelmes nyavalya; többire a' tele vérrü, és erős embereken esik-meg; leginkább jár pedig az ösz végén, télben, néha tavaszfal-is; és leg-többnyire a' kemény hirtelen való hidegtől származik.

A' tüdőnek gyuladását meg-lehet esmérni abból, ha t. i. a' beteg először lokáig borzad, azután forroság jö réá, és azt hurut követi; továbbá a' betegre szorongatás, mely szorulás jö, nehezen lélekzik, szomjuzik, forroságban van. feje nehéz, és kábult; néha eizén kívül van, ábrázattya többire veres, lehellése forro, nyelve száraz, vizellelte tüz színü.

Az illy beteg gyakran nehézséget is érez melyében, kivált a' melynek gödrében, ízél-is höfög a' torkára, és azután a' melynek nehézsége valamit fűnik, de ismét elő kerül, és fokáig tart.

E' meg-tsalja fokszor a' beteget, kivált ha a' tüdőnek gyuladása nem feltébb való, és így a' betegnek nagy szorongatást, és erőtleniséget nem okoz: a' beteg ekkor azt gondolja, hogy minden baja csak attól van, hogy a' ízél benne meg-szorult, és így keveset gondol véle, vagy pedig, a' mi még károsabb, melegítő és fzelet hajto ízert véfzen-bé, és az által a' nyavalyát neveli, a' gyuladást öregbiti, és gyakran az illy orvoslás által a' beteg maga magát meg-öli.

A tüdő gyuladásnak kezdetiben, a' pulsus többire sebes, kemény és tellyes: de ha a' gyuladás nevededik, és ha a' tüdőnek nagy részére el-hat; ekkor a' beteg mind inkább szorongattatik, a' vérnek a' tüdőben való keringő folyása, jobban-jobban meg-akadályoztatik, a' vér meg-sűrűdik, és a' tüdőben meg-dugul, és így annak csak vékonyabb és folyhatobb része mégyen a' testnek egyéb részeire: ezért-is mennél inkább van meg-sértve a' tüdő, annál gyengébb és kisebb a' pulsus,

és annál veszedelmesebb a' betegnek-is állapottya.

A' nagy és kemény tüdő gyuladás gyakran meg-is fojthattya tehát a' beteget.

A' tüdő-gyuladása nem szokott fájni, hanem inkább szorongattya a' beteget, és úgy érzi mintha nyomnák a' melyét; vagy ha fáj-is, a' csak buta fájdalom, nem éles, és soha se fáj úgy mint az oldal nyillalás: azért - is az illy beteg nem igen panaszkodik: de ha meg-gondolná hogy melly szükséges legyen a' tüdő az életre, és melly ártalmas legyen annak meg-gyuladása, a' maga veszedelmét-is könnyen által látná.

Ha az első napokon a' hurut száraz, a' beteget nyughatatlankodtattya, és lankasztja: így a' nyavalya veszedelmesebb, és ekkor mindég tovább tart.

A' tüdő gyuladást úgy kell orvosolni, mint az oldal-nyilallást; hanem itt meg-kell gondolni, hogy jobb mindjárt eleintén vágatni eret, mint későn, ámbár a' tüdő gyuladás csak kitfínynek lenni láttassék, és még nem sok bajt okozott legyen-is: mert az illy kitfíny gyuladás, gyakran hamar veszedelmesé léfzen, és nehéz, hosszvas nyavalyát okoz, mellyet egyfzeri ér-vágással el lehetett volna kerülni.

Tüdő-gyuladás gyakran abból következik, ha a kemény szaladás, tántz, lovaglás, és az elmének valami nagy indulattya által a test igen fel-forr, és hirtelen ismét meg-hivefedik, vagy ha az illy ember hideg italt iszik; gyakorta ekkor hófűszas hurut jő reá, külföldben egyéb baját nem érzi, egész erőben van, pulfusa természet szerént jár: innét az illyen hurutra nem sokat hajt, gondolván, hogy magába elmúlik: a' melly néha meg-is esik, de többire fokáig el-tart; végre jobban-jobban nevedik; a' lélekzés nehezedik, az álma nyughatatlan; az ételt nem igen kívánja; estvéneként borzad, azután hol jobban, hol kevésbé melegszik, reggel felé pedig többire meg-izzad.

Ekkor kezdi osztán a' beteg gondolora venni nyavalyáját, és legedelmet keres: de gyakorta már késő, és fokszor a' testnek gyógyíthatatlan elfűradása következik.

Azért szükség, hogy mihelyt az emberre, a' fellyebb mondott okokból, ámbár kifűny, de ha szűnetlen való hurut jő, tehát mindjárt tsendességben tartsa magát, és lágyító italt böven igyon, mint, Nro. 8. 13. 40. 88. Ha ezen szerek után nem szűnik a' hurut, tehát minden kéfedelem nélkül eret kell vágatni, még pedig ha a' szükség kíván-

kivánnya, fokfzor: mivel így a' vefzedelmes következeseket el-lehet kerülni.

Az ér-vágás hát hafznos a' tüdöne kicfiny gyuladásában-is, hanemha a' beteg mindjárt eleinten, könnyebbséget szerző turhákat vét-ki, és pufusa éppen nem tele vértü, vagy ha gyenge, erötnen lágy testel van; mert ekkor lágyito, és a' turhának ki-köpését gyengén segítő szerekkel, millyek Nro. 8. 32. az egész nyavalyát el-lehet fordítani.

Az ér-vágás mellett, minden hivesítő, ofzlato, és lágyito italok, mint Nro. 6. 7. 8. 9. 13. 32. 40. 88. hafznofak.

E' nyavalyában minden melegítő, okádtato, és erősen purgáló szereket, éppen távoztatni kell.

És ha szinte bizonyos jelekből meg-tettzik-is, hogy a' betegnek gyomorra meg-vefztegetödött, vagy meg-terhelödött, még-is tsak vékonyito, és gyengén purgáló szerekkel, mint Nro. 3. 11. 12. 39. 141. kell rajta segiteni.

Lágyito kliftért minden nap egy-szer vagy kétszer kell a' betegnek adni, ha a' nélkül elégedendő széke nem vólna.

A' tüdöne k gyuladása ritkán mulikel turha köpés nélkül. Néha már az első vagy második napon könnyen kezdi a' beteg a' turhát köpni, gyakrabban pedig harmad vagy negyed napra; és az illy turha eleinten többire véres

szokott lenni, mint szinte az oldal-nyílássalban.

Ha a' turha könnyen vetődik, nem szükség a' meg írt szereket változtatni: ha pedig a turha kemény és enyves forma; tehát az ofzlato és lágyító italok mellett, a' Nro. 33. 34. lévő szereket is elő kell venni.

Ha a' turha bőséggel vetődik-ki, és az genyettséges; ha a' lélekzés az által könnyebbül, és a' Hideg-lelés enyhül, az jó jel: ha pedig a' turha vizes, tajtékos, vagy barnás, feketés, bűdös, és meg-rothadt vérrel elegyes, 's a' beteg ez által nem könnyebbül, már az igen rossz jel.

Gyakran e' nyavalyának matériája, rész szerint vastag sűrű vizellet által takarodik-ki, mellynek fenekére vereféses, genyettséges sepredék szállle; vagy pedig szék által. Gyakran az orron való bőséges vér-folyás-is, hirtelen való könnyebbséget szerez.

Ha az elégedendő ér-vágások, és a' több meg-kivántatott szerek után-is, a' beteg nehezen lélekezne; ha a' turha enyves: ha feje el-kábult, vagy efze nélkül van; ha inai rángatodnak; tehát ekkor a' talpára kovázt kell kötni mindjárt, mint Nro. 291. Ha ez nem eléggé használna, tehát a' lábikrájára, hojagot szivo flastromot kell kötni.

Ekkor

Ekkor fokot használ az is, ha meleg vízben, vagy lágyító italban megmártott spongyiát tartanak gyakran a' betegnek szája, vagy orra alá, hogy a' meleg páráát bé-szívhasza: mert az által mind a' gyuladás könnyebben olzol, mind a' turha könnyebben vetődik-ki. Ez a' párolás még hasznosabb lesz, ha etzetet-is töltenek hozzá.

Midőn a' tüdő gyuladása helyesen és jól megyen; tehát a' beteg már a' negyedik nap alkalmával jól érzi magát, a' turhát könnyen veti-ki; és azután a' Hideg a' hetedik, kilentzedik, vagy tizen-egyedik napon végződik.

Ha pedig a' gyuladás fok ideig minden enyhülés nélkül tart, úgy hogy már sem annak el-olzását nem lehet reményleni, sem a' beteg, turhát nem vét-ki: tehát ekkor a' gyuladás megfog érnei, vagy genyettségesedni.

Meg-lehet ezt esmérni, a' nem szünő de fenn tartó Hidegből, melly kiváltképpen estvéneként ujjabb borzadással, és azt követő forrossággal öregbedik, és a' mellett a' pulsus valamennyire lágy és gyenge: a' mely' szorulás nem szünik; ottan-ottan borzad, fokot szomjuzik, ortzája és ajaka piros és száraz. 's a' t.

Ha a' tüdőnek nagy része meggyuladott; és az érnei kezd; tehát aból

ból nagy genyettséges fekély lesz : ekkor azért hasonló lágyító italokat kell a' betegnek adni, mint fellyebb az oldal-nyilallásban meg-gyuladott résznek meg-éréséről, mondatott.

A' meg-gyuladott tüdőben gyült genyettségnak ki-menetele fok-féle, és gyakran veszedelmes.

Ha a' genyetséges fekély (: *Vomica*;) nem fokára, apránként a' gégének valamelyik ága felé fakad ki, ha a' beteg genyetséges turhát kezd ki-vetni, ha az által lélekzése könnyebbül; ha a' Hideg és az elébbi bajai enyhülnek, vagy tellyességgel meg-fzünnek; ekkor lehet várni, hogy a' genyetséges fekély turha köpés által ki-fog ürülni, és a' beteg meg-fog gyógyulni.

Ekkor-is a' betegnek lágyító, melyet tisztító, és a' turha ki-köpéft gyengén segítő szerekből bőven kell adni, még pedig mind addig, míg a' turha könnyen és bőven megyen. Ha pedig a' turha meg-akad, akkor azt, mint fellyebb-is mondódott, erősebb szerekkel kell ujra meg-indítani, mint Nro. 33-34.

Ha a' turha ki-vetés lafsan lafsan fzünik, és a' beteg semmi nehézséget, vagy valami bajt a' melyében nem érez: ez azt jelenti, hogy a' fekély már nagyobb részént a' genyettségtől ki-tisztult. És ekkor olztán, kivált ha a'

pulfus

pulfus többé nem Hideg-lelős, szükséggyengén erősítő és bé-gyógyító szereket adni, mint Nro. 86. 89. 90.

Ha a' beteg éjtszakánként nem alhatik a' nagy és száraz hurut miatt, tehát estvéként álmhozó szert kell adni, mint Nro. 41. 83. 84. 85.

Illyen módon gyakran fok betegek szerentséfen, és tökéletesen meggyógyulnak.

Ha a' genyettséges'satsko (:*Vomica*:) igen nagy, és hirtelen meg-fakad a' tüdőben, gyakran meg-fojtya hirtelen a' beteget.

Midőn pedig a' genyettség a' tüdőnek külső részére fakad-ki, akkor a' genyettség a' melynek üregibe folyb. Ezt pedig szint azon jelekből lehet meg-tudni, mellyek már fellyebb az oldal-nyilallásban, ehez hasonló történetről meg-irattattak.

Mihelyt hát ez nyilván vagyon, és mihelyt azt-is meg-lehet tudni, hogy a' melynek mellyik üregében folyt a' genyettség: mindjárt utat kell nyitni a' beteg oldalán, mellyen kifolyhafson a' genyettség a' melynek üregéből.

Így ki-folyván a' genyettség, ha a' Hideg azután ízünik, a' beteg könnyen lélekzik, ereje nevededik; tehát gyógyulását lehet várni, és továbbá csak úgy kell orvosolni, mint fellyebb

az oldal nyilallásról való részben megíratott

Néha pedig meg-e-fik, hogy az genyettséggel tellyes 'satsko vagy ki-nem fakad, vagy pedig igen későre fakad-ki, midön tudni-illik a' genyetség már igen tőpőfsé lett, és a' tüdőnek nagyobb részét, körös körül ki-ette, a' vért meg-vefztegette, és a' beteg már egészlen el-erőtlenült: ha hát ekkor fakad-ki a' genyetség, akár a' melynek üre-gibe folyon, akár pedig a' gégén a' hákogás által vetődjön-ki, de már majd semmit nem lehet segiteni: mert az illy beteg el-szárad, 's meg-hal, kivált ha a' Nro. 89. 90. 102. lévő sze-rek-is nem segithetnek rajta, mellyek az illy állapotban, gyakran fokot hasz-nálnak.

Mennél kifsebb pedig a' genyetséges kelevény a' tüdőben, annál kis-sebb a' vezfedelem-is, és ha a' lélek-ző gége felé fa-ad-ki, és azon taka-rodik-ki, a' beteg könnyen és hamar meg-gyogyul, kivált ha testében külö-mben egélséges, és nedvessége nem tő-pós.

Néha pedig a' gyuladás imitt amott széllyel, foltonként támad a' tüdőben: mellyből ha meg-érik, fok genyetsé-ges kelevények léfznek: azok pedig néha igen aprok, és midön egészlen meg-érnek, a' Hideg mindjárt meg-fzünik

szünik egészen, a' beteg könnyen lélegzik, étel kívánása meg-jö, jól aludzik, és ereje - is meg - jö kevés idő múlva.

Az ilyl apro kelevények, kivált midön a' tüdőnek tsak külső reifén támadnak, tsak magoktól-is gyakran el-mulnak, úgy hogy a' beteg semmi különös bajt nem érzett miatok: néha pedig meg-száradván, megkeményült helyek fenn marad: és ha az ilyl meg-keményült kelevény helyek nem valamelly nagy részt foglalnak el a' tüdőben, tehát a' betegnek onnét semmi baja nem származik.

Az ilyl apro kelevények pedig néha fokáig úgy vagynak a' tüdőben, hogy nem veszi észre maga az ember, hogy azok a' tüdőjében vagynak: az ilyl ember ugyan, midön kemény munkát téfzen, vagy hofzfazon beszél nagy fel-szoval, vagy más ollyas munkát téfzen, mellyben a' tüdőnek hofzfzas gyakorláfa kívántatik, veszi észre, hogy akkor lélekezése nehezedik; de mivel küilömben semmi baját nem érzi, mázfzor az illyen kitlinséggel nem gondol, és a' mellett el-is él fokáig.

Néha hát az ilyl kelevények fokáig tsendefségben maradnak: de lassanként a' genyettség benne meg-tfipösödik, és gyuladást szerez a' tüdőben:

ben: ekkor ofztán melyében nehézséget érez, gyakran köhétsel, állandó Hideg-lelés jö réá, és gyakorta borzadoz; 's akkor többire ki-fakad a' kelevény, a' beteg genyettséget kezd ki-köpni, a' Hideg-lelése el-mulik, és nem fokára fel-épiil: de ha fok ilyen kelevények vagynak egyfzersmind a' tüdőben, mellyek azon egy időben gyuladnak-meg: tehát ekkor vezedelmejobb a' betegnek állapottya: néha pedig meg-esik az-is, hogy egyik kelevény a' másik után gyulad-meg, 's a' miatt a' beteg hosszafon szenved, és el-erötelenedik; de mihelyt a' kelevények ki-ürülnek, és meg tisztulnak, mindjárt jól kezd lenni.

Illyen módon gyógyulnak hát meg gyakran az illyen kelevények: de meg-esik még-is néha, hogy ismét ujra meg-genyettségesednek azon fekélyek, és meg-gyuladnak, és elébbi nyomorúságába esik a' beteg.

Némelly betegeken az esztendőnek bizonyos részében szokott ez meg-esni: tudni-illik, öszfzel és tavaszszal: végre hozzá-is szoknak, úgy hogy, minekutánna már fokízor szereztséfen ki-épiiltek belölle, nem-is fokat gondolnak véle. Némellyeken ez fokízor elő fordul egy esztendőben: másokban pedig gyakran fok esztendeig-is a' fekélytsak

csak úgy van, hogy ki-nem fakad, meg-sem gyulad a' tüdő miatta.

Midőn hát az illy régi fekély meg-gyulad, azt kell meg-nézni, ha nagy Hideg jö-e' a' betegre: ekkor úgy kell orvofolni, mint az tüdő gyuladásnak kezdetiben szokás; a' lágvito, gyengén hivesítő italok, mint Nro. 8. 40. 88. leg-jobbak: hanem az egy ér-vágással kell ekkor izemesebben bánni, és szükebben, hogy a' természetnek elég ereje légyen a' fekélynek meg érlelésére, ki-fakasztására, és meg-gyógyítására.

Ha a' Hideg-lelés nem nagy a' betegen, nem szükség eret vágatni; a' lágvito ital ekkor elégséges: ha ofztán a' turhát-is könnyen veti-ki a' beteg, nem szükség ujjabb szert néki adni: midőn pedig azután a' turha köpés-is szünik, a' fellyebb írt bé-forrasztó szereket kell elő venni, mint. Nro. 86. 89. 90. Ha pedig éjtszakánként a' hurut gyötrené, álom hozó italt kell estvéneként bé-adni, mint fellyebb mondódott.

Meg-esik az-is gyakran, hogy a' tüdőnek gyuladása után valamelly megkeményedés marad a' tüdőben. Ha az a' keményedés a' tüdőnek nagy részén vagyon, akkor a' beteg nehezen lehell, melyében nehézséget érez, a' munkában hamar el-fárad, fuladoz; mindenik oldalán nem fekhetik, hanem csak egyiken, vagy pedig hanyat: gyakran

pedig éppen nem-is feketik az illy beteg, hanem csak ülve alufzik; pulfusa kútfny, egyenetlen, de nem olly hideg-lelős, mint azokban szokott lenni, a' kiknek tüdőjekben nagy genyetséges fekély van; estvéneként-is nem felettébb borzad, vagy fázik, sem pedig nagyon nem izzad.

Gyakran pedig meg-keményedett tsomok vagynak a' tüdőben és szüntelen való köhétselést okoznak: ebben hát, 's úgy a' közelebb említett állapotban-is a' Nro. 60. 91. 135. lévő szerek igen jók, ha azomban lágyító italokkal-is él a' beteg.

Ha a' tüdő gyuladás, mindjárt eleinten igen felettébb való, vagy ha orvosolni el-mulatják, vagy ha helytelenül forralo, melegítő szerekkel orvosolják: tehát ekkor többire fene származik a' tüdőben.

Ekkor a' pulfus felette igen kútfny, febes, gyenge és egyenetlen kezd lenni, ábrázattya a' betegnek el-esik, el-sáppad, vagy pedig gyakran feték kék szinnel puffad-fel: minden rusnyaság akarattya ellen mégyen az ágyba alá; tagjai és lehelléfe-is hideg; barnás vagy fekete, bűdös turhát vét-ki; gyakran a' melyén és egyéb testén-is fekete széplök láttzanak, 's azután csak hamar meg-hal.

A' tüdő-gyuladás akkor-is többire mindég halálos, midön a' Forro, vagy Rothasztó Hideg-lelésből származott, és már akkor a' természet igen el-erőlenült, vagy a' vér igen megsűrűdött, vagy pedig el-olvadt, megfűsösült, és rothadni kezd: innét a' Frantzus nyavalyában, és a' *Scorbutus*ban is, a' tüdő-gyuladás, mindenkör igen veszedelmes.

Midön a' beteg a' tüdő-gyuladással edgyütt közhvény-is vagyon, ekkor a' hetedik, kilentzedik, vagy tizen-egyedik napon, bőséges izzadás által, vagy a' testnek bőrén ki-jövő köles forma pattanások által mulik-el a' tüdő-gyuladás.

Gyakran a' tüdő-gyuladás rendivel, és jól kezd végezödni, a' beteg jól meg-fött, bőséges, és enyhülést szerző turhákat vét-ki, a' Hideg-lelés szünik rajta, ereje kezd meg-jöni: de meg-esik, hogy néha egyizeribe megfzünik, meg-akad a' turha ki-vetés, a' beteg szorongatásba esik miatta, nehezen lélezkzik, gyakran mély álm nyomja-el, vagy pedig eszén kívül van 's a' t.

Ez akkor esik-meg, midön a' beteg meg-fázik, vagy igen meg-haragszik, vagy meg-ijjed, vagy hideges izzik, vagy ha más egyébben hibáz.

Ha ekkor a' beteg nagy Hideg-lelésben és epekedésben van, mindjárt eret kell rajta vágni, még pedig, ha fűttség, többször-is: azomba lágyító, nedvességet higító italt, 's kivált a' Nro. 33. 34. lévőket böven kell adni; és ha ezek által hamar nem könnyebülne, a' lába ikrájára sőt néha a' karjára-is, hojagot izivo flastromot kell kötni: a' szája és orra alá pedig, meleg etzetben mártott spongyiát, vagy ruhát kell szüntelen tartani, hogy annak gőzét bé-szivja, és az által köhögésre és turha ki-hányásra ingereltesék a' torka: ez által az epekedés is lafsan-lafsan meg-szűnik, és a' beteg nagyot könnyül; akkor osztán az elébbi lágyító, és a' turha ki-vetést gyengén fejitő szereket ismét elő kell venni, mellyekkel éljen a' beteg, míg egézflen meg-gyogyul.

A' VÉR K Ö P É S R Ö L

Midön valaki gyakran köhög, és az által fok tajtékos piros vért vét-ki, az mondatik *Vér köpésnek*.

E' nyavalyát Izerző okok: a' kemény és hosszúas gyakorlása a' testnek; hirtelen való meg-melegvése, vagy megfázása a' testnek; hirtelen való kemény harag, vagy ijjedés; valamelly nehéz terének hirtelen való fel-emelése: el-
esés;

esés; meg-rugattatás, vagy löketés, vagy ütődés; magas helyre, egy huzomba hirtelen való fel-menés; erős kiáltás, éneklés; szűk szoros ruha; hosszú nyári meleg, vagy igen meleg ház; igen meleg feredő. 's a' t.

A' vér köpés gyakran meg-esik a' tele vérü és forro természetü személyneken; vagy pedig azokon, kiket a' vér folyás jár, de szokott idejére elő nem kerül, vagy ha elő-jö-is, de hirtelen meg-szünik, meg-akad, mint az orrbéli vér folyás, arany ér, és a' hónap szám. De mindenek-felett azokon esik a' vér köpés, kiknek tüdőjök gyenge, nyakok hosszú, vállok ki-áll, melyek keskeny, 's azomban tipös, meleg, hamar fel-forro vérek van.

Midőn a' vér köpés kezdődni akar, elébb a' beteg nagy epekedésben van többire, és úgy érzi mintha valami tereh fekünne a' melyén; vagy a' melynek egyik vagy másik üregiben, vagy a' melynek táblája alatt valami tompa fájdalmat érez; néha pedig a' melyén keresztül, a' melynek táblájától fogva a' hát gerintzig éles, szaggato fájdalmat érez a' beteg, melly miá felette igen nehezen lehell; vagy pedig a' hasnak jobb vagy bal oldal tsontok mellett való részében feszülést, vagy huzodást érez, még pedig fájdalomon; gyakran köhétsel. végre osztán a' vér

köpéft el-kezdí, és akkor az említett bajok rész szerént meg-fzoktak szünni többire.

Mennél erőszakosabb és hirtelenebb való a' vér köpéft szerző ok, annál veszedelmesebb a' vér köpés-is: mivel az által gyakran, a' tüdőben való nagyobb erek-is meg-fzakadnak, melly miá fokszor hirtelen való halál következik: vagy ha az nem következne-is, és ha izinte a' vért el-lehetne-is állítani, tsak ugyan többire mindenkor, tüdőbéli fekély származik belőle, mellyet olztán szárazító nyavalya követ többire.

Ha pedig a' vér köpéft szerző ok, se nem hirtelen, se nem olly erőszakoson esik a' betegre: így ritkán esik-meg, hogy az erek meg-fzakadnának, hanem tsak az ereknek vége szélesedik-ki, és ottan a' vér ki-fzi-várog. Az ilyen vér köpés hát, nem olly veszedelmes, kivált ha azomba a' beteg egészséges testtel van, és testének nedvességei nem röpösek; ekkor a' beteg-is sem nem olly böven, sem nem olly gyakran köp vért, hanem köhögése tsendes, és ki-vetése-is könnyü. Ezért-is az ollyan vér köpés soha sem annyira veszedelmes, melly minden más erőszakos ok nélkül, akkor jó az emberre, mikor vagy az orrbéli vér folyás, vagy az arany ér-folyás, vagy

a' hónap szám fokozott elő kerülni; vagy midőn a' vérnek bősége, vagy a' vérnek felettébb való fel-forrála okozta a' vér köpést.

Leg-veszedelmesebb vér köpés az, mellyet a' testnek meg-veszett, tífös nedvessége okoz: mivel ekkor a' vér majd egészlen meg-romlott, el-olvadt; a' tüdők edényei ki-rágódtak, a' beteg-is el-erőtelenült; innét az ilyen vér köpést ritkán, sokszor meg-fem lehet gyógyítani. A' gonosz természetű rothasztó nyavalyákban, gonosz természetű himlőben; az el-hatalmazott, régi Frantzus nyavalyában; a' *Scorbutus*ban, a' vér köpés, többire halálos jel.

Mivel pedig a' vér köpés fokféle okokból izármazhatik: szükség azokat jól ki-köresni, és meg-visgálni, és az orvoslásnak módját a' szerezni rendelni.

Akármelly vér köpésben-is szükség, hogy mindjárt kezdetitől fogva tsendességben tartsa magát a' beteg. Ha pulfusa lebes, tellyes, kemény, és fe-ízült, eret kell rajta vágni, erejéhez és a' nyavalyához képest egyszer, sőt többszor-is, még pedig rövid idő alatt, ha nagy a' veszedelem: kiváltképpen, midőn a' vérnek nagy bőségetől, vagy annak fel-forrásától, vagy pedig más külső erőszakos okból származott a' vér köpés, ekkor lehet, sőt szükség még

előre jól ki-venni az vérből az ér-vágás által, színt addig, míg lankadni kezd a' beteg, hogy így a' vér ne folyon olly sebessen a' tüdőre, és ott a' meg-nyílt edények öfzve mehefsenek. Ha a' vér köpés, az ujjonnan tett ér-vágás után-is semmit nem szünik, már az, gonofz jel.

Azomban a' beteg semmi beszédet ne tegyen, minden mozdulást, és gyakorlást kerüljön.

Mindjárt gyengén hivesítő orvofságot kell az ilyen betegnek adni, mint Nro. 9. 41. 92. ételle, itala kevés légyen, az-is pedig lágy meleg légyen, soha pedig meleg ne légyen, ha széke nintsen, az-az, hafa ha meg-szorult, lágyító kliftérhez kell nyulni.

Ha a' vér köpés szemlátomást, és állandóképpen szünik, az el-kezdet orvofságokkal éljen tovább-is a' beteg. Ellenben pedig ha ezen szerekkel való élés után-is, nem szünne semmit a' vér köpés, tehát gyengén öfzve huzo és szorito orvofságokat kell elő venni, millyek, Nro. 80. 81. 82. 188.

Az öfzve huzo szorito szerek gyakran ártanak, ha, mindjárt eleinten, vagy ha nagy mértékben adják azokat a' betegnek: ezért-is mindég a' gyengébb orvofságon kell kezdeni, és lassan-lassan kell az erősebbekre lépni.

Jeges, vagy igen hideg vizet lehet haszonnal adni innya a' betegnek akkor, midön a' vér köpés a' vérnek nagy fel-forrásától származott, a' mint az, a' meleg forro nyári napokban, vagy a' felettébb való indulatoskodásban-is meg-fzokott esni: de ekkor-is elébb az ér-vágást, és az említett hivesítő italokat kell meg-probálni.

Mihelyt a' vér köpés meg-fzünt, az öfzve huzo orvosságokat mindjárt félre kell tenni, és azon kell lenni, hogy nyugalom által, és gyengén tápláló tejes, vagy főtt árpás, riskásas eledel által a' beteg erősödjön: azomban pedig még a' Nro. 98. lévő itallal-is egy darabig éljen, a' mellyis harmad résznyi téjjel elegyítve, fokfzor fokot használt.

Meg-esik gyakran, hogy a' vér köpés után, még egynehányfzor turhával elegyes süri vért köp a' beteg; de a' semmi gonoszt nem jelent, és az ilyen köpést nem kell meg-állítani; mert különben meg-rothadna a' tüdőben, és tsipőssé lévén, kárt tenne a' tüdőben, 's veszedelmes bajokat ferezne.

Ha a' betegnek elég ereje nints az ilyen véres turhát ki-vetni, gyenge szerekek által segiteni kell rajta, mint Nro. 99. 100. Azomban itt szükség mindenkor, hogy a' beteg estvénként, álom szerző

szerekkel-is éljen, millyek Nro. 41. 84. 85. kivált ha a' beteg éjjel fokát köhög, és álma nyughatatlan.

Mikor ofztán a' hurut egészlen meg-sziinik, a' betegnek ereje meg-jő, pulusa természet szerént való, lélek-zése szabados és könnyü, ekkor már lehet várni, hogy nem fokára fel épül; és éppen innét tettzik-meg, hogy a' tüdőben fémmi erek nem szakadtak vólt-meg, hanem azoknak utolsó végek szélefedett vólt-ki, és a' vér azon szivárgott-ki.

Azomban szükség, hogy az ilyen beteg még egy darab ideig tsendeségben maradjon, minden vért melegítő italt, és kemény emészto eledelt kerüljön; ez állapotban a' tej leg-jobb eledel; ha pedig a' beteg nem szereti a' tejet; más gyengén tápláló eledelt kell néki adni; de egyfzerre soha fokát ne egyék, hanem inkább gyakran egyék, de mindég csak keveset.

Ha a' beteget el-hagyja ugyan a' köhögés, de azomba ereje meg-nem jő hamar, tehát a' Nro. 70. lévő szerből-is igyon, egy darab ideig, minden három óra mulva, egy fintsiával.

Azomban el-távoztalson mindenféle okot, valami csak vér köpést okozhatna ujjonnan: sőt szükség, hogy azután-is gyakran eret vágjanak rajta, mihelyt tudni-illik érzi a' beteg, hogy vére

vére fel-buzdulni kezd, ortzája piroso-
dik, melyét úgy érzi mintha nyomnák,
vagy lélekzése nehezen elik, és ha ezen
bajokat gyengén hivesítő szerek által
el-nem üzheti, ér-vágáshoz kell nyulni.

Ha a' vér köpés után a' beteg;
még-is szüntelen köhétsel, melyében
tompá fájdalom, vagy égést érez, pul-
fusa h:deglelős, és estvéneként a' Hi-
deg-lelés mindég nevededik: ez annak
bizonyos jele, hogy a' tüdőben sértő-
dés vagy on, és feb vagy on benne,
mellyből fekély léfzen.

Ez illy állapotban azt lehet észre-
venni, hogy eleinten a' beteg valamen-
nyire süri taknyos turhát vét-ki,
melly valami kevés vérrel elegyes: de
egynéhány napok mulva genyettséges,
turhát vét-ki; és ez már jele annak hogy
a' tüdőben genyettséges folyo fekély van.

Ha ez a' fekély nem nagy, és ha
a' beteg még jó egészséges testtel bir,
lehet várni meg-gyógyulását: de ha a'
fekély igen nagy, vagy ha a' betegnek
tüdője az előtt-is természettel hibás
vólt, vagy ha testének nedveségei tsi-
pöfek, ekkor naponként öregbedik a'
a' gonofz, a' fekély körös-körül mind
jobban-jobban terjed, és gyógyithatat-
lan szárazto betegséget szerez.

Néha meg-elik, hogy a' vér kö-
pés által, a' tüdőben támadt febnek felső
fzélei öfzve forrnak; ekkor a' beteg
sem-

femmit nem vét-ki, hanem szüntelen csak száraz köhétseléssel bajlodik, végre a' febnak üregiben meg-gyül a' genyettség, és bé-varadzott, bé-fedezett fekély lesz belőle. Ha ez a' fekély nem nagy, és a' nedvesség jó még a' testben. gyakran csak úgy marad sokáig bé-zárva a' fekély, és femmi különös nagy bajt nem okoz, végre pedig meg esik néha osztán, hogy az ilyen fekély meg-gyulad, meg-érik, meg-fakad, mint a' tüdő gyuladásról fellyebb mondódott, a' genyettség hákogás és ki-köpés által belőle ki-ürül, és bé-gyogvúl.

Ha pedig az ilyen fekély nagy, vagy ha a' testnek nedvessége tífós: ekkor a' beteg nehézséget érez melyében; egyik vagy másik oldalán nem feketik baj nélkül; keményen köhög, de femmit ki-nem köp; a' Hided szüntelen leli, a' melly-is estvénként nagyobb borzadással kezdődik, mellyet nagy forroság, nyughatatlan álm, és végre bádgyaszto izzadtság követ. Ha pedig meg-fokad ez a' fekély, többire böséges, bűdös, zöldes genyettséget köpköd-ki a' beteg, és azután a' fellyebb meg-írt veszedelmes bajok következnek többire. Ha pedig a' fekély bé-zárva marad, és meg-nem fakad, így az nőtön-nő, a' hurut-is jobban öregbedik miatta, a' beteg-is inkább

inkább-inkább erőtlennül, és többire hofzfazon epefzto halál követi.

Ha a' vér köpés után, égető, száraz, gégét tfiklándoztato hurut jö a' betegre, azomban nagy Hideg-lelés-is nints rajta, enyhítő, és nedvesítő szereket kell néki adni, mint Nro. 40. 41. 90. 92. De ha a' pulfusa tellyes, komény, felzült, és nagy Hideg van rajta, ekkor eret ke'l rajta vágni, és hivesítő szereket kell néki adni.

Ha ezen orvofságok után a' melynek égése, és a' Hideg szlinik, azomban genyettséges turhát kezd köpni a' beteg, ekkor a' Nro. 89. 90. 101. vagy Nro. 86. 87. lévő szereket kell néki adni, minden estve pedig a' Nro. 41. 84. 85. közzül, valamellyiket, vagy hasonlot azokhoz.

A' tiszta frifs levegő-ég, a' lovaglás, vagy kofszás által való gyenge gyakorlása a' testnek, igen hafznos az illy betegeknek, az által erejek, egéfségek hamar meg-jö, kivált ha azomban a' fellyebb említett szerekkel is élnek. Sokaknak fokot hafznál a' Nro. 70. lévő szer-is, vagy a' *Selteri* kuthoz hasonlo vizek téjjel elegyítve.

Ha pedig a' fekély a' tüdőben fetette igen nagy, ha a' Hideg tellyeséggel nem szünik a' betegen, vagy inkább nevededik, ha a' ki-köpött genyettséges matéria barnás, zöldes, és hüdös,

büidös, ekkor a' betegnek igen roszszúl van állapottya: de vagynak, a' kiket ez illy állapotból-is meg-mentett a' Nro. 89. 90. 102. lévő szerekkel, 's ahhoz hasonlokkal való élés.

Midön pedig az eddig elő adott orvofságokkal való helyes élés-is femmi könnyebbülést nem szerez a' betegnek, kevés reménység lehet gyógyulása felöl, és ekkor nem-is kell a' fok orvofsággal nagyon terhelni ötet; hanem tsak enyhítő szerekhez kell nyulni, a' fellyebb említett nedvesítő szerrel a' kemény hurutot, a' mennyire tsak lehet, szelidíteni; estvénként, a' forroságot és az öregbedő Hideget hivesítő és tsendesítő szerek által, millyek, Nro. 41. 92. kifsebbíteni, és így a' nyavalyát szenvedhetőbbé kell tenni.

A' lankasztó bőséges izzadás és has-menés felette veszedelmes, az illy betegeknek: az izzadást a' Nro. 37. 70. lévő szerek kifsebbítik; a' has-menést pedig gyengén szorító és meg-állító szerek által kell próbálni meg-állítani, millyek a' Nro. 94. 95. lévő szerek.

Ha pedig a' betegnek lába vagy hafa kezd dagadni, vizelletet gyengén hajtó szereket kell néki bé adni, mint Nro. 71. 72. és fenyő mag süstél süstölt ruhával kell tsak gyengén dörgölni.

Lehet néha, alólról gyengén üritő szert-is, mint Nro. 38. bé-adni, kivált
m.dön

midőn nintsen étel kívánása a' betegnek, gyomra pedig taknyos materiával terhes, és ha még ereje van a' purgá-tzióhoz a' betegnek.

Néha a' száraz betegségben lévő betegnek turhás ki-köpése olly tsipös, hogy torkát rágja és ki eszi, sebet tsinál, és a' le nyeléskor égető fájdalmat okoz a' betegnek; ekkor hát, mint fellyebb, a' Török-fájásban, enyhítő szereket kell elő venni, millyek a' Nro. 62. 66. 67. lévő szerek.

A' FULASZTO NEHÉZ LÉLEK-ZÉSRÖL.

A' fuladozás, melybéli nyavalya. mellynek főbb jele a' nehezen való léleklés, mert az illy beteg nagy bajjal, és epekedéssel léleklzik, mindég attól fél, hogy meg-ful; szája fel-tátva, orra ki-szélesítve van, karja, válla, melye mozgásban van, mikor léleklzik, és melyében sípolás, és hö-rögés hallatik.

Ha e' nyavalya keményen fogja a' beteget, akkor ortzája fel-dagad, ajaki meg . vastagodnak, szederjesednek szemei ki-tolodnak, meg-veresednek, testét enyves izzadás futja-el, külső tagjainak vége pedig meg-hidegszik, és minden szempillantásban attól-fél, hogy majd meg-ful,

Gyak.

Gyakran a' pulsus illyenkor Hideg-
lelős, egyenetlen, és erötelen, néha
pedig tellyes és feszés, mázfzor pedig
el-el marado, és egyenetlen.

Nem mindég jár edgyütt a' hurut
e' nyavalyával; de néha száraz és ter-
hes hurut van vele, sokszor pedig bö-
séges turhát-is vét-ki a' beteg a' kö-
högés által,

A' fuladozás mindég veszedelmes
nyavalya, sokszor orvofolhatatlan; né-
ha állandoképpen van a' betegen, és
minden estve meg-nehezedik.

Vagynak olly betegek, kik egész
nappal könnyen lélekzenek. de mihelyt
le-feküsznek alunni, mindjárt rettentő
és epefztő almodozásba esnek, hirte-
len fel-ferkennek, fel-ugranak, abla-
kot nyitnak, hogy friss levegő eget
szivhassanak, és meg-ne fuljanak, és
ez által könnyebbülést szereznek ma-
goknak.

Némelly betegekre pedig tsak né-
ha, és bizonyos időben, véletlen és
hirtelen jö e' nyavalya, és egynéhány
óraig el-tarván, azután ismét meg-szü-
nik.

E' nyavalyának oka lehet mind
az, valami a' levegő-égnek utait a' tü-
dőben öfzve huzza, meg-szorittya, vagy
azokat bé-tölti, s bé-dugja, és így
a' ki, s bé-lélekzésre szükséges levegő-
égnek

égnek ki 's bé-menetelét a' tüdőbe akadályozza, vagy meg-gátolja.

A' kiknek gyenge, vagy könnyen ingerelhető érző inak vagyon, és rángatogortsel gyakran bajoskodnak, e' nyavalyában-is gyakran belé esnek: és ekkor ezeknek a' torkok úgy öfzve huzodik, hogy az ott meg-szorult levegő-és et, úgy érzik, mintha golyó-bis vólna ott, melly miá vólna a' lélekzések oly nehéz és epeztő.

Ha a' betegnek természeti állapotából meg-lehet tudni, hogy ezen nyavalyája, az érző inaknak rángatodá-foktól, vagy a' görtstől származott, tehát mihelyt réá esik a' fuladozás, mindjárt a' Nro. 104. 105. 106 szerek közül valamelyiket, kell az orra alá tartani, hogy azt szagolja, vagy pedig a' mellett a' Nro. 105. vagy 106. lévő szerből, egynéhány tseppet, egy kalán vízben bé-kell néki adni. Ha pedig ezen szerek nem elégedendők, tehát a' Nro. 107. lévő szert kell elő venni, melly által ezen nyavalyának ostroma, többire el-háríttatik. Székfit virágából jó erősen készült, nádmézzel és olajjal elegyes klifterek, itten fokot hafznál-
nak, vagy pedig azok, mellyek Nro. 76. 77. írva vagynak.

Hogy pedig e' nyavalyának azután elő kerülő ostromait - is el-kerülje a' beteg, szükség, hogy jó darab ideig

éljen a' Nro. 73. vagy 218. meg-irt pilulákkal: de ha ezen szerek által sem erősödnének-meg az erötelen érzö inak annyira, hogy az öfzve huzo görts többet nékik ne ártana; tehát böséges dofsiban olyan szerekkel kell élni, milyek Nro. 70. 74. 75. irva vagynak.

Vagynak olly személyek-is, kik külömben egészségeseknek láttzanak: de mihelyt nedves vagy ködös idő vagon, mindjárt, mely fzorulásban esnek, nehezen lélékzenek: e' gyakran onnét van, hogy ezeknek tüdőjek erötlen, el-lágyult, és hervadt.

Ekkor hát az illyeknek szükség, a' Nro. 86. 108. lévő szerekkel élni; ha azok nem hafználak, a' Nro. 70. 74. 75. 's a' t. szereket kell elő venni. Kivált pedig hafznál az illy betegeknek, ha tavaszfzal és nyáron hegyes helyeken laknak, hol tiszta, frifs, gyors levegö-ég van, és ha lovaglás vagy más egyéb mozgolodás által testeket gyakorolják, de el-fáradásig soha sem kell.

Némellyekben pedig a' tüdő gyakran hirtelen meg-tömödik vérrel: és ekkor ez a' vér okozza a' fuladáft; ez könnyen meg-esik a' tele véri személyeken a' nagy harag, ijjedés után, 's a' t. vagy midön az arany érnek folyáfa, a' hónap szám, a' szülést követö
vér.

vér-folyás, vagy az orrbéli vér-folyás, hirtelen, meg állanak.

Az illy betegek a' nagy erőtlenység miatt ágyba esnek, felette nagy bajjal lélekeznek, ábrázatt yok és szemek veres, és ki-düllyedt, kezek lábok hideg, pulsuok egyeneden és meg-szorult.

Ekkor tsak egyfszeri ér-vágás-is elégséges e' nyavalyát el-iizni: de ha egyfszeri ér-vágás nem volna elégséges, tehát annyiszor kell ismét rajta eret vágni, a' mennyiszor szükségesnek láttzik. Azomban vért higitó és hivesítő italt böven kell a' betegnek adni, mint szinte a' tüdő-gyuladásban, klisterrel-is kell rajta segíteni, és meleg ruhával, kezét és lábát-is kell dörgölni.

Ha már ekképpen a' könnyen való lélekzés helyre állott, szükség, hogy azután még egynéhány napokon a' beteg olyan szerekkel éljen, millyek Nro. 11. 12. 39. vagynak, hogy gyengén alóról üritessék teste; ha pedig mindjárt eleinten az arany-ér meg-dagadt, az ér-vágás helyett jobb lesz, ha nádalyokat ragasztanak oda.

A' ragasztos taknyos véri személyekben pedig, a' vérnek enyves, és taknyos réize a' tüdőbe meg-gyül, és hólszas fuladazo nehéz lélekzést okoz; az illy betegek fokot hurutolnak, még

pedig nagy szorongatodással, és néha bőséges taknyos enyves turhát vetnek ki. Ekkor azok a' szerek használnak, mellyek az ilyen taknyos turhát higittyák, lágyittyák, oszlatttyák, és ki-köpés által, szék által, vagy vizellet által a' testből ki-takarittyák, illyek a' Nro. 109. 110. 111. 112. 113. lévő szerek.

Ezen szerekkel való hosszszas élés által sokan meg-gyógyulnak tökéletesen az ilyen fuladásból; mások ellenben egy darab ideig jól érzik ugyan utánna magokat, de ismét hirtelen rájuk jö a' nehéz fulaszto lélekzés, és a' melynek hörögése, még pedig gyakran olly nagy erőszakkal, hogy majd meg-fulnak miatta.

Mikor hát az ilyen betegekre rájok jö ez a' fuladozáfsal járo nehéz lélekzés, az elébbi szereket félre kell tenni, friss levegő eget kell a' betegnek szerezni, és a' Nro. 107. vagy 114. lévő szereket kell nekik adni. Ha pedig fokáig tartana rajtok a' fulaszto nehéz lélekzés, hojagot szivtato flastromot kell a' lábok ikrájára tenni, és ingerlő kliftért kell bé-adni.

Mihelyt pedig az elő kerülő fulaszto lélekzés meg-szünt, az elébb félre tett szereket, mindjárt elő kell venni, és a' hojagot szivo flastrom által támadt fehet, fokáig folyva kell hagy-

hagyni; és így kell változtatni az orvoslásnak módját szüntelen, valahányszor ez a' turhás taknyos fuladozás előkerül a' betegre, melly ofztán mind ritkábban, ritkábban jö elő, 's egyszer ofztán végképpen el-is mulik gyakran. De azután is többire még az illy beteg erőtlén, és csak valamennyire kemény és hosszúság gyakorlása után-is a' testnek, szív-dobogás, és bajos lélekzés jó reá. Hogy tehát ennek-is elejét végye a' beteg, éljen a' Nro. 74. 75. lévő szerekkel, azomban mezőn való tiszta levegő-eket keressen, és magát gyenge mozgással gyakorolja.

Gyakran panaszkodnak a' betegek, hogy a' fejből valami tšipös, vizes matéria szivárog, melly nekik tšiklándazo hurutot, melyekben kemény égést, és epekedő fulasztó nehéz lélekzést szerez. Ekkor az illy betegeknek, sok sürii lévből való nedvesítő italt kell adni, millyek Nro. 40. 88. 's a' t. még pedig jó darab ideig hogy azzal éljenek; a' melly ital még hasznosabb leszén, ha harmad résznyi téjjel elegyítik: midőn pedig ez a' főből való tšipös szivárogás szüntelen való, és bőséges, szükség egyszerismind hojagot szivo flastromot-is a' nyak-tšigájára kötni.

Megszülvén pedig a' tšipös nedveségnek szivárogása a' főből a' mellyre, de még is a' gégét tšiklándozo,

száraz hurut ha nem akarna meg-szomni. a' Nro 80. 81. 82. 92. szereket kelletik elő venni.

Gyakran a' köszvényes, *Podagrás* matéria. hirtelen a' melyre, tüdőre veszi magát, és fu'aszto lélekzést okoz. Ekkor vért higitó, lágyító, vizelletet gyengén hajto szereket, mint Nro. 8. 13. 40. 46. 72. bőven kell adni a' betegnek, mellyel addig éljen, mig könnyebséget nem é ez; azomba azokat a' tagokat. és részeket, mellyeket a' köszvény el-hagyott, és a' honnét a' melyre szállott, addig kell külső szerekkel, és hojag szivo flastrommal ingerleni, mig a' tsipös köszvényes matéria azon helyre visszfa tér.

Ha a' fulaszto, nehéz lélekzés, roszszúl gyógyított, vagy a' vérbe visszfa tizott rühtől vagyon: ekkor a' Nro. 49. lévő pilulák, a' Nro. 61. lévő theával használnak; akár pedig valamellyik a' Nro 110. 115. 116. lévő szerek közül: vagy pedig lágyító, higitó, vért tisztító itallal, mint Nro. 8. 45. 46. 72. bőven és fokáig éljen az illy beteg, melly által gyakran bőséges turha ki-verés következik, és minden baj el-mulik.

Mind ez, mind más egyéb akár-melly állapotban, midőn a' fulaszto nehéz lélekzést, a' tüdőre szállott valamely tsipös matéria okozza, felette igen hasznái, ha a' betegnek karján,
vagy

vagy lábán folyó sebet, *fontanellát* tfinálnak, és azt fokáig folyva tartják.

Gyakran a' fulasztó nehéz lélekzés nem más októl van, hanem a' tüdőben lévő meg-nem fakadt apro kelevénykéktől, vagy pedig a' tüdőben lévő kemény apro tsomozáfoktól, és illyenkor többire száraz és sípoló hurut van a' betegen. Ha tehát a' tüdőnek illyen állapottyát észre lehet venni az el-múlt okoknak meg-gondolásából, a' jelen való, és az előtt való, el-múlt ostromaiból a' nyavalyának: tehát, a' beteget úgy kell orvosolni, mint az illy állapatról fellyebb a' tüdő-gyuladásban mondatott.

Gyakran a' fulasztó nehéz lélekzés a' gyomornak étellel való meg-terhelésétől, vagy pedig a' hasnak felpuffadásától, fuvodástól van; az első állapotban, hánytató, vagy purgáló szerek használnak, a' másokban pedig, jók azon szerek, millyek Nro. 117. 130. 160. írva vagynak.

Szükség hát mindég jól réá vigyázni, hogy a' fulasztó nehéz lélekzéssel bajlodo betegek, soha-is fokat ne egyenek, sem nehezen emélzhető, puffasztó eledelt ne egyenek, és hasok szorulva, meg-dugulva soha-is ne legyen.

Ha a' fulasztó nehéz lélekzés fokáig tartó, és erőszakos, többire orvosolhatatlan melybéli vízi betegség követi.

MELYBÉLI VIZI-BETEG- SÉGRÖL.

Melybéli vizi-ketegség az, midőn a' melynek egyik, vagy minden k üregiben sok vizes matéria gyűl össze.

E' nyavalyát ritkán lehet kezdetiben meg-esmérni; többire csak lassanként kezdődik, és úgy nevedik, hogy nem veszi észre az ember; végre akkor adja-ki magát, mikor már erőt vett, és többire orvosolhatatlan, kivált ha egyúzersmind a' tüdőnek más hibája-is van.

Midőn valaki bőségesen, egész testében izzad, és hirtelen magát meghidegíti, meg-fázik, és így az izzadtságot vizsgálva veri teste e: e' miatt gyakran vizi-betegség támad a' melyben: de leg-inkább a' hosszúságos melybéli, és tüdőbéli nyavalyákból szokott ez származni.

A' kinek melyében sok víz gyűl, azon mindég száraz hurut van, vagy ha valamit vét-is ki, az csak vizes, rajtékos matéria; ha hosszafon, vagy ha valamennyire fel-fzóval beszéli, ha valamennyire hosszafon sétál, vagy csak kistiny magosságra hág-fel, vagy ha valami más kevés gyakorlást téstén, mindjárt el-áll a' lélekzése, és tovább nem mehet; soha egész szabadjában és mélyen

méllyen nem vehet lélekzetet; ábrázattya és lélekzése mindég olyan, mint az olyan emberé, a' ki hózfzas szaladás, vagy kemény munkálódás után egészlen el-lankadt; ha le-fekszik és alunni kezd, mindjárt fulasztó epekedés esik rá, fel-ferken, fel-kél hirtelen, ablakot nyit, és ujj friss levegő-egyet keres, hogy könnyebbséget találjon. Az illy betegnek ha melyének mind két üregiben fok víz-gyült öfzve, soha egyeneien, hózfzában nem fehetnek, hanem vagy ülni kell néki, vagy pedig fejét és melyét magafsabbban helyhezteté, mint sem rend lzerént szokás a' fekvésben. Ha pedig a' melynek csak edgyik üregiben gyült a' víz, akkor azon beteges oldalán könnyebben feherik a' beteg, de ha az egészséges oldalára fekszik, mindjárt epefztó izorongatódás, és erőszakos hurut jő rá: néha az illy betegnek lába megdagadoz: és akkor fokkal könnyebben lélekezik; de mihelyt a' láb dagadása el-mulik, mindjárt ismét nehezebben lélekezik: néha egyik vagy másik, vagy mindenik karja meg-dagad, gyakran pedig karjai el-lankadnak, lágyulnak, nem éreznek, és a' szél üti-meg azokat: néha hallatik a' víznek a' melyben való kotyogása. Midőn az illyen beteg egyeneien fel-áll, valamelly terhet, és feszülést érez ab-

ba a' hufos széles hártvába, melly a' haft kereftül el-zárja a' melytől, hasának az oldal tsontok mellett való puha része fel-fuvodik, és egéiz hafa fel-emelődik, kivált annak felső része, és ekkor könnyebben lé ekzik, de ekkor azomba majd mindenkor fefzes fájdalmat érez a' beteg, mind a' hátában, mind a' melyének táblája végén; gyakran az állás közben, a' melyén kereftül, szint a' hát gerentzig ható, szurdalo, vagy fefzes fájdalmat-is érez a' beteg, 's minden kedve ereje el-efik, szíve kezd rezketni, és a' pulfusa hogy verne, nem lehet észre venni.

E' nyavalyában többire keveset vizellik a' beteg, az-is pedig tífza, és víz színü, néha pelig zavaros; és veres forma egyenetlen iepredékje van.

Pulfusa az illy betegnek többire, gyenge, kitűny, erötelen el el marado; néha egyik karján erős és egyenlő, másik karján pedig gyenge, és egyenetlen. Míg még e' nyavalya nem régi, és eröt nem vett, és még a' tüdőben-is sértődés nintsen, az illy betegnek pulfusa többire, erős, szabados, egyenlő, és olyan mint az egészséges emberek-é.

Az izzasztó szerek ritkán szereznek e' nyavalyában hirtén való, és elégedendő könnyebbséget, ezért, ha még a' betegnek elégedendő ereje vagyon, minden másod, vagy harmad napon jó erős

erős purgáló szert kell nékie bé-adni, millyek Nro. 42. 43. 47. 110. a' több időben pedig vizelletet hajto szereket kell adni, millyek Nro. 71. 72. 79. 89. 113. 118. 119.

Ha ezen szerek által fok víz takarodik-ki a' testből, és a' lélekzés kezd lassan-lassan könnyülni, tovább-is csak éljen a' beteg azon szerekkel: de mikor ofztán meg-lehetősen jobban van a' beteg, ritkábban kell néki adni a' purgáló szert.

Meg-esik gyakran, hogy ezen kiürítő szerek által fok víz takarodik-ki ugyan a' testből, de még-is a' betegnek lélekzése semmit nem könnyebbül, sőt melyében égetést szárazságot, és nagyobb epesztő szorongatodást érez; köhögése-is nevededik, és jobban erőtlenül. Ekkor hát félre kell tenni a' haft ürítő szereket, és csak vizelletet hajto szerekkel kell élni.

Ha ezek-is semmit nem használnak, és könnyebbséget nem szereznek, az ilyen betegen már egyébként nem lehet segitni, hanem ha a' melyén metztést tesznek, és meg-nyitják azt, de azt-is nem kell fokára halasztani, mert az-is keveset használ, ha már a' beteg el-erőtlenült, vagy ha a' nyavalya már igen régi: mikor pedig e' nyavalyának oka a' tüdőben van, akkor a' melynek bé-mettzése, semmit sem használ.

A' melly betegnek lélekzése pedig könnyebbül akkor, mikor a' lába megdagad, igen fokot hafznál gyakran, ha az illy meg-dagadt lábat napjában egy-fzer, vagy kétfzer meg-gyulaftott égett-bornak gözével párolják, és azt így izzaftják.

Néha ugyan meg-eftik, hogy ez által eleinten mindjárt el-mulik hirtelen a' daganat, és akkor a' beteg mindjárt nehezebben kezd lélekzeni, de azért ezt a' pároláft, nem kell félbe hagyni, hanem egynéhány napokon kell folytatni, mert az gyakran nagy könnyebbséget szerez, fokakat meg-is gyógyit.

Az illy daganatra nagy hafzonnal lehet köppölyt-is tenni, vagy pedig a' betegnek karján és lábán folyo febet vagy *fontanellát* tfinálni. Sokszor fokot hafználta az-is, hogy a' betegnek melyén, a' husba jó méljen, kereftül finort vontak, és azon finoros lyukas utat fokáig folyva tartották.

A' SZÍV DOBOGÁSÉRŐL.

Midön a' szív hamarébb és keményebben vér, mint sem természettel szokott, és a' betegnek szorongatodáft, lankadáft, dolgaira való tehetlenséget okoz, ez illy állapot szív dobogásnak mondatik.

Mikor valakinek fok vére foly-el, vagy akármelly más felettébb való kiürülés által, teste a' fziükséges nedveségektől meg-fofztatik; gyakran a' kemény, forró, és hofzfzas nyavalyák után-is, olyan gyenge az ember, hogy akár a' testnek, akár az elmének tsak kitfny meg-indulására-is, a' szív mindjárt felette nagyon kezd verni, és a' beteget ujjabban el-bádgyafztya és erő-teleníti, melly miá egélségének helyre állása megint tovább halad.

Ez állapotban, mivel a' testből igen ki-fogyott a' nedveség, igen helytelenül tselekedne valaki, ha vért forralo italok, vagy fok fűszerfzamos eledelek által akarná az ilyen beteget erősíteni: hanem leg-elsöben - is azon kell lenni, hogy jó tápláló levefek, tejes italok, fött árpa, fött zab, fött ris-káfa sürü levek által, 's a' t. a' beteg táplálodjék, és az által testének nedvesége fzaporodjék; a' beteg tsendeségben tartsa magát, és fokot aludjék. Midön ofztán teste nedveséggel megtelik, lehet kevés bort-is, és fűszerfzamos eledelt néki engedni, és mikor szép idő van, ki-is mehet sétálni, vagy kofizni; a' mi pedig néki ekkor leginkább hafználna, ez, hogy mezön való tisztá levegö-égben tsendesen lovgoljon, és magát minden munkás gondolkodástól, és fzorgalmatoskodástól

meg-

meg-tartoztatása: gyakran az ilyen együgyü eszköz által hamar fel-épülnek az ilyen betegek.

Da ha még-is meg-esne, hogy ezek után-is, a' szív dobogás még sem mulna-el, az ételt-is nem igen kívánná a' beteg, és nagyon erőtelen volna, ekkor erősítő szereket kell néki adni, millyek a' Nro. 70. 74. 75. lévő szerek.

Férjfiakra és afzszonyokra, kiket a' huzodo görts jár, szokszor kemény és fokáig tartó szív dobogás efik, melly egyedül az olyan görtstől, és az érző inakra folyo élető nedveségnek sebessebb folyásától függ, mellyet gyakorta a' harag, rettenés, félelem, öröm, vagy más egyéb kitfny indulat-is okozhat. Ekkor hát a' huzodo görtsöt enyhítő szerek, mint Nro. 23. 92. 106. 107. 114. hamar segítnek.

Mivel pedig az ilyen személlyekre, tsak leg-kiűsebb, és külömben árratlan okok által-is, a' szív dobogás könnyen és gyakran visszfa kerül: azért, hogy annak eleit lehessen venni, szükség hogy ezek, a' Nro. 73. írt szerrel, és ahoz hasonloval jó darab ideig éljenek.

Ha pedig a' betegnek érző inai annyira el-gyengültek, hogy ezen orvoság nem elégséges azoknak erősítésire, ekkor a' Nro. 70. 74. 75. lévő szerekből edgyet meg-kell próbálni.

Néha a' szív dobogás onnét van, hogy a' test igen tele van vérrel: ekkor a' betegnek erejéhez mérséklett érvágás leg-többet használ: de ha az által sem szünne a' szív dobogás, tehát hivesítő, vért tisztító, és alólról gyengén üritő szerekkel kell egy darabig élni a' betegnek, mint Nro. 9. 11. 12. 39. 45. 121.

Szint-így kell bánni akkor-is a' beteggel, mikor a' szív dobogás onnét van, hogy az arany ér, vagy a' hónap szám el-maradt.

Gyakran az egészséges, és erős személyek-is, a' nagy és hirtelen való indulat által, rendkívül való szív dobogásba esnek, mellyet fokszor el ájulás-is követ. Ha ezek tsendefségben maradnak, és indulattyokat le-tsendesítik, többire minden bajok magába elmúlik: de ha nem szünne szív dobogások, és ha azomba forroságok van, pulzusok tellyes és feszült, mindjárt eret kell rajtok vágni, kliftért kell bé-adni, és olly szereket-is adni, millyek Nro. 1. 2. 7. 9. 12. vagynak.

Ha ezek nem eléggé használják, és a' beteg nyughatatlan, és nem alhatik, minden második órában egy fintsiával kell inni, a' Nro. 41. vagy 92. 93. lévő szerekből, és ekképpen a' szív dobogás gyakran egészlen meg-szünik.

Ha pedig mind ezen orvofságokkal való élés után - is nem szünik a' sziv dobogás, ha a' pulsus egyenetlen és el-el marado, és a' sziv dobogás minden mozdulása után a' betegnek nekedik, 's a' betegnek mely izorulást, és fuladástól való félelmet szerez: ekkor többire öszve sűrűdött, meg-tso-mozott vér (:*Polypus*:) vagyon a' szivben, vagy pedig a' sziv maga, vagy pedig annak nagyobb edényi természetek felett ki-szélefedtek.

Ez illy állapot igen veszedelmes, és ha hamar eleinte nem segítnek rajta, gyógyíthatatlanul marad.

Az illyen beteg igen nagy tsendességben tartsa magát, gyakran vágáson eret, hogy a' vér ne folyjon olly sebessen a' szivre: azomba, a' Nro. 12. lévő szerből, minden 3-óra mulva egy kalánnal végyen-bé, és igyon réa mindég egy vagy két fintsiával a' Nro. 45. lévő szerből, vagy a' helyett, a' Nro. 121. lévőket kell neki adni.

Ha ezek által szünik a' sziv dobogás, lehet reményleni a' meg-gyogvulást, de azomba az orvofságokkal még jó darabig éljen a' beteg: és midőn már úgy láttzik - is, hogy a' sziv dobogás egészen el-mult, de még-is, szükség, hogy az erős munkától, és a' testnek kemény gyakorlásától magát tartoztassa a' beteg.

De ha semmit nem szűnik a' szív dobogás ezen szerek után-is, ekkor a' nyavalya orvofolhatatlan, és ekkor csak azon kell lenni, hogy valameenyire csak lehet enyhítődjék a' szív dobogás, és szenvedhetőbb légyen. Éljen hát szüntelen az ily beteg vért hígító szerekkel, és mihelyt a' szív dobogása nagyobb kezd lenni, pulsusa tellyesebb, és szorongatódása öregbül, mindjárt minden halogatás nélkül, eret kell rajta vágni: mivel pedig ez a' szív dobogás gyakran elő kerül, nem szükség, hogy mindenkor fok vért vegyenek-ki az ér-vágás által, hanem csak annyit, hogy az által enyhüljön a' szív dobogás.

Ha a' beteg nem alhatik a' szorongatódás és szív dobogás miatt, minden estve álm szerző szert kell néki adni, millyen Nro. 41. 84. 85. nappal pedig tsendefítő szert lehet néki adni, millyen Nro. 82. 92. 126. 127. midön t. i. a' szorongatódás, és a' szív dobogás igen kemény, és hosszú tart, és a' fellyebb említett szerek le-nem tsendefithetik.

Így kell orvofolni az olyan beteg-is, a' kit testének kemény gyakorlása, vagy valami külső erőszakos ok, meg-ragatás, ütődés, esés, emelés, magas helyre való menés, 's a' t. ke-

mény és hofzfzan tarto szív dobogásban ejtett.

Az illy okokat, és azokból származó bajokat, jól meg-kell mindenkor gondolni, mert azok gyakran vagy szív szakadáft, vagy fel-verő-ér szakadáft okoznak; és ha eleinte tsekélynek láttafsék - is a' nyavalya, de a' vele vala nem gondolás miatt hamar orvosolhatatlanná lészén.

Ezért-is helytelenül tselekefznek az illy betegek, midön ekkor mindjárt nem tartják magokat tsendefségben, az illy kitsinynek láttzo bajjal nem gondolnak, és az orvosnak tanátsát nem követik.

A' NÁTHÁS HURUTRÓL.

A' hurut többire náthán kezdődik, és ekkor valamelly tompa szorító fájdalom foglalja-el a' főt, az orron való lélekzés-is bajos; az ilyen náthás betegek gyakran prüfzfzente- nek, és az orrokból röpös, vizes materia fo'y-ki, melly gyakran az ő torokban, és melyekben égetéft, és szorongatodáft szerez; azután kezdenek hurutolni, azomba pedig bádgyodtak, és mulolag való borzadás gyakran jö ré- jök; eítvénként pedig a' bádgyadás és a' hurut mindég öregbedik rajtok. Pul- sások többire, nagyobb vagy kisebb részben

részben hideg - lelős , néha fokot fozomjuznak , és az ételt utálják.

E nyavalyát többire a' testnek meg - hidegülése szerzi , kivált mikor az idő hirtelen meg - hidegszik , vagy a' levegő - ég meg - ködösödik , és hidegül.

Ámbár a' náthát , inkább unalmasnak mint veszedelmesnek tartják az emberek ; de ha nem orvosolják , és nem gondolnak véle , vagy tüdő gyulladás , vagy más fokáig tartó tüdőbéli nyavalya , és orvosolhatatlan száraz betegség származik belőle.

Midőn a' Hideg , kivált jeges ital után melybéli szorongatódás , és hurutjö valakire , mint ez nyárban gyakran meg - esik azokon , kik nyárban kemény munka és izzadás közben azt ifznak , az olly huruton nem kell fenn hagyni , ámbár kitsinynek láttasfék lenni , mert könnyen idő gyuladást szerezhethet.

Akármelly náthában és hurutban , kivált midőn az felettébb való , és a' beteget bádgyadás , és ottan - ottan borzadás érdekli , igen hasznos , ha a' beteg , tsendességben tartja magát , a' hideget kerüli . és meleg , lágyító , oszlató italt böven ifzik , miilyek Nro. 8. 13. 40. 88.

Mert ekképen a' torokban és melyben való égés hamar meg - szünik többire , az orrból le - folyó tsipős víz - is

azomban fzelidül, és meg-sűrűdik, 's azután következik a' könnyebbséget szerző turha ki-köpés, mellynek utánna a' nátha és hurut-is hamar el-mulik.

Néha pedig a' náthás huruttal kemény Hideg-lelés van edgyütt, a' beteg fokot szomjuzik, nagy melege van, és szüntelen való terhet érez a' melyén. Ekkor hát az ér-vágás szükséges, és ha az ér-vágás után-is a' pulsus felfelfen marad, és a' melyen fekvő tereh nem szünik, tehát, a' mint a' szükség hozza magával, töbfször-is kell eret vágni rajta. Ekkor a' lágyító italok mellett, napjában háromszor, vagy négyszer bé-kell adni a' Nro. 1. lévő port, vagy a' Nro. 32. lévő szert.

Midön pedig olztán turhát kezd a' beteg köpni, ha az igen sűrű, vagy ha hörög a' melye a' betegnek, és nints elég ereje a' turha ki-vetésre, ekkor a' Nro. 33. vagy 34. lévő szert kell bé-adni.

Ha éjtzaka nem nyughatik a' beteg, a' kemény hurut miá, estvéneként tsendefítő szert kell bé-adni, mint Nro. 83. 84. 85.

Néha a' náthás beteg ki-megyen a' hideg levegő-égre, 's a' hurut mindjárt meg-szünik rajta, 's azt gondolja hogy már ő meg gyógyult: de megtsalja magát, mert a' hurut többire még

még nagyobb erőzakkal tér-meg, és azután még-tovább tart.

Ha pedig vízfőzta nem tér a' hurut, a' taknyos turha úgy meg-sűrűdik és keményül a' tüdőben, hogy mely fzorulást, fulaszto nehéz lélekzést, vagy melybéli vizi-betegséget okoz.

Jobb tehát mindenkor, hogy az ember jól magára vigyázzon a' kitsinynek tettő nyavalyában-is, annak végződését békével várja, 's abból tökéletesen ki-gyógyulni igyekezzék.

Ha a' nátha 's hurut mellett, még más egyéb nyavalya-is van edgyütt kaptsolva, annál veszedelmesebb a' nyavalya.

A' FULASZTO HURUTRÓL.

A' fulaszto hurut, gonofz és veszedelmes nyavalya, melly leg-inkább a' kis gyermekekre, és nevedékenyekre, a' fel-nőtt személlyekre pedig ritkán esik.

Leg-inkább tavaszszal és őszszel jár e' nyavalya, és gyakran hirtelen esik azon egy időben sokakra; ekkor az közönséges járvány, és fokszor ragado nyavalya.

Midön ez a' fulaszto hurut himlős, veres himlős, vagy fog jövészel bajlodo gyermekekre esik, annál veszedelmesebb azoknak állapotja.

A' fulaszto hurutot a' maga kezdetiben nem igen lehet meg-külömböztetni a' közönséges huruttól, és így tart fok napokig, gyakran két, három hétig-is; és mikor azt gondolná az ember, hogy már vége lesz a' hurutnak, akkor kezdődik gyakran, a' nehéz lélekzés, a' pulsu- hideg-lelős kezd lenni, és a' beteg mely szorulásba esik.

E' nyavalya többire el-el mulik, de meg-elő kerül, az-az: egy két, 's három óráig a' beteg jól, tsendefen van, 's azután szorongato fel-forrást és tsiklándozást érez melyében és tor-kában, gyakran a' szívnek gödriben fájdalmas öfzve huzodást érez, nagyon el-ijjed, és minden erővel azon van, hogy az utba lévő hurutot meg-fojtsa, de fokáig nem álhat annak ellent, azután hofzfzan, 's fziuntelen hurutol, végre egész erőből, hákogo 's ökreendő nehéz lélekzéssel veszen lehelletet, 's akkor ofztán mind addig köhög, hogy már lélekzet sints benne. Azután ismét hasonlo nagy erőlködéssel, mint a' fuladozok szoktak, ujjonnan lélekzetet veszen, azt ismét köhögés váltja-fel, és így megyen ofztán ez a' fel-váltás gyakran fok minutáig, néha pedig fél vagy egy egész óráig-is, míg a' beteg egészen el-fárad, és a' köhögés-is meg-fziunik.

Az illy rettenetes köhögés alatt többire szorongato hörögés van a' beteg melyében, ábrázattya fel-puffad, mely eleinte veres, azután fetét-kék szemei ki-dülyednek, mely szorulása és szorongatódása ki-mondhatatlan, nyelve szájából ki-nyulik; tagjai meg-hidegednek, pulzusa nem érzik, és minden szempillantásban attól lehet félni, hogy meg-ful, néha orrán, száján meg-indul a' vér, néha pedig fok sürü taknyos turhát hány-ki, és azután meg-fütnik hamar a' hurutnak ezen ostroma.

A' hurutnak illyen ostroma gyakran bizonyos, szokott órára kerül elő. Mennél gyakrabban, hamarébb, és erőszakosabban tér pedig vízszá, és mennél tovább ostromolja a' beteget, annál veszedelmesebb a' betegnek-is állapotja.

E' nyavalya el-tart két, vagy három holnapig-is többire, néha tovább-is, kivált ha eleinten nem gondoltak véle, vagy ha a' beteg nem akarta bé-venni az orvofságot.

Az orvoslásnak módjában leg-inkább azt kell meg-gondolni, ha erőszakos-é az köhögésnek elő kerülő ostroma: ha hát az illyen beteg nehezen lélekzik, melye füntelen de kivált a' köhögés közben hörög, és azomba ha ragafzos turhát-is vét-ki, a' jele, hogy a' tüdő sürü, ragados takonyal van tele. Ekkor hát hafznofak

az olly szerek, mellyek a' taknyos turhát higittyák, el ofztyák, és annak ki-köpését segitik, mint Nro. 8. 32. 33. 34. 122. 123. lévő szerek.

Mivel pedig az illyen beteg a' köhögés közben fok taknyos nyálat nyélle, vagy pedig a' taknyos nyál magába-is meg-gyülhet gyomrában és bélében, melly miá a' köhögés vagy meg-ujjittatik, vagy gonofzbá tétetik: szükség azért, hogy az illyen beteg, minden másod vagy harmad napon alolról ürítő szert végyen-bé. Fel nőtt beteg bé-vehet edgyet a' Nro. 4. 5. 14. 38. lévő szerek közül: gyermekeknek pedig a' Nro. 124. vagy 125. lévő szer elég.

A' sem árt, ha az illyen beteg, az említett Nro. 34. 122. 123. orvofságok után, okádik, mert az által fok taknyos matériát vét-ki, és nagyot könnyebbül.

Így kell hát a' beteget illy állapotban orvosolni, mind addig míg a' fok taknyos matéria benne meg-kevefedik, vagy testéből egészlenki-takarodik.

Ha ezek után-is a' hurut éjtszánkánként még kemény volna, és nem hagyná alunni a' beteget, tsendefítő szert kell néki adni.

Illyen tsendefítő szert nappal-is szükség adni a' betegnek, midön már a' taknyos matéria meg-higult, és meg-kevefedett nagy részből, 's a' hurut-is
leg-

leg- inkább csak a' huzodo görtstől van, ekkor mihelyt érzi a' beteg, hogy a' fulaszto hurut utba van, mindjárt minden fertály órában, vagy fél óra mulva egy vagy két kalánnal végyen-bé a' Nro. 82. vagy 126. 127. lévő szerből. Ez által fokszor nagy könnyebbséget nyer a' beteg, vagy a' hurutnak ostromát-is egészlen el-fordítja.

Mihelyt pedig el-mulik az idő, mellyre a' hurutnak ostromát várta a' beteg, és ha ismét tüdőjében, gyomrában, vagy belében taknyos nyálas matériát veszen észre, az idő közben, míg ujjonnan elő kerülne a' hurutnak ostroma, a' fellyebb említett, taknyos turhát higitó, és annak ki-köpését segítő szerekkel éljen.

Ha pedig látni, hogy a' fulaszto hurut, nem annyira a' taknyos matériától van, hanem inkább onnét, hogy fok vér van a' testben; ekkor eret kell vágni, még pedig, a' nyavalyához és a' betegnek erejéhez szabván, ha a' füzükség kívánnya, egynéhányszor; de ezzel az vigyázással, hogy az által a' beteg el-ne erötelenüljön; mert különben az ér-vágás még nehezitené a' fulaszto hurutot: az ér-vágás mellett pedig orvofságot-is kell a' betegnek adni, millyen a' Nro. 2. 6. 8. 32. 33. irott szer.

Gyakran szükség az ér-vágás az olyan személyeken - is; kik nem szinte tele vértiek, vagy leg-alább nadályt kell ragasztani a' fülek-megé, midőn t. i. a' hurut olly felettébb erőszakos, hogy attól lehet félni, hogy a' tüdőben valami réz meg-szakad, vagy hogy a' tüdő meg-gyulad, vagy midőn a' tsendefítő izerek semmit-is nem segíthetnek.

Néha a' fulasztó hurut, mindenkör csak száraz, hangzó, és fájdalmas, a' beteg-is sem nem tele vértü, sem nem taknyos vértü: ekkor használnak kiváltképpen, a' lágyító, gyenge sűrűségű, olajos, nedvelítő, és gyengén tsendefítő izerek, millyek Nro. 40. 41. 80. 81. 88. 188. lévő izerek. Ha azomba nem eléggé lágy a' hafa a' betegnek, gyenge kliftérrel kell segíteni rajta.

Midőn a' fulasztó hurutnak ostroma felettébb való, hózfzan tart, és a' beteget izinte meg-akarja fojtani, igen fokot használ, ha akkor a' betegnek hátát azon a' helyen, a' hol az ágyéknak hát gerintzei kezdődnek gyakran ütögetik ököllel, tsendefen, mivel az által a' hasnak üregit a' melytől keresztül el-rekesztő hufos hártya (:*Diaphragma*:) és a' tüdő-is, a' hurutbéli mozgástól különböző mozgásra ingereltetnek.

Gyakran pedig sem ezek, sem a' fellyebb említett izerek semmit nem használnak, és a' fulasztó hurut, az ő erőszakos voltában meg-marad: ekkor a' Nro. 270. 275. izerek, néha használnak, és hirtelen segítnek.

Kivált használ ez a' Nro. 275. lévő szer azon gyermekeknek, kik egyfzersmind meg nyomorodott, szárad, görbült taguak, melly Angliai nyavalyának mondatik, vagy kiknek testekben a' mak-kotskák vagy merigyek, vagy mondoglik meg-keményedtek.

Midőn pedig a' fulasztó hurutnak ostroma egy bizonyos órában szokott elő kerülni, és kivált ha a' beteg az előtt mindég borzadátt szokott érezni, vagy ha a' hurutnak meg szünése után zavart vizellik, mellynek fenekére csak hamar téglá forma sepredék száll: ekkor a' Peruviai fa-héj leg-hamarébb, és leg-bizonyosabban használ, mint Nro. 70. 150. 's a' t.

A' KERESZTÜL VALÓ HÁRTYA GYULADÁSRÓL.

Midőn a' hasnak üregét a' melytől keresztül el-rekesztő hufos hártya meg-gyulad, az veszedelmes és többire halálos nyavalya, kivált ha azomba a' testnek nedvesége tsipös, és meg-vesztegetődött: ha pedig akkor esik a' betegre,

tegre, midőn már az, valamelly forró nyavalya által el-erötelenült, és vére meg-romlott, ekkor a' közel lévő halálnak postája.

Midőn pedig egészséges, tele vérü, és külömben jó állapotban lévő emberen esik e' nyavalya, gyakran lehet segíteni rajta, ha eleinten mindjárt hozzá látnak az orvosláshoz.

E' nyavalyát meg-lehet esmérni, e' következő jelekből: hogy t. i. ekkor a' beteg igen fájdalmas égést érez a' melyének gödrében, és a' melyének táblája alatt; hasának az oldal tsontok mellett való része igen erősen és szorongatódással huzodik bé-felé, melly miá lélekzetet-is nehezen veszen: és akkor tsak melyének felső részével, szaporán, kitsinnyé, epekedéssel és felette bajosan lélezkzik, hasának és a' keresztül való hártjának meg-mozdulása nélkül, azomban szüntelen tsuklik, és akkor ábrázattyan fok rángatódás láttzik, kivált a' szája körül, nem külömben, mintha nevetni akarna; esze nélkül-is befzél, azután hosszúas di-hőség esik réá, 's végre mind azok a' környül álló dolgok következnek réá, mellyek az agyvelő gyuladásban mondatnak.

Ha ez a' gyuladás nem felettébb való, és a' keresztül való hártjának nem valamelly igen érzékeny részében
vagyon

vagyon: a' nyavalya - is szenvedhetőbb, és ekkor a' pulsus febes, tellyes és kemény.

Ellenben ha a' gyuladás a' keresztül való hártjának, igen érzékeny részére esett, akkor az említett bajok hirtelen következnek, a' beteg olly erőtlenségben, és epekedésben esik, hogy minden szempillantásban halálát lehet várni; el kékül, tagjai meg hidegednek, pulfusa reszket, kitsiny, és el marad.

És ha e' nyavalyát mindjárt, ennek lenni meg-nem tudják; 's a' fzerént nem orvosolják, hamar fene 's halál követi.

Ekkor hát mindjárt eleinten bőséges eret kell vágni, ámbár a' beteg igen erőtelennek látsék-is lenni; mert más mód nints a' beteg meg-tartására, és mind addig kell a' vért eresztetni, míg a' pulsus szabadabb és erősebb nem kezd lenni; ez így meglévén, ha könnyebbül utánna a' beteg, lehet reménység élete felől, kivált ha azon könnyebbség állandó lészzen.

Az orvoslásnak egyéb részét úgy kell intézni, mint az oldal nyilallásban, és az agyvelő gyuladásban mondatott.

A' MÁJNAK GYULADÁSÁRÓL.

A' Máj gyuladásban a' beteg többire szorongato epekedésbe van, nem vehet mélyen lélekzetet fájdalom nélkül, hasának a' jobb oldal-tsontok mellett való része fáj, és meg-feszült, a' melly feszülés gyakran a' melyen keresztül szint a' nyakig el hat; a' bal oldalán nehezen fekhetik. és ha arra fekszik, mindjárt nehézséget. és gyakran nyilallást érez a' jobbo oldal tsontok mellett való részében a' hasnak, mindég a' hurut, okadás, tsuklás ösztönözi; puffusa hideg-lelős, tellyes, és fefzes, lokat szomjuzik, vizellete sáfrány-szinü, eméltete pedig fejeeres szinü; az ételt utálja, és néha egéiz hafa föl-puffadt.

E nyavalyát úgy kell orvosolni, mint az oldal nyillalást, és ez gyakran taknyos turha köpés által végződik-el; gyakrabban pedig epe sáros gyenge hasmenés által: ezért-is azon kell lenni e nyavalyának mindjárt kezdetén, lágyító kliftérek által, hogy a' betegnek hafa lágy légyen, és midön ösztán egyfzer hafa meg-indul, lehet azt jobban is meg-indítani, ha a' szükség kívánja, gyenge has indító savanyuska izü szerek által, millyek, Nro. 11. 12. 39.

Mindjárt eleinten a' hasnak arra a' részére, a' hol a' máj fekszik, külső lágyító kötéfeket kell kötni, kivált pedig hogy hamarébb el o'fzoljon a' gyuladás, fokot téfzen, ha napjában a' Nro. 128. lévő irral gyakran kenegetik gyengén azon helyet, és o'fztán mindjárt ismét kötéft téfznek réa.

Ha a' gyuladás méllyen hat-bé a' májban, és annak nagy részét foglalja el, az epés sár többire az egész testet el-futtya, és sárgaságot szerez; de ekkor-is azért az említett szerekkel éljen a' beteg, hanemha testének nedvessége igen ro'iz, tsipös és meg-romlott, vagy igen el-erőtlenült, és vére rothadni kezd, 's a' t. mert az illy állapotban, erőfitő, és a' rothadásnak ellent álló szereket kellene elő venni: de az illy állapot e' nyavalyában többire halálos.

Néha a' máj gyuladásban nagy könnyebbséget szerez, ha akkor az arany ér meg-dagad: azért, ha az arany ér már az előtt kezdődött-is a' betegen, és azon részen erőltetést érez, lágyító kötéfeke, vagy meleg víz párája által, azon részt lágyítani kell, hogy könnyebben dagadhasson, és azután hogy folyani induljon, azon kell lenni. Ha pedig nem akar meg-indulni, nádályokat kell réa ragasztani.

Szint olly nagy és hirtelen való könnyebbséget szerez, midön a' betegnek

nek orra-vére el indul, kivált ha orrának jobb oldalából foly.

Néha a' máj gyuladás böv és büdös izadás által végződik, vagy pedig az egész testen ki-ütő rühöz hasonló pattanások által, és akkor ofztán a' Hideg minden egyéb bajokkal edgyütt egészlen megfziinik. Az ilyen ki patogzás gyakran fok hetekig el-tart, de bőséges, vért tisztító italok által, millyek Nro. 45. 46. 72. 116. és alolról üritő gyenge szerek által, millyek Nro. 47. 110. 115. szerentséfen meg-gyogyul mindenkor.

A' máj gyuladás igen könnyen meg-genyettségesedik, kivált ha eleinten nem orvosolják, vagy ha különben-is igen nagy a' gyuladás: ebből ofztán nagy genyettséges fekély támad gyakran, melly a' májnak a' több részeit-is ki-eízi, és el-fzárasztó, forvasztó Hideg-leléft szerez: néha pedig az illy fekély orvosolhatatlan sárgaságot szerez.

Néha pedig szerentséfen meg-gyogyul ez a' májbéli fekély, midon t. i. az epe sárnak utján a' bélbe megyen által belölle a' genyettség, és így gyenge, és genyettséges has-menés által meg-tisztul a' fekély, a' nyavalyának jelentéfei-is lassan-lassan szünnek, 's egyfzer a' Hideg-is egészlen el-mulik; néha hasonló könnyebőséget sze-

rez az-is, ha a' has-menés helyett, genyettséges turhát bőven vét-ki a' beteg.

De néha meg-fakad ez a' fekély, és a' has tiregiben foly belöle a' genyettség: mivel pedig onnan ki-nem folyhat a' genyettség, ott meg-tfipösödik, a' beleket rágja, és gyakran szél víz korságot fizerez, melly által a' has, mint valamelly dob fel-fuvodik, és ritkán lehet meg-orvosolni.

Midön a' fekély a' májnak külső részén van, gyakran meg-esik, hogy a' bélnek hártájával, és a' több külső bé-takaro hártákkal öfzve ragad, és öfzve forr, és így külső daganatot tsinál.

Mihelyt hát illy daganat láttzik, és meg-tertzik, hogy genyettség vagon benne, mindjárt mettzés által meg-kell azt nyitni, és mind addig nyitva tartani, míg meg-nem tettzik, hogy már a' genyettséges fekélynek belső része bé-gyogyúlt, és hogy többé semmi genyettség nints benne.

Gyakran a' májnak gyuladása után, fok apro meg-nem fakadt kelevénykék maradnak a' májban, de még-is a' Hideg-lelés egészen el-hagyja a' beteget, 's fel-épülvén semmi baját nem érzi: az illy fekélykék fok esztendök által meg maradnak a' májban, úgy hogy maga sem érzi az ember, és ha-

lála után, ha meg-nyittyák testét, akkor tettzenek-meg.

Midőn a' májnak gyuladása tökéletesen el-múlt, böltsen tselekszik az, a' ki a' jobb oldal tsontok mellett lévő részét a' hasnak jól meg-visgálja, és tapogatja, ha egészlen lágy-é az a' rész?

Néha még ottan keményedést talál az ember, és a' májat igen tömötten lenni érzi: ekkor fel-olvaszto és ofzlato szereket kell elő venni, millyek Nro. 46. 72. 132. 134. 135. 144. 174.

Szükség a' Nro. 128. lévő irral-is, napjában háromszor, az jobb oldal-tsont mellett való részét a' hasnak jól kenegetni, és mind addig azon kenést nem kell félre tenni, mig természeti állapotjára nem áll visszra minden do'og.

Ha az illy szükséges gondoskodást és vigyázást a' nyavalyának maradványa körül el-mulattya ez ember: gyakran úgy meg-keményedik a' máj, hogy azt olztán, nehéz meg-orvosolni, vagy pedig hosszvas Sárgaság leszen belöle.

A' fekete sár-epés, vagy Frantzus, vagy *Scorbuticus* emberekben, kiknek nedveségek már igen meg-tfipösödött, és meg-vesztegetödött, a' máj gyuladásból többire fene támad, egész májok meg-rothad, erejek hirtelen el-eik, veszedelmes vér has jö réájok, és gyakran hirtelen halnak-meg.

A' GYOMOR NYAVALYÁIRÓL, ÉS ANNAK GYULADÁSÁRÓL.

A' gyomor gyuladást meg-lehet ab-ból esmérni, hogy akkor fokáig tarto égető, és keményen szurdalo fáj-dalmat érez gyomrában a' beteg, és mindent valaniit le-nyél, nagy kínok közt és tsuklásal hány-ki: a' mellett nagy szorongatódása van, fokat szom-juzik, pulsfusa kemény, sebes, gyakran pedig egészlen meg-szoritódott.

Gyakran a' fájdalom olly nagy, és a' szív gödriben az ö-zve-vonodás olly hofszan tart, hogy a' beteg tsak el-sáppad miatta, egész teste izzad, tagjai pedig meg-hidegednek: ekkor a' pulsfusa olly kitsiny, és olly sebes hogy abban nem verést, hanem tsak refzke-tést lehet észre venni.

Az orvoslásnak módja itt-is ugyan az, a' mint már az kereftül való hártya gyuladásában, és más gyulafzto nyavalyákban-is meg-mondatott: mi-vel pedig ekkor a' beteg mind azt, a' mit bé véfzen, vagy annak nagyobb részét, ismét ki-hánnya, és így kevés-vagy semmi orvofságot sem vehet-bé fzáján, azért-is e' nyavalya annál ve-fzedelmesebb.

Ekkor mindjárt elsőben-is eret kell vágatni, még pedig bővségefen: sőt ha igen nagy a' gyomor gyuladás, addig
L 2 kell

kell a' vért botsátani, míg egy kevésbé el is ájul a' beteg; azután hányás jó többre a' betegre, és mindjárt könnyebbül; a' mit ekkor leg-könnyebben bé-vehet, és ismét ki-nem hány a' beteg, nem egyéb, hanem kevés hus lév, főtt árpának vékony hig leve, egynéhány gran Salétrommal elegyítve, de úgy, hogy csak ritkán, és kalánonként kell bé-adni: néha bé-vészen a' beteg egy két kalánnal, a' Nro. 2. 9 lévő szerből is, vagy egy kevesett a' Nro. 40. lévő szerből is: a' külső kötések gyakran fájdalmat, és szorongatodást okoznak: azért is csak kissiny légyen az, és gyakran meg-kell ujjitani.

A' gyakorta való kliftérezés által leg-jobban lehet e' nyavalyán segíteni; eleinte has indító gyenge kliflért kell adni, millyek, Nro. 10. 224. midőn pedig a' has jól ki-tisztult, azután minden két, vagy három óra múlva lágyító kliflért kell adni, melly is úgy jó, ha fokáig marad a' bélben. A' len olajból való kliftér itten igen jó.

Midőn már a' bőséges ér-vágás által a' forroság és a' Hideg-lelés mérséklődött, és a' gyakorta való klifter által a' fájdalom, és a' szorongatodás is enyhült: de még is ha az okadás nem szünne, ekkor szükség a' betegnek letsendelő szert adni, millyen, a' Nro. 80. 81. 82. 92. 126. 127. de csak kaná-

lonként kell adni. Így gyakran a' gyomornak öfzve vonodásától származo hányás, meg-tsendesül, enyhülnek a' több bajok is, 's végre a' szükséges orvofságokat-is bé veheti a' beteg, és ki nem hánnya; de az orvofsággal-is okosan kell bánni, és eleinte tsak keveset, de gyakran kell adni.

Midön ofztán a' beteg az orvofságot könnyen bé-veheti, a' kötést-is gyomrán nagy izorongatódás nélkül eltűrheti, és pulfusa-is szabadabb, és erősebb kezd lenni: e' már jó jel: és már azután az orvoslásnak módját tsak úgy kell intézni, mint más gyulafzto nyavalyákban: azomba jól réa kell vigyázni, hogy a' gyomor soha, felettébb meg-ne terheltessék.

Néha a' gyomor gyuladás-is meggenyettségesedik: de ha igen nagy a' gyuladás, hirtelen halálos fenévé válhat: ekkor egyfzeribe meg-szünik minden fájdalom, a' beteg-is úgy tartja, hogy fokkal könnyebben vagon, de azomba ábrázattya el-halaványodik, szemei bé-esnek, pulfusa el-el marad, hibáz, és erőtlen, külső tagjai meg-hidegednek, 's ekkor mindjárt meg-hal.

A' gyomornak egyéb nyavalyáit, jól meg-kell különböztetni, a' gyomor gyuladástól, mellyhez néha hasonlóknak láttzanak lenni; mert azokat, más módon kell orvosolni.

A' GYOMORNAK ÖSZVE VONODÁSÁRÓL.

A' gyomornak öszve vonodása kemény fájdalmat, és nagy szorongatódást okoz: ekkor a' betegnek szája izüntelen, fos vagy savanyu vizzel telik meg, és hányásra ösztönöztetik. E' nyavalyát némellyek szív fájásnak, szív felzülésnek, szív férgének, 's a' t. nevezik.

A' gyomornak ilyen öszve vonodása néha fokáig tart, és fokszor igen nehéz meg-orvosolni.

A' lépe fájo (: *Hypochondriacus* :) férjfiakon, és a' méheknek vizsontagságával (: *Hysterica* :) bajlodo Afzfzoznyi nemen, kiknek érzo inaik gyengék, gyakran meg-esik e' nyavalya egyedül tsak a' gyomornak, és a' mellette lévő részeknek öszve vonodásából.

Hogy tsak ezen egy okból származott légyen e' nyavalya, meg-lehet tudni abból, ha t. i. máfszor-is gyakran az illy betegek lép fájással, vagy méheknek vizsontagságával bajoskodtak, ha minden nagy indulat után ilyen nyavalya következik réájok, vagy az indulat által öregbedik, és ha semmi jele nints annak, hogy gyomrok epe sárral, vagy savanyu, tífös ma-
téria-

tériával, vagy emésztetlen eledellel volna meg-terhelve.

Ekkor leg-hamarébb használnak az görtsöt, vagy öszve vonodást enyhítő szerek, millyek Nro. 106. 107. 126. 127. hogy pedig azután ismét elő ne kerüljön e' nyavalya, szükség jó darab ideig az el-gyengült érző inakat erősítő szerekkel élni, millyek Nro. 21. 73. 117. így a' nyavalyának oka el-fordítatik.

Ha pedig a' beteg nem tsak szorongato fájdalmat öszve vonodást érez gyomrában, hanem azon kívül az ételt is utálja, vagy ellenben mód nélkül-is kívánnya, és keferü, rothadt, poshadt, és avas izü böfögést érez gyomrából fel a' torokba: ez annak a' jele, hogy ekkor a' gyomorban lévő tñpös matéria, és meg-nem emészthetett eledel, szerző oka a' nyavalyának: némelylek azomban szüntelen való rágást és égést éreznek gyomrokban, és ez *Gyomor rágásnak* mondatik többire.

Ha a' beteg keferü izt érez szájában, és torkára keferü iz böfög-fel, mellynek szaga olyan mint a' kotlos záp-tojásnak, vagy az avas olajnak szaga: ekkor savanyus izü, és alolról gyengén ürítő szert kell bé-adni, mint Nro. 3. 12. 39. 167.

Ha pedig a' beteg minden ételt utál, és szüntelen hányásra ösztönözte-

tik: mindjárt ekkor még eleinte hánytato szert kell adni, mint Nro. 24. 25. 26. ez által gyakran minden bája elmulik a' betegnek. Ha pedig még sem szünne-meg egészen az által a' nyavalya, tehát annak matériáját a' fellyebb irt szerek által kell ki-takarítani a' testből.

Az illy beteg, midön meg-rothadt és avasodott matéria van a' gyomrában, igen kívánnya a' savanyu ételt és italt: és az ollyat nem-is kell meg-tiltani tőlle.

Da ha savanyu etzetes bőfögés jö a' torkára, ekkor a' savanyu matériának ellent álló, és alólról gyengén tisztító szert kell adni, mint, Nro. 103. 129. 130. 131.

Az illy beteg, gyakran felettebb való módon kívánnya az ételt, de mihelyt ez a' savanyuság gyomrában fogyni kezd, a' nagy étel kívánás-is szünik.

A' gyomor fájással bajlodo betegek, néha hideget, és valami terhet éreznek gyomrokban, az ételt nem kívánnyák, vagy ha esznek mindjárt szoritást éreznek gyomrokban, és epekedést, a' torkokon fel-bőfögő szélnek semmi szaga nints; vizelleték fővetlen, halovány szín, és tollas pihez hasonló matéria-lebeg benne, vagy pedig sürü nyálas matéria száll a' fenekére: néha
hány-

hányak-is, de csak tsupa vizes matériát, vagy ragafzos taknyos matériát.

Ezen jelekből bizonyosan meg lehet tudni, hogy a gyomorban meggyült taknyos matériától származott ekkor a nyavalya.

Ha ekkor hánytatis erőlteti a beteget, hánytato szerrel kell rajta segíteni: azután a taknyos matériát elofzlato, és alolról gyengén ki-üritő szert kell adni, mint Nro. 3. 5. 38. 109. 110. végre, higitó, és gyengén erősítő italok által kell a beteget egétségére hozni, millyek a Nro. 21. 143. 257. lévő szerek.

Gyakran a gyomornak fájdalmas öszve vonodását, a fok bor, fer, vagy más forrott ital szerzi, kivált olly személyekben, kik olyan italhoz nem szoktak, még-is részegségig ifznak belole.

Ekkor az illyek igyanak mindjárt bőséges, ligy meleg, és higitó italt, úgy mint, gyenge thea vizet, vagy csak tsupa lágy meleg vizet; melly után gyakran hányás következik, 's azután a beteg el-alufzik, 's meggyógyul.

Ha pedig mind ezek után-is, a következő napon-is bádgyadásban van a beteg, feje fáj és szédeleg, az ételt utálja, és hányásra hajlando: ekkor hánytato, vagy pedig alolról tisztító
L 5 szert

szert kell néki adni, és semmit nem egyebet, hanem csak gyenge, 'sír nélkül való hus levest kell néki innya adni.

Ha valaki olyan italt iszik, melly akkor van forrásban, vagy forrás közben fojtodott-meg, vagy jól ki-nem forrott, és ha olyan eledelt eszik, melly puffaszt, mint az eléggé, vagy leg-kisebnyire-is meg-nem költ téztás étel, 's más egyéb kemény és ragaszos eledel: azok miatt gyakran fel-fuvodik a' gyomor, 's onnét kemény és fájdalmas gyomor öfzve-huzodás következik.

Ha hát a' forrásban lévő, és meg-nem forrott ital okozta e' nyavalyát, akkor elégségek egyedül, a' szelet hajto szerek, millyek, Nro. 21. 72. 117. 133. ha pedig a' puffasztó, ragaszos, nehezen emélfzhető eledel az oka, akkor más orvofságot kell elő venni, olyat t i melly a' ragasztó el-öfzlasa, és alólról a' testből ki-ürítse, mint, Nro 3. 109. 132. Valahányszor pedig e' nyavalyát a' fel-puffadás, és fel-fuvodás szerzi, a' kliftérek különösen haszná'nak.

Midőn a' gyomornak illy fájdalmas öfzve-huzodása egy huzomban sokáig tart, vagy ha csak kitsiny okból-is, gyakran elő kerül, a' gyomor annyira el-gyengül és erőtelentül, hogy azután, ha meg-fzünik-is a' gyomor-fájás,

fájás, ritkán jö-meg mindjárt az rend szerént való étel kívánása a' betegnek, és ha mi keveset eszik-is, mindjárt szorongatodik miatta, és nehézséget érez gyomrában, mind addig, míg csak valami kevés étel marad-is a' gyomorban: de mihelyt onnét a' belekbe által megyen az étel, mindjárt jobban érzi magát a' beteg.

Szükség hát, hogy az illy beteg, azután-is hogy meg-füint a' gyomorfájása, jó darabig éljen, keferü és gyomor erősítő szerekkel, millyek, Nro. 133. 143. 150. hogy így a' gyomor meg-erősödvén, elébbi nyavalyája ne kerüljön olyan könnyen elő.

Ezen gyomor erősítő orvofsággal való élés közben pedig, szükség, hogy a' betegnek hafa eléggé lágy legyen.

Gyakran pedig a' gyomornak fijdalmas öszve huzódása onnét van, hogy valamelly része a' gyomornak meg-keményedett, vagy pedig hogy a' gyomor mellett fekvő más belső részekben vagyon valami meg-keményedés.

Ezt pedig többire csak kézzel való tapogátás által lehet meg-tudni: és az illyen okból származott gyomor-fájás gyakran hoszszafon tart, nehezen lehet meg-gyógyítani, gyakran éppen nem-is lehet.

Ekkor használnak minden el-öszlato olvaszto italok, mint, Nro. 46. 72. 136.
 úgy

úgy azon szerek-is, mellyek, Nro. 109. 132. 134. 135. 174. irva vannak.- Kivülről pedig kötést-is kell tenni a' gyomorra, és gyengén kenegetni, 's dörögölgetni kell. Ez illy szerekkel pedig, minden meg-fziinés nélkül, még pedig jó darabig kell élni. A' testnek csak gyengén, és nem el-fáradásig való gyakorlása, kivált, ló háton, igen fokot hafznál az illy belső keményedéseknek el-ofzlatására.

Gyakran pedig az illy belső keményedések igen aprok, vagy igen mélyen vagynak, úgy hogy tapogatás által tellyefséggel nem lehet észre venni: azért-is a' hofzfzas gyomor-fájásban, ha annak femmi nyilván való okát nem lehet ki-tanulni, mindenkor ilyen ofzlató szereket kell elő venni, mellyek gyakran hirtelen való könnyebséget szenvednek, fokfzor pedig még-is gyógyítják egészen a' beteget.

Ha ezen orvofságokkal való hofzfzas élés után, a' belső keményedések lágyulnak, és kifsebbednek, lehet reményleni a' meg gyógyulást: de ha mind ezek után-is, a' keményedések azon állapotban maradnak, vagy még-nevekednek, ekkor e' nyavalya orvofolhatatlan, és gyakran halálos vizi betegség származik belölle.

AZ ÉTEL UTÁLÁSRÓL, ÉS HÁ- NYÁSRÓL.

A' fellyebb említett okok, mellyekből, a' gyomornak öfzve-huzódása támad, midon tsak kitsiny mértékben vagynak, az étel kívánáft kifsebitik, és étel utáláft, vagy okádáft-is szerezhetnek. Ezen okokat a' fellyebb említett jelekből meg-lehet esmérni, és a' meg-írt mód fzerént kell orvosolni.

Gyakran pedig az étel utálás, vagy hányás, a' gyomornak, beleknek, vagy a' körül lévő részeknek meg-gyuladásától származik: meg-lehet ezt-is esmérni, azon jelekből, mellyek oda fellyebb ezen nyavalyákról meg-irattak, a' hol az orvoslásnak módja-is meg-iratott: mert e' nyavalyának más egyéb módon való orvoslása, veszedelmes volna.

Gyakran meg-esik, hogy a' kinek feje bé-törik, meg-ütődik, vagy meg-vágják, és ha valakinek agy-veleje meg-gyulad, az ilyen beteg zöld krispán forma matériát hány-ki, 's nagyon el-erötelenül: ekkor azok a' szerek, mellyek az okádáft külömben le-fszokták tsendesíteni, hafzontalanok, mind addig, valamig az okádáft fzerző ok a' főben meg-marad, és meg-nem fziinik.

Gyakran kemény okádást szerez az-is, midőn a' bélnek valamely része, helyéből ki-mozdul, és tököstéget szerez, már az akár először akkor történnyen, akár az elébbi tökötségnek meg-orvoslása után ismét ujra mozduljon ki helyéből. M kor hát az okádásnak elegendő okát nem találhatni a' gyomorban, mindenkor a' bélnek ilyen ki-mozdulását kell vizsgálni, és mihelyt megtettzik, hogy a' meg-történt, mindjárt leg-elsőben-is azon kell fejtetni.

A' VÉR OKÁDÁSRÓL.

A' vér okádást, a' vér köpéstől jól meg-kell különböztetni. A' vér köpés a' tüdőről jő, és mindenkor köhögéssel jár; és az illy ki-köpött vér tajtékos, és többire igen világos piros-ságu: ellenben a' vér okádás minden köhögés nélkül esik meg, hanem hogy ekkor a' beteg gyomor émelygést szenved, gyomra nehéz, és mintha nyom-nak bé-felé, úgy érzi.

Mikor a' beteg vért akar okádni, az előtt már egy darab idővel kemény szorongató húzóást érez a' szív gödrében, és az alsó oldal-tsonok alatt feszülést érez, még pedig többire bal felől a' lép tájékán, vagy pedig jobb felől a' máj tájékán, végre nagy epe-
kedés

kedés veszi körül, és azután fekete sűrű vért kezd okádni.

Ezután pedig mindjárt meg-könnyebbül a' beteg; szorongatódása, és az utolsó oldaltsontok alatt való felzúlés-is, meg-fünnnek; és ha sok vért nem okádott, erejében sem nagyon fogyatkozik - meg.

A' vér okádás többire onnét van, hogy a' gyomorban lévő erek vagy pedig a' lép, vagy a' máj igen sok vérral tömődnek - meg: a' lép ki-üriti magából a' vért a' gyomorba, az úgy nevezett rövid tsöveken: a' máj pedig ki-üriti magából az ilyen vért, az epe sárnak tsövéen, a' tizenkét ujnyi hosszúságu bél hurkában; innét van, hogy ez utolsó állapotban, több vér takarodik-ki alólról a' szék által, mint sem felyülről a' hányás által.

A' vérnek ilyen rakásra való tudulása gyakran onnét van, hogy a' vér sűrű, vagy hogy igen sok vér van a' testben: néha pedig attól van, hogy az arany érnek folyása, vagy a' Honapfám el-maradt.

Ha a' pulsus tellyes és feszült, eret kell a' betegen vágni, még pedig ha a' szükség kívánnya, nem csak egyszerű, hanem többször-is: a' beteg tsendéségbe tartsa magát; lágyító klistért gyakran kell néki adni, és azon kell lenni, hogy gyengén purgáló, favanyu

nyu forma izü, és ofzlato szerek által, millyek a' Nro. 2. 6. 7. 9. 11. 12. 39. lévő szerek, az együvé tömődött megsürödött vér fel-olvadjon, és gyengén, alolról a' szék által ki-takorodjon.

Mindenek előtt pedig azt kell meg-nézni, ha nints-é az arany-ér kívül-ről, vagy belőlről meg-dagadva, és ha úgy van, mindjárt meleg víz pá-rájával kell rajta segiteni, vagy az arany eret meg-kell vágni, vagy na-dályt kell réá ragasztani, hogy a' vér belöle ki-takarodjon: a' melly kiüri-tés gyakran hirtelen való, és állandó könnyebbséget szerez; és sokszor e' nyavalyának mindenkorra elejét veszi.

A vér hányásban, vért el állito, vagy öfzve szorito szereket soha nem kell elő venni, hanemha midön a' beteg felette bövön, vagy igen fokáig okádja a' vért, melly miá igen el-erö-telenülne: ekkor a' Nro. 93. 94. 95. lévő szerek használnak: ekkor a' hideg etzetből, vagy jeges vizből való külső kötélék-is, igen hasznosak: a' gyomor tájékára, és a' hasnak az oldal-tson-tok mellett való részére is száraz köp-pölyöket lehet tenni.

Midön pedig vért el-állito orvos-ságra szükség nintsen, a' fellyebb említett szerekkel mind addig éljen a' beteg, mig a' gyomra, és a' béle az
oda

oda folyt, és ott meg-aludt vértől egész-
len ki-tisztul.

Ezek így rendivel meg-esvén, ha
a' beteg azután-is még, izüntenen há-
nyásra erőltetik, és ökröndözik, vagy
pedig ha a' nyughatatlan indulat miatt
nem alhatik, ekkor gyenge, és álom szer-
ző szert kell néki adni, mint, Nro. 41.
92. 93. írva van.

Gyakran a' bőséges vér okádás ál-
tal, a' beteg egészlen el-erötelenül,
ábrázattya el-sáppad, puffad; és ha csak
kevés mozdulást téfzen-is, testének
gyakorlására, mindjárt kemény szív do-
bogás jö réá: ekkor gyenge de jó tít-
láló eledellel kell a' beteget erőfiteni,
és a' Nro. 70. lévő italból, kevés téjtel
elegyítve, minden három óra mulva
egy fintsiával kell néki adni.

Ha ezen orvofság által sem eléggé
erösödne a' beteg, tehát a' Nro. 74.
75. lévő szereket kell elő venni.

A' vér okádásnak leg-veszedelne-
sebb neme az, mellyet a' tít-pös nedves-
ség okoz, melly a' gyomorban és bél-
ben lévő ereket ki-rágja: mint ez a'
régí hofzfzas *Scorbutus*ban, a' rotha-
dásra való himlöben, vagy más hason-
lo rothafzto nyavalyákban hamar
meg-esik, és többire mindég halálos.

De akkor-is gyakran rofz ki-me-
tele van a' vér okádásnak, midön az
külső erőfzakos okból, mint, esésből,

rugatásból, ütődésből, tsapásból, 's a' t. származott.

Mert midön egy ilyen külső ok, nagy erőszakkal éri az embert, vagy a' gyenge belső részeket, a' miatt, nem tsak az okádás által, hanem alól-ról a' szék által-is, fok vér foly-el gyakran, vagy egyszersmind a' has ütregibe-is bé foly a' vér: ekkor a' betegnek hasa hirtelen meg-puffad, ábrázatya el-esik, el-sáppad, lélekezése nehezül, pulfusa kitsíny, refzkető kezd lenni, külső tagjai meg-hidegednek, azután tagjai rángodnak, vagy hánykodnak, és hamar azután meg-is hal.

A' melly emberen illy történet esik, annak lehetetlen meg-élni, mivel ekkor nagy belső erek szakadnak-meg, hogy pedig azokon a' vér ki-ne folyjon, lehetetlen ellent állani.

Midön pedig a' külső ok, nem olly felettébb való erőszakkal éri az embert, gyakran szerentséfen meg-épül a' vér hányásból: de szükség, hogy mindjárt az illy beteg nagy tsendefségben tartsa testét, azomban gyakran és bőséggel kell rajta eret vágni, lágyító kliftéret kell néki bé-adni, vért higitő és ofzlato szereket-is böven kell néki adni millvek Nro. 9. 12. 121. 187. mellyekkel mind addig éljen, mig egészen meg-épül, és femmi baját nem érzi.

Azután pedig egy két hétig minden nap feredjék, kivált olly feredő ekkor haiznos a' test erőfitésére, mellyben a' vad ketskék fűvéből, (:*Arnica*:) félfontot meg-föztek.

A' BÉL EÁJÁSROL, HAS TEGERGÉSROL, KÖLDÖK TSÖMÖRRÖL, VAGY KOLYIKÁRÖL.

A' bél fájás gyakran a' bélnek gyuladásától izármazik, és akkor többire a' has igen felzes, a' beteg el-tűrhetetlen égető fájdalmat érez, ha csak hozzá érnek-is a' hasához: még csak a' lélekzés-is neveli fájdalmát, gyakran erőlteti a' hányás, hafa megdugul és nints széke: nyelve izáraz, feje bőrrel van bé-vonva; forrosága és szomjusága nagy vagyon; pulzása hideg-lelős, kemény és tellyes; csak keveset vizellik egyszerre, az-is pedig veres, és a' vizellet tsövében néha égető és szurdalo fájdalmat okoz.

Abból a' helyből, a' hol mutattya a' beteg, hogy a' hafa fáj néki, a' ki tudja, hogy hol? 's mitsoda része fekszik a' bélnek a' hasba, azt-is e éggé meg-tudhattya, hogy mitsoda része gyuladott-meg a' bélek.

A' gyuladásból való fájdalom mindig azon egy részben marad, jóllehet azonkívül a' beteg még más tegergést-

is érez gyakran, hol ez, hol amaz részében a' hasnak.

Itten az orvoslásnak módja ugyan az, melly már a' Gyomor gyuladásban mondatott: de a' bél gyuladás még sem annyira veszedelmes, ha csak kemény okáddal nints öszve kötve, és így ha a' beteg a' szükséges orvosságokat béveheti.

Mindjárt eleinten bőséges vért kell botsátani az ér-vágás által, mellyet valahányszor a' sebes pulsus, és a' fájdalom kívánnya, 's a' betegnek ereje enged, ismét ujjonnan kell kezdeni.

Kiváltképpen e' nyavalyában szükség, mindjárt eleinten bőséges lágyító italt adni a' betegnek, millyen, Nro. 8. 40. 88. és gyengén hivesítő szert, mint Nro. 1. 2. 9. azomba pedig lágyító klisflérek által, lágy hasat, vagy széket keil néki szerezni. Ha pedig azok által nem eléggé indulna-meg a' széke a' betegnek, azok helyett, a' Nro. 11. 12. 39. 141. lévő szerekből kell adni. Kivülről pedig lágyító, és ofzlato irral, mint, Nro. 128. kell gyengén minden három óra mulva kenegetni a' hasát, és izüntelen lágyító kötést kell ráá kötni.

Midön azután a' hasnak feszefsége és keménysége izünik; a' beteg, ha házához érnek, könnyebben izenved; szo-

szorongatódása mulik, és a' több környül álló dolgok-is jobbulást ígérnek: e' mír jele annak, hogy a' bél gyuladás izünik, és a' veszedelem-is kisebbedik: és ekkor a' lágyító, hivesítő szerekkel, és kliftérekkel, tovább-is kell élni.

Ha pedig sem a' sokszori ér-vágás, sem a' külső 's belső orvosságok, 's azok által szerzett alólról való kiürítések után-is, nem szünne a' fájdalom: ekkor a' hasnak külömb részeire száraz köppölyöket kell rakni: vagy pedig a' fájós helyet hojagot szivo flastrommal kell be-fedni; így gyakorta hirtelen meg-szünik a' fájdalom, és a' jelen való veszedelem el-háríttatik.

Ha pedig a' has annyira meg-dugul, hogy sem belső orvosságok, sem lágyító kliftérek által, a' betegnek széke nem indul: ekkor olly kliftért kell adni, melly a' belet ösztönözze, ingerlje, ilyen pedig, Nro. 137. 138. 224. belőlről pedig lehet valamennyire hatásos purgátziót adni, millyen, Nro. 5. 14. 139.

Soha pedig ezt addig próbálni nem szabad, míg elébb a' betegen elégséges eret nem vágtak, míg a' Hideg rajta valamennyire nem szünt, és míg az felebb említett szereket meg-nem próbálták: mert más külömben, a' bél gyuladás, és a' veszedelem még öregbedne.

Ha az illy beteg szüntelen okádik, és így kevés, vagy semmi orvofságot sem vehet-bé; ekkor a' veszedelem igen nagy.

Gyakran pedig a' bőséges ér-vágás, és klifterek, 's külső kötések által az illy okadás meg-szünik; és akkor ofztán a' szükséges szereket bé-veheti a' beteg: de gyakran éppen azután sem szünik-meg, 's ekkor tsendesítő szert kell elő venni, mint, Nro. 80. 81. 82. 92. 126. 127. Mihelyt ez által az okadás meg-szünt, mindjárt könnyebben veszi-bé a' beteg a' szükséges szereket, mellyek többire, az ő hasát meg-indittyák, 's az által könnyebbséget szereznek. Midön pedig a' lágyító 's purgáló szerekkel él, azomba pedig az okadás-is ha erőltetné ottan-ottan, szükség, hogy a' tsendesítő szerrel-is éljen, még pedig úgy, hogy egyfzer a' tsendesítő, málfzor a' lágyító szerből végyen-bé, mert különben az hányás ismét elő kerülne.

Midön pedig a' hányásnak semmi uton modon nem lehet ellent állani, többire állandó fájdalmas tsuklás követi azt, hafa fel-puffad a' betegnek, ereje el-fogy; pulfusa kitsíny, erőtlen, tagjai meg-hidegednek, eszén kívül van, vagy mély álomba esik: és ezen jelek többire halálosak.

És így a' has fájás, mindenkör vezedelmes, kivált pedig, mikor a' bél gyuladástól származott.

Gyakran pedig a' has tekergés, a' meg-fázástól vagy hidegüléstől származik, többire pedig, mikor a' nagy meleg nyári napokon, hideg éjtizakák vagynak; midőn valaki igen hideget iszik; midőn valaki kemény hideg téiben gyengén van öltözve; és kivált midőn valaki hideg, nedves, vagy köves helyen sok ideig mezitelen lábbal áll, vagy jár. 's a' t. Ekkor a' bélnek fájdalma nem állandoképpen tart; hanem meg-meg szünik, meg-ismét előkerül, és többire a' has köldöke körül érződik: e' gyakran olly kemény és szorongato fájdalom, hogy a' beteg nem találja helyét miatta, és hideg izzadás futja-el egész testét: de mihelyt a' fájdalom meg-szünik, a' beteg-is egészlen meg-ujjul, sem forrosága, sem izomjúsága nincs többé, az ételt nem utálja, pulfusa jól jár, nem hideg-lelős; hasát is meg-lehet nem csak tapogatni, hanem minden fájdalom nélkül bé-is gyürni.

Ez illy Kolyikában, a' beteg jó melegen tartsa magát; egy két fintsiával gyakran igyon ollyan theából, millyen Nro. 13. 21. 257. van írva: hasára pedig szetsen-dio-virág, édes kömény vagy kerti kömény füstivel füstölt ruhát kell szüntelen

telen melegen rakni: ekkor a' székfü virággal főtt viznek, és len olajnak egyenlő részével készült kliftérek - is igen hasznosak. Ha pedig mind ezen orvoslások után sem szűnne a' bél fájás: gyengén melegítő, és fájdalmat enyhítő szereket kell elő venni, melyek Nro. 107, 126. 140. mellyek többire bizonyosán és hamar segítenek.

Illyen módon kell meg-orvosolni az olyan kolikát - is, melly a' lépe fájó Férjfiakban, vagy a' méhnek viszonytágsággal bajoskodo Afzszonyi nemben, egyedül onnét származik, hogy bélek öfzve huzodik, vagy fel-fuvodik.

Midőn pedig a' Kolyika az igen meg-gyült, vagy meg-vezett epe sártól; meg-rothadt, vagy savanyu tsipös matériától; ragaszos, kemény, vagy puffasztó eledeltől; vagy meg-nem forrott italtól származott: hasonlo szerekekkel kell azt - is meg-gyógyítani, mint a' mellyek hasonlo állapotban javasoltattak a' Gyomor fájásban, oda fellyebb.

Midőn pedig a' gyomor, és a' bélek már eléggé ki-tisztultak, de mégis a' has tekergés nem szűnik: ekkor ismét fájdalmat enyhítő szert, kell elő venni, mint Nro. 107. 126. 140.

Gyakran meg-efik, hogy egészséges embernek - is, fok napokon egymás után, nintsen széki, és így az emész-

tet

tet meg-gyül a' beliben, ott meg-keményedik, és kolikát szerez; ezt a' leülés szüntelen erőlteti, de akár mint erőlködjek, semmi eméztet nem mehet-el tőlle.

Illyenkor a' has gyakran öfzre huzodva van, és kézzel tapogatva lehet érezni-is a' bélekben meg-keményült, és golyobis formán öfzve verődött eméztetet: néha pedig illyenkor a' has fel-puffadt és fefzes; de ez a' fel-puffadás nem egyformán láttzik a' hason, hanem néhol, imitt amott puffadtabb a' has, mint egyebütt.

Ekkor éppen nem jó volna a' betegnek erős purgátziót adni, hanem inkább szükség lágylito olajos kliftérek, nedvesítő és olvaszto italok által, mint Nro. 39. 46. 141. és a' hasnak gyenge dörgölése által, a' meg-keményült eméztetet a' bélben el-morfolni, meglágyítani, és ofztán lafsanként a' szék által ki-takarítani.

Midön pedig már az eméztet meglágyult a' bélben, de az eddig bé-adott orvofságnak ha nem volna elég ereje, annak a' bélből való ki-takarítására; ekkor erősebb szereket lehet elő venni, millyek Nro. 5. 14. 38. 139.

Gyakran meg-esik, hogy a' hofzfas has-menés, vagy keményen hajto vér-has után, keserves has fájás következik, melly-is szüntelen való le-

ülésre erőlteti a' beteget: ekkor az olajos, kotsonyás, és gyengén tsendesítő ízerek, mint Nro. 80. 82. 83. 85. 126. leg-jobbak.

- Minden kolyikák között pedig leg-gonoszabb az *Onas* kolyika, vagy *Bányászok kolyikája*.

Kezdődik ez a' kolyika többire a' gyomor körül, a' köldök felett; a' fájdalom eleinte nem nagy, nem-is fokáig tart, de lassanként nevededik, és azután hosszán tart; a' beteg nem kívánja az ételt, ízél böfög-fel a' torkára, gyakran okádik-is; hafa meg-dugul, és széki tellyefséggel nintsen: hafa öszve vonodik, és köldöke olly keményen bé-huzodik gyakran, hogy az majd a' hátát éri. Az illy beteg el-erőtlenül, el-szárad, nyavalyája izünetelen öregbedik, vizellete fenn akad, az alfele úgy öszve huzodik, és úgy bé-szivodik a' hasba, hogy gyakran lehetetlen kliftért bé-adni: azután tagjai el-esnek, a' szél meg-üti, és némelly tagjai el-asznak, kivált a' felső tagjai.

Az illyen Kolyika kivált azokra esik, a' kik onból, kényesöböl, vagy rézből, 's abból való gálitzköböl dolgoznak: innét a' bányászok, arany mivelék, fazékaok, festök gyakran esnek illy kolyikába. Gyakran azok-is esnek illy kolyikába, kik onnal édesített

sített bort ittak, vagy a' kik orvos-ságban vagy ételben vettek-bé valami onas matériát; vagynak ollyak-is, kik meg-nem forrott italtól, vagy éretlen gyümöltstől estek illyen kolyikába.

A' bányász kolyikának fájdalmi gyakran meg-szűnnek, de ismét elő kerülnek: néha egy két nap el-marad a' kolyika; néha pedig minden nap eö jö, és egynéhány óráig el-tart: de némeltyeken napjába gyakran elő kerül, és annyira el-kinozza, hogy minden szempillantásba halálokat lehet várni.

Ha ki e' nyavalyát mindjárt ele-inten, az azt meg-előző jelekből ész-re veszi, és meg-esméi, eleit veheti gyakran, hogy abból nagyobb gonofz ne következék: kivált azon kell lenni, hogy a' betegnek hafa illendő fze-rek által, millyek Nro. 39. 141. gyen-gén ürittessék-ki: ha ez végbe mégyen: a' nyavalya ritkán vehet erőt.

A' kik hát az illy betegnek gyo-gyításához fognak, leg-elsőben-is min-denféle baját a' betegnek jól meg-vis-gálják, és ha tsak leg-kisebb nyom-dokát találják-is a' bányász kolyiká-nak, mindjárt az ellen való leg-jobb orvofsághoz nyuljanak. Szükség pe-dig hogy az illyen, 's ehez hasonlo szerekkel egynéhány hetekig éljen az illyen

ilyen ember, ámbár a' kolyika megfziunt-is rajta.

Gyakran pedig az illy gyenge szerek nem eléggé hafználnak: ekkor hát azokat erősebbekké kell tenni, vagy pedig más erősebb purgátziót kell elő venni, mint Nro. 4. 5. 14. 47. 110. 139.

Kiváltképpen hafznál a' bányász kolyikában-is a' gyakorta való kliftérezés, melly-is olajos és lágyito kliftér légyen; ha a' nem szerezne széket, tehát bélt ingerlő kliftért kell adni, millyen Nro. 137. 138. 224. Néha e' sem fokot tézzen; és akkor dohány füstből való kliftért kell bé-adni, melly többire meg indittyta a' hast, és könnyebbséget szerez.

Midőn már egyszer kezd széke lenni a' betegnek, tovább-is ismét élni kell a' lágyito és alolról gyengén üritő szerekkel, és kliftérekkel, azomban semmi kemény, ragaszos, puffasztó eledelt ne egyék a' beteg.

Ha az illy orvoslás után, mind a' köldöke, mind az alfele fziinik a' betegnek bé-felé szivodni, és bé-huzodni, ha hafa tapogatása lágyúl, ha a' kolyika ritkábban jö réá, és nem annyira kínos; ekkor lehet várni, hogy meggyogyúl.

Ezután nagy hafzonnal lehet néki adni olyan szereket, millyek Nro. 18. 61. 72. 73. 91. 119. 134. 142. írva vagnak.

nak. Ezek által a' beteg meg-erősödik, el-fonnyadt tagjai meg-épülnek, és a' szél ütésből meg-gyógyul a' beteg.

Ha pedig ezen szerek által nem épülnének-meg a' szél ütött tagok; kénköves feredöt, vagy a' mesterséges *Electrumi* kézüületet-is haszonnal lehet próbálni.

Valamig pedig a' betegnek eméztete ketske ganéjhoz hasonlo, vagy golyobis forma, és kemény, mind addig félhet tölle, hogy a' kolyika vízfíza jó réá; azért-is mind addig lágyító, és alólról gyengén tisztító szerekkel éljen, míg az eméztete lágy, és pép forma kezd lenni, és könnyen lefz széke.

Ha az olajat szerezeti a' beteg reggel és este, vagy napjában háromszor vegyen-bé mindég három, vagy négy untziányi len, vagy más-féle jó olajt; így mindenkor lágy, és könnyü széke léfzen, 's fájdalma-is enyhül.

Midön pedig ez a' bányász kolyika, meg-nem forrott durva italtól, vagy éretlen gyümöltstől származott: az orvoslást eleinte úgy kell rendelni, mint fellyebb mondatott: de azután olly szereket kell elő venni, millyek Nro. 93. 110. 135. írva vagynak, 's a' mellett olly italt, mint Nro. 116. még pedig azokkal jó darabig kell élni: mert azok által majd mindég meg-gyógyul az ilyen beteg.

Ha pedig a' bányász kolyika igen kínos fájdalommal kerül elő, és igen hosszán tart egy húzóban, és senki kistér, sem más orvosságok, mellyek a' nyavalyának egyéb részében használnak ugyan, de a' fájdalmat nem enyhítik, akkor fájdalmat enyhítő orvosságot kell mindenkor adni, mint. Nro. 80. 82. 83. 126 és egyedül ilyen szerek által lehet ekkor könnyebbülést szerezni, és a' beteget a' veszedelemből ki-szabadítani.

Mikor egyszer a' beteg e' gonosz nyavalyától meg-szabadult, szükség hogy azután mindenféle okot el-kerüljön, a' honnét e' nyavalya származhat, és béliben soha rakásra ne hagyja fokáig gyűlni az emésztetet: mert könnyen hamar ismét azon nyavalyája előfordul.

Mivel pedig fokoknak hivataljok, vagy kézi mesterségek olyan, hogy a' miatt az illy kolyikát szerző okokat el-nem kerülhetik: szükség, hogy az illyek még-is el-kerülhessék az illy kolyikát, hogy minden reggel, míg a' munkához fognának, egynéhány unziányi olajt, vagy szalonnát, vagy vajat egyenek.

A' darált zab téjbe meg-főve, és jól meg-sirozva az illy munkásoknak leg-jobb reggeli eledel.

A' HAS MENÉS RÖL.

Midőn valakinek gyakrabban van széke, mint sem mázszor szokott lenni, és fok vékony hig matéria megyen-el tőle, ez Has menésnek mondatik.

A' has menés, nem mindenkor nyavalya: sőt gyakran a' természetnek hafznos munkája, melly által a' fok rakásra gyült nedveség, vagy tsipös matéria a' testből ki-takarodik, és így az egészség oltalmaztatik.

Közönségesen, az olyan Has menés hafznos, melly nem felettébb való, fokáig nem tart, és a' beteg nem erőtelenül, sőt még frifsül utánna.

De ha mindjárt eleinte erőszakos, vagy ha igen fokáig tart, és a' beteget erőteleníti: ekkor ártalmas a' Has menés.

A' forro nyavalyákban, ha akkor jö a' has menés a' betegre, mikor már bizonyos jelekből meg-tettzik, hogy a' nyavalyának matériaja meg-főtt, és a' nyavalyát el-valasztó nap-is el-jött, ekkor a' Has menés mindenkor hafznos, kivált ha az nem felettébb való, és ha általa a' nyavalya könnyebbül: ekkor nem szükség a' Has menés ellen semmi orvofsághoz nyulni, hanem tovább-is éljen a' beteg tsak az elébbi

ORVOS-

orvofságával, és a' többit csak hagyja a' természetre magára.

De ha eleinte mindjárt igen bőséges volna a' has menés és bádgyasztaná a' beteget, vagy ha igen fokáig tartana: szükség eleit venni, de csak lassanként, soha pedig egyszeribe mindjárt meg-nem kell állítani. Ekkor a' Nro 80. 94. 188. lévő szerek, majd mindenkor hasznosok; de mihelyt a' has menés annyira van mérsékelve, hogy már többé nem bádgyasztja a' beteget, mindjárt félre kell tenni azon szereket.

Ellenben a' rothasztó és gonosz természetű Hideg-lelésekben, melyekben úgy-is eléggé erőtlen a' beteg, és erősítő orvofságra van szüksége, ha has menés jö a' betegre, a' Nro. 80. 94. lévő szerek helyett, a' Nro. 189. lévő szert kell elő venni.

Ha pedig az elébbi gyengébb szerek nem eléggé kifsebbithetnék a' has menést: a' Nro. 95. 96. 97. lévő szerek közül valamelyiket elő lehet venni, de csak apodonként.

Ha pedig még igen kevés-is az, a' mi a' has menés által ki-mégyen, és a' beteget a' fel-fuvodás, és a' füzintelen le-ülésre való erőltetés gyötri: ekkor a' has menést segiteni kell klistérek által, vagy olyan szerek által, millyek Nro. 3. 11. 12. 38. 39. 141. vagynak.

A' hofzan tarto nyavalyákban, a' has menés, fzingt úgy, mint a' forro nyavalyákban, vagy hafznos, vagy ártalmas lehet: ártalmas pedig mindenkor, ha akkor efik a' betegre, akár a' forro, akár a' hofzfzan tarto nyavalyában, mikor már a' nyavalya régitske, 's a' beteg erőtlen, vére meg romlott, és el-olvadt.

Ezért-is gyakorta a' rothafzto Hidgelelésben, a' Vizi betegségben, a' száraz betegségben, a' *Scorbutus*ban, a' rák fenében (:*Cancer*:) a' has menés, a' halálnak poftája.

De ekkor-is a' has menést, olly fzerék által, mint Nro. 80. 94. 188. vagynak, kifsebbé és fzenvedhetővé lehet tenni, vagy meg-is lehet állítani.

Has menésbe efik gyakran az egészes ember-is, midön meg-fázik, meg-hivefedik: kivált midön nappal igen meleg van, éjjel pedig hideg van; vagy midön meleg nyári időben valaki fok hivesítő italt ifzik, 's az által gyomra és béle igen meg-hül, és erőtlenül.

Midön a' has menés egyedül tsak a' meg-hivefedéstől fzármazik, ekkor a' beteg mindég has tekergéft érez elébb, mikor fzéke akar lenni; küilömben sem forrosága, sem fjomjusága nintsen nagy; étel kívánása-is meg-van.

Az illy has menés könnyen meggyógyul, ha a' beteg magát melegben tartja, és ha gyakran ifzik egy fintsia székfü virág theát, vagy fodorménta theát, és hasát ha füstölt ruhával közi: ha ezek után meg-izzad, vagy bőven vizellik, többire a' has tekergés, és a' has menés szünni kezd, vagy elis mulik: ha pedig el-nem mulna, estvéneként a' Nro. 140. lévő szert kell elő venni. Ha azután a' beteg tsendefen alufzik, és más nap jól érzi magát, nem szükség, hogy több orvofsággal éljen, hanem tsak mérsékelt melegben tartsa magát, és néha néha, egy-egy fintsiával igyon az említett theából.

Ha pedig a' has menés femmit nem szünne, mindjárt reggel a' Nro. 140. lévő szert ismét bé-kell adni, és estve is, ha szükséges léfzen.

Ekképpén gyógyul-meg többire az illy Has menés, melly egyedül tsak a' meg-hidegedéstől származott, és fem gyomra meg-nem romlott, fem más egyéb baja nints a' betegnek.

De ha meg-romlott a' gyomra, és mindjárt eleinte enyves, ragados a' szája, gyomrát úgy érzi mintha nyomodnék bé-felé, hafa fel-fuvodik, ekkor mindjárt kliftért, vagy a' mi annál jobb, a' Nro. 38. lévő szert kell elő venni.

Midön ez által a' gyomor és belek ki-tisztultak; azután a' Nro. 140. lévő szert,

fzer, mint fellyebb, úgy itt-is megál-
littya a' has menést.

A' kemény, durva, nehezen emész-
hető eledel; a' fok gyümöls étel, ki-
vált, ha a' gyomor hideg és gyenge, és
ha fok vizet isznak réá; a' penészes
kenyér, meg-vefzett tojás, rothadt hus,
's a' t. végre a' hasnak akármelley meg-
terhelése-is, has menést okozhat; az
illy has menés könnyen vefzedelmésé
lehet, ha eleinten nem kezdik jól or-
vosolni, és erőszakos vér-has, vagy
más gonofz nyavalya következhetik
belöle.

Ha meg-valja a' beteg, hogy ol-
lyast ett valamit, vagy hogy gyomrát
meg-terhelte, és azomba ha az ételt
utálja, szája keferü, szél böffög-fel a'
torkán, és a' hányás erőlteti: ekkor
mindjárt hánytato szert kell néki adni,
mint Nro. 24. vagy Nro. 190. így gyak-
ran felülről, és alolról fok ruttság ta-
karodik-ki belöle: azután pedig estve
a' Nro. 85. vagy 140. lévő szert kell
bé-adni.

Ha azon éjtszaka tsendefen vólt,
és más nap sem böffögést, sem gyomor
émelygést, sem hányásra való erőltetést
nem érez olly nagyot, és a' has menés-
is szünik rajta: ekkor azután nappal
nem szüikség orvofságot néki adni, ha-
nem tsak ízékfü virág theát, vagy fo-
dorminta theát igyék gyakran, estve

pedig ismét a' Nro. 85. vagy 140. lévő szert kell bé-adni.

Ha ekképpen szünik a' nyavalya, és a' beteg ételt kezd kívánni, továbbis azon orvoslásnak módját kell követni egynéhány napokig, míg a' has menés egészlen meg-szünik.

Ha pedig azután még harmadik napon is nem kívánná az ételt a' beteg, szája keserü, vagy enyves vólna, melyében is szoritást, béliben pedig fuvodást érezne: jókor reggel a' Nro. 38. lévő port kell néki bé-adni, estve pedig ismét a' Nro. 140. lévő szert.

Ha ezek után sem szünne a' has menés, a' Nro. 80. 94. 188. 191. lévő szerek közzül kell adni valamelyiket: és ha ezek sem segitnének hamar, a' Nro. 95. vagy 192. lévő szert kell elő venni.

Midön pedig ezen szerek által állandó-képpen kezd szünni a' has menés, mindjárt kisebb mértékben kell adni azokat, vagy pedig gyengébb szert kell elő venni, és ha semmi más ujjabb baj nem adja magát elő, melly más orvofságot kívánná, azzal éljen a' beteg mind addig, míg a' has menése egészlen el-mulik.

Sokan a' nagy harag, ijjedés, vagy más hirtelen való indulat miatt has menésbe esnek, és ekkor többire fok epe sár-

sár megyen el-tölök a' has menés által.

Az illy has menés többire hafznos, és ha nem felettébb való, és nem fokáig tart, nem fziükség meg-állítani: hanem gyenge purgátziót kell adni az illy betegnek, mint, Nro. 193. ha gyomrában nehézséget, gyomor émelygést, és puffadást érez; és azután estve a' Nro. 85. lévő tsendesítő port hafzonnal lehet néki adni. De ha még azután nem szünet a' has menés, és terhes vólna, a' Nro. 94. lévő szert kell elő venni.

Sokan vagynak, kik minden tava szon, és öfzön has menésbe esnek: az illyek egy két nappal az előtt feszülést éreznek vékonyokban, és a' szív gödrében, az ételt nem igen kívánnyák; néha has tekergést és fel-fuvodást éreznek, ágyékok bé huzodik, térdeik reszketnek; végre a' has menés rajtok megindúl, és az által mindjárt minden bajok kezd szünni, azután frissen vagynak, erejek meg-jö.

Midön hát a' dolog illy jó rendel mégyen, nem fziükség orvofsághoz nyulni, mert az által a' természet megháborittatnék, és a' betegnek kárt tenne az orvoslás ekkor: de mivel néha az illy beteget tsak a' has erőltetés fzo rongattya, a' has menés által pedig, kevés megyen-el tölle; ekkor hát a' 193. Nro. alatt lévő szert kell bé-adni:

ha pedig ellenben a' has menés igen foká-is tartana, akkor a' Nro. 94. lévő szert kell elő venni.

A' bőséges, erőszakos, és hofzfazon tarto has menés, kivált midön foktaknyos matéria megyen véle, gyakran égető fájdalmat ízerez a' hasban, és fájdalmas le-ülésre való erőlködést. ekkor a' Nro. 80. 83. 94. 188. lévő szerek, és a' Nro. 194. 195. lévő kliftérek, hasznofak.

A' VÉR HASRÓL.

Midön a' betegnek nem tsak gyakran megyen a' hafa, hanem azomba kemény, hofzfzas, és kínos has tekerzés-is van rajta: az vér hasnak mondatik.

Ha a' has menéssel vér is megyenki, akkor piros vér hasnak mondatik. Midön a' has menés igen fokáig tart, vagy nagy erőlködéssel megyen, abból könnyen vér has támad.

Az igen meg-gyült tsipös epe sár; meg-nem költ kenyér; penészes kenyér; penészes lisztből, vagy üfzögös életből kéfzült kenyér; régi meg-büfzhödt hus; beteg vagy döglött marhának hufa; bűdös, férges viz ital; tisztátalan, rothadt, 's azomba nedves és meleg levegő-ég; és mind azok az okok, mellyek

mellyek has menést szereznek, gyakran vér hasf - is szereznek.

Néha a' vér has, közönséges a' nép közt, és egyikről a' másikra elragad; 's gyakran kevés idő alatt fokakat meg - öl.

A' vér has fokkal veszedelmesebb, mint a' has menés.

Midőn a' vér hasnak oka, az első utakon vagyon, az - az, midőn a' gyomorban és bélekben meg - vesztegetődött, tsipős materiából származik, könnyen meg - lehet gyógyítani.

De mikor már egyszer a' tsipős materia a' vér közzé elegyedett, és a' testnek egyéb nedvességeit - is meg - vesztegette, el - olvastotta, és tsipőstette; vagy midőn a' vér has más előbbi nyavalyának szüleménye, melly már az előtt a' test nedvességeit meg - vesztegette; vagy ha a' vér has másról ragadt a' betegre: ekkor a' vér has mindig veszedelmes, az orvosságnak nehezen enged, és gyakran orvosolhatatlan.

Mert ha akkor esik a' vér has a' betegre; mikor már annyira el - erőtlennilt, hogy a' természet rajta nem segíthet; vagy mikor a' testnek nedvességei úgy meg - rothadtak, el - olvadtak, hogy semmiféle orvosság meg - nem jobbithatja: ekkor mindig halálos a' vér has.

Ha tehát a' meg-romlott vér miatt efik a' betegre: mindjárt eleinte azon kell lenni, hogy illendő szerek által a' testnek nedvessége meg-jobbittassék, és az el-erőtlenült beteg, erősödjön.

A' vér hasban lévőket az egésségekfelettől, és a' több más betegektől-is el-kell rekeszteni: mert különben miattok a' levegő ég a' betegek házában és az ispotályokban úgy meg-veztegetődik, hogy a' más nyavalyában lévőket-is, és az egésségek-is vér hasba esnek, vagy pedig rothasztó Hideg-lelésbe. Annyival-is inkább, az egésségek, vagy más betegek azon árnyék székre ne üljenek, a' mellyre a' vér hasban lévőket járnak.

E' nyavalyában kiváltképpen kell vigvazni arra, hogy a' házban a' levegő ég szüntelen ujjíttassék, friss és tisztá legyen: mert e' végheterlenül sokat téfzen a' vér hasnak gyógyítására.

Szükség mindjárt eleinten arra-is nézni, hogy a' vér has, honnét származott? azután ezt kell meg-visgálni ha tsak akkor kezdődött-é? vagy pedig már régi a' vér has? továbbá, ha Hideg-leléssel kezdődött-é, vagy a' nélkül? ha mindjárt eleinte felettébb való, erőszakos és bádgyasztó volt-é? vagy pedig még a' betegnek elégedendő ereje vagyon, és a' vér has nem felettébb veszedelmes?

Midőn a' vér has, hideg-lelés és bádgyasztás nélkül származik az említett okokból: mindjárt eleinte, reggel a' Nro. 24. vagy 190. lévő szert, estve pedig a' Nro. 140. lévő kell adni a' betegnek.

Ha a' következő nap ism szünik a' vér has, de azomba még elegendő ereje van a' betegnek: ismét azon szereket kell bé-adni, mint az első nap.

De ha második nap már igen erőtlenült a' beteg; az említett szerek helyett, a' Nro. 94. lévő szert kell ki adni: ha az által ereje meg-jönni kezdett, de még az ételt utálja, feje fáj, hafa tekereg, a' széke büdös nagyon; szükség a' harmadik napon a' Nro. 24. vagy 190. lévő szert bé-adni, estve pedig a' Nro. 140. lévő szert.

Mert a' vér hasban nincs semmi hasznosabb, mint, ha eleinte mindjárt a' tsipős matéria, vagy okádás, vagy gyenge purgátzio által ki-takarodik a' testből: mert különben a' nem veszedelmes vér has-is, veszedelmessé válik.

Azt-is lehet többire észre venni, hogy az olyan szer, mint Nro. 24. 190. a' beteget nem igen erőtleníti, sőt a' nyavalyának elein, még könnyebbiti.

Midőn már a' vér hasnak szerző oka ekképpen a' testből jó formán ki-takarodott, olly szereket kell elő ven-

ni, mint, Nro, 80. 9^a 188. 191. vagnak, hogy azok roz matériának, ha mi még a' hasban maradt, tsipösségét el-vegyék a' belet erőfittsék, és a' has tekergést kifsebbittsék.

Ha vér has szünik, a' beteg ritkábban megyen az árnyék-székre, széke-j nem annyira büdös, és rendszerén való kezd lenni: ekkor tovább is tsak azon szereket kell néki adni.

Ha pedig a' has tekergés, bél fája nem akar szünni, és a' beteg hasán fuvodást, böfögést érez, és az ételt nem kívánnya; ez annak jele, hogy az eddig bé-vett szerek, a' hasban lévő matériának tsipösségét el-nem vehették; ekkor hát minden harmad nap, a' Nro. 193. lévő port kell bé-adni reggel, estve pedig, a' Nro. 85. vagy 140. lévő szert: egyéb napokon pedig tsak az eddig való szerekkel éljen a' beteg.

Midön pedig már semmi jele nints annak, hogy többé valami idegen, meg-romlott matéria vólna a' gyomorban, és belekben, de még a' vér has nem akar szünni: ekkor olly szert kell elő venni, melly a' has gyengén szorittsa. mint Nro. 95. 192.

Soha pedig addig a' has szorító szereket elő nem kell venni, valamig a' tsipös matéria a' belekből egészen ki-nem takarodik: mert különben a'
tsipös

tsipös matéria, a' belekben szorulna, és veszedelmes nyavalyákat okozna.

De még-is, ha az vér has felet-
több való és el-erötelenítő vólna, és
az elébbi szerek semmi enyhülést nem
szereznének: ekkor a' has szorító sze-
reket is elő lehet venni: de úgy, hogy
mihelyt a' vér hasfal járó kínos álla-
potok meg-szűnnek, mindjárt fére kell
tenni azokat, és az elébbi gyengébb
szereket kell elő venni.

Mikor a' vér has hideg-leléssel
kezdődik, azt kell meg-nézni, ha a'
pulfus tellyes-é? kemény-é? feszes-é?
ha olyan: mindjárt eret kell vágni, és
az orvoslást a' betegnek erejéhez, és
jelen való állapottyához, kell szabni.
Azomba jól meg-kell vizsgálni azt-is,
ha nints-é a' betegnek, vagy bélben
vagy más egyéb részében valami gyu-
ladás? ha vagyon: azon kell lenni
mindjárt leg-elsőben-is, hogy az a'
gyuladás meg-orvosoltassék. Mert kü-
lömben az elébbi szerek, kárt tenné-
nek: de az illy gyuladás ellen való
szert-is, olyat kell rendelni, hogy az
a' vér hasst ne nevelje, hanem a' men-
nyire lehet, kifsébbittse.

Az illy állapotban hát, lágvító, sti-
rii levet kell böven inni adni a' beteg-
nek, mint, Nro. 80. 40. 88. mellyek
nem csak a' gyuladás ellen használnak,
hanem a' vér hasst okozó tsipös maté-
riát-

riát-is bé-polálják, és így annak tsi-pös erejét el-vezzik.

Midőn pedig a' betegnek szája ke-ferül, torkára gyomor émelygés bőfög-fel, gyomrában nehézséget, béliben fu-vodást és tekergést érez; széke igen bűdös, és rothadt, vagy ha más jelek mutatnák, hogy gyomra és béle fok tsi-pös materiával volna meg-terhelve; ekkor az elébbeni szerek helyett, a' Nro. II. 12. 39. 141. lévő szerek köz-zül valamelyiket kell elő venni, hogy így a' gyomor és belek meg-tisztulja-nak az által, és a' vér hasnak oka-is szűnjön, vagy el-háruljon.

Midőn egyszer a' Hideg-lelés, és a' gyuladás, az ér-vágás és az orvos-ságok által meg-szűntek, vagy annyira enyhültek, hogy már nem fokot lehet töllök félni: ekkor már egyedül tsak a' vér has orvoslását kell tzelba venni, ha az még-is felettébb való volna: de ha már az-is jó formán szünni kezdett, és ha az eddig elő vett sze-rek elégségeknek láttanak annak meg-gyógyítására, továbbá-is tsak azokkal kell élni.

Ha pedig a' vér hasnak kezdeti-ben, a' pulsus hideglelős ugyan, de nem kemény, nem tellyes, le nem fe-zes; és annak fins jele, hogy a' test-ben vagy gyuladás, vagy igen fok vér volna: ekkor az ér-vágás nem szüksé-ges,

ges, és ha a' betegnek elég ereje va-
gyon, csak úgy kell orvofolni, mint
fellyebb mondatott, t. i. mint mikor a'
vér has Hideg-lelés nélkül kezdődik:
de azomban azon italokat és szereket-
is elő kell venni, mellyekkel az állan-
do Hideg-lelésben szoktak élni.

Ellenben, ha a' vér hasnak mind-
járt kezdetiben a' beteg erőtlén, pul-
susa gyenge, lágy, kitsiny, és reszke-
tő, vagy néha lafsu, és egyenetlen, az
mindenkör rosz jel, és hoszfzan tarto-
veszedelmes vér hast jelent.

Ekkor hát jól meg-kell vizgálni,
ha vagyon-é még annyi ereje a' beteg-
nek, hogy vagy hánytato, vagy pur-
gáló szert lehessen néki bé-adni vésze-
delem nélkül: ha az meg-lehet, tehát
mindjárt bé-kell adni edgyet, mint Nro.
24. 190. vagy leg-alább azt, melly Nro.
193. vagyon.

Mihelyt hát ezek által, vagy alol,
vagy felyül tisztult a' beteg, mindjárt
tsendefítő szert kell néki adni, mint, Nro.
80. 94. 188. 191. Estve pedig klifért,
mint Nro. 194. 195. azomba gyakran
igyék egy egy fintsia theát, ollyant,
mint, Nro. 21. 251. 257. vagyon. Má-
fodik napon szint ezen szerekkel éljen,
reggel és estve ugyan azon klifért
kell bé adni. Ezután ha a' pulsusa a'
betegnek jobban kezd verni, ereje-is
nevekedik, és széke-is már nem olly
biüdös

büdös, és vizes forma, 's a' t: ekkor már fokot nyert a' beteg, és gyógyulását lehet reményleni.

Ílly állapotban az elébbi szereket tovább-is kell folytatni: de ha ekkor-is, mikor már a' beteg erősödni kezd, némelly jelek mutatják, hogy belében még fok tsipös matéria vagyon: izükség a' Nro. 193. lévő port-is, egyszer vagy kétszer bé-adni: így az orvoslás gyakran szerentséfen végződik.

Ha pedig ezen szerek nem elégedendők arra, hogy a' vér hast kifsebbítsék, vagy meg-állítsák: ekkor a' Nro. 95. 96. 97. 192. lévő szereket kell meg-probálni, de a' fellyebb javafolt okofsággal.

Ha pedig a' beteg mindjárt eleinte annyira el-erőtlenül, hogy sem felyül-ről, sem alólról üritő orvofságot nem lehet néki bé-adni: jól meg-kell vizgálni, ha a' has menés olly bőséges, és olly erőszakos-é rajta, hogy a' miatt erőtlenül-t-el annyira? vagy pedig egyéb veszedelmes, másról réá ragadott októl van, hogy a' természetnek ereje, egyszeribe így el-fogyott benne.

Az első állapotban, mindjárt el-állito szerekhez kell nyulni, millyek, Nro. 95. 97. 192. De mihelyt a' vér hasnak erőszakos vólta, állandoképpen kezd izünni, azon szerekből vagy fzi-
ke-

kebben kell adni, vagy pedig az elébbi gyengébb szereket kell elő venni.

A' második állapotban pedig, ellenben, ösztönöző és erősítő szereket kell elő venni, millyek, Nro. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 27. 28. 30. 31. 177. 189. egyfzersmind a' betegnek lába ikrájára, és nyaka-tsigájára, hojagot szivo flastromot-is kell tenni.

Ha ezek által a' pulsus jobban kezd verni, ereje kezd nöni a' betegnek: ekkor többire a' vér has-is kezd fziünni, és azután tovább is csak ezen szereket kell folytatni, 's a' beteget úgy orvofolni, mintha rothasztó Hideg-lelésben volna.

Ha pedig a' beteg kezd ugyan erősödni, de a' vér has még sem kezd fziünni, azt ekkor úgy kell orvofolni, mint elébb illy állapotban mondatott. De ha a' beteg semmi módon nem erősödik, már az igen rosz jel.

Ha a' betegnek zavaros, büdös vizzeléből; meg-rothadt büdös, vagy el-olvadt vérrel elegyes székiből; vagy más egyéb jelből meg-tettzik, hogy testének nedveségei el-olvadtak, és rothadni kezdenek, ekkor kiváltképpen olyan szereket kell néki adni, millyek Nro. 29. 93. 166. 196. vagynak

Ha az illy beteg, fok ideig nem alhatott, és a' le-ülésre szüntelen való eröltetés, és has tekergés gyötri: szükség,

ség, hogy az elébbi orvofságokon kívül, napjában kétfszer, vagy háromszor, tíz vagy tizen-öt tseppet végyenbé a' Nro. 197. lévő szerbol.

Ez által gyakran minden baja enyhülni kezd a' betegnek, erősebb, frissebb kezd lenni, pulfusa-is nevededik, és tsendefen alhatik.

Gyakran meg-esik, hogy ekkor a' betegnek egész testén, vagy patéts, vagy köleles pattogzás üti-ki magát. Ha ez állandó könnyebséget szerez a' betegnek, lehet reményleni, hogy nem fokára meg-gyogyul.

De ha az orvofságok semmit nem használnak, ha a' köleles pattogzás hideg veréjtékkel jö-ki, vagy ha on színi, vagy fekete szeplök láttzanak testén, ha pulfusa mindég kisebb 's gyengébb kezd lenni, lélekzése jobban jobban nehezedik, vizellete barnás és fekete, 's bűdös; széke rothadt, vagy meg-romlott vérrel elegyes, hasa felpuffad, keze lába meg-hidegszik, ajaki meg-kékülnek, inai a' tagokban rándatodnak, ezén kívül van: ekkor a' bêteg oda van, mivel ezek halálos jelek.

Midön a' kemény vér has után, égető fájdalom marad a' bélben, és leülésre való erőltetés a' vég hurkában: úgy kell azt meg-orvosolni, mint fellyebb a' has menésben mondatott.

Ha

Ha a' has menést, vagy a' vér haft hirtelen és helytelenül mindjárt kezdetiben meg - állittyák : többire a' has meg - keményedik, és a' beteg sárga vagy föld sziniivé lészzen.

Az illy betegnek minden másod, vagy harmad napon olyan port kell adni, mint Nro. 38. vagyon : hogy a' melly nap a' purgátziót bé-véfszi, azon estve a' Nro. 85. avagy 140. lévő szert-is bé-végye.

Midön a' has menéshez, vagy a' vér hashoz, kemény okadás-is járul, és így a' beteg mind alólról, mind felülről erőszakosan ürítettik-ki; ez mindenkor igen veszedelmes állapot; és gyakran az illy beteg kevés órák alatt egéizlen el-fogy, el-szárad, el-erőtelenül, és néha hamar meg-is hal, ha hirtelen nem fegitnek rajta.

E' nyavalya gyakran a' rakásra gyült, meg-tsipösödött epe sártól származik; vagy onnét, hogy kövér, avas, meg-rothadt matériával, vagy más meg-nem eméizthető eledellel van meg-terhelve a' gyomor és a' bél; gyakran pedig a' must, vagy más meg-nem forrott ital okozza.

E' nyavalyában, ha még a' betegnek elegendő ereje van arra, hogy el-birja a' ki-ürítő szereket; tehát a' vér haft szerző okoknak kiilömbsege szerént, mint a' Gyomor fájásban, vagy

okádtato, vagy aloiról iiritő szert vagy higitó, és lavanyus italt, és kliftéret kell néki adni; és ezekkel addig éljen, míg nyavalyája kivánnya, és ereje engedi.

Ekképpen gyakran mind a' vér hasnak oka, mind maga a' vér has elmulik, vagy annyira enyhül, hogy tovább rosz ki-menetelt nem szerez.

Néha pedig, a' gyomor, és a' belek az illy szerek által meg-szabadulnak ugyan a' rosz matériától: de mégis sem az okadás, sem a' gyakorta va-való has menés, nem szünnek, és a' beteg mind inkább el-erőtlenül: ekkor minden halasztás nélkül, a' Nro. 126. vagy 192. lévő szerből két kalánnal kell néki adni, mind addig, minden fél óra mulva, míg a' nyavalya szünni kezd.

Ha pedig már a' betegnek ábrázattya egézzen el-esett, holt színü, el száradt, és annyira erötelen, hogy leg-kifsebb purgáló, vagy ki-üritő szert is, halálos vezedelem nélkül, nem lehet néki adni: ekkor a' Nro. 199. lévő szerből, minden fél fertály óra mulva két kalánnal kell néki adni, mind addig, míg nyavalyája nem enyhül: akkor azután ritkábban kell adni, mind addig, míg le-tsendesült minden baj.

Ha pedig sem ez, sem hasonló fze-
rek nem halználnak; a' beteg el-ájul,
keze lába meg-hidegzik, és öfzve vo-
nodik, 's végre nagy szorongatódások
és inaknak rángatódási között, meg-
hal.

A' VESÉKNEK GYULADÁSÁRÓL.

A' Vese gyuladás mind két vesében
egyítersmind meg-eshetik ugyan:
de gyakrabban csak egyik, az-is pe-
dig a' bal vese gyulad-meg.

Ekkor a' beteg kemény, szurdalo,
égető fájdalmat érez vékonyában, a'
hol a' vesék fekszenek: ha hozzá ér-
nek azon részéhez, a' nagyon meleg,
és a' hozzá érés neveli a' fájdalmat;
az ágybeli meleget, kivált a' tollas,
vagy gyapjas ágyban nem tűrhetik; a'
fájdalom ki-terjed többire az ágyéká-
ra, és a' vizelletet tartó hójagra; lába
fájdalmason huzodik, és merevedik
azon az oldalon, mellyen a' gyuladás
van; a' férjtiakban a' golyok gyakran
nagy fájdalommal fel-felé huzodnak:
az illy beteg sokat-is izomjuzik, és
kemény Hideg-leli-ki.

Ha a' gyuladás mind két vesében
van: a' vizellet többire fenn akad,
vagy pedig csak kitsiny megyen, az-is
pedig veres, és nagy kínnal megyen;

néha pedig halovány, és olyan mint a' víz.

E' nyavalyában a' vizelletet hajto szerek igen ártanak, mivel a' gyuladást nevelik, és könnyen halálos fenét szerezhetnek.

A' lágyító, hivesítő italok, mint Nro. 8. 40. 88; kívülről pedig a' lágyító kötések, és lágyító irral való kenés, millyen Nro. 128. úgy a' lágyító klistérek, és a' Hideg-leléshez, a' fájdalomhoz, a' betegnek erejéhez izabott fokzori ér-vágások, mind ez, mind más hasonló gyuladásokban leg-jobban használnak.

Gyakran a' folyóni kezdett arany ér, a' kezdetiben lévő vese gyuladást, hirtelen el-öfzlattya, vagy leg-alább nagy könnyebséget szerez: az aszfizonyi nemben szint azon hasznot teszi a' hónap számnak meg-indulása.

Ha a' nyavalyának harmadik, vagy negyedik napján, sűrű, zavaros, barnás vizellet, vagy fetét veres vérel elegyes vizellet megyen-el a' betegtől, és a' fájdalom, 's Hideg-lelés szünik rajta; gyakran a' vese gyuladás is az által el-mulik.

Gyakran a' negyedik, vagy hetedik napon sűrű, zavaros vizelletet ad a' beteg, mellynek fenekére fok genyetséges forma sepredék száll le: ha ekkor a' beteg egyfzersmind nagyot könnyebbül, tehát

tehát a' nyavalyának matériája ki-takarodott belöle.

De ha a' fájdalmas vese gyuladás továbbra-is meg-marad, és a' betegből femmi nem takarodik-ki, melly fájdalmát enyhitené; ekkor, genyetséges fekély lesz a' vesében többire.

Ezt azon jelekből lehet meg-tudni, mellyek már fellyebb a' tüdő gyuladásról és annak meg-genyetségefedéséről mondattak; és a' melly orvofságok ottan javafoltattak, itt-is azokat kell elő venni: de azokon kívül, ha látni, hogy a' veséből a' genyetség, a' vizelletnek tsövén takarodik-ki, és a' vizelletnek fenekére valóságos genyetség száll-le; tehát vizelletet gyengén hajtó szert-is kell adni a' betegnek, mint Nro. 46. 72. Ekkor a' betegnek vizelletét pohárban kell venni, hogy az üvegben a' genyetséges sepredék jobban meg-tessen: midőn azután a' genyetség kevesebbé jö a' vizellettel, és a' Hideg-lelés-is szünik, olly pilulákat vegyen-bé a' beteg millyek, Nro. 86. vagy 108. irva vagynak, hogy azok által a' vesének fekélye egészen megtisztuljon, és bé-gyogyuljon.

Néha meg-esik, hogy nem tsak a' vese genyetségefedik-meg belöl, hanem kívül-is azon részen a' vékonyen daganat támad; ekkor oda lágyító kötéft kell kötni, és mihelyt meg-érik,

mindjárt meg-kell nyitni, metzés által, hogy a' genyetség ki-follyon; és mind addig folyani kell hagyni, míg belől a' vese meg-gyogyul: de többire itten gyógyithatatlan tsöves fekély, *fistula* izokott maradni.

Ha pedig az illy fekélyes daganat, sem kívülre, sem a' vizellet tsövére belől, meg-nem fakad: a' fok genyetség rakásra gyül, az egész vesét meg-emészti, és orvosolhatatlan száraz betegséget okoz: gyakran pedig a' genyetség a' közelebb való részekre megyen által, azokat eszi, és rágja, 's azokban újabb fekélyeket támaszt, bé-furt hofzszu tsöves fekélyeket, fistulákat szerez, és hofzszafon emészto finlödözö halált okoz: gyakran pedig a' ki-fakadt genyetség a' hasnak üregiben foly-bé, és ottan ízél víz-korságot, még pedig orvosolhatatlant szerez, vagy más veszedelmes nyavalyákat okoz.

A' KÖSZVÉNYRÖL.

Midön hirtelen egy vagy több részén a' testnek daganat támad, melly forro meleg, és fáj; az forro vagy gyulafzto köszvénynek mondatik: ha pedig nem meleg, nem-is nagyon fáj, akkor hideg köszvény az; mind kettö pedig futó köszvény.

A' futoso hideg köszvény többire tovább tart, mint a' gyulafzto köszvény, de a' gyulafzto köszvény mindég Hideg-lelésel van egybe kötve: azért futoso Hideg-lelésnek is mondatik.

Midön a' köszvényes matéria kivált a' tagokat, 's azoknak hajlásit, és izeit foglalja-el, 's azokban szaggato és égető fájdalmat okoz, az, izeknek fájdalma (: *Arthritis*:) Ha pedig a' fájdalom mindég csak a' petsenyés hufokat, 's azoknak vastag inait (: *Tendines*:) foglalja-el, az, a' köszvényes folyo matériától való fájdalom, (: *Rheumatismus*;))

A' köszvénynek illy különböző elnevezése, semmi nagy különbséget nem téfzen annak gyógyításában: mert a' köszvénynek oka majd többire mindég egyenlő: azért gyakran szint azon szereket kell elő venni a' hufos részeknek köszvényében, mellyek az izeknek köszvényében jóknak és hasznofaknak lenni tapasztaltattak.

Leg-kiváltképpen arra kell nézni, ha gyulafzto-é a' köszvény? és van-é Hideg-lelés mellette? vagy pedig Hideg-lelés nélkül van, és fokáig tartó a' fájdalom?

Midön az idő hirtelen meg-hidegszik, vagy midön a' levegő-ég, fok ideig ködös, nedves, és hideg: ekor

kor fokakra esik a' gyulado köszvény, melly az izeket foglalja-el.

Az illy beteg eleinte borzad, fázik, el-lankad, pulfusa hideg-lelős: azután fő fájás, forroság, szomjuzás jö réá, és vizelete igen zavaros.

Egynéhány óra mulva, gyakran pedig eleinte mindjárt, szaggato fájdalmat érez testében; melly most ez, majd amaz részét foglalja-el; többire pedig az illy fájdalom egyik tagból, vagy izből, a' másíkba mégyen által: de néha a' melynek oldalába vészti magát, és kemény oldal-nyilallást szerez.

Minekutánna a' köszvényes fájdalom, egy két nap, egyik részről, a' másíkra fel 's alá járt: végre egy vagy több helyeket ki-választ, a' hol állando fézket vér, és ugyan ott többire fejéres, néha pedig veres, forro, fezes, és igen kinos daganatot szerez; és ha egyfzersmind fok tagokat foglal-el, a' beteg gyakran éppen nem-is mozdulhat, fájdalma ifzonyu, és el-szenvedhetetlen, kivált midön a' köszvény, vékonyát, forgo tsontját, és vállát elfoglalja. Néha pedig majd femmi daganat sints a' köszvényes részen, mégis az mindég forro meleg, és ha tsak hozzá érnek-is, ifzonyu-képpen fáj.

A' köszvényes fájdalom estvénként mindég nevededik; álmat nem enged,
nagy

nagy nyughatatlanságot okoz, gyakran ezén-kiviil van miatta a' beteg.

Gyakran meg-esik, hogy a' köszvény, most a' külső, majd a' belső, részekre esik, és végre a' belső részeken állapotodik-meg: e' miatt sokszor kemény hurut, nehéz lélekzés, el-tűrhetetlen fő-fájás, gyomor fájás, okádás, bél fájás, vese fájás, vizellet fennakadása, 's a' t. következnek a' betegre.

A' veszedelem mindég nagyobb, ha a' köszvény a' belső részt, kivált ha az életre szükségesebb részeket foglalja-el.

Gyakran pedig a' köszvény, mindjárt eleinte egy bizonyos helyet foglal-el: és ide 's tova semmit nem bolyong.

Sokszor e' nyavalya kevés napok mulva szerentséfen el-mulik, de gyakran sok hetekig el-tart, sőt néha szilödő nyavalya, és tagoknak el-fzáródása-is következik belölle.

Ha a' köszvénynek első ostroma nem felettébb való, és ha a' beteg akkor mindjárt a' hideg levegő-eget kerülí; és az ágybéli lágy melegség által, gyengén izzasztó és higitó bőséges ital által, testének gőzölgéfit segíti: gyakran két három nap alatt e' nyavalyából meg-fzabadulhat.

Míg még a' nyavalya illy tsekély, elég ha a' beteg napjában háromszor bé-veszi a' Nro. I. lévő port, és arra

egy fintsiával iszik mindég, vagy két-tövel-is, a' Nro. 13. lévő theából, vagy pedig, a' Nro. 8. 4c. 46. 72. 116. lévő szerek-is jók.

Azután jól ezére kell adni az illy betegnek, hogy jó darabig kerülje a' hideget, kivált a' nedves hideget, és olly helyen ne járjon, ne üljön, 's ne feküdjön, a' holott valami keskeny helyen, vagy szoros lyukon a' szél ellenébe fu: mert különben ismét köszvénybe esik, melly azután sokkal gonoszabb lesz, és nehezebben épülhet meg-belöle.

Ha pedig mindjárt eleinten a' Hideg-lelés, és a' fájdalom igen nagy: úgy kell orvosolni a' köszvényt, mint a' gyulafzto forro Hideg-leléft.

Ekkor a' betegen, erejéhez és a' köszvényhez képest, gyakran kell eret vágni; lágyító, hivesítő, oszlato italt bőven igyék, és olly szerekkel éljen, mint Nro, 6. 7. 8. 9. 121. vagynak: azomba a' köszvényes részt, ha hozzá férni, szüntelen lágyító, oszlato kötéfkkel kell kötni: de jól réá kell vigyázni, hogy a' kötés soha meg-ne hüljön rajta, mert különben a' mindég kárt tenne.

Ha elégedendő széke nints a' betegnek, kliftérrel kell rajta segiteni, vagy a' f. ereket úgy kell kézfiteni, hogy azok által a' has eléggé ürüljön, mint,
Nro.

Nro. 11. 12. 39. 141. vagy pedig minden harmad nap mulva purgátziót lehet béadni, mint, Nro. 3. 5. 14. 167.

Ha a' beteg böven vizellik, vizelete sürü és zavaros, a' mindég nagy könnyebbséget szerez: de ha a' vizellet halovány színű, és víz forma, a' többire hofzfas köszvényt jelent.

Midön egyszer a' fájdalom enyhül, a' Hideg-lelés szűnik, a' daganat gyengül: nem szükség azután olly gyakran adni purgátziót, hanem az elébbi szerekekkel és italokkal éljen tovább-is.

Gyakran az illy beteg fok éjrszaka nem aluszik egvmás után, mivel a' köszvény minden estve nehezedik rajta, és csak éjjél után kezd szűnni.

Mikor már egvnéhány napok mulva az illendő szerek által, és az érvágás által a' Hideg-lelés enyhült, és a' purgátziók által teste-is a' betegnek jól ki-tisztult: ekkor tsendefítő szereket-is lehet elő venni, millyek, Nro. 41 80. 92. de elébb az illy fájdalmat enyhítő szerek mindég ártanak.

Így-is pedig az illyen álm hozozert, nem estve kell, mint némellyek roszszul szokták, béadni a' betegnek, mivel akkor többire úgy-is a' Hideg, és fájdalom öregbedni szokott: az illy tehát a' forroságot, nyughatatlanságot, szorongatodást még nevelné, a' betcget inkább erőtlenitené, és semmi álmat

nem szerezne: hanem reggel-felé kell azt bé-adni, mikor már a' Hideg-lelés, és a' fájdalom, szünnek; így többire egynéhány órákig a' beteg tsendesen el-alufzik, és azután nagyot frilstül és könnyebbül,

Mikor már a' fájdalom annyira szünt, hogy a' köszvényes rész el-türheti, ha hozzá érnek, és mozgatni-is lehet minden nagy fájdalom nélkül: ekkor a' lágyító kötéseket félre lehet tenni, és tsak meleg ruhával kell tsak gyengén dörgölgetni a' fájós részt, és azt melegben kell tartani; de az elébbi orvofságokat nem kell félre tenni, hanem azokkal mind addig éljen a' beteg, míg gyógyulni kezd.

Ha pedig mind ezen orvofságok után-is semmit nem szünne a' fájdalom, azok mellett éljen a' beteg a' Nro. 180. lévő porral-is: vagy, ha még a' Hideg nagyon leli, azon por helyett, a' Nro. 186. lévő szert kell néki adni, melly gyakran, hamar és nagyot segít.

Midön egyszer a' Hideg nagyob-bára meg-szünt, és tsak valami lágy téfzta forma daganat, és valami tompa fájdalom marad hátra: a' Nro. 18. 68. 144. 178. lévő szerek, és gyenge dörgölések által, azok-is könnyen el-mulnak.

Néha a' köszvényes fájdalom és a' hideg-lelés el-mulván, a' betegnek egész testen fok köleses pattanás üti-ki magát, melly

melly után nagyon meg-könnyebbül: ekkor ha semmi más baja nem érkezik a' betegnek, és ereje meg-marad, az orvoságokat nem szükség változtatni, hanem tovább-is az elébbi fzerekkel éljen.

Sokszor nem csak a' tagok és izek dagadnak-meg, hanem feje, ortzája, 's egész teste - is meg-dagad a' betegnek; ekkor - is ha a' Hideg kemény, és a' nyavalyának egyéb része csak olyan, mint az előtt való, az eddig elő adott orvoslásnak módját kell követni.

Gyakran a' daganat a' tagokról és izekről hirtelen el-mulik, és a' testnek más egyéb részén gyül-meg a' daganat. Mihelyt az illy daganatba lehet érezni hogy meg-gyült a' matéria, mindjárt meg-kell fakasztani, hogy kifollyon a' nedveség belöle, ne hogy az ismét más részre mennyen által, és a' beteget ujjabb veszedelembé ne ejtse: az illyen ki-folyt matéria többire sárgás, takony forma és ragaszos.

Az illy ki-fakasztott vizes daganatok fokáig szoktak folyni, és nehezen gyógyulnak - bé sokszor: eleinte nem kell meg-állítani az illyen sebnek folyását, hanem vífeltes váfzonból kitépett fonalat szárazon kell réá kötni: egy néhány napok mulva pedig, egér szagu bürognék fött levében mártott, hasonló tépett fonalat kell réá kötni, még pedig napjában négyszer; így lassanként

sanként fog szünni a' sebnek folyása, végre bé-is gyógyul.

Ha pedig a' tagokról vagy izekről, el-mulván hirtelen a' daganat, a' testnek semmi más külső rézén daganat nem támad, de azomba a' betegnek lélekzése hirtelen meg-nehezedik, vagy ha mély álomba esik: ez igen rossz jel, és az illy beteg gyakran hirtelen meg-hal.

Az illy veszedelmes állapotban a' betegnek nyaka tífájára, és lába ikrájára mindjárt hojagot szivo flastromot kell tenni, gyakran kell kliftért, és olly szereket néki adni, millyek Nro. 46. 71. 72. vagynak.

Ha ezután az illyen beteg fájdalmat és feszülést érez vékonyában, és a' vizelés gyakran erőlteti, a' többire jó jel; és akkor gyakran, sűrű zavaros vizellelte van, mellynek fok taknyos sepredékje van: ha ekképpen könnyebbülni kezd a' beteg, továbbá-is azon orvosláft kell folytatni, és a' melly sebet ejtett a' hojagot szivo flastrom, nem kell hamar bé-gyógyítani, hanem tífös szerek által folyva kell tartani.

Ha pedig vizes taknyos has menés jö a' betegre, azon kell lenni gyenge szerek által, hogy hafa továbbra is menyen, illyen szerek, Nro. 11. 12. 30. mert e' gyakran nagy könnyebséget szerez.

Néha pedig az illy beteg köhögni kezd, és a' has menés helyett, ekkor taknyos sürii turhát köp-ki: ekkor olyan szereket kell elő venni, mint Nro. 8. 32. 33. 34. III. vagynak.

De ha semmi efféle utakon nem kezd a' beteg ürülni; hirtelen meghal, és többire tüdőjében, vagy melyében, vagy fejében, lok oda folyt kotsonyás, vizes matériát lehet találni.

Gyakran a' keményen tartott köszvény, hófzvas bádgyadást hágy maga után: a' beteg ugyan semmijét nem fúj-lalja, de nehezen mozdulhat, erőtelen, és el-száradt: gyakran illyenkor a' pulsus nappal rendszerént való: de estvén-ként forroság jö a' betegre, és akkor pulfusa hideg-lelős: néha pedig az illy betegnek pulfusa mindég sebes; szom-juzik; az ételt nem igen kívánnya, és mindég belső forrosága van.

Az első állapotban, a' Nro. 144. 178. lévő szerek, a' Nro. 143. vagy 163. lévő theával edgyütt, gyakran hamar segitnek; vagy pedig a' Nro. 18. 23. 46. 61. 68. 72. 116. 135. 142. 179. 180. lévő szereket szint azon haszonnal lehet adni.

A' második állapotban pedig, gyen-gén hivesítő, és nedvesítő szereket, mint, Nro. 1. 2. 8. 9. 40. 88. mind addig kell adni a' betegnek, míg a' vérnek forrosága egészlen meg-tsendefedik, és
a' be-

a' betegnek pulfusa jól vér: kivált pedig haiznál, ha minden orában, vagy minden két óra mulva egy jó fintsiával ifzik a' Nro. 45. lévő ízerből: mellyel egyfzersmind ital helyett-is, orvofság helyett-is élhet.

Az ilyen izerek által gyakran meg-fzunik ugyan a' Hideg egézfzen, a' beteg minden fájdalom nélküil mozgathattya tagjait, tsendefen alufzik, eleget eszik: de még fem jö-meg ereje: ekkor egy darab ideig éljen ollyan izerekkel, mint Nro. 36. 70. 150. vagynak.

Leg-hamarébb fel-épiil pedig az illy beteg, ha ezen orvofságok mellett, mikor szép idő van, mezöre megyen lakni, és ott tejes eledellel böven él.

Midön az izeknek, vagy a' hufos részeknek köszvénye, tsak gyenge, és Hideg-lelés nélküil kezdődik: nem fok bajt szerez a' betegnek, fem hivatalos munkájától el-nem vonnya: azért-is eleinte keveset gondol véle a' beteg, és többire mind addig el-halogattya orvoslását, míg a' fájdalom igen kemény kezd lenni, és a' köszvény úgy fézfket vert magának, hogy a' melly részt az el-foglalt, azt-is mozdithattya.

Azok, a' kik hidegen járnak, vagy olly helyen vagynak, a' hová a' fzél valami izoros helyen ellenek fu; vagy, a' kiknek tsipös enyves vérek
van;

van; vagy a' kik fok favanyu uj bort ilznek, 's a' t. gyakran ilyen köszvényben esnek, melly fok hetekig, holnapokig, esztendőig - is el-tart rajtok, kivált ha azomban életeknek módját nem jól rendelik, vagy a' köszvényt nem jó móddal orvosolják.

A' vért melegítő szerek, akár külsők, akár belsők légyenek azok, többire nevelik e' nyavalyát.

A köszvényben ritkán szükség az ér-vágás, hanem ha a' betegnek pulfusa telzes, vagy tellyes.

Éljen pedig böven és fokáig az illy beteg olly italokkal, millyek, Nro. 46. 72. 116. 143. irva vagynak: azomba a' fájós részt, reggel, este meleg ruhával jól meg-dörgölje, és azután szappanyos flastrommal borítsa-bé így él-vén, egynéhány napok mulva, alólról ürítő szert kell bé-adni, millyen Nro. 4. 5. 14. 38. Ha a' fájdalom az által szünik, a' jó jel, és ekkor az elébbi orvosságokat kell továbbra - is folytatni: és ha ereje engedi, egynéhány napok mulva ismét purgátziót kell néki bé-adni, és gyakran ekképpen a' hufos részeknek kinos köszvénye el-mulik.

Jól használ illy állapotban a' Nro. 110. lévő szer-is, kivált ha a' mellett a' Nro. 143. lévő szerből böven iszik a' beteg: az által gyakran a' leg-keményebb és leg-tovább tartott farsábás köszvény-

is meg-gyogyul, minden más egyéb szér nélküil.

Ha pedig sem ez, sem más szér nem használna: a' Nro. 180. lévő port kell elő venni, abból lafsanként mind többet többet kell adni, de csak kevesenként, és fok ideig éljen a' beteg véle.

Szint olly használók a' Nro. 49. 91. 174. lévő szerek. De a' taknyos hideg természetü betegeknek leg-jobbak, a' Nro. 171. 172. lévő szerek.

Gyakran semmi belső orvosság nem használ: ekkor a' fájdalmat hojagot szívó flastrommal el-lehet iizni, csak hogy jó ideig folyva kell azt tartani, vagy a' flastromot gyakran kell ujjitani.

A' gyulado izek köszvényében a' lágyító feresztés, kivált a' meleg gözzel való párolása a' tagnak, igen használ: azoknak pedig, a' kik hideg és taknyos vériük, és hófzfas köszvényel finlödöznek, a' büdös-köves feredő jobban használ, ha már az előtt a' szükségessé szerekkel - is éltek.

Gyakran a' köszvényes tsipös matéria el-hagyja a' külső hufos részt, és hirtelen a' belső részekre megyen által, és az el-foglalt részeknek küikülömböse szérint küilömbözö veszedelmes nyavalyákat szerez. Ha ekkor a' betegre kemény fájdalom, nagy forroság, állandó Hideg-lelés jö, úgy kell orvosolni, mint a' gyulafzto forro Hideget.

Ha

Ha pedig sem a' fájdalom, sem a' Hideg nem igen nagy; a' Nro. 8. 13. 40. 46. 72. 88. 116. lévő szerek elégedendők arra, hogy a' belső részre általment tsipös matéria meg-higuljon, elolvadjon, folyhatóvá legyen, és vagy a' testnek gözölgése, vagy a' vizellet által a' testből ki-takaradjon: de szükség azomba lágyító kliftér: gyakran adni a' betegnek, kivált ha széke nintsen; és arra a' külső helyre, melly az előtt közvényes volt, mindjárt tsipös matériából való kötést kell tenni, millyen Nro. 291. vagy pedig hojagot szívó flastromot: így többire a' közvényes matéria azon el-hagyott helyére a' belső részről, visszfa tér.

Ha a' közvény igen fokáig marad, valamelly hajlásban, vagy ízben, a' miatt gyakran azon tag úgy megmerevedik, és keményedik, hogy igen fokára lehet meg-gyógyítani, vagy néha nem-is lehet.

Gyakran a' közvényes matéria a' tsontokat-is meg-eszi, és öszve rontya.

Azért-is a' közvénynek orvoslását, ámbár eleinte kitsiny legyen-is, nem kell fokáig halogatni, hogy az erőt ne vegyen; kivált azok, kiknek tsipös vérek van, őrizkedjenek a' közvénytől.

A' HOJAGOS HIMLÖRÖL.

A' himlő többire gyermekeken és nevedékeny izemélyeken van; de a' meg-állapodott idejü, és gyakran az öreg emberekre-is réájok jó, ha az előtt azok nem voltak himlősök.

A' himlő néha hirtelen el-terjed a' nép közt, és számtalan fokban meghimlősödnek azon egy időben: gyakran pedig fok tartományokban-is pufztit a' himlő azon egy időben. De néha nem olly közönséges a' himlő, hanem csak helyel, helyel lehet himlősöket találni, és ritkán.

Sokszor a' hojagos himlő igen gonofz, és fokakat meg-öl: sokszor pedig igen szelid; és keveset öl-meg.

Az ollyan hojagos himlöt, melly tsendefen, rendivel végezödik, és semmi kemény, gonofz, veszedelmes bajokat nem szül, szelid himlőnek lehet nevezni: ellenben gonofz himlőnek lehet azt mondani, melly nem rend szerént megyen végbe, hanem fok-féle veszedelmes ostromokkal jár, és a' himlősöket vagy halálos veszedelembé ejti, vagy meg-is öli.

A' hojagos himlőnek veszedelmes és gonofz volta, nem az esztendőnek különböző részétől függ: mivel az Esztendőnek azon egy részében, mind szelid, mind gonofz természetü himlöt látunk.

Ha-

Hanem, igaz az, hogy az elzton-
dönek akármelley részében-is, az egés-
ségtelen levegö-ég, vagy annak hirte-
len való meg-változája, veszedelmessé
teheti a' himlöt: de többire a' himlö-
nek veszedelmes vólta, kivált némel-
lyekben, származik a' vérben lappango
tsipös matériától, vagy más egyéb go-
nosz októl; gyakran pedig onnét, hogy
a' himlös beteget, vért fel - forralo,
vagy más helytelen szerekkel orvofol-
ják.

Akár pedig szelid, akár gonosz ter-
mészeti légyen a' himlö, de az min-
denkor ragado nyavalya; még pedig az
által ragad-el, hogy valaki hozzá ér
a' himlös beteghez, söt a' levegö-ég
által-is el-ragad.

Ha a' hojagos himlö rend szerént
való, a' többire borzadáfsal kezdödik,
mellyet forroság követ; melly néha ál-
lando-képpen azután meg-marad, néha
pedig ismét meg-szünik; vagy pedig
hol meleg, hol hideg jö a' betegre: est-
ve pedig a' forroság mindég nagyobb,
és hoízabban tart; a' pulzus hidegle-
lös, a' beteg nem bírja magát, úgy érzi,
mintha nyomnák a' melyét, feje fáj;
háta, vékonya, tagjai, mind fájnak;
szomjuzik, az ételt utálja, okádik,
szüntelen álmos, el-kábult, nyughatat-
lan, epefztödik; nyelve feje, vizellete

veres, vagy láng színű, szemei veresek, és izikráznak.

Ílly állapotban van többire a' beteg három egész napon, vagy a' negyedik napnak kezdetéig: 's akkor kezdenek az ábrázattján, nyakán, néha a' mellvén-is, apro, veres, valamennyire dombos, puntomotskák, 's azután mindjárt enyhülnek minden előbbi bajai, vagy néha, ha a' nyavalya izelid, ekkor mindjárt a Hideg-lelés-is el-mulik róla. Lásanként azután halonlo puntomotskák jönek, also s felső tagjain-is, és végre egész testén: 's így ki takarodván a' testnek külső izinére a' himlőnek csipős matériája, minden előbbi bajai a' betegnek el-végeződnek.

Ezen puntomotskák azután, azon rendel, a' mint ki-ütötték magokat, lásanként dombosodnak és nőnek, míg olztán hojagos himlökké válnak, melyeknek also kerülete, veres szokott lenni: a' himlők közt lévő bőr pedig meg-feszefedik, veresedik, és néha, fáj is.

A' hatodik napnak végén, vagy a' hetediknek kezdetén, kezd a' hojagos himlő genyetségesedni: ekkor a' Hideg többire ismét ki-leli a' beteget, forrósága nevededik, álma nyughatatlan, szonjuzik, és fizes fájdalmat érez mindenütt, a' hol himlöje van; ábrázattya, és sokszor egész feje meg-dagad,

gad, a' szeme bé-ragad, úgy meg-dagadnak a' szem héjai. A' nagyobb és fel-nőtt személyeknek ilyenkor mindig foly a' nyálok.

Végre a' hojagos himlök meg-nönek egészlen, sárga genyetséggel megtelnek; a' tizedik vagy tizenegyedik napra, kivált az ábrázattyán és felső részein lévő himlök, többire meg-érnek; ekkor a' Hideg-lelés, és azon részeken való daganat és feszülés, szünni kezdenek, a' himlök fonnyadnak, száradnak, és ha a' himlő szelid természetű, és rendivel való, a' beteg majd minden veszedelmen túl vagyon.

Midön a' daganat és feszülés, a' felső részeken szünnik, akkor kezd a' kéz, azután a' láb-is dagadni, és illy rendel érnek és fonnyadnak is-el a' himlök azon részeken: néha az aljobb részeken még akkor érik a' himlő, mikor már az ábrázaton el-is száradt.

Midön a' himlök mind meg-értek: akkor a' himlöt érlelő Hideg-lelés-is meg-szünnik egészlen.

A' mint az ábrázaton és felső részeken való daganat lohad és szünnik, a' szerént szünnik a' nyálnak folyása-is a' fel-nőtt személyeknek szájából.

A' hojagos himlőnek fonnyadása, száradása többire a' tizen-negyedik, tizen-hatodik, tizen-nyoltzadik, vagy ha a' himlő igen számos vólt, leg-fel-

lyebb a' hufzadik napra végződik, és így határozodik rend szerént és szerentséfen e' nyavalya.

A' hojagos himlöben, négy egymástól különböző idejét a' betegségnek kell jól meg jegyezni.

Az első idő kezdődik magával a' betegséggel, és többire a' negvedik napig tart; ez az idő, állandó Hideg lelésből áll, mellyet a' himlönek mérge szerez, és himlös hidegnek, vagy el-ragadt himlö hidegének mondatik.

E' nyavalyának második szakaszza vagy ideje azután következik, a' himlönek ki-ütésével; ez a' hatodik, vagy leg-fellyebb a' hetedik napig tart: ez idő alatt a' beteg többire jól érzi magát, a' Hideg sem leli, és ez idő, himlö ki-ütésének idejének mondatik.

Azután kezd a' himlö érni, melly a' betegségnek harmadik szakaszza, vagy ideje, és a' tizedik, tizen-egyedik, vagy leg-fellyebb a' szelid himlöben, a' tizenkettödik napon végeződik; de a' gonofz természetü himlöben gyakran a' tizen-egyedik napig el-tart: a' betegségnek ezen szakaszzában, többire a' pulsus hideg-lelös, azért-is, Érlelő Hidegnek mondatik. Utollyára van a' himlönek el-száradása, vagy a' betegségnek negyedik szakaszza.

A' himlözésnek ezen négy különböző szakaszjai, közzül, mindenik szakasz-

kafznak ideje alatt, lehetnek a' nyavalyának különböző történeti, mellyek 'a nyavalyát néha vagy könnyebbitik, vagy még nevelik, és így jó vagy rosz; veszedelmes, vagy halálos jelek azok, a' történetek.

Mennél szelidebb és gyengébb e' nyavalyának kezdete, annál türethetőbb a' Hideg-lelés-is, mellyet az el-ragadott himlőnek mérge szerez; és ha a' beteg jó erővel van, és nem lomha, annál könnyebben jö rajta-ki a' himlő-is, és a' nyavalyának több szakaszfa-is, annál könnyebb lészén.

Gyakran e' nyavalya olly szelid, hogy a' beteg az első napokon, csak kitsiny, 's mulolag való borzogatást, és meleget érez; keveset ehetik-is; feje, háta, tagjai nem nagyon fájnak; pulfusa alig sebesebb, mint rend ízerént szokoté; sem bádgyadása, sem szomjusága, nintsen nagy: a' negyedik napon azután imitt amott a' teltén látzanak holmi apro veres puntomotskák, és akkor mindjárt jól érzi magát a' beteg: néha azután szaporodnak azok a' pontotskák, fokszor pedig nagy része el-mulik más napra, és a' mi kevesen maradnak-meg, azok szépen meg-nőnek, és heted vagy nyoltzad napra, már meg-érnek, a' tizen-egyedik, vagy tizen-kettődik napra pedig mind el-is száradnak:

A' Hojagos Himlönök ez a' legkönnyebb, és legjobb neme.

De mikor e' nyavalya mindjárt eleinten kemény horzadáással, és hofzsan tartó forrosággal kezdődik, a' beteg, fejében, vékonyában, tagjaiban el-tűrhetetlen fájdalmat szenved, és ha tellyességgel nem bírja magát epefztödéfe-is felettébb való, és gyakran igen nagy erőlködéssel okádik, eszén kívül van, nehezen lélekzik, és ha a' puffusa igen sebes, kemény, nagyon fel-vér, és egyenetlen: ekkor a' nyavalya igen veszedelmes, és többire az illy beteg igen fok himlő lesz, és gyakran öfzve futo, vagy folyo himlő.

De még ennél fokkal veszedelmesebb az olly betegnek dolga, a' ki mindjárt eleinte olly erőtlen, hogy le-efik lábáról, de azomba semmijét nem fájlalja, tsak halgat, mint ha mély gondolkozásban vólna, és semmire nem hajt; ha el-sáppad, vagy föld színüvé léfzen, ha puffusa igen sebes, kitsiny, és gyenge, vagy igen lafsan és halkal vér; ha böre el-lágyúl, és ragafzos süri veréjték futtya-el testét, ha az okadás gyakran erőlteti, de ereje nints a' hányásra: ezek mind veszedelmes jelek, és többire veszedelmes, és fokfzor halálos himlöt jelentenek.

Mind a' szelid, mind a' gonofz természetü himlőben meg-efik fokfzor, hogy

hogy mindjárt a' nyavalyának első szakaszában, midőn a' himlős méregnek Hidege leli a' beteget, torok fájás jó réá: de a' szelid természetű himlőben el-mulik az illy torok fájás többire, mihelyt a' himlő kezd ki-jöni.

A' hojagos himlőnek löha sem kell elébb ki-jöni, hanem a' harmadik napnak a' végén, vagy negyediknek az elején.

Gyermekekben, és nevedékeny fzemélyekben-is gyakran, az érző inak erőszakosan huzodnak, tagjaik keményen rángatodnak, hánykodnak, akkor, mikor a' himlő ki-akar ütni rajtok; néha szelid himlőnek jelei ezek, ha t. i. mindjárt el-mulnak, mihelyt a' himlő kezd ki-ütni: de ha tovább is tartanak, igen számos, vagy néha veszedelmes és tsipös nedvességű himlőt jelentenek.

Ha a' hojagos himlőnek ki-ütésekor, eleinte csak igen ritkán imitt amott láttzanak némelly veres pontotskák, azután pedig lassanként szaporodnak, szinek igen piros világos, és a' hideg-lelés, a' nyavalyának több részeivel edgvött nagyot szünik, vagy el-is mulik egéizlen: ekkor jól van a' dolog, és az illy betegen mindenkor kevés számu himlő van, és az-is jó szelid természetű, hanem ha valami különös, éfzbe nem vétethetet tsipös matéria lap pangana testében, melly az illy szelid ter-

természetü himlöt - is, veszedelmessé tenné.

Minekutánna a' himlök mind ki-jöttek, ha azok távol vagynak egymástól, ha rendi el, egy formán nőnek, ha piros szinek meg-marad, és ha a' himlök közt lévő bőr-is, piros, feszes, meleg, és fáj: ezekből a' tettzik-meg, hogy a' természet jó erőben van, és hogy a' himlő jó természetü: kivált ha azomban a' beteg, fejében, torkában, melyében semmi bajt nem érez.

Mig tehát illy jó állapotban van a' himlő, jó reménységben kell rolla lenni, ámbár nagy számmal légyen - is a' testen, csak hogy igen sűrűn, és egyik a' másikat ne érje, vagy nagyobb része öfzve ne fusson: mert az öfzve futott himlő azután veszedelmessé lehet, ámbár a' nyavalyának kezdete, és a' himlőnek ki-ütése-is könnyű és minden nagy baj nélkül lett légyen - is.

Midőn a' himlő a' szokott időre kezd ki-ütni, de ha még-is az által a' nyavalya nem könnyebbül, és a' pulsus sebes, kitsiny, gyenge kezd lenni; ha a' testen ki-jött puntomotskáknak szine fetét veres, ha a' beteg eszén kívül van, vagy mindég álmos, nehezen lélezkzik, nehezen nyelhet-le valamit, és felette fokot izzad, ha most több, majd kevesebb puntomotskák láttzanak testén, azok-is pedig nem kezdenek dombo-

dombosodni: a' már gonosz jel. Mert vagy a' természetnek nints annyi ereje benne, hogy a' himlőnek matériáját a' testnek külső részére takarítsa; vagy a' himlős matéria olly tsipős és vezett, hogy a' vért el-olvastotta; vagy pedig a' vérrel úgy öszve elegyedett, hogy attól el-nem választathatik.

Gyakran a' hojagos himlőnek első és második szakasza szerentséfen végződik, a' himlő fokott idejében kiüt békével, a' beteg meg-könnyül, jó ereje van, és illy fundamentomos okon szerentsés ki-menetelét várja az ember a' himlőnek: de midőn a' hojagos himlő kezdene genyetséggel megtelni, és érni, akkor gyakran minden tudható ok nélkül kezd a' beteg erőtelenülni, a' himlőnek színe halovány, vagy fetét veres kezd lenni; a' himlők meglapulnak, vagy a' közepek bé-esik, és ottan barnás vagy fekete gödrötske láttatik: ekkor igen rosszúl van a' betegnek állapottya, kivált, ha akkor a' nyálnak folyása-is rajta szünni kezd, és nyughatatlanság, inak rángodási, következnek; és ha eszén kivül van a' beteg, és nehezen lélezkzik.

Ha pedig ekkor a' lélekezése nem igen nehéz a' betegnek, ha ekkor a' nyála még inkább fő y szájából, ha keze 's lába jól meg-dagad, vagy ha genyetséges, taknyos has menés jö réá;
vagy

vagy vizelletének fenekére fok genyetség forma, taknyos sepredék száll-le, és ha a' beteg eszén van: így nem kell még kétségbe esni felöle.

Ha e' nyavalyának kezdete igen erőszakos, ha a' himlő már a' második napon nagy számmal kezd ki-ütni, ha a' himlő semmit nem dombosodik, vagy nem láttatik hogy nőne, ha sem ízine sem formája nem jó a' himlőnek: többire az illy himlő halálos. Az illy beteg néha a' negyedik, néha a' hetedik napon hal meg; néha nagy ügygyel, bajjal, a' tizenegyedik, vagy tizen-harmadik napnak végéig lehet életét húzni: ritkán van pedig az a' ízerentse, hogy az illy beteg meg-gyógyíttathasson.

Midőn a' hojagos himlő kezd érni, ha a' beteget a' hideg nem nagyon leli, ha mindenik himlő lassanként jó-féle sárga genyettséggel meg telik, ha egyenként mindenik himlőnek kerülete pirosan és feszefen marad, ha a' belső részek-is hiba nélkül vagynak: ekkor a' betegség jó rendin megyen.

De ellenben ha ekkor kemény Hideg van a' betegen, ha a' himlők, nem sárgás, hanem barnás, feketés matériával telnek-meg; e' már fokkal veszedelmesebb állapot, ámbár a' nyavalyának egyéb része jó rendin láttassék-is lenni: mert ez a' tsipős matéria, gyakran ki-éltzi a' szomizéd részeket-is, a'
hi-

hideg-lelést neveli; nyughatatlanságot, fforongatodást, inak rángatodását fzerer, és gyakran gyógyithatatlan nyavalyát okoz; vagy pedig a' vérrel öfzve elegyedik, a' belső részekre megyen, és fokszor hirtelen meg-öli a' beteget; vagy pedig a' testnek külső részére takarodik-ki, különböző helyekre, és fokszor meg-fosztja fok tagjától holtig a' beteget, 's nyomorékká teszi, kivált midön a' fzenre, fülre, szájba, vagy az izekbe takarodik az illy tsipös matéria.

Midön a' jó-féle ritkás, öfzve nem futott hojagos himlök meg-érnek; az után meg-repednek, és a' genyetség lafsanként ki-fzivárog, és var lefz belöle, 's végre meg-fzárad, és le-hull; és a' himlöknek piros helyek láttzik.

Ha pedig az illy egyenként ülö, és öfzve nem futott himlökben lévő matéria, nem fzelid, nem sürii, hanem igen hig, vékoy, sár viz forma, és tsipös: így bé-efzi magát a' husba, vagy körös-körül ki-efzi a' huft, igen foká fzárad-meg, és gödröt, vagy feb helyt, hágy maga után.

Az egymást érö hojagos himlök-is, ha fzelid természetiek azok, fzint ilyen jó móddal végzödnek gyakran, de az öfzve futott himlök ritkán végzödnek fzerentséfen.

Az egymást érö sürii hojagos himlöben meg-efik pedig néha, az öfzve

folyo hojagos himlöben pedig, majd mindenkor meg-efik, hogy midön már a' himlö meg-ért, és száradni kezd, barnás vagy feketés vastag varral vonodik-bé, melly gyakran nem tsak az ábrázatot, hanem az egész testet-is, vagy töbnyire annak nagyobb részét bé-fedi, és a' testnek gőzölgését, vagy a' var alatt lévő tsipös matériának kifzivárogását-is meg-gátolja: és így az által a' var alatt fekvő rész ki-evödik, a' tsipös matéria az apro erek által bé-fzopodik, 's a' vérrel öfzve elegyedik; ujjonnan hidegleléft támaszt gyakran ezen tsipös matéria, néha meg vesztegeti az egész vért, fokszor veszedelmes és fokféle nyavalyákat szerez, a' tagoknak külömbsege szerént, mellyeket el-foglal.

Innét van, hogy gyakran a' beteg, nyavalyájának ezen utolso szakaszában, midön már szinte a' himlö végezödne, és ö gyogyulni kezdene, ismét életének nagy veszedelmébe efik.

Ezekből tehát meg-tettzik, hogy mivel a' himlős nyavalya fok-féle, és mivel a' himlős nyavalyának mind a' négy szakaszában, fok-féle és gyakran veszedelmes változások eshetnek: a' himlöt nem lehet mindég tsak egyféle módon orvosolni, hanem a' nyavalyának változásához kell mindég az orvoslásnak módját-is szabni.

' Minden himlős nyavalyában pedig im e' következendöket kell jól meg-visgálni, és gondolni. 1.) Ha a' Himlözni akaro beteg jó, egészséges testel van-é, jó erőben van-é? 2.) Ha a' Hideg lelés, és a' himlövel járo egyéb fájdalmak és történetek, a' nyavalyához vagynak-é mérsékelve, rend fzerént valok-é, vagy pedig felettébb valók, és veszedelmesekek? 3.) Ha a' természetnek ereje az egész betegségnek el-folyása alatt meg-ma-rad-é minden változás nélkül, vagy pedig a' betegség alatt, az egészlen el-fogy, és a' himlő-is, melly szelid jó természetünek láttzott, veszedelmessé léfzen? 4.) Ha a' természetnek ereje gyenge-é mindjárt a' nyavalyának kezdetiben, ellenben a' nyavalyának ostromi mindjárt veszedelmesekek? 5.) Ha a' himlős nyavalya azon egy időben, közönséges-é a' nép közt, azon egy helyben, vagy tartományban, vagy pedig tsak imitt amott vagynak himlősök egyenként? 6.) Ha a' himlő közönséges, különös, és rend kívüil való ostrommal jár-é? 7.) Mitsoda módon kell a' himlöt orvofolni?

Az el-ragadott himlő mérgétöl fzar-mazott Hideg-lelés, valósággal forrásnak Hidege: mert a' mint a' mustnak, 's más nedveségnek forrása bizonyos időt kíván, hogy tökéletességre menyen, és a' seprös matéria töle külön

váljon: úgy a' himlős nyavalyában-is szabott idő vagy on arra, mellyben a' himlőnek mérges matériája forr és fő, 's azután a' vértől el-válik, és a' testnek külső színére takarodik; egyszers-mind akkor a' vér úgy meg-változik, hogy meg-gyogyulván a' beteg a' himlőből, soha többet a' himlő réá nem ragadhat.

Nints tehát semmi veszedelmesebb, mint mindjárt a' himlős Hidegnek elein a' beteget nagy forró melegben tartani, vagy vért forralo, melegítő orvosságot adni néki, tsak azért hogy men-nél hamarébb, ideje előtt, a' himlő üs-sön-ki rajta, vagy a' mint szokás mon-dani, hogy a' méreg testéből ki-taka-rodjon.

Illy ártalmas, és embereket pufztító tévelygésben vóltak ez előtt némelly orvofok-is, de kivált a' köz-nép: de a' miolta a' természetnek dolgait, és a' nyavallyák-nak természetét jobban vizsgálják az em-berek, kivált a' himlő bé óltásától fog-va, ellene mondhatatlan példák által meg-bizonyított, hogy a' forró me-legben való tartás ártalmas, ellenben a' szabad tiszta levegő-ég, legbátorsá-gofsabb, leg-jobb, és egyedül való or-vofság légyen ezen állapotban: azolta azon tévelygést el-hagyták az orvofok, sőt a' köz-nép-is már úgy hozzá szo-kott,

kott, 's bé-vette, hogy igen kevesen tselekefsznek ellenkezöt.

A' fellyebb le-irt jelekből többire meg-lehet tudni, ha Himlős Hideg-lelés lelte-é-ki a' beteget, és ha szelid, vagy gonofz természetü himlö léfzen-é rajta?

A' Himlős méregtől származott hideg-lelést, vagy a' himlős nyavalyának első szakaszát, úgy kell nézni, mint allando forro Hideg-lelést, és szint azon módra kell véle bánni.

Ha tehát a' Hideg-lelés nem felet-tébb való, ha a' beteg nem nagyon tele véri, és ha a' nyavalyának egyéb környül állísi-is türhetök; tsak bőséges lágyító, higitó, gyengén hivesítő italt, vagy olyan szereket kell néki adni, mint Nro. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 9. 40. Ha szé-ke nintsen, lágyító kliftért lehet néki adni; ha feje fokát fáj, savanyu kovást kell a' lába talpára kötni, és reggel estve lágy meleg vízben a' lábát mosni; mond addig pedig kell így tselekedni, míg a' himlö kezd ki-ütni.

Ha pedig a' betegnek gyomrá, még a' himlözésnek kezdeti előtt már meg-volt terhelve a' rendeletlen élet miatt, és ha még ekkor-is valami emész-tetlen maradt a' gyomorban, vagy a' belekben, azt onnét ki kell üríteni, vagy hánytató, vagy purgáló szerek által, mint, Nro. 3. 5. 14. 24. 25. 26.

Az illy ki-üritő fzerektől nem kell félni semmit, midőn az első utak, az-az, a' gyomor és belek meg-vagynak terhelve: sőt úgy ártana az ember a' betegnek, sőt talám veszedelmes himlőt okozhatna néki, ha ekkor eleinte illy ki-üritő fzeret nem adna néki.

Ha pedig a' beteget erősen leli a' Hideg, forrosága nagy, és pulsusa tellyes, sefzes, vagy nem férvén a' vér az érbe a' nagy bőség miatt, a' pulsus alig vér, 's meg-szorúl, ekkor eret kell vágni, még pedig annyiszor, a' mint a' szükség kívánja: azomban hígító, hivesítő, gyengén purgáló italt kell néki adni, mint, Nro. II. 12. 39. mellyel addig éljen, míg a' Hideg nem szünik: ezen kívül, úgy kell tovább bánni a' beteggel, mint fellyebb mondatott.

Gyakran pedig az ér-vágást, és a' hivesítő italoknak-is nagy részét el-lehet hagyni, ha a' nyavalyának elein mindjárt a' beteg, mindég kívül van az ágyon, gyengén öltözik, és szüntelen tisztá, szabad, mérséklett levegő-égen vagyon.

Nem lehet el-hinni, ha tsak valaki maga nem tapasztalta, hogy melly nagy, és hirtelen való könnyebbülést ferez, a' szabad levegő-égen való létel: mert gyakran tsak egyedül ez által, rövid idő alatt szünni kezdenek
min-

minden bajai a' betegnek, meg-frisítl, ereje meg-jő, és a' Hideg-is nagyot mérséklődik.

El-lehet bizváft hinni, hogy a' himlő bé-oltásnak titka, az-az, a' mitől függ annak szerentsés ki-menetele, nem egyéb, hanem a' szabad, és tiszta levegő-ég, és a' hojagos himlőnek mérge ellen-is, az a' leg-jobb orvos-ság.

Midön a' himlő rend szerént való módon üt-ki a' testen, és a' nyavalyának ostromi szünnek, élhet a' beteg tovább-is az említett higitó, gyenge szerekkel: akkor-is élhet ugyan azokkal, midön a' himlőt érlelő Hideg réá jő, és az a' nyavalyához van mérsékelve, és ha semmi különös történet nem adja magát elő, melly más különös orvos-ságot kívánna: mind addig éljen hát azon szerekkel a' beteg, míg a' himlő el-nem mulik.

De ha a' himlőt érlelő hideg igen nagy, ha a' pulsus tellyes, fefzes; a' szomjuság, forroság nagy; a' lélekzés szorongatodással esik; a' fő fáj; ekkor eret kell vágni, és kivált az említett hivesítő, és alolról tisztító szerek által kell a' nyavalyának ostromit enyhíteni; és láb mosás által, vagy a' lábnak talpára kötött kovász által, vagy más ingerlő tsipős kötések által, a' vérnek

a' felső részekre való febes folyását meg-kell gátolni.

De az illy veszedelmes állapotban is lehet a' betegnek gyakran csak az által-is segíteni, hogy ne hagyják az ágyba fekünni, hanem a' szabad levegő-ében legyen a' háza, 's azomba gyengén mozgassa-is testét; és ha egész napon nem hagyják alunni, azután éjt-fzaka tsendesen alulzik.

Attól soha semmit nem kell félni, hogy a' szabad levegő-ég meg-gátolná a' himlőnek ki-ütését, mert a' fokozott tapasztalásból nyilván van már az, hogy az még segiti, és könnyíti a' himlőnek ki-ütését, és rendiben tartva.

A' szabad levegő égben, a' himlő érlelést követő bajok-is könnyebbek, és ritkán vagy soha sem veszedelmek a' szelid himlőkben: a' himlő hamarébb-is meg érik, hamarébb-is elszárad.

Igaz tehát, hogy, a' betegnek melegen való tartása, a' bé-zárott, meg-nem ujjított levegő-ég, a' vért forraló szerek, mellyeket gyakran a' himlőknek adnak, a' himlőt mindég veszedelmessé télik.

Meg-esik néha, hogy a' hirtelen harag, ijjedés, öröm, vagy más kemény indulat miatt, vagy pedig a' betegnek vagy a' mellette lévőknek hibájából, a' szelid természetű himlő-is

vízfza tér a' testbe, el-lohad, és néha egészlen el-mulik, melly miá a' beteg, élete veszedelemben forog.

Ekkor sem kell a' beteget soha-is nagy melegben tartani, vagy vért forralo, melegítő szerek által a' himlöt ismét ki-hajtani: hanem ujj friss levegö-eket kell a' betegnek szerezni, vért higitó italt kell néki adni; így gyakran hirtelen meg-könnyebbül, a' himlő-is ismét ki-jö rajta, és szemlátomást nő.

De ha ezen orvoslás nem volna elégséges, ha a' hideg azomba erősen lelné, és pulfusa feszes volna fokáig; ekkor eret-is kell rajta vágni, és klister által-is kell hasát irriteni.

Ha pedig a' himlő azért tért vízfza a' testben, hogy a' beteg fok nehezen emészthető eledellel terhelte-meg gyomrát; ekkor nints semmi jobb, mint hánytató vagy purgáló szert adni néki, kivált ha szoritást-is érez gyomrában, és azomban a' hányás-is erőlteti.

A' szabad és mérséklett levegö-ég nem árt soha azoknak-is, kiknek a' himlő éréfekor a' nyálok igen bőven foly, és nehezen nyélhetnek: mert az által nagyot könnyebbülnek; hanem csak a' hirtelen való hideget, és a' kemény, hideg, és ellenkező szelet, vagy keskeny helyen keresztül rájuk fuvo szelet, távoztassák.

Az illy betegnek nyála, melly szájából ki-foly, gyakran olyan ragafzos, és sürü takony forma, hogy alig köpheti-ki szájából: ekkor hát gyakran mofsa-ki száját a' Nro. 63. lévő orvossággal, vagy pedig abból kell a' szájába fetskendezni. Ha pedig tsipös a' nyála, és a' szájnak némelly részeit ki-éltzi, vagy ha apro kelevénykék, vagy himlök vagynak szájában: ekkor a' Nro 62. lévő szer által nagy könnyeb-séget lehet néki szerezni.

Néha a' szájnak belső részei, mélyen, szint a' torokig, vastag varral vagynak bé-venva, és szokszor az orrnak-is lyukai hasonlo kemény, ragados máriával vagynak meg-dugulva, melly mári, a' le-nyelés, és lélekzés is nagy bajjal esik: ekkor lágyito italt, vagy lágy meleg vizet, téjjel elegyítve tartson szüntelen a' beteg a' szájában, vagy pedig egyfersmind, meleg viznek gözit szívjon orrában, és szájában, hogy így az a' vastag var meg-lágyuljon, és el váljon.

Mind a' magánofsan egyenként külön külön ülő, mind az egymás mellett sürüen ülő, mind pedig az öfve folyt himlöben igaz az, hogy a' nyavalyának negyedik szakaszza, t. i. a' himlö száradásnak ideje többire szerentséfen végeződik, ha a' beteg az ágyon kívül, szabad levegö-égen marad: így ritkán

ritkán esik-meg az-is, hogy a' tsipös matéria, vagy belső vagy külső valamely részre menne által; és ekkor ha hideg-lelés jöne-is a' betegre, a' soha fints olly kemény és veszedelmes mint akkor, midön a' beteget bé-zárott levegő-égben és ágyba tartják.

Ha pedig a' himlö száradásakor-is igen kemény Hideg-lelés fogná a' beteget, és ha belső vagy külső valamelyik részére takarodna a' tsipös matéria: ekkor eret kell vágni rajta, és ha a' szükség kívánnya, gyakran-is lehet, ha ereje engedi: azomban minden második vagy harmadik napon purgátziót kell néki adni, mint Nro. 5. 14. és böven kell itatni a' Nro. 6. 7. 8. 9. 29. 45. 196. lévő szerekből: hogy széke mindenkor lágy légyen, azt meg-lehet tselekedni, a' Nro. 11. 39. 141. 167. lévő szerek által; vagy pedig kliftérek által: és ekkor úgy kell ötet orvosolni, mint-ha forro Hideg-lelésben ujjonnan esett volna.

Ha melye nehéz, fejét nem bírja, ha inai huzodnak, vagy eszén kívül van; a' lába talpára tsipös kötést kell tenni, a' lába ikrájára, gyakran a' karjára-is hojagot szivo flastromot kell kötni, és azt fokáig kell folyni hagyni, hogy a' genyetség, és a' tsipös matéria a' vértől el-válhasson és ki-folyhasson.

Ha a' szárado himlőnek vara igen kemény; feredő vagy lágyito kötélék által kell le hullatni: a' meg-nem száradt több himlőt pedig szorgalmatosan meg-kell nyitni, a' genyetséget belőle tsendelen ki-kell nyomni és így ellent lehet állani, hogy a' tsipős matéria többet a' vér közzé ne elegyedjen.

De mind ezek-is keveset segitnek, ha tsak azomban frifs hivesítő levegő-egyet nem szereznek a' betegnek: sőt ha az idő enged, és meg-lehet, ekkor a' beteget szabad levegő-égre kell vinni.

Ha ez által szünik a' Hideg-lelés, ha belső szorongatodási a' betegnek szünnek, ha feje és melye szabadabb kezd lenni, akkor a' gyógyulás felől fok reménység lehet: de ha semmit nem könnyebbül a' beteg, sőt még nehezedik nyavalyája; többire meg-hal.

Gyakran az illy Hideg-lelésnek végén, a' beteg erőtelen igen nagyon; ekkor leg-jobbak néki az ollyan szerek, mint, Nro. 27. 28. 177.

Az illy Hideg-lelésnek ideje alatt, a' beteg vizelletének fenekén fok genyetséges matéria van; ez azt jelenti, hogy a' természet azon az utan akarja a' vérbe elegyedett himlős matériát kitakarítani: ezért azt, vizelletet gyengén hajto szerek által lehet segiteni, mint Nro. 71. 72. 173. 215.

Ha köhög a' beteg, és turhát kezd ki- vetni, olly szereket kell néki adni, mint Nro. 8. 32. 33. 34. vagynak.

Midön a' betegnek vére gyuladásra hajlando, és semmi rosz jelek nintsenek, mellyek fenével, rothadással, vérnek el-olvadásával fenyegetnének; ekkor hivesítő; és vért higitó szert kell néki adni: ekkor igen könnyü segiteni a' betegen, mivel a' természet is nagyon segit egyfzersmind.

Ellenben ha a' természet egészen el-lankadott, a' vér meg-sűrödött, vagy néha rothadt-is: minden mesterséggel és tudománnyal-is gyakran semmit nem lehet segiteni.

Hanem, fok függ ekkor az Orvosnak előre el-láto, és gyakorlott itélet tételétől, ha t. i. még-előre a' következő gonoszt bé-láttya, és a' veszedelmet a' nyavalyában, míg még távol vagyon-is, meg-esméri, és így hathatos szerek által annak ellent áll.

Ez akkor esik-meg, midön már a' természet maga semmit sem segithet a' betegen, és minden segítséget egyedül csak az előre el láto elmétől, és fok hasonló példákon tanult tudománytól lehet várni: mert a' ki így érti jól a' dolgot, és nem a' másoktól hallott tudományhoz ragafzkodik egyedül, akkor is segithet gyakran a' betegen, mikor már majd semmi reménységnek nints helye.

Mert

Mert szükséges ugyan minden nyavalyának rendes folyását, annak különböző szakaszait, változásait, tökéletesen tudni, esmérni, érteni; de soha sem kell egyedül csak az ilyen rendre halgatni, hanem minden nyavalyában, kivált a' himlöben, és más' veszedelmes gonofz természetü nyavalyákban is, mindenkor a' természetnek erejét kell leg-inkább meg-visgálni, és a' nyavalyának jelentéseit gondolora venni, 's az orvoslásnak módját, ha a' szükség azt kívánja a' szerént rendelni.

Ha a' himlős nyavalyának elein, a' beteg jó erővel van ugyan, de ereje hirtelen ha el-fogy, úgy hogy a' nyavalyát el-nem bírhatná: ekkor a' hivesítő szert mindjárt félre kell tenni, és olyanhoz kell nyulni, melly a' természetnek erejét élefsze, és erősítse; ezt kell pedig szint-úgy tselekedni, a' nyavalyának akármelly szakaszában is.

Ha tehát akkor, midön a' himlö ki-akar ütni, a' pulsus igen gyenge, kitsiny, egyenetlen, és lágy; ha a' beteg sáppad, és erőtlensége miatt nem bírja magát, hanem ágyba fekszik, ezén kívül van, vagy melyének szorongatódásáról panaszolkodik; ha most itt, majd amott egynéhány halovány sziniü himlök láttzanak rajta, de azok-is ismét el-tünnek; ha testének bőre el-lágyul, tagjai meg-hidegednek; ekkor
gyen-

gyengén erősítő szereket kell adni, mint Nro. 16. 17. 19. 20. 22. 23. 160. soha pedig a' beteget igen melegen az ágyban nem kell tartani, hanem szabad friss levegő-eget kell néki szerezni, és ha lehet, az ágyból, és házból, ki-ki vinni.

Az illy orvoslás által gyakran kiiltnek lafsanként a' himlök tökéletesen, a' pulsus jobban kezd verni, és a' beteg erősödik - is : azután pedig azon szereket félre kell tenni, és csak gyenge, vért hígító szert kell adni néki; a' többit pedig a' természetre kell bízni.

Ha pedig a' pulsus azután-is gyenge, és a' beteg semmi részét nem bírja, erőtlen; ekkor az erősítő szereket nem kell félre tenni, hanem mind addig kell velek élni, míg a' természet erősödik, és azután-is folytatni kell a' velle való élést, hogy a' természet, erejében meg-tartassék.

Ha azután a' himlök lafsan-lafsan nőnek, ha piros színűek, ha a' körülök lévő bőr feszés, piros, és fáj, ha a' pulsus egyenlő, és erejében való, a' lélekzés könnyü, a' fő nem fáj, és azomba a' himlök-is jó genyetséggel telnek-meg; ekkor ismét a' betegnek dolga jóra fordult, és ekkor az erősítő szereket-is félre lehet tenni, és csak

az elébbi gyenge szerekkel éljen a' beteg, míg meg-nem gyógyul.

De ha a' himlok nem eléggé dombosodnak, ha fetét veres a' szinek, ha a' himlok közt a' bőr lágy és fonnyadt, vagy ón színü: vagy pedig, ha a' himlok dombosodnak ugyan, de a' közepek bé-elik, vagy a' tetejek fetét barnás, és feketés; ha imitt amott a' testen fetét's kék foltok láttzanak, ha a' vizellet bűdös, barnás, vagy vékony hig vérrel elegyes: ekkor roszszúl van dolga a' betegnek, azért-is még jobban erőfitő szert kell néki adni, melly a' terfzet erejét még jobban élelfsze, a' rothadásnak jobban ellent álljon, és a' vérnek el-olvadását meg-akadályozza. E' végre igen jók az említett szereken kívül, a' Nro. 27. 28. 29. 30. 31. 148. 149. 150. 177. 196 lévő szerek-is.

Ha pedig ezen, vagy ezekhez hasonló szerek, hamar, és állandó könnyebséget nem szereznek a' betegnek: többire minden reménység oda van röllok.

A' Peruviai fa héj gyakran az illy állapotban igen hasznos: azért-is azt bátran, és jó nagy mértékben lehet adni: de a' ki-üritő szerek, és kivált az ér-vágás az illy állapotban, midön már a' vér el-olvadt, és a' természetnek ereje el-fogyott, többire a' halált hietetik.

Ellenben az illy nagy el-erőtlenítésben, hojagot szivo flastromokat, és ingerlő tsipös kötéseket kell mindenkor elő venni.

Midön a' himlős nyavalyának mindjárt kezdetiben a' betegnek el-fogy ereje, és az bizonyos jelekből meg-tettzik, hogy a' Himlő gonofz természetü léfzen, sőt már a' második napon, vagy későbben-is, igen fok apro, lapos, egyenetlen, ón szinit himlök ütök-kí magokat, mellyek nem nőnek nagyra, és sár vízzel hamar meg-telnek: ekkor hát mindjárt eleinten bátran kell nyulni az erősítő, ösztönöző, és a' rothadásnak ellent álló szerekhez, mellyeket a' környül álló dolgoknak külömbségéhez képest jól meg-kell választani.

Az illy betegre mindjárt eleinten hojagot szivo flastromot kell kötni, és annak sebét szüntelen folyani kell hagyni.

Nintsen pedig semmi, a' mi a' beteget inkább könnyitse, hamarébb meg-erősitse, vérét az olvadástól, testét a' fehértől meg-tartsa, mint a' tiszta, szabad, friss levegő-ég.

Az illy beteget hát mindenkor, ha csak az idő, és alkalmatóság engedi, szabad levegő égre kell vinni, széllyel kell hordozni, vagy jártatni; így
gyak

gyakran az egészlen el-erőtlenült beteg annyira meg-erősödik, hogy néha csak magában-is, vagy többire, mások segítségével eljárhat. Ha pedig a' beteget szabad levegő-égre nem lehet vinni, a' házában lévő levegő-eket, mindenkör frissen, és hivelen, kell tartani. Gyakran ugyan borzad és mint-egy reszket az illy beteg a' hideg miatt a' szabad levegő-égben: de a' femmi reszfzat nem jelent, és azért még nem kell ágyba vinni, és melegben tartani; hanemha rendkívül való történet-is adná magát elő.

A' vifelös Afzfzonyok, ha himlőben esnek, ámbár fok és néha gonofz himlőjök légyen-is: de még-is vagy méheknek vére folyása, vagy idétlen szülés ritkán esik rajtok, ha mindenkör friss és tiszta levegő-egen vannak, és ha úgy orvosolják, mintha terhesek fem volnának.

Mivel pedig a' himlős nyavalyában kivált a' szemnek tájéka néha igen meg-dagad, úgy hogy a' szem egészlen bé-zárodik: mindenkör lehet nagyot segiteni a' betegen, ha szemét mindjárt mihelyt dagadni kezd, minden két vagy három óra mulva, lágy meleg vízzel elegyített téjbe mártott spongyiával, vagy ruhátskával nedvesítik, párolják, és mosogattyák; mert így a' fájdalmas feszülés meg-akadályoztatik; és ha így bánnak

bánnak a' szemmel, a' ritkán ragad-
bé; és így semmi sűrű tsipős matéria
oda nem gyűlhet, melly gyakran azt a'
réfzt meg-gyulasztja, vagy ki-efzi,
és gyakran holzfizas, sőt néha orvofol-
hatatlan nyavalyákat-is szerez a' szem-
ben.

Ha a' himlő érésnek ideje közben,
az ábrázaton, kézen, lábon való daga-
nat igen fefzes, meg-gyuladt, és fáj;
lágýito kötést kell réá kötni; vagy
lágý meleg vízzel elegyített téjbe már-
tott spongyiával kell párolni, nedvesí-
teni: így a' bőrnek fefzülése enyhül, a'
fájdalom, és a' gyuladás-is szűnik, és
a' himlő-is hamarébb meg-érik.

Ha a' himlő érésnek vége-felé,
vagy a' himlő elszáradásakor, vagy ha
azután-is, valamelly daganat láttzik a'
testen, mellybe a' himlős matéria gyűlt,
azt mindjárt meg-kell nyitni, ha lágý
a' daganat, és hig folyó matéria van
benne; és fokáig folyani kell hagyni;
így a' daganatba gyűlt matéria nem fog
a' vérrel egybe elegyedni, sőt ha mi
még a' vérbe maradt volna-is, a' him-
lős matériából, az-is az által ki-fog
takarodni.

Ha pedig az illy daganat kemény
és meg-gyuladt; lágýito kötéssel,
vagy jó erősen kézfített *Diachylon* ne-
vű flastrommal kell lágýítani, és érlel-
ni; mihelyt pedig meg-érik, mindjárt ki-

kell mettzeni, es lafsanként bé-gyogyítani,

Igen rofz az, midön a' himlös matéria valamelly izhez takarodik, de még-is ottan femmi daganatot nem fze-rez: mert ekkor az illy tsipös matériának nem lehet utat tsinálni, hogy azon ki-follyon, hanem azon részt ki-eszi, és gyakran gyógyithatatlan módon kirágja a' tsontot-is, vagy pedig azon tagban orvosolhatatlan merevedélt fze-rez, hogy azt meg-nem lehet hajtani többé.

Midön a' tsipös matéria így meggyül valamelly tagra vagy izre, ha a' beteg jó erőben van, és pullusa valamennyire fefzes, mindjárt eret kell rajta vágni, és még ugyan azon nap purgátziót-is kell néki adni, és ismét minden második, vagy harmadik napon purgátziót kell adni, ha ereje engedi a' betegnek, mind addig, míg jó formán kezd könnyebbülni.

Éppen így kell bänni az ollyan beteggel-is, a' kinek fzemén akkor támad gyuladás, mikor már a' himlös nyavalya végződik: ekkor néha kétfzer, vagy háromszor-is kell eret vágatni, ha van ereje hozzá a' betegnek.

Szükség ekkor az-is, hogy a' beteg lágyító, és vért tisztító italt böven igyon, millyen Nro. 40. 46. 72. 88. 116.

kivált

kivált pedig használ a' Nro. 45. lévő szer, ha fokáig él-vele.

Sokaknak pedig inkább használ az, ha napjában, két, három, vagy négy untziányi bodza gyümölcsnek meg-főtt pép forma levét, el-olított részekben vesznek-bé, és az által egynéhány napok alatt lágy hasok vagyon.

Ha a' himlő után fokáig fáj a' betegnek szeme, vagy szemében homályos mocsok marad, gyakran szerentésen meg-lehet azt gyógyítani, ha az említett italok mellett, a' Nro. 48. lévő szerrel-is fokáig él a' beteg.

Ha a' himlő után, mérges és nehezen gyógyuló fekélyek, tsontok kirágála, kemény köszvény, és néha a' tsontoknak fájdalmi-is, fenn maradnak: ekkor a' Nro. 49. 60. 61. 180. lévő szerek közül valamelyiket kelleő venni: mert azok fokszor használtak akkor-is, mikor más egyéb, külömben jó orvosságok semmit nem tehettek.

Néha szükséges az álom hozó szer-is, mind a' szelid, mind a' mérges himlőben: mert a' mindég, nagy könnyeb-séget, tsendes éjtzakát szerez, az erőt meg-ujjítja, a' izorongatodást el-üzi, és toha nem árt ha helyes időben, és illendő mértékben adják.

Mihelyt a' himlős nyavalyának első szakaszta elmulik, és ha a' beteg éjtzakánként nem alhatik, minden est-

ve lehet néki adni a' Sz. János kenye-
rével készült szirupból egy untziányit,
vagy egyiket a' Nro. 41. 84. 85. lévő
szerekből, ha szükség mind addig,
míg a' himlö el-mulik.

Ha pedig a' himlönek éréfekor a'
beteg nappal-is mindég nyughatatlan,
szorongatodik, vagy kemény fájdalom
vagyon, és tagjai rángatodnak, vére-is
nagyon fel-forrott, de még-is pulfusa
fe nem kemény, fe nem feszes: ekkor
egyébb orvosságok mellett, nappal-is
lehet, minden három vagy négy óra
mulva valami keveset néki bé-adni, a'
Nro. 92. 93. vagy 126. lévő szerek köz-
zül, még pedig mind addig, míg a' nya-
valyának sullya szünik.

Ha a' mérges himlö a' nyoltzadik
vagy kilentzedik napon le-lohadnak,
meg-barnulnak, vagy feketednek; ha a'
himlö a' közt lévő bőrnek feszesége szü-
nik, és halovány, vagy ón színüvé lé-
szen; ha a' betegnek pulfusa igen eröt-
len, keze, lába most hideg, majd meleg,
és ábrázattya-is most piros, majd sá-
padt; ha némelly részeiben az inak hu-
zodva rángatodnak: ekkor az illy ál-
lapotban fellyebb említett szereket-is
elő kell venni, de azokon kívül, a'
Nro. 197. lévő szerből-is, minden öt,
vagy hat óra mulva, nyoltz vagy tiz
tseppet kell néki bé-adni; akár a' Nro.
199. lévő szerből, minden két, vagy
három

három óra mulvā, két kalánnal kell néki bé-adni.

Így gyakran ez által a' nyavalyának fulya hirtelen szünik, a' beteg erősödik, a' himlök ismét dombosodnak, és a' veszedelem el-távozik.

Ha ez a' jobbulás meg-marad állandó-képpen, ezen szert nappal félre lehet tenni, de estve mindég annyit kell adni belöle, a' mennyi izükség arra, hogy a' beteg tsendesen aludjon, vagy a' Nro. 41. 84. 85. szerekből kell néki adni.

Az olyan betegnek, kinek érző inai könnyen ingerelhetők, és a' vastag inak-is benne gyakran rángatodnak, el-mulhatatlan képpen izükséges az álomhozó vagy fájdalmat tsendelítő szer.

Kevés embernek van olyan különös természete, hogy ezt a' szert el-nem szenvedhetné, és a' kinek ez nyughatatlanságot, szorongatodást, forroságot, vagy egész testében vízketegséget szerezne: az illy embernek hát nem kell ezt adni; de kárával-is van néki, az említett állapotban, annak el-mulatása.

A' HIMLÖ BE-OLTASRÓL.

A' hojagos himlöt így kell bé-oltani mind két karján a' betegnek:

Egy friss meg-ért himlöben kell az ér-vágo lántzétát szurni, hogy a' lántzétának hegyire himlős genyetség ragadjon, 's azt mindjárt (a' lántzétát úgy tartván, hogy lapjával fel-felé legyen) a' bé-oltando személy karjának felső részén keresztül a' felső gyenge hártya, és a' bőr közé, csak gyengén, és halkal kell egy, vagy más-fél linea szélességre bé-lzurni, 's azután a' lántzétának a' sebben lévő hegyit, meg-kell fordítani, úgy hogy annak egyik éle, a' felső gyenge bőr hártya felé, másik éle pedig a' vastag bőr felé legyen lefelé: a' lántzéta hegyinek ezen megfordítása által, a' felső gyenge hártya fe'-emelődik, és a' himlős genyetség hirtelen bé-tsusz a' sebben; azomban csak igen gyengén illetni-is kell a' lántzéta élivel a' bőrt, hogy az abból kifivárgo nedvességgel, a' himlős genyetség, jobban öfzve elegyedjen, ezután a' lántzétát másik oldalára kell fordítani, a' mutató ujjat a' febre kell tenni, és úgy kell ki-huzni a' lántzétát a' sebből.

Nem szükség semmivel bé-ködni az illy sebet: hanem szokott ruháját vegye rá a' bé-oltott személy.

A' bé-oltásnak ezen módja igen könnyü, és leg-bátorságofabnak is láttzik.

Nem lehet az, hogy mindég egy forma himlos genyetséget kapjon az ember a' bé-oltásra: már próbálták a' himlő bé-oltást, mind éretlen vizes genyetséggel, mind jól meg-ért genyetséggel mind szinte el-fzáradott, sürtü, barnás genyetséggel; próbálták magában támadott természetü himlőnek genyetségével - is, próbálták bé-oltott himlőnek genyetségével - is; de a' miatt semmi különbség nem láttzott fo-ha-is az onnét származott himlőkben, és mindég egyenlő himlők követték ezen különböző genyetséggel lett bé-oltást.

Ha valaki a' meg-ért himlőkből a' genyetséget egy kis üvegbe gyűjti, 's azt jól bé-dugja, azon genyetséggel is szerentséfen bé-olhatja a' himlőt, csak hogy elébb meleg vízben tegye az üveget, hogy a' genyetség meg-higuljon, és olyan meleg légyen, mint a' himlős személy genyetsége szokott lenni: azután a' lántzétának negyit mártsa a' genyetségbe, és mint fellyebb mondatott, úgy tselekedjen vélie.

A' szelid természetü himlőnek meg-fzáradott varát, ha meg-gyűjtik, apro fejer porrá török, azzal-is bé-lehet oltani a' himlőt: az ilyen por ha kis

üvegben jól bé-zírják, fok ideig megmarad erejében.

Az illy porral pedig így kell bé-oltani a' himlöt: a' karnak felső részén, egy, két, vagy három linea hofzfzaságu, egyenes kis metzéft kell tenni, a' börnek felső gyenge hártáján; ezen kifsebnek két szélet, gyengén két-felé kell vonni, és ezen port belé kell hinteni, és gyengén belé dörgölni. Ekkor sem szükség femmi flastromot réá kötni.

Még más-képpen-is lehet ezen porral oltani himlöt: t. i. a' lántzétának hegyit bé-kell szurni keresztül, mint fellyebb mondatott a' felső gyenge hártya és a' bör között, tsak gyengén más-fél linea hofzfzaságra, azután a' lántzétát lapjáról élire fel-felé kell fordítani, hogy a' felső gyenge hártya a' börtől el-váljon, azután egy keveysé a' lántzéta élivel illetni kell a' bört; a' lántzétát ki-huzván azután, annak a' hegyire kell venni a' himlő varból tsinált porból, és a' felső gyenge hártya és a' bör közt tsinált sebetskébe kell azt tenni, a' felső hártját a' mutató ujjal réá kell nyomni, és a' lántzétát ki kell huzni: egy keveysé még azután-is maradjon az ujjod a' seben, hogy a' felső hártya a' börhöz jobban réá ragadjon.

Ha himlös genyetséget frifset nem lehet kapni, a' himlös varból tsinált por,

por, mindég jobb, mint a' himlős tzer-
na, kivált ha már az régi.

Minden esztendőre készíthetnek magoknak ilyen port a' feb gyógyító orvosok, és tavaszfízal egynéhány gyermeket bé-oltván, azoknak himlőjök-
ből vehetnek friss genyetséget, mellyel az akkor született gyermekeket, vagy azokat kik még-himlősök nem vóltak bé-olthatták, és az utolsoknak himlőjokról, ismét gyúlhetnek himlős varrat, mellyből a' következő esztendőre, port készíthetnek: ha ekképpen gyakorolnák a' himlő bé-oltást minden esztendőben, Majus hónapban, melly Pünkösöd Hava, úgy nem kellene talám soha is félni a' puíztító himlőtől.

A' himlőnek bé-oltása után ezen történetek jönnek a' betegre:

Az első két napon többire semmi változás nem esik a' feben, alig lehet meg-esmérni-is, hogy vólt ott feb: de a' harmadik, vagy negyedik napon a' feb egy kevésbé meg-gyulad, és némellyeknek egy kevésbé vízket.

Az ötödik napon többire, kerek gyuladás van a' feben, mint a' balha tsipés, melly egy kevésbé dombos: ekkor némelly gyermekeknek vízket a' febek többire, a' honallyok alatt és a' karokrak felső részén fájdalmat éreznek.

A' hatodik, vagy hetedik napon a' febnek gyuladása fokkal nagyobb, szélesebb és dombosabb, feszes, kemény, és ha hozzá érnek fáj: a' honallya alatt, felső karján, és vállán a' betegnek, nagyobb a' fájdalom; némelly ekkor fejét fájlalja, tagját nem bírja, az ételt nem kívánja; némely nehezen vizellik, másnak a' pulfusa hideg-lelős.

Nyoltzadik nap meg-telik a' feb vékony hig genyetséggel, mellynek gyuladása fáj, piros a' izine a' febnek, és körös körül el-terjed; némellynek ekkor feje, vékonya, tagjai fáznak; máfik okádik, szeme homályos, nyelve fejr, pulfusa egyenetlen és hideg-lelős, álma nem tsendes.

Kilentzedik napon a' Hideg-lelés gyakran nevededik; a' beteg hol hideget, hol meleget érez, erőtlen, semmi tagját nem bírja, szédeleg; feje, szeme, torka, vékonya fáj; lehellése nehéz szagu, fokot szomjuzik, semmihez kedve nints; a' febnek gyuladása-is piros, széles, feszes; nyelve fejr; álma nem tsendes.

Tizedik napon-is, majd szint ilyen állapotban van a' beteg, néha pedig már akkor enyhülnek a' bajok, de néha még nagyobbak; ha a' hideg-lelés a' hetedik napon el-kezdődött, úgy a' tizedik napon már némelly himlök láttznak, és akkor éjtszaka már tsendesebben nyughatik a' beteg. Tob-

Többször a' himlő a' tizen-egyedik nap kezd ki-üttni, és akkor minden előbbi fájdalmok szünni kezdenek, a' hideg-is enyhül, némelyekben pedig egészlen el is mulik: de a' sebnek gyuladása még ekkor-is nagy, és meg-ért genyetség van benne.

A' tizen-kettedik napon többször jól érzi magát a' beteg, a' sebnek gyuladása szünnik, a' himlők száma nekedik, és pulzusa rendszerént való kezd lenni.

A' tizen-harmadik és tizen-negyedik nap-tájba a' himlők meg-nőnek, és érni kezdenek, a' sebnek gyuladása el-mulik; és ha a' tizen-kettedik nap a' himlő mind ki-jött volt már, úgy e' két napon a' pullus többször rendszerént való: de ha még e' két napon-is jön ki-felé holmi maradványa a' himlőnek; úgy a' hideg még e' napokon-is leli a' beteget, de csak gyengén.

Tizen-ötödik napra a' himlő tökéletesen meg-érik, a' pulzus jól vér, és a' seb is kezd bé-varaódni, a' beteg kezd erősödni, az ételt kívánja, és tsendesen aluszik.

A' következő napokon a' himlők kezdenek száradni, és a' bé-oltásnak sebében var marad, melly fokáig szárad-meg, és azután magában le-esvén, gömbölyű seb hely marad ott. Ez a' bé-oltott himlőnek rendszerént való elfolyása.

A' mint ez egész nyavalya kevés bajjal és szokott rendel foly-el, úgy a' bé-oltott személlyel sem lok baj van, és tsak rend-szerént való gondal, minden nagy töprönködés nélkül kell vele bánni.

Akármelley időbéli személyt bé-lehet oltani, nem szükség arra-is vigyázni, hogy a' bé oltándo személynek leg-tökéletesebb egészsége légyen; hanem tsak a' környül álló dolgokat kell jól meg-nézni, és szemesen meg-visgálni, ha elég ereje lesz-é a' betegnek a' himlözéshez, és gyenge egészsége miatt, nem lesz-é valami veszedelem, mellytől félni lehessen.

A' sem szükség: hogy nagy gondal és orvosláfsal kézfítsék a' bé-oltáshoz a' bé-oltándo személyt: hanem azoknak, kik a' bé-oltás után való első vagy második napon, gyomrokban valami nehézséget éreznek vagy az ételt nem kívánnyák, és az előtt rendeletlenül éltek, ezeknek gyenge purgátziót kell adni. De azoknak kiknek semmi bajok nints, semmit sem kell adni.

A' Himlözésnek ideje alatt sem szükség orvoságokkal terhelni a' beteget, hanem tsak azt kell meg-visgálni, ha van-é minden nap, vagy minden második nap székek: ha nintsen? ekkor, egy vagy két könting polikrest söt kell neki

néki adni, vagy más gyenge purgátziót: de ez-is ritkán ízükség, mivel maga a' természet többire magától-is elég-séges e' nyavalyát meg-gyözni.

A' sem ízükség hogy igen szoros regulát tartson a' beteg az eledelre nézve, az első öt napokon mindent szabad enni, a' mi csak nem nehezen emészthető, és a' mit mászfzor-is szokott enni a' beteg, gyenge huft-is ehetik: kis gyermeknek pedig leg-jobb a' dajka tej.

A' hatodik vagy hetedik napon mikor már a' bé-oltott izemény kezd betegedni, minden huft el-kell tőle tiltani; hanem hus-levet, mellybe kenyeret, vagy tésztás eledelt főznek, lehet adni néki; minden zöldtségből készült eledelt, főtt gyümölsöt, tejes eledelt szabadon ehetik; azomban a' ki a' tejes ételt nem szereti, nem kell erővel vele étetni.

Illy móddal kell a' himlős beteget táplálni.

Mikor már a' himlő el-száradt, purgátziót kell minden betegnek adni, és azután ismét mindent szabadon ehetik, de mértékletesen; bort-is ihatik, a' ki az előtt ahoz szokott.

A' himlőzésnek ideje alatt a' beteg vizet igyon, vagy tzitrom-lévből készült italt; ha kinek tettzik, theát vagy hus-levet is ihatik.

Ekképpen a' beteg sem orvofság által nem készittetik a' himlöhöz, sem a' himlözés alatt nem él orvofsággal, hanem szabadon és akaratyá szerént él: de szükség hogy azomba mindég, egész nap a' szabad levegö-égen légyen, és gyenge sétálással testét mozgassa.

Nints semmi a' mire inkább kell vigyázni, mint ez, hogy a' beteg mindenkor a' szabad levegö-égen légyen, és hogy arra szokjon, mindjárt első nap a' bé-oltás után ide 's tova, széllyel kell vele járni, és kinn való sétáláshoz kell szoktatni; jól-lehet ekkor eleintén még a' kinn való sétálás nem annyira szükséges.

De el-mulhatatlanul szükséges az, mihelyt a' hideg-lelés kezdödik, hogy a' beteg a' házon kívül szabad levegö-égen légyen, és testét gyengén mozgassa sétálás által. Nappal hogy aludjon, éppen nem kell engedni, ámbár álmos légyen-is, sem azt nem kell engedni, hogy fokáig üljön, mert az által a' hideg-lelés és a' bádgyadás nevededik, és ha az illy erötelen betegnek fokát engednek szánakozásból, ö végre mindég csak fekünni kíván, és ahöz úgy hozzá szokik, hogy azután csak kevés sétálásra-is alig lehet venni.

Kis gyermeknek pedig, kinek nappal-is szükség még egynéhány órát alunni, meg-lehet engedni hogy nappal-

pal-is aludjon, de nem a' házban, hanem a' szabad levegő-égen.

Igaz az, hogy az illy erőtlen, és nehezen lélekző beteget nehéz réá venni eleinten, hogy szabad levegő-égre mennyen, és hogy kinn sétáljon: de ha egyszer annak hafznát észre veszi, és meg-kostolja, mindjárt könnyebben réá lehet venni azután.

A' ki nem látta, és nem próbálta, alig hihetné-el, hogy a' szabad levegő-égen való létel, és kinn sétálás, mennyire enyhíti e' nyavalyának súlyát; és mennél több himlő van a' betegen, annál inkább szükséges néki a' szabad levegő-égen való létel.

Attól sem kell semmit meg-ijedni, ha a' himlőnek ki-ütésekor, vagy a' himlő érésakor, a' beteg azon panaszkodik, hogy fázik: de azért nem kell ágyba fektetni, sem házba zárni, sem melegítő itallal itatni.

Hanem tsak ugyan még-is nem vólna tanátsos a' bé-oltott személyt akár-melly mostoha, kemény, ártalmas időben-is a' levegő-égen kinn hagyni lenni: jó mindenkor az ollyan alkalmatlan időt el-kerülni néki, melly az egészséges embernek-is ártana.

A' fok szerentséfen tett próbákból, némelly közönséges jegyzéseket lehet ki-hozni.

A' bé-oltott fzemélyeken többire majd femmi rend-kivül való vefzedelmes állapot nem efik: némellyeken igen fok számu, de tsak magánosan ülő, jó természetii himlök támadnak; másfokon tsak közép-szerü száma van a' hojagos himlőnek; némellyeken ismét igen kevés van: néha pedig meg-efik, hogy a' bé-oltott fzemélyen egy himlő fem üt-ki, még-is a' beteg a' himlős nyavalyán által efik.

Öregség, vagy ifjuság a' bé-oltásra femmit nem teszen: mert a' fél-efztendős, vagy most született gyermek szint olly könnyen keresztül efik rajta, mint az öreg vagy meg-állapodott ember: és többire a' kis gyermekeknek a' himlős hideg-lelés alatt a' fogok-is könnyen jö-ki.

A' fok példa tanittya, hogy a' himlő be-oltásnak az a' leg-jobb módja, melly leg-könnyebben és leg-együgyűbben megyen véghez; nem szükség, fem az előre való készítése a' betegnek, fem az orvofság a' nyavalya közben; és éljen minden erőltetés nélkül, rend-szerént: és így egyedül a' szabad levegőég az, melytől a' bé-oltott himlőnek fzerentsés ki-menetele függ.

A' természeti, bőséges, és mérges himlőben-is igen fokot használ a' szabados levegő-égen való létel: az által minden orvofság nélkül, gyakran könnyebben meg-gyogyul a' beteg, és ha-
marébb

marébb meg-erősödik: de azért nem kell sem a' termézetit, sem a' bé-oltott himlön fenn hagyni: hanem jól meg kell nézni, ha jó rendel megyen-é a' nyavalya? ha nem járult-é valami váratlan rend-kivül való, ártalmas történet hozzá? és mihelyt olyan adja elő magát, mindjárt illendő orvojsággal kell eleit venni.

Nem lehet tagadni, hogy a' bé-oltott himlőből-is lehet mérges, és öszve futott himlő: lehet ártalmas, mérges, sőt halálos nyavalya-is belőle: de ez véghetetlenül ritkán esik-meg.

A' bé-oltott személyeken ha fok himlő vagyon, szint-úgy meg-dagad ábrázattyok, és tagjok, mint a' termézetit himlőben lévőeknek.

A' bé-oltott himlő, ha valaha, szint-úgy nem kerül elő, mint a' termézetit himlő: mert tettek már próbát olyakon-is, kiken fok himlő vólt, olyakon-is kiken kevés vólt, olyakon-is, kik a' himlős nyavalyán által estek, de a' himlő ki-nem ütött rajtok, ezeket ismét ujra kétfzer, háromszor-is bé-oltották, de soha többé meg-nem himlöztek, és így minden munka híjjába esett: azután, ugyan ezen személyeket, olyan személlyek közzé vitték, hogy edgyütt légyenek, kiken termézetit himlő vólt, még pedig azo- időben, mikor azoknak himlőjok már meg-

ért, és száradni kezdett; kitsiny alfo házban öket edgyüvé fektették alunni, de még-is egétségben maradtak, el-nem ragadt réájok a' himlő, 's többé meg-nem himlöztek.

Minden bé-oltott személyek tehát, kiken akár valóságos hojagos himlő, akár csak valóságos himlős hideg-lelés volt, bátrak lehetnek a' felől, hogy soha egézf életekben többé réájok nem jö a' himlő, szint-úgy, mint azok, kiken természeti himlő volt.

A' bé-oltott himlő szint-úgy el-ragad, mint a' természeti himlő: de az éppen nem igaz, hogy a' bé-oltott himlőnek el-ragadása mindenkor veszedelmes vagy halálos volna.

Szint-úgy tévelyegnek azok-is, a' kik azt hiszik, hogy a' szabad levegő-ég a' himlőnek ki-ütését meg-akadályozná, a' tsipös matériát benn szorítaná, és azután fok gonofzt okozna. Mert ha a' beteg szabad levegő-egen jár, úgy a' testének bőrén a' gőzölgő pára sokkal jobban jö, mint sem az az ágyban; és a' levegő-égbe el-széled széllyel azon pára; azomha mindég friss levegő-eget szív-bé, melly-is fokát könnyít a' nyavalyán.

Ha házba zárják az illy bntegyet, a' melegbe takarják: az izzad, és el-erőtlenül, a' levegő-ég a' házban tisztátalan és büdös lélzen, a' ki gőzölgött tsipös

tsipös matéria a' házba marad, és a' beteg azt kéntelen orrán száján bé-szivni, a' maga kárával; hasonlo gőz veszi körül mindég a' testét-is, és a' természet ezen fok tsipös matériának nem álhaván ellent, meg-tsiigged, el-hanyatlik: vagy ha még a' halál el-halad-is, tsak ugyan a' beteg igen veszedelmes állapotban forog, gyakran nyomorékká-is lesz.

A' himlött az esztendőnek mindenik részében lehet bé-oltani, de tavaszszal leg-jobb.

Az itten le-irt bé-oltásnak módja leg-könnyebb és leg-bátorságofsabnak láttzik, és azt inkább kell követni minden más módok felett, mivel a' köz-népnek femmi költséget nem okoz.

A' fok példák bizonyittyák, hogy a' bé-oltott személyek a' himlőzésnek el-mulása után, tökéletesen egészségek, senki közzüllök betegesen, sápadtan, erőtelenül nem marad, sőt azok-is, kik az előtt betegesek voltak, azután fokkal frissebbek, és elevenebbek: mind azokat a' nyavalyákat pedig, mellyek azután fok időre következhetnek, nagy esztelenség a' bé-oltott himlöre kenni.

De mivel némelly szerentsérlen történet, ámbár felette ritkán, a' bé-oltásból-is származhatik: senkit nem kell réa' kényszeríteni, hanem kinek-kinek

nek szabad akarattyára, vagy a' szüléknek és tutoroknak tettzélekre kell hagyni.

A' testnek szépségére, véghetetlenül fokot téfzen a' himlőnek bé-oltása.

A' VERES HIMLÖRÖL.

A' veres himlő gyakran igen szelid természetű: gyakran pedig szint olly veszedelmes, mérges, és halálos, mint a' hojagos himlő: többire gyermekekre, és nevedékeny személyekre, öregekre pedig ritkán jő.

Néha azon időben-is lehet látni veres himlősöket, mikor a' hojagos himlő uralkodik: néha pedig a' hojagos himlő el-mulván a' nép közt, veres himlő jő-bé utánna.

A' veres himlő többire fázáson kezdődik, mellyet hol borzadás, hol forroság követ, a' beteg tagjait nem bírja, feje nehéz, álma nem tsendes: Másod-nap szüntelen forroságban van, pulfusa hideg-lelős, szüntelen szomjuzik, az ételt nem kívánnya, feje fáj és kábult, nyelve feje, gyomrában szoritást vagy nehézséget érez, álmos, szeméből 's orrából szüntelen tsipös vizes matéria foly, gyakran prüfzköl, mint a' náthafok, melyében szorongatodást érez, szüntelen hurutól, és néha a' le-nyelés közben torka-is fáj, mintha égne Har-
ma-

madik napon ezen említett bajok még fulyofsabbak, mindentől a' mit bé-vé-
fzen émelyeg a' gyomra, és gyakran
okádik: végre a' szeme-héja, és egész
ábrázattya kezd dagadni. maga el erőt-
lenül, kedvedlen, komor; gyakran a'
szeme-héjának széle igen veres, na-
gyon ég, és vízket.

A' harmadik nap végén, vagy a'
negyedik napon többire, némelly piros
pantomotskák vagy lentse forma szep-
lök láttzanak a' homlokán és ábrázat-
tyán, szemén és ábrázattyan a' daga-
nat nevededik, lafsan-lafsan a' piros
szeplok szaparodnak, szélefednek, gyak-
ran egymást érik, és különböző for-
májú piros foltok lésznek az ábrázat-
tyán belölök. A' negyedik nap végén,
és az ötödik nap, hasonlo szeplok lát-
tzanak melyén, karján, és végre egész
testén.

A' hojagos himlöben való hideg-le-
léft, meg-lehet különböztetni a' veres
himlöben való Hidegtől az által, hogy
ez köhögéssel jár, a' beteget prüfzköl-
teti gyakran, és hogy a' betegnek sze-
méből, orrából, vékony tsipös, vizes
matéria foly szüntelen.

A' veres himlö ki-ütése után, az
említett bajok és fájdalmak többire szün-
nek; némellyek el-mulnak egészen,
de a' köhögés többire meg-marad, de
ekkor gyakran fok taknyos turhát vét-

ki a' beteg, és az által nagyot könnyebbül.

Ha a' veres himlőnek ki-ütése után a' beteg fokkal frifsebb, erősebb, ha a' himlőnek színe világos piros, ha testének bőre egy formán meleg mindennütt, és valamennyire fefzes, akkor igen jól van a' beteg dolga.

A' hatodik nap végén az ábrázatyán a' himlő halovány színre válik, és a' daganat meg-lohad; a' hetedik nap a' hideg-lelés többire meg szünik, a' himlők is kezdenek mulni, és a' nyolctzadik napon az egész testén szépen elmulnak; végre a' kilentzedik napon, ha minden rend-szerént folyt, a Hideg-lelésnek semmi nyoma nints, és a' beteg semmi baját nem érzi.

Azután a' bőrnek felső hártýája szakaszonként fel-válik, meg-hámlik, vagy a' himlők meg-hafadoznak, és kerekdeden, hal héj vagy korpa formán hullanak-le.

Ha a' veres himlő szelid természetű, és rendivel megyen, úgy hogy sem a' hideg-lelés, sem a' melynek izorogatódása nem felettébb való: e' nyavalyának orvoslását tsak magára a' természetre lehet gyakran bizni: hanem tsak arra vigyázzon a' beteg, hogy a' hideg levegő-égtől magát meg-oltalmazza, magát tsendefiségben tartsa, és napjában gyakran igyon, egy két fin-

tsia theát, millyen, Nro. 13. 40. 88. írva van.

Igen jó, ha az első napokon az ágyon kívül marad, de mihelyt a' veres himlő kezd ki-ütni, szükség hogy az ágyba tsendesen maradjon, és magát egyenlő, de mérsékelt melegben tartsa: de mihelyt a' himlő el-mulik, és a' bőrnek felső hárttyája le-hámlik, nappal az ágyon kívül lehet: de ekkor kivált szükség, hogy egynéhány napokig minden hideg levegő-égtől magát meg-olja, mert leg-kifsebb hideg-is meg-akadályozná ekkor a' testen ki-jövő gőzölgéft; ha pedig a' benn szorulna, vagy vízfza verődne, gyakran veszedelmes mely szorulást, vagy hózfzas köhögéft, néha pedig igen veszedelmes, el-erőtlenítő has-menéft okozna; vagy egész testen való vizes daganatot szerezne.

Ha pedig mindjárt eleinten kemény a' hideg-lelés, a' szomjuság és a' forroság nagy: ekkor az említett ital magában nem elég, hanem a' mellett szükség hivesítő szert-is, mint Nro. 1. 2. 3. 9. 32. vagy más ital nemét-is, mint, Nro. 6. 7. 8. böven innya adni. Ha a' betegnek pulfusa kemény, és melyében szüntelen való szorongatodást, és szoritást érez, kivált ha azomba terhes köhögés-is van rajta: ekkor erejéhez képest kell rajta eret vágni, még pedig,

ha a' fziükség kívánnya, töbfször-is. Ha a' hafa kemény, vagy meg-fzorult, kliftért kell néki adni: vagy ha gyomrában, és belében valami meg-nem eméltetett van, azt mindjár eleinten gyenge purgátzió által ki-kell takarítani.

Gyakran a' hurut száraz, torkát a' betegnek mettzi, tsiklándozza, és annyira terhére van, hogy miatta el-lankad, és nyughatatlan: ekkor tsendesítő szert kell elő venni, és az elébbi szerek és italok mellett, változtatva kell adni illyet-is, mint, Nro. 80. 81. 82. 188. írva van.

Néha a' tsipös, vizes matéria nem csak az orrából, fzeméből foly a' betegnek, hanem egyfzersmind a' fejéből a' torkába-is tsepeg, és okádást szerez, többire pedig a' lélelző géének felső részét tsipi, és ingerli, és az által szüntelen való tsiklándozó hurutot szerez: ekkor hát lágyító és valamennyire süru italokat és szereket kell böven inni adni: a' riskásának, árpanak, darált zabnak fötte hig leve itt igen hafznos.

Ha egyfzersmind ekkor a' betegnek torkában gyuladás van, és nehezen nyelhet miatta, úgy kell orvosolni, mint fellyebb a' torok-fájásról mondatott.

A' veres himlőnek ki-ütéfekor jól meg-kell vizgálni, ha akkor mindjárt a' be-

a' beteg jobban kezd-é lenni, kivált, ha pulfusa szabadabban jár-é? ha melyének szorongatódása meg-szünt-é, vagy csak nagyot könnyült-é? ha könnyebben, és teli melyel köhög-é? ha könnyebben veti-é ki a' taknyos turhát. 's a' t. Ha illy jó változások estek a' betegen, tovább-is csak az említett szerekkel éljen.

Ha pedig a' himlőnek ki-ütésekor is, szüntelen való száraz, tsiklándozó hurut van a' betegen, melly ötet el-lankasztja; ekkor-is tsendesítő szerrel kell a' hurutot enyhíteni, mint Nro. 80. 81. 82. 188.

Ha pedig a' veres himlőnek ki-ütésekor nem hogy könnyebbülne a' beteg, de még Hideg-lelése keményedik, lélekzése nehezedik, melye igen szorongatodik, és szorítodik, gyakran melyét epefzto fájdalommal hurutól, de semmit nem vét-ki, és szüntelen szomjuzik: ez annak a' jele, hogy a' veres himlőnek tsipös matériája a' tüdőre-is el-terjedett, és abban gyuladást szerzett.

Ekkor hát, ámbár jól ki-ütött-is a' himlő, eret kell vágni, és ha azután mindjárt nem kezd a' beteg turhát kivetni, vagy ha a' lélekzést nem könnyebben, és nem szabadabban téfzi, ismét ujjonnan egyszer vagy többször is, eret kell rajta vágni, azomba az

említett lágyító, higitó és gyengén hivesítő szereket-is bőven kell néki adni, és a' forroságát-is gyakorta való klistér által kell enyhíteni: ezek által többire nagyot könnyebbül a' beteg. De ha ezek után-is nehezen lélekezne a' beteg, ha fejét nem bírná, kábult volna, és esze nélkül beszélné, a' lába ikrájára, hojagot izivo flastromot-is kell tenni.

Az illy veszedelmes állapotban, hamar kell az orvofsághoz nyulni, és így gyakran eleit lehet venni, hogy a' tüdőben tekély vagy tene ne támadjon.

Igen jó jel az mindég, ha az illy állapotban-is, a' veres himlő jó rendben van, ha világos piros színe meg-marad, mert ez annak a' jele, hogy a' természet még jó erőben van, és hogy semmi mérges veszedelmes történet nints a' testben.

Ha a' veres himlő rendes időben kezd halaványodni, és el-mulni, ha az által a' beteg könnyebben lélekezik, és a' turohát könnyebben veti-ki, ha a' hideg-lelés igen nagyot szünik; ekkor jó reménységben kell a' gyógyulás felől lenni: de azomban az említett szerekkel mindaddig kell élni, míg a' Hideg egészen el-mulik, és a' hurut meg-izünik: ezután-is pedig egy darabig a' beteg csendességben tartsa magát, és mérsék-

lett

lett melegben légyen, mert a' hideg ekkor igen árt.

Ha a' turha igen ragafzos, és a' beteg nehezen veti-ki, orvofsággal kell segiteni rajta, minc Nro. 32. 33. 34.

A' veres himlös nyavalya gyakran, rendszeren és szerentséfen mégyen végbe; de néha mikor a' bőr kezd hámlani, ismét kemény hurut, melynek szorongatódása jö a' betegre, pulsusa ismét hideg-lelös, forrosága, és szomjusága nagy, melyében és a' melynek táblája alatt égetéft érez.

Ilyen állapotban az ér-vágás kiváltképpen szükséges, mellyet, ha nem könnyebszik a' beteg, ismét ujjonnan kell kezdeni, azomban lágyito, vért higitó italt, mint fellyebb böven kell néki adni, és úgy kell orvofolni mint-ha a' tüdő gyuladásban vólna.

Ha egynéhány napok mulva a' hideg szünik rajta, az elébbi lágyito italok közzé harmad résznyi tejet kell tölteni: az által nagyot könnyül a' betegnek melye, és ereje-is hamar kezd jöni.

Néha pedig jó darabig genyetséges turhát vet-ki a' beteg, és estvénként mindég borzadás jö réá, mellyet hofzszas forroság követ, melly böséges izzadáfsal végzödik, és mikor ál-mából fel-serken a' beteg, többire egéfszen erötlen.

E' nyavalya gyakran szerentséfen el-mulik, ha a' beteg minden két óra mulva, a' Nro. 70. lévő szerből fél fin-tsiával véfzen-bé, ugyan annyi téjben; vagy pedig úgy kell orvosolni mint feliyebb mondatott, midön a' tiidő gyu-ladás meg-geenyetségefedik.

A' veres himlönök mérge gyakran igen tsipös, és a' torokban, fülben, fülnek gondolás mirigyeiben, külömb-féle veres daganatot, hojagot, és apro fekélyeket szerez, mellyekből tsipös, égető matéria, gyakran fokáig foly: ha az illy tsipös matéria a' tiidőre me-gyen által, többire kemény, száraz, hofzfzan tarto hurutot szerez, vagy ha valami turhát vét-is ki a' beteg, a' tsak vizes, égető, tsipös matéria:

Ekkor-is az említett lágyító ital-lal téjjel elegyítve jó darabig kell élni: ha pedig a' köhögés felettébb igen nagy és rendkiviül terhes, akkor az említett tsendesítő szerrel-is kell egyfzersmind élni.

Ha a' veres himlönök ki-litése után a' beteg éjtfzakánként nem alhatik, ki-vált a' köhögés miatt; kell néki est-vénként a' Sz. János kenyerével készült szirupból két lotot adni: vagy más tsen-desítő szert, mint, Nro. 83. 84. 85. Leg-jobb pedig a' Nro. 83. lévő szer, ha egyfzersmind, száraz a' melye a' beteg-nek, és égetéft érez benne.

Néha a' veres himlő hirtelen vízfz a tér a' bőr alá, és nagy veszedelemre teszi-ki a' beteget; ekkor hát úgy kell ötet orvofolni, mint fellyebb a' kölefes pattogzásban, vagy patétsban mondatott.

Midön a' veres himlő rendesen végződött, és a' bőr le-hámlott, azután hafznos gyenge purgátziót adni a' betegnek; egy hét mulva ismét hasonló purgátziót kell néki adni, kivált ha hideg taknyos vérü a' beteg, vagy ha fok tsipös matéria és nedveiség van a' testében.

Sokszor a' veres himlő olly szelid, kivált a' gyermekeken, hogy az első napokon majd femmi változált nem lehet észre venni egélségekben, a' veres himlő könnyen ki-üt rajtok, és kevés napok alatt szereintséfen el-mulik.

De néha a' veres himlő igen mérges, veszedelmes jelekkel kezdődik, és a' beteget mindjárt eleinten el-erőteleníti: néha pedig akkor kezdődik a' nyavallyának sullya, mikor már a' veres himlő ki-ütött, ekkor a' testen a' bőr el-lágyul, a' himlő fetét veres, vagy ón színü lészén, a' beteg kezd szorongatodni, nyughatatlankodni, lélekzése szapora, nehéz, egyenetlen, néha az érző inak rángatodnak - is, 's a' t. ekkor hát mindjárt erőfitő, és a' rothadásnak ellent álló szereket kell elő venni,

ni, millyek oda fellyebb, a' mérges ho-
jagos himlöben, vagy a' rothasztó hi-
deg-lelésben javafoltattak.

A' TEST BÖRÉN LÉVŐ SKÁRLÁT SZINÜ FEL-TSATTANÁSRÓL.

A' Skárlát színü járó hideg-lelésben
majd szinte azon állapotok fordul-
nak elő, mellyek a' veres himlöben
vagyunk: a' harmadik vagy negyedik
napon, igen fok apro veres puntomots-
kák láttzanak a' betegnek ábrázattyán,
és egyéb részén is, mellyek hamar el-
fzélefednek, öfzve folynak, megdagad-
nak, és skárlát szinek van, és gyakran
az egész testet, vagy annak nagyobb
részét bé-fedik: a' hetedik napra ez a'
veres szín ismét el-mulik, és a' bőr
szakaszonként, mint a' halnak kerek-
déd héja, vagy mint a' korpa, meg-
hámlik.

Gyakran e' nyavalyának mindjárt
kezdetin, torok gyuladás esik a' beteg-
re, melly fokszor igen mérges és vesze-
delmes, úgy hogy könnyen rothadás,
vagy fene követi.

Ekkor hát mindenek - felett ezt a'
torok fájást kell orvosolni, az orvos-
lásnak egyéb részét pedig csak úgy
kell rendelni, mint a' veres himlöben.

Midön pedig a' beteget szüntelen
leli a' hideg, és harmadik, vagy ne-
gye-

gyedik nap, testének különböző részein hójagok támadnak, mellyek hasonlok a' tsalán tsipéshez; ekkor az mondatik tsalános fel-pattogzásnak: melly miatt többire minden beteg igen terhes és szüntelen való égést, vagy vízke-tséget szenved.

Az ilyen és más ehez hasonló testen lévő fel-pattogzások, megfontolván mindenkor a' nyavalyának kisebb vagy nagyobb fullyotságát, úgy kell orvosolni, mint felyebb meg-mondattott.

AZ ORBÁNTZRÓL, VAGY SZENT ANTAL TÜZÉRŐL.

Az Orbántz halovány piros, széles, égő, vagy vízkető forro daganat, melly többire a' bőrnek felső részén támad.

Az orbántz akármelley részén a' testnek támadhat ugyan, de leg-inkább az ábrázaton, és lábon támad.

Néha az orbántz nem marad meg azon egy helven, hanem egyik tagról a' másokra mégven által.

Míg az orbántz a' külső részén marad, és a' belső részekre nem megyen, addig nem veszedelmes a' nyavalya.

De ha egyfersmind a' belső részeket-is el-foglalja, vagy ha a' külső részeket el-hagyván, a' belsőkre megyen:
ekkor

ekkor az orbántz veszedelmes, fokszor halálos-is.

Ha hirtelen az agy-velőt bé-fedő hártyákra, vagy magára az agyvelőre megyen által, azon részekben kemény gyuladáft szerez: ekkor a' beteg el-tűrhetetlen fő-fájáft szenved, hirtelen öröngeni kezd, és dühödni; némellynek egész testében az érző inak és az vastag inak-is erőszakosan rángatodnak, és azután hamar meg-hal.

Szint olyan veszedelmes az-is, midön az orbántz hirtelen a' tüdőre, gyomorra, és belekre megyen: mert azokban veszedelmes gyuladáft szerez, melyet hirtelen fene követ.

A' kiknek testekben a' nedveség tsipös, mindég mérgefesbb azokon az orbántz, mint sem azokon, a' kik erőssek, és testekben a' nedveség egészséges, és édes.

Sokakra ezftendöt által bizonyos időben az orbántz gyakran elő kerül, még pedig mindég azon egy részén a' testnek: minekelötte pedig azon részen ki-itne az orbántz, az illyek egész testekben el-bádgyadnak, hol hideg hol meleg fogja-el öket, szorongatodnak, tsendefen nem alhatnak, az ételt nem kívánnyák, szüntelen szomjuznak, végre a' szokott részen vizketéft, vagy égéft éreznek, és azután azon rész feltattan: és mindjárt meg-könnyebbülnek,
és

és mihelyt a' daganat, idejében elmulik, semmi bajok azután nintsen, és minden dolgaikra alkalmatosok, és frifsek. Az illy személyeknek hafznos az orbántz, mert az által a' tsipös matéria el-válik benne a' vértől, melly ha fokáig a' vérben maradott volna, azt vagy egészen meg-vesztegette volna, vagy más veszedelmes nyavalyát okozott volna.

Az öreg rendü személyeknek leginkább a' lábokat járja az orbántz, melly többire nékik felette vizket: valamig az illy orbántz szokott időre fordul elő rajtok, és nékik könnyebséget szerez, és kivált ha fejek 's melyek könnyebbül általa, az mindenkor hafznos nékik, és az által többire hofzszu életet nyernek.

De mihelyt az öregeken az illy orbántz nem a' szokott időre fordul elő, és sem a' fejekben, sem a' melyekben nem szerez könnyebséget: az mindenkor rosz jel; melly azt jelenti, hogy a' természetnek ereje fogy benne, és testeknek nedvesége annyira meg-romlott, hogy a' tsipös matéria nem válhat külön egészen, sem a' külső részre nem takarodhatik, és így a' belső részeket vesztegeti.

Az orbántz néha közönségesen uralkodik a' nép közt: de többire tsak ritkán, imitt amott találtatik.

Ha az orbántz igen mélyen hatbé a' börbe, ha nagyon fáj, forro, lüktető, és fetét veres: ekkor gyuladás is járult hozzá valóban, és ekkor a' hideg-lelés-is fokkal keményebb.

Ha pedig a' daganat tsak a' börnek felső részén vagyon, mellynek közepe szép piros, dombos, a' kerületi pedig fehéres és lágy: az illy orbántz mindég szelid és gyenge, rend szerént való.

De ha a' szine igen fetét piros, vagy fetét-kék, ha fok apro tsipös sár vizzel meg-tölt hojagotskák láttznak rajta, ha a' beteg-is azomba elerőtlenült: ekkor az orbántz igen mérges, melly gyakran fenévé válik, vagy meg-rothad, vagy fokáig tarto mérges fekélyek lesznek belöle.

Midön az illyen orbántz hirtelen a' belső részre mégyen által, vagy ha egyfersmind mind a' külső, mind a' belső részeket el-foglalja, kivált ha a' főt és a' melyét: ekkor az mindég halálos.

Ha az orbántz a' mondolás, makkos részekre esik, abból gyakran megkeményedett görtsös tsono lesz: ha pedig az orbántz mérges, nehezen gyógyit-

gyíthato, rák fenéhez hasonlo fekély lesz belöle.

A' ködös, nedves levegö-ég; a' testnek nagy és kemény gyakorlása; hirtelen való meg-fázás; kemény harag, 's a' t. leg-föb okai az orbántznak.

Valamig az orbántz, vagy Sz. Antal tüze, meg-marad a' maga sullyofságában, mind addig a' testnek bőre száraz; de mihelyt a' bőr nedvesedik, és a' beteg kezd lafsanként izzadni, az annak jele, hogy a' daganat nem fokára elfog ofzlani.

Az orbántz gyakran igen tsekély, és kevés napok mulva el mulik, de néha igen tartos, és nehezen enged az orvosoknak.

Többire mindég meg-hámlik azon rész, mellyen az orbántz völt, és darabonként hull-le.

Ha az orbántz minden nagy baj nélkül üt-ki valamelly részén, és ha a' beteg külömben magát jól érzi, ekkor nem kell egyebet tsinálni, hanemartsa magát mérséklett melegben, és napjában gyakran igyon a' Nro. 13. lévö szerből: az orbántzos részre bodva virággal meg-töltött 'satskot kell kötni, vagy kámforral jól meg-dörgölt ruhát.

Ekképpen az orbántz igen könnyen el-mulik kevés napok alatt.

Ha pedig mindjárt eleinten a' vérben valami forroság vagy, az elébbi orvoslás mellett végyen-bé napjában kétfzer, vagy háromszor, a' Nro. 1. lévő porból; vagy pedig a' Nro 9. lévő szert kell néki adni.

Midőn az orbántz végződik, jó mindenkor a' betegnek gyenge purgá-tziót adni, mint, Nro. 3. 4. 5. 14. 38. mert így bizonyos benne az ember, hogy semmi tsipös matéria nem marad a' testben, melly ha a' belső részre menne, gyakran veszedelmet okozna.

Ha a' beteg a' gyenge szelid orbántzal nem gondol, orvofolni el-mulattya, ha szüntelen nedves, hideg le-vegő-egen jár, vagy keskeny közön-fuvo szélre téfzi-ki magát: így az orbántzból gyakran nehezen gyógyítható, kemény, letét veres, egyenetlen, utá-latos daganat támad.

De az illyent-is többire meg-lehet gyógyítani. ha kívülről olly flastromot kötnek réá, melly a' Patikában *Melilot* flastromnak, vagy *Labdan* flastromnak mondatik, belső orvofságul pedig, ha a' Nro. 125. lévő szerrel él a' beteg, és olly theát ifzik réá, milyen Nro. 13. vagy 116. van meg-írva.

Ha az orbántz a' testnek egyik ré-széről szüntelen a' másikra mégyen ál-tal, és nem marad egy helyen fokáig; ekkor minden három, vagy négy nap-mulva,

mulva, ha a' betegnek ereje van hozzá, purgátziót kell adni; ha pedig nincs elég ereje hozzá, gyakran kell neki klisztért adni, vagy pedig este, reggel, a' Nro. 3. lévő port vegye-bé, hogy hafa mindenkor lágy legyen; mert így az egy helyről más helyre járó tsipös matéria a' testből kitakarodik, és ellent áthatni, hogy nagyobb nyavalya ne legyen belőle.

Gyakran az orbántz nem kicsiny nyavalya, és nem könnyen mulik-el: mert sokakra mindjárt eleinten kemény, és hofzfas borzadás, epeftödés, melybéli szorongatodás jó; az ételt utálják, akármit-is bé-venni iszonyodnak, fejek szüntelen fáj, a' szív gödrében kemény fájdalmas öfzve huzodást érznek, gyakran sokat-is okádnak; azután égő és lüktető forroságot érznek egész testekben, szomjuságok nagy, pulsfok feszes, kemény, és tellyes, néha ezeken kívül vagynak, és nehezen lélekzenek, azután a' harmadik, vagy többire a' negyedik napon üt-kírajtok az orbántz, melly által az élébbi sullyos állapot kezd rajtok könnyebbülni, azután ezeken kívül többé nem beszélnek, és könnyen lélekzenek.

Ha pedig az orbántznak ki-ütése után-is semmit nem könnyebbül a' beteg, hanem még tovább-is eszén kívül

van: akkor igen roszszul van dolga a' betegnek.

Midőn hát az orbántz illy fulyos nyavalyával kezdődik, mindjárt vért higitó, és édesítő italt kell böven adni a' betegnek, mint, Nro. 6. 7. 8. 13. 40. és ha pulfusa tellyes, kemény, és fefzes, szükség erejéhez mérséklett érvágást rajta tenni, hivesítő kliftéreket bé-adni, lábát gyakran kell fereszteni, és lába-talpára valamennyire tsipös, ingerlő kötést kell tenni, hogy így a' vér a' föröl az also részekre vonattassék.

Ha pedig meg-tettzik, hogy a' gyomorban és belekben tsipös epe sár, vagy más meg-nem emészttetett dolog fekszik: ekkor, mint az állandó hideg-lelésben, gyenge purgátziót kell adni, vagy az említett italok helyett, azokat kell adni, mellyek Nro. II. 39. 141. 198. írva vagynak.

Arra pedig szükség mindég vigyázni, hogy a' beteg sem az érvágás által, sem a' purgátzio által meg-ne erőtelenüljön, mert úgy az orbántz nak rendes el-folyása meg-akadályoztatnék, vagy az a' belső részekre általmenvén, halált okozhatna.

Ha pedig az orbántz, a' fellyebb említett fulyos állapot után is ki-itt a' testen, és az által a' beteg könnyebséget érez: továbbá-is tsak a' higitó, és
lági.

lágýító szerekkel éljen: vagy pedig azok helyet, a' Nro. 13. lévö theával éljen, 's a' mellett olyan szerekkel, mint, Nro. 9. 12. 187. vagynak. Kivül-röl pedig az orbántzos részt, kámforral meg-dörgölt ruhával kell bé-kötöni, vagy bodza-virággal meg-töltött 'satskoval.

Ha az orbántzos daganat fáj, fezfes, és égö, szükség minden harmad, vagy negyed nap mulva purgátziót, de gyengét bé-adni.

Midön az orbántzos daganatnak fezfesége, és forrosága kezd szünni, azután többire el-türhetetlenképpen fokott az vízfketni: ekkor igen nagy könnyebséget lehet szerezni a' betegnek az által, ha minden három óra mulva, a' Nro. 208. lévö szerbe mártott spongiával, vagy ruhával, lágý melegén párolják az orbántzos részt, azután meg-törlik, és ismét bodza-virággal meg-töltött 'satskot kötnek réá.

Ha pedig az orbántzsnak ki-ütése után a' beteg még-is elfzén kívül van, nehezen lélezkzik, de azomba a' pulzusa jó erőben van: ekkor az elébbi hígító és lágýító italokkal tovább-is éljen, még pedig böv mértékben, és egy-szersmind a' lába-talpára a' Nro. 291. lévö jó erős kovászt kell kötni: ha pedig az nem eléggé használna, a' lába-

ikrájára, és nyaka tsigájára - is hojagot szivo flastromot kell kötni.

Ha az illy sulyos állapotban a' külső orbántznak szine és formája jó, és rend szerént való, nem kell nagyon meg - ijedni tőlle: mert többire az illy állapotban úgy szokott meg esni, hogy mihelyt a' külső orbántz kezd mulni és szünni, akkor a' belső részekre hatott nyavalya - is meg - szünik.

Ha pedig az orbántznak külső szine nem jó, és nem eléggé dagadt - fel, ha fok apro, tsipös sár vízzel tellyes hojagotskák vagynak rajta, azomba ha a' beteg igen erőtlen, pulfusa lafsu, kitsiny, gyenge, efze nélkül van, és nehezen lélezkzik; ekkor igen roszszul van dolga.

Ekkor a' Nro. 247. lévő füvekből, meg - töltött satskotskákat kell kézszite - ni, borban meg - főzni, kívülről az orbántzra kötni, és mihelyt edgyik meg - hidegszik, mindjárt másikat melegen kell réá kötni, belső orvofságul pedig minden orában kell adni néki, de változtatva, edgyik orába egy fintsiával a' Nro. 70. lévő szerből, másfik orában pedig a' Nro. 28. 177. vagy más hason - lo erőfitő, és a' rothadásnak ellent ál - lo szerből, mint fellyebb a' Rothaszto hideg - lelésről, és más mérges nyava - lyákról meg - iratott; mind addig éljen pedig ezen szerekkel, míg a' szükség kivánnya.

Midőn az orbántz ámbár jó-féle volt-is az el-mulik a' börről, és a' tüdőre takarodik; a' miatt felette igen szorongatodik a' betegnek melye, nehezen lélekzik, és köhögni-is kezd.

Ekkor ismét az ér-vágás szükséges, melly a' betegnek erejéhez legyen mérsékelve, nyaka tsigájára-is, és lába ikrájára hojagot szivo flastromot kell kötni, azomban a' Nro. 248. lévő italból böven kell itatni: gyakran ezek után izzad a' beteg, szorongatódása szünik; és ekkor tovább-is csak azon itallal éljen: többire azután a' második, harmadik vagy negyedik napon, taknyos, vagy genyetséges turhát kezd köpni a' beteg, melly által nagyot könnyebbül, és végre minden bajtól megszabadul.

Ha az ilyen turhát nehezen vetné-ki a' beteg: a' Nro. 32. 33. 34. lévő szerek által kell segíteni rajta.

Ha pedig az említett szerek után-is, kemény, száraz, szüntelen való, elbádogyafzto hurut terheli a' beteget, melly miá éjtszaka sem alhatna: a' Nro. 80. 81. 83. lévő szerek által kell tsendefíteni: ha ezek után-is nem szünik sem a' hurut, sem a' bádogyadás és szorongatódás, sőt még fulyyosodik a' nyavalya; többire a' nyavalya halálos.

Így kell orvosolni akkor-is a' beteget, mikor az orbántz a' külső részről, a főnek belső részére mégyen által.

Gyakran pedig az orbántzos részen, vizes matériával tellyes, nagy hojagok támadnak, mellyeket mindjárt meg-kell fakasztani, hogy a' tsipös matéria kifollyon belölle: néha magában meg-fakad az illy hojag, és tsipös vizes matéria foly szüntelen belölle: igen jó az illy nedvefséget a' Nro. 208. lévő szerrel gyengén ki-mosni, és azután kevés kámmfórral elegyített ró's, vagy bab lisztet száraz 'satskoban réá kötni, vagy pedig a' Nro. 303. lévő port kell réá hinteni.

Az efféle orbántznak mikor szárad, többire vastag barna vara szokott lenni: mellyett akkor napjában gyakran kell lágy meleg tejes vízzel meg-lotsolni, hogy az meg-lágyuljon és könnyen le-huljon; mert különben az illyen var alatt lévő tsipös matéria igen bé enné magát; de ideje előtt sem kell az illyen vart soha-is le-huilatni, vagy erővel le-tépni: ez néha le-hull igen könnyen, ha olly flastromot kötnék réá, melly a' Patikában, *Melilot* flastromnak mondatik.

Ha pedig az orbántz igen méllyen hat-bé a' testbe, és gyuladást szerez, úgy kell azt akkor orvosolni, mint más egyéb gyulázto nyavalyát; kívülről pedig,

pedig, a' Nro. 235. lévő füvekkel meg-töltött, meg-tiidzött, varrott, vízben meg-főzött 'satskot kell az orbántzra kötni, és a' 'satskot gyakran ujjítani kell.

Midön az orbántz igen mérges, az orvofságnak nem enged, és végre tso-mos, vagy rák fenéhez hasonlo keménység lesz belöle: a' Nro. 49. 60. 91. szezrekkel kell gyógyítani, de azomban a' Nro. 13. 45. 116. lévő italakból böven igyon a' beteg. Ha pedig fekélyek támadnak belöle, napjában kétfzer kell azokat a' Nro. 59. lévő szerrel meg-tisztítani, gyengén ki-mosni, és váfzomból tépett, 's ugyan azon szerbe mártott fonalokkal kell bé-takarítani, és bé-kötni; ha hofszu tsö forma lyukat furt magának a' fekély, abba-is szint azon szerből kell fetskendezni.

Ha az orbántz fenévé válik, ekkor a' Peruviai fa-héj hafznál belsö-képpen: kívülröl pedig, a' Nro. 247. lévő füvekkel meg-töltött, és borban meg-főzött 'satskot kell kötni réa.

Midön némelly idös emberekre az orbántz bizonyos időben, rend szerént elő szokott fordulni, és az nékik egés-ségekre szolgál, de azután egyfzer el-erötelenülnek, és az orbántz nem kerül elő, melly nékik szokott könnyebséget szerezne; ezeknek szükség purgátziót gyakorta adni, ha még erejek van ahoz,

vagy

vagy vizelletet gyengén hajto szert kell nekik adni, millyen Nro. 72. hogy így a' tsipös matéria belölk ki-takarodjon: leg-jobb azomba, ha *fontanellát* is vágnak rajtak, és azt szüntelen folyni hagyják.

Néna az orbántzos daganat nem piros, hanem halovány fejer, és vizes: ekkor igen hafznos, a' Nro.249. említett orbántzhoz készített krétából le-vakart porral, azt bé hinteni; melly kréta így készül, hogy timsót és szalamiákat vizben el-olvasztanak, ezzel a' vízzel, porrá tört fejer krétát, és fekete onból készült fejer infzet (*Cerussa*) ölzve gyurnak, azután egy kevés kámfornak porát is gyurnak hozzá, végre golyobifokra szagatván, árnyékos helyen meg-szárasztják. Hogy kell pedig ezen szereket ölzve mérsékelni, lásd az Austriai Patikás könyvben. Szint-úgy hafznál az is, ha kevés kámforral elegyített ro's, vagy bab lisztel meg-töltött 'satskot melegen kötnek az ilyen orbántzra. Az orbántznak akármelly nemében is árt mindenkor, ha azt kövér, vagy olajos matériával kenik, vagy kötik.

Vagyon még többféle neme-is az orbántznak: néha fok-féle része a' testnek fetét veresen fel-tsattogzik, melly annyira fáj, mintha égetnék; az illy orbántzon fok apro sürü hojagotskák vagynak, mellyekben igen vízkető,
égető

égető tsipös matéria vagon, melly fokszor gyuladást és kemény hideg-lelést szerez: néha pedig semmi hideg-lelést nem szerez, hanem az orbántz feletté való módon ég és vízket. Az ilyen orbántz mérges orbántznak, vagy Sz. Antal tüzének mondatik, melly többire a' melyen támad, és gyakran a' hátig el-terjed, de csak az egyik oldalon, úgy hogy a' másik oldalon semmi hi- ba nintsen. Az ilyen orbántz nem igen emeli-fel a' bőrt, színe sárgás ve- res: néha az illy orbántz az ábrázat- nak csak egyik felén támad; gyakrab- ban pedig a' has körül támad, mint va- lamelley keresztül övedző, és akkor az orbántzos övedzőnek mondatik.

Az orbántznak ezen nemei fokszor igen mérgefek, és fokáig tartanak: fok- szor eret-is szükség vágni a' betegen a' kemény hideg-lelés miatt, és hive- fitő, hígító italok által kell a' gyula- dást enyhíteni; leg jobban használnak pedig mindenkor, a' Nro. 9. 12. 187. 248. lévő szerek, ha fokáig él velek a' beteg; ha pedig ezek által nintsen elégedendő széke a' betegnek, alólról ürítő szereket-is kell gyakorta adni.

A' Nro. 208. lévő szer felettébb használ, ha kívülről párolják véle az orbántzos részt.

Ha ezen orvofságok után sem gyo- gyul az orbántz; a' Nro. 115. 179. 180. lévő

lévő szerek azt meg - gyógyították többire, ha azok mellett vért hígító ita-
lokkal - is él a' beteg, millyek Nro.
13. 45. 116.

Az orbántzot, folyo tsufznak is ne-
vezik némellyek.

A' GUTTA ÜTÉSÉRÖL.

Midön valaki hirtelen minden érzé-
kenységeitől meg - fosztatik, és
úgy fekszik, vagy gyakran csak le rogy-
gyan hirtelen, hogy semmit nem hall,
nem érez, nem mozdul, nehezen és hörög-
ve lélezkzik: az mondatik Gutta-ütésnek.

Gyakran a' gutta-ütés olly vélet-
len, 's olly keményen éri az embert,
hogy hirtelen meg - hal belé; néha egy-
néhány óráig, néha egynéhány napig
el - tart; azután meg - hal a' beteg: de
néha ismét elméjére jö a' beteg, és
meg - gyógyul.

Ha a' beteg nehezen lélezkzik, lé-
lekzet vétele nem egyenlő, ha hortyog
szüntelen, 's melye hörög. ha szája taj-
tékot tur, és ha érzékenységének lem-
mi jele nintsen; ha pulzusa egyenetle,
hamar vér, néha meg - is szünik verni,
és gyenge; ha ábrázattya fel - fuvodik,
és meg - szederjesedik; ha egész testén,
kivált pedig kezén, lábán ragasztos,
bídös, hideg veréjték üti ki magát; ha
a' beteg minden ruttságot alája bortsát;
ha

ha femmit le-nem nyelhet: ekkor a' gutta ütés többire mindég halálos.

Ha a' gutta ütés nem olly nagyon éri az embert, és ha a' szükséges orvoságoknak elő vétele után mindjárt könnyebbül a' beteg: ekkor fokot lehet reményleni gyógyulása felől.

Néha a' gutta ütés tsak gyenge, és a' beteg tsak hamar megépül egészen belől'e, és egyébről nem panaszkodik, hanem hogy a' feje erötelen, és a' tagjai lankadtak: néha pedig megjönnek ugyan az érzékenységei a' betegnek, de nyelve hibáz, akadoz a' belzédben, vagy néha egy vagy több tagjak - is el-efik, szél ütésbe marad.

Az illyen kitsiny gyenge gutta ütés, gyakran elől-járo postája a' következő nagyobb, keményebb gutta ütésnek, mellyet gyakran az egész testnek el-esése, szél ütése, vagy az egyik egész oldalnak elejtése, vagy pedig halál-is szokott követni.

A' gutta ütésben meg-holt embereknek fejekben többire úgy látni, hogy azok az edények mellyeken a' vér foly igen ki-szélesedtek, és sürri vérrel meg-tömödtek; vagy hogy azokból a' vér a' fonek üregeiben folyt-bé; lehet enyves vizes matériát is találni, kivált az agy-velőnek üregiben; néha oda folyt genyetséget is lehet látni.

"Az ilyen okok nyomják, szorit-
tyák az agy-velőt, és az abból szár-
mazo érző inakat tehetetlenekké téfzik,
úgy hogy azok sem a' tagokat nem
mozgathatják, sem nem éreznek töb-
bé, és így minden érzékenység el-fogy:
ha az ilyen okok mindjárt eleinten
erőszakosan kezdődnek, vagy ha lafsan
lafsan öregbednek, és végre a' kisebb
agy-velőt-is, és az abból származo ér-
ző inakat-is hafzontalanokká téfzik:
mindenkor halál követi.

De meg-esik az-is, hogy a' gutta
ütött embernek sem fejében, sem más
egyébb részében, halálának nyilván va-
ló okát nem lehet találni; és ekkor a'
gutta ütés onnét van, hogy az életre
tartozo érző inak hirtelen meg-fosztat-
tak természeti erejektől, vagy pedig,
hogy igen felettébb fok vére folyt-el
a' betegnek, vagy más egyébb utakon
felettébb ki-ürült, még pedig hirtelen
a' teste.

Gutta ütésre hajlandók mind azok,
a' kiknek fok, sűrű, és hamar fel-for-
ro vérek vagyon; azok-is a' kiknek
testek taknyos, enyves, vagy vizes
nedvességgel igen tele van.

Kivált ha egyfzersmind az illyek-
nek nagy fejek, rövid nyakok, hufos
vastag testek van; ha ételben, italban,
's más egyébb dolgokban mértékletle-
nek; gyakran meg-réizegednek; ha tes-
teket

teket hirtelen 's keményen gyakorolják; vagy ha a' fok étel, ital mellett heverő, minden gyakorlás nélkiül való életet élnek; a' nagy harag; hirtelen harag; meg-rettenés, 's a' t. az illyeknek igen ártanak.

Ellenben ha az illy emberek rendszer, és testeknek állapottyához mérseklett életet élnek, ha a' gutta ütésnek el-távoztatására meg-kivántato eszközökkel jókor kezdenek élni; így a' gutta ütést gyakran el-kerülhetik végképpen.

A' gutta ütésben jól meg-kell különböztetni azt, ha a' vértől lett-é az? vagy pedig az enyves, taknyos, vizes, vagy tsipös matériától származott? Mert az illyen különböző októl függ az orvoslásnak-is szükséges különbsége.

Midön a' vértől származik a' gutta ütés, többire még előre nehézséget, tompa feszítő fájdalmat érez a' beteg a' fejében; a' feje szédeleg, a' füle zug, tseng; szemei veressek, ki-düllyedtek, szikráznak; elméje a' gondolkodásra gyenge, és tántorgo; nyelve nehéz, reszkető, akadazo; tagjai hidegek, és kevésbé érzékenyek; szüntelen alhatnék, de még sem aluzik tsendesen, rettentő álmot lát, és az álom után meg-nem ujjul, sőt még bádgyadtabb: végre ha a' nyomba lévő gutta ütésnek eleit nem

Első Rész. V vezzik,

veszik, gyakran meg-esik, hogy az illv beteg minden érzékenységtől hirtelen meg-fosztatik, le rogygyanak, és femmit nem mozdúl.

Ha tehát az illyen elől-járo jelekből, a' beteg testének mivoltából, ábrázatjának verefsen vagy szederjesen lett fel-dagadásából, és a' tellyes és kemény pulsuból, 's a' t. ha nyilván vagyon, hogy a' vérnek bövsége okozta a' gutta ütést: ekkor mindjárt minden halasztás nélkül a' lábán eret kell vágni, és a' vért addig kell folyani hagyni, míg ortzája nem változik, és nem fejeředik.

Ígv meg-esik gyakran, hogy az illy jókor lett bövséges ér-vágás által, a' veszedelemből ki-ragadtatik a' beteg; néha azomba a' beteg ekkor el-ájul egy keveysé, teste meg-hidegszik, okádik, végre azután szemét fel-nyitva, mind jobban jobban eszmélodik, a' mellette lévöket meg-esméri, vagy leg-alább jelet adja annak, hogy már elméjén van; és mind ezek jó jelek: de midön az illy bövségesen lett ér-vágás femmit nem segít, már az igen rossz jel.

Az ér-vágás után hathatos klistért kell adni, mint Nro. 224. és hivesítő, vért higitó, és alólról tisztító italok és szerek által, a' süri és megállapodni kezdett vért kerengő folvására kell indítani, és a' föföel el-vonni, mint,

mint, Nro. 39. 139. 141. 167. 187. azomban a' láb talpára jó erős kovászt kell kötni, millyen, Nro. 291.

Ha a' pulsus ismét nevededik, tellyes, erős, fefzes kezd lenni, két óra mulva ismét eret kell vágni, és azután is, ha a' pulsus, ha a' betegnek ereje, ha a' környül álló dolgok, az ér-vágásnak szükséges voltát jelentik, minden két, vagy három óra mulna eret kell vágni.

Ha pedig a' nyavalva könnyebbül, ha a' pulsus már nem olly tellyes, kemény és fefzes, ha a' beteg elméjére jö, azután az ér-vágással okosan kell élni, mivel már az nem annvira szükséges, hanem az elébbi szerekkel mind addig kell élni, míg szükség, és míg állandoképpen nem jobtúl a' beteg; akkor lehet azután az orvofságot is kisebb mértékben adni, vagy gyengébb szereket lehet elő venni.

Ha pedig a' bövségesen lett ér-vágások után, vagy a' testnek egvébb utakon lett ki-ürítései után is semmit nem könnyebbül a' beteg, vagy ha valamit könnyebbült is, de ismét érzékenységei fogyatkoznak, mély álom borítja-el, vagy nehezen lélekzig: ekkor szükség a' lába ikrájára, nyakatsigájára, és ha szükség több részeire is hozagot szivo flastromot kötni, fejeéről a' haját el-kell nyírni, ábrázattyát hi-

deg vízzel gyakran kell lotsolni, és fejére nedveséget fzélyel ofzlato kötéft kell kötni; a' füle megé nadályokat-is lehet ragasztani; vagy pedig a' feje körül, és a' vállára, felső karjára, száraz, vagy vért szivo köppölyöket-is lehet rakni: azomban pedig a' fellyebb irott szerekkel továbbá-is éljen a' beteg.

Ha mind ezen orvosláfok után-is femmi állandó könnyebséget nem érez a' beteg: kevés reménység van életéhez.

De meg-efik még-is gyakran, hogy mikor már majd femmi reménységnek nem vólna helye, hirtelen a' betegnek orra-vére el-índül, vagy fejéböl valami nedveség sziváro-g-ki, vagy bövségesen okádik, vagy hafa meg-índül, vagy az arany-ér folyni kezd: és fokszor ekképpen minden reménység kívül meg-könnyül a' beteg, és jobban kezd lenni.

Valamig a' betegnek pulfusa erös, és láttzik hogy belsö forrosága vagyon; távoztatni kell minden külsö belsö, ingerlö, erösítö, és forralo orvofságokat: mert az illy állapotban azok mindenkor ártanak.

De ha a' természetnek ereje hanyatlik, és a' pulfus gyenge, kitsiny, tántorgo kezd lenni, ekkor lehet valamennyire ingerlö, és hathatos orvofságot-is néki adni, mint, Nro. 17. 18.

23. 79. 141. így gyakran az el-hanyatlott természet fel-éled, a' beteg egéiz testében böven izzad, és jobban kezd lenni: foha pedig az ilyen beteget nagy melegben való tartás által nem kell erővel izzasztani.

Ha pedig ezen orvofságok sem hafználak semmit, oda van minden reménység.

Vagyon olly neme-is a' forro gutta ütésnek, melly akkor éri az embert, midön a' meleg, száraz idő, hirtelen ködös, nedves, hideg időre változik.

A' kik ekkor hirtelen meg-fáznak, meg-hidegednek, vagy a' kik szokások ellen kéntelenítettnek fokáig a' hideg levegő-égen maradni, holmi foglalatofságok miatt: gyakran esnek ilyen gutta ütésbe, jollehet arra semmi hajlandóságok nem vólt légyen.

Ezek eleinte borzadnak, lankadtak, tagjaikat nehezen birják, azután mindég mely-szorulás jö réájok, nehezen lélekzenek, továbbá fejek fáj, szédeleg; azután egy vagy más tagjokat, vagy néha egéiz fél-oldalokat nem mozdíthatják, és nem éreznek semmit azon a' részen; végre szédelgések öregbedik, érzékenységek el-fogy, 's ugy fekiüfznek, hogy se nem hallanak, se nem éreznek, se nem mozdulhatnak.

Ekkor a' pulfus többire tellyes, fefzes, hideg-lelős; a' lélekzet vétel-is igen nehéz.

Ekkor hát mindjárt eret kell vágni, vért böven kell ki-venni, és ha a' szükség kívánnya, többször-is kell eret vágni.

Kliffért-is gyakran kell a' betegnek adni, és ligyito, higitó, hivesítő italt böven kell néki adni, mint, Nro. 6. 7. 8. 9. II. 39. 40. és lába-talpára kováft kell kötni.

Illyen szerek által többire mindjárt könnyebbül a' beteg, eszére jön, de még nem szólhat, vagy ha szól-is, nehezen, és dadogva szól: azon tagjai pedig mellyek az előtt nem mozdulhattak, és nem éreztek, többire elejtve maradnak, és néha nem-is éreznek.

Némelly beteg illyenkor köhögni kezd, és ragados, enyves, taknyos turhát vét-ki, pulfusa pedig mindenkor hideg-lelős.

Ezért-is az elébbi szerekkel tovább is éljen a' beteg, azomban a' turhának ki-vetését segítő szereket-is kell néki adni, mint Nro. 32. 33. 99.

Ezen szerek által gyakran annyira könnyebbül a' beteg, hogy nem csak könnyebben lélekezik, de még az elejtett tagjai-is erősödnek és azokat mozdíthatja.

Valamig a' Hideg-leli a' beteget, és köhög, távoztatni kell a' külső dörögölést, és a' külső melegítő szereket: a' belső melegítő szerek-is öregbitik e' nyavalyát.

Néha pedig a' Hideg-lelés nem erős, a' pulfus-is nem fefzes, nem-is tellyes; ekkor nem szükség eret vágni: hanem higitó, és gyengén olzlato szerek kívántatnak, mint Nro. 8. 46. 72. melyek-is elégségefek.

Néha meg-esik, hogy a' hirtelen való meg-fázás miatt, és a' testnek bőrén ki-jövő gőzölgésnek benn szorulása miatt, a' fő annyira el-kábúl, hogy a' beteget mély álm nyomja-el, és minden érzékenység nélkül fekszik: de azomba könnyen lélezkzik, pulfusa nem erős nagyon, és alig vér sebesebben, mint az egészséges állapotban szokott verni; és semmi félelmes történet nem adja magát elő.

Az illy betegnek kliftért kell adni, és a' Nro. 13. 40. vagy 72. lévő szerekből bőven kell itatni, egész testét gyengén kell dörögölgetni, és azután elegendőképpen bé-kell takarni, hogy lassanként izzadni kezdjen; így hamar és könnyen meg-gyogyul az illy beteg.

Az illyen gutta ütésnek nemében is árt minden-féle melegítő orvosság: ha pedig a' beteg igen hideg és taknyos természetű, lehet néki a' Nro. 17.

18. 23. lévő szerekből adni, és ha azok után hamar nem könnyebbízik, a' lába-ikrájára hojagot szivo flastromot kell kötni, és gyakran klistért néki adni.

A' hideg, vagy taknyos gutta ütés csak az olyan izemélyeken történik-meg, kiknek testek taknyos, enyves nedveséggel tellyes, vagy a' kiknek lafsu, meg-sűrűdött, vizes, és tsipös vérek vagyon.

Az ilyen taknyos, enyves matéria, gyakran úgy bé-tölti a' főben lévő edényeket, és ki-feszíti, hogy azok miatt az érző inak meg-szorittatnak, és így taknyos gutta ütést okoznak: mellyet néha meg-lehet orvosolni: néha pedig midön kivált a' vér sűrű, vagy vizes, és tsipös, az illy nedves-ség a' főnek üregibe szivárog, és többire gyógyithatatlan gutta ütést okoz.

Mikor az ilyen taknyos gutta ütés közelit, többire már az előtt jó darab idővel nagy bádgyadásban van a' beteg, feje nehéz, kábult, vagy szüntelen szédelgös, elméje nem tarthatja-meg azt, a' miről gondolkozik, és gyakran a' beszédben úgy fel-akad, hogy nem tudja mit kellefsen tovább mondani: sokat aluszik, még pedig méllyen, annyira hogy alig ül-le, mindjárt el-nyomja az álm, és hortyog; semmivel nem gondol, nem hajt semmire; néha hirtelen

telen egy vagy más tagját el-ejti, vagy ábrázattyának valamelly hufos rézét a' szél meg-üti, 's egy kevés ideig úgy marad, de tsak hamar ismét előbbi mozgathatósága helyre áll.

Ha pedig az illy beteget a' taknyos hideg Gutta ütés, valósággal elérí, ekkor annak ábrázattya el-eñk, el-sáppad, vagy föld színü: pulfusa gyenge, kitsiny, egyenetlen, gyakran el-is marado; lélekzetet nehezen véfzen. 's a' t.

Illy állapotban soha sem szabad eret vágni; hanem ingerlő kliftért kell a' betegnek adni, mint, Nro. 137. 224. lába-ikrájára pedig, és nyaka tsigájára mindjárt hojagot szivo flastromot kell tenni, és fejről a' nedveséget, alóról ürítő szerek által-is kell ki-takarítani, mint Nro. 4. 5. 14. 42. 43. 110. 139. 154. 155. 156. 157. 158. Orrát pedig, és vak szemeit a' Nro. 104. lévő szerekkel kell jól meg-dörgölni.

Ha ezen orvoslás által a' beteg valamennyire könnyebbül, ha elméje meg-jö, vagy ha nyilván való jelét adja az érzékenységnek: a' gyógyuláshoz lehet reménység.

Ha hafa a' betegnek eléggé ki-ürült, azután ingerlő, ofzlato, és vizelletet hajto szereket-is kell néki adni, mint Nro. 17. 18. 22. 23. 79. 113. és a' hojagot szivo flastromoknak -is számát lehet

szaporítani; sokat használ az-is, ha tején el-nyirik a' haját, és a' Nro. 225. lévő flastrommal bé-borítják.

Ha a' beteg kezd jobban lenni, tovább-is csak az elébbi szerekkel éljen: hanem azomba ingerlő kliftért-is, vagy az említett purgáló szerekből gyakran kell adni.

Az említett szereknél melegebb, vagy inkább melegítő orvofságot nem kell soha-is adni az illy betegnek-is, mert azok mindég ártának: ha pedig amazok nem használják oda van minden reménység.

Az illyen gutta ütésben is meg-esik néha, hogy a' gutta ütést okozott nedveség a' főben fel-olvad, és hirtelen bőven le-foly a' torokba: ekkor az illy beteg szüntelen nyeli azt a' nedveséget, és azután fok taknyos, vagy ragaszos tsipös vizes matériát okádik, vagy has-menés jö réá.

Ez néha könnyebségére van a' betegnek: de néha az által ereje el-fogy, meg-hidegzik, 's meg-hal.

Ha a' pulsus eleinte gyenge, de az elébbi szerekkel való élés után jobban vér, és erősödik; ha a' meg-hidegedett tagok meg-melegesznek ismét, és a' betegnek elébbi sáppadt ábrázatya kezd pirosodni; ha a' néki adott italt nagy kívánsággal nyeli-le, és az által jelenti, hogy izomjuságot érez:

a' mind jó jel: így a' természetnek ereje lafsan-lafsan nevededik, és a' hideg ki-leli a' beteget, melly az illy állapotban igen hafznos.

Da ha olly erősen leli a' beteget a' hideg, hogy miatta ezén kívül di-höfiségre fakad, és minden orvofságot fzélllyel vér: ekkor rofzfízülván az ő dolga: és úgy kell vele bánni, mint a' forro hideg-lelésben mondatott.

A' hideg gutta ütésből későbbre épül fel a' beteg, mint a' forro gutta ütésből.

Midön a' gutta ütés akkor éri a' beteget, mikor már az más egyéb nyavalya által egészlen el-erötelenült, testének nedvességei meg-romlottak, és annyira meg-tsipösödtek, hogy már az edényeket-is ki-rágták, és így az agyvelőnek-is üregiben a' nedvesség befzivárgott: az illyen gutta ütés mindenkor halálos.

A' tele vérii fzemélyek, kik a' vérnek bösége miatt gutta ütésre hajlandok, el-kerülhetik a' gutta ütést, ha vért higitó, hivesítő eledellel élnek, ha minden vért forraló, melegítő italokat, minden süfzerfzámos, minden testet igen tápláló, vért szaporító eledelt elkerülnek, ha testeknek és elméjeknek minden kemény, és hofzfzas gyakorlását el-távoztatják; és mihelyt érzik, hogy vérek igen meg-bövíült, vagy forni kezd,

kezd, mindjárt hivesítő, higitó, alól-
ról ürítő italokat, és szereket véz-
nek-bé. Ha pedig így sem kevesed-
ne vérek, ezetendő által gyakran vá-
gassanak eret: de nagy ok nélkül a'
fokszori ér-vágásra senki ne szoktassa
magát; a' kliftér, és láb mosás-is igen
fokat használ.

A' kiknek pedig hideg, enyves,
taknyos vérek vagyon, fűszerfzamos
eledellel, és erős itallal-is élhetnek
mértékletesen; olyan orvossággal-is
gyakran éljenek, melly a' taknyos eny-
ves matériát benne meg-higittsa, öfz-
lassa, és a' vizellet és a' szék által ki-
takarittsa: a' testnek gyakorlása-is e-
zeknek mindenkor szükséges.

Ha feje ezeknek nehéz, kábult, vagy
fokáig tartó buta fájdalmat éreznek
fejekben; az említett purgáló szerek
közzül valamelyiket gyakran kell bé-
adni nékik; használ az-is, ha nyakok
tsigájára hojagot szivo flastromot tesz-
nek néha, és azt fokáig hagyják foly-
ni; vagy szint azon hasznót lehet tenni
fontanella által, vagy a' bőr alatt ke-
refztül huzott finor által.

A' gutta ütésben meg-holt embe-
reknek egész testeken és ábrázattyokon
fetét kék foltok és szeplők láttzanak
gyakran: néha pedig kivált azoknak kik
hirtelen holtak-meg és külömben tele vé-
riiek, és egészségesek voltak, ábrázattyok,

és

ajakok szép pirosan marad; néha azon piroság nevedik, vagy pedig midőn a' vér már oszlani kezd, egyik részről a' másakra mégyn által, úgy hogy külső tekintetre nézve, azt gondolná valaki, hogy az illyek meg-fem holtak: de egy-néhány órák mulva lafsanként kezdenek sáppadni, és végre az igaz halál szín borittya-bé őket, és a' holt testnek szaga ki-adja magát.

A' holtak ilyen változó piroságra, természeti okoktól vagyon, azért is femmi természet-felett való dolognak, vagy tsudának nem kell tartani.

A' SZÉL ÜTÉSRE, VAGY A' TAGOKNAK EL-EJTÉSÉRŐL.

Midőn a' testnek egy vagy több része annyira meg-erőtlenül, hogy az fem a' mozgásra, fem a' maga szokot munkájára nem alkalmas, az, szél ütésnek, vagy tag el-ejtésnek mondatik.

A' testnek mind külső, mind belső részén eshetik e' nyavalya.

A' belső részén előtt ütést többire a' halál követi: de ha meg-nem halis a' beteg, fokkal veszedelmesebb mégis az, és nehezebb meg-gyógyítani, mint-fem a' külső részén előtt szél ütést, jollehet ez-is néha gyógyithatatlan.

Sokszor a' testnek minden külső részeit meg-üti a' szél, és csak a' fő marad

rad szabadon, és épen. Néha pedig az egész edgyik oldalt, néha csak egy tagot üt-meg a' szél.

Mind az, oka lehet a' szél ütésnek, valami az érző inak nedvességének bé-folyását akadályozza, meg-gátolja; vagy a' testnek részeit a' maga ingereltethetőségétől, és vissza nyommo erejétől meg-fofztja.

Ha a' szél ütött résznek érzékenysége, természeti melegsége, és épsége meg-marad: annak orvoslása mindenkor könnyebb, és bizonyosabb. Ellenben ha a' szél ütött rész érzéketlen, hideg, és fonnyadt; annak orvoslása igen nehéz, gyakran lehetetlen-is.

Gyakran a' szél ütés a' gutta ütésből származik: de van olly szél ütés is, melly a' nélkül származik.

Gyakran a' szél ütés előtt egynéhány nappal az illy ember egészséges, friss, könnyü, estve jó egészséggel fekszik-le; jól aluszik; de midön fel-fertken, némelly részeit úgy találja, hogy éppen nem mozdithatja.

Sokaknak pedig már jó darab idővel a' szél ütés előtt, fejek nehéz, fáj, és szédeleg; néha szájok félre vonodik; és némelly tagjaikban rendkívül való'sibbadást, nehézséget, rángatodást, mozdithatatlanságot éreznek, 's a' t. és azután azon tagjokat a' szél ütés miatt csak hamar el-ejtik.

A' nem régi szél ütést sokkal könnyebb meg-gyógyítani, mint a' régit: az öreg, vagy beteges személyeken esett szél ütést majd mindenkor nehezebb orvosolni, mint sem az ifju, erős, és külömben egészséges személyeken.

Az olly szél ütést-is mindég nehezebb gyógyítani, melly a' hideg gutta ütés után következett, vagy a' taknyos, enyves, vizes, szivos, vagy tsipös vértől származott, mint azt, mellyet a' vérnek bősége, vagy sűrűsége okozott.

A' hófzvas kemény betegség után, vagy a' test nedveségeinek igen bőven lett ki-ütése után következett szél ütés, melly ekkor a' nagy el-erőtelenüléstől függ, többire minden orvoslás nélkül magába-is el-mulik, mihelyt a' test erősödik, és illendő táplálás által a' bellöle ki-fogyott nedveség ismét benne meg-szaporodik.

A' szél ütés néha onnét származik, hogy a' tüdő enyves sűrű takonyal telik-meg; ekkor nem szükség egyéb szerekhez nyulni, hanem csak higitó szerek által, millyek Nro. 8. 32. 33. 34. 72. a' taknyos turhának ki-köpését kell segíteni, melly által többire nem 'csak a' tüdő tisztul-meg, és a' hurut könnyebbül, de a' szél ütés-is, lassan-lassan el-mulik.

Ártalmas tévelygés az, midön azt hiszi valaki, hogy mivel minden szél-ütés-

ütésben az el-esett rész, erőtlen és elfonnyadt, tehát azt ingerlő, melegítő, és erősítő szerek által kell orvosolni. Mert az ilyen melegítő szerek által való orvoslás többire árt, gyakran még neveli a' nyavalyát, és néha forro hideg-leléft szerez, melly mindég veszedelemes.

Minden szél ütésben tehát jól meg-kell vizsgálni, hogy mitsodás tettel bír a' beteg? és mind az előtt való, mind a' mostani állapotját jól meg-kell gondolni, és a' szél ütésnek okát jól ki-kell keresni.

Ha a' betegnek pulfusa tellyes, és különben-is egészséges és tele vérü tettel van, mindjárt eret kell rajta vágni, és jó darab ideig lágyító, és osztato orvofságot kell néki adni, mint Nro. 7. 8. 9. 11. 39. Ha széke nints elégedendő, néha néha purgátziót-is kell néki adni, mint Nro. 3. 5. 14. 167. Az illy szerekkel való hofzfás élés által nagy változás esik a' szél ütött részben, mellyben; néha szuros, nyilallo, de el-el-mulo fájdalmat érez a' beteg, és azután mind inkább inkább nevededik az érzékenység, és a' mozgás azon részben: ekkor hát éljen tovább-is a' beteg az elébbi szerekkel, azomban reggel, estve, a' szél ütött részt flannellel, vagy vastag váfzonnal dörgölje.

Az illy fzemélyeken esett szél ütés, gyakran szereintséfen meg-gyogyul az ekképpen rendelt orvoslás által.

Ha pedig az említett szerekkel való hozfzas élés után-is, a' beteg nagy könnyebséget nem érez, és ha a' pulsusa nem felettébb tellyes és feszes; ekkor ingerlő és hathatos szerekhez-is lehet nyulni, mellyek Nro. 73. 79. 135. 142. 180. 181. 228. és igyon gyakran a' Nro. 17. 18. 21. lévő szerekből egy-egy fintsiával: napjában pedig kétfzer dörgölje a' szél ütött részt a' Nro. 226. vagy 227. lévő szerrel.

Ha pedig ezen ingerlő hathatos szerekkel való élés közben a', melyében égést, vagy belső forroságot érez a' beteg, és ha a' pulsusából meg-tettzik, hogy vére nagy forroságban van: ekkor a' Nro. 17. 18. 21. lévő italok helyett, a' Nro. 8. 40. 45. 88. lévőket kell adni: ha azomba széke nints a' betegnek, az említett purgátziókból kell neki adni: és így élje a' szerekkel a' beteg, mind addig mig meg-épül.

Ellenben, ha a' szél ütött beteg nem tellyes vérü, hanem hideg, taknyos természetü, vagy puffadt, és sürrü takonnyal tellyes: ekkor a' Nro. 110. 144. 179. 200. lévő szerekkel való hozfzas élés leg-jobb. A' szél ütött rész-

nek meg-füstölt pamut ruhával való dörgölése-is nagyon segíti a' gyógyulást. Ezen szerek által néha egéizlen meg-gyógyul a' szél ütés, de ha nem gyógyulna-meg, az említett ingerlő, hathatos, vagy más hasonlo szereket kell meg-probálni.

Az el-ejtett tagnak gyógyulását gyakran segíti az-is, ha hojagot szivo flastromot kötnek réá; vagy ha erős szerekkel mint, Nro. 226. 227. napjában kétszer dörgölik.

Némellyeknek használ a' bűdös-köves feredő: némellyeknek pedig az *electrizálás*.

A' NYAVALYA TÖRÉSRÖL.

A' kiket a' korság, vagy nyavalya-törés szokott rontani; hirtelen le esnek, külső, belső érzékenységek el-vész, hüvelykes ujjok öszve vonodik, szájok tadjékot tur, és egész testek erőszakoson rángatodik, és öszve rázodik.

A' nyavalya törés a' leg-rettentőbb, és nehezebb nyavalyák között egy: és gyakran igen nehéz meg-gyógyítani, gyakran pedig éppen nem-is lehet.

Többire hirtelen, és szakaszonként rontya e' nyavalya a' beteget; néha egynéhány órákig, néha pedig csak kevés minutáig rontya.

Ha a' nyavalya-törésnek vége után, a' beteg frissen van, és tilzta elmével van, több reménység lehet gyógyulásához, mint sem, ha azután-is fokáig kábult, izédelgös a' feje, és elméje buta.

A' gyermekeket könnyebb e' nyavalyából ki-gyógyítani, mint sem a' fel-nöött személyeket: de az-is rosz jel mindég, ha a' meg-állapodott növés idejére meg-nem izünik e' nyavalya.

Némellyeket esztendőnként tsak egyfzer vagy kétfzer ront-ki e' nyavalya, akkor-is többire öfzfzel és tavafzfzal; másokat minden holnapba, még pedig többire a' Hold tö'tekor: némellyeket ismét minden héten, vagy minden harmadik, 's negyedik napon; vagy pedig minden nap.

Néha pedig a' nyavalya ki-rontásának ideje igen változik; mert fokfzor el-marad igen fokáig, és azután váratlanul rontya-ki a' beteget, és akkor keményen és hofzfzafon el-gyötri. Néha pedig minden nap egymás után ki-rontya a' beteget, vagy pedig napjában is egynéhányfzor, azután ismét jó darab ideig meg-fzünik.

Néha a' beteg valami változáft érez a' testében, mellyből még előre megtudja, hogy a' nyavalya-törés közelit réa.

De fokfzor femmi olly változáft nem érez magában a' beteg, frifsnek, egélsé-

egészségesnek láttzik, de hirtelen a' fze-
me el-fordul, vagy véletlen el-halo-
ványul, és a' fok emberek közt le-rogy-
gyanik, melly többire fokakban nagy
rettenést szerez: sőt van elég példa réá,
hogy az illy rettenés miatt, fokban nya-
valya törésbe estek, mellyből azután
igen nehezen gyógyultak-meg: azért-is
az illyen beteg, a' mennyire tsak le-
het, kivált ha a' nyavalya ki-rontá-
sának idejét előre meg-nem érzi, a'
közönséges gyülésekbe ne menyen.

Ha a' szülék közzül edgyik nya-
valya törös, gyakran a' gyermekek-is
ollyan léfzen; vagy há a' szülék köz-
zül edgyik sem nyavalya-törös, de ha
az Anya terhés korában valamelly
nyavalya-töréstől hirtelen meg-rettent,
meg esik néha, hogy a' nyavalya-törés
vele születik a' gyermekével; és az ek-
kor többire orvosolhatatlan. De meg-
esik, hogy az illy gyermekek sem üt-
ki fokszor e' nyavalya fok esztendökig,
vagy soha sem-is, ha tsak más segítő
hathatos ok nem járul hozzá, melly
ezen nyavalyának magvát fel-élesztze.

Illyen segítő, és a' nyavalya ki-
törésre alkalmatlanságot ádo okok néha
a' hirtelen való ijjedes, kemény harag,
boszorkodás, izoktzi hofzfzas vir-
ralztás, forroság, el-erőtlenítés, a'
Diätában, és a' izerelem dolgában va-

ló rendeletlenség, a' fűszerzamos eledelek, erős italok, részegség. 's a' t.

Azomba ezek az okok magokba is elégedendők arra, hogy valakit nyavalya törésbe ejtsenek, ha az előtt a' nyavalya törésnek femmi magva és nyoma nem vólt-is benne.

Gyakran okozta e' nyavalyát a' kaponyának belső oldalán valami tsontnak ki-növése; a' nyomorékon nőtt fő, az agyvelőben lévő edényeknek kiféleledése, vagy meg-keményedése, az agyvelőben magában lévő hiba; az agyvelőre takarodott tsipös matéria; az agyvelőben támadt fekély; és gyakran az agyvelőben találtatott féreg; néha onnét-is van e' nyavalya, hogy az agyvelőnek valamely része meg-keményedik, kövé vagy tsontá válik.

Midőn a' nyavalya-törés ilyen okokból származik, a' többire mindég orvosolhatatlan.

Néha pedig a' vérnek bövsége vagy sűrűsége; néha a' rakásra gyült enyves, sűrű vagy tsipös epe sár; néha a' testnek enyves, vagy tsipös nedvesége; néha a' test nedveségeinek felettébb való ki-ürülése, és a' miatt az egész testnek lett el-erőtelenülése, 's a' t. okozák a' nyavalya-törést.

Néha pedig a' nyavalya-törésnek oka, a' főtől, az és agyvelőtől távolabb

lévő részeiben van a' testnek, a' melly ok azokban rendkívül való mozgást szerez, melly a' közelebb lévő érző inakban is ingerlést szerez, és azon ingerlés fel-hat azután az agyvelőre, a' minden érző és mozgató inaknak kutféjére, azt meg-háborítja, és természeti ellen való mozgásra indítja, melly miá minden érzékenységek elfogvatkoznak, és a' testnek majd minden részei, de kivált az önként való tselekedeteknek szolgáló tagok, erőszakoson rángatodnak, és öfve rázodnak.

Így van ez, valahányszor a' nyavalya-törésnek oka a' hasnak valamely belső részében vagyon, mint ez gyakran az epének, lépnek, méhnek viszonytársággal bajoskodo személyeken meg-esik: vagy midőn a' nyavalya-törés. a' gyomorban, vagy belekben lévő tsipős matériától, vagy a' gelesztától, vagy az arany érnek meg-szorulásától, vagy a' hónap számnak el-maradásától származik.

Sokszor származik e' nyavalya onnét-is, ha a' régi fekélyt, a' köfzt, a' rühöt, és más egyéb bőrön való nyavalyát, helytelen orvoslás által hamar el-szárasztják; vagy ha a' Frantzus nyavalyának tsipős matériája, vagy a' köfzvényes matéria a' belső érzékeny részekre mégyen által; vagy ha a' láb-nak, vagy a' honalynak szokott iztadása hirtelen benn szorul, meg-reked;

vagy

vagy ha a' fejer folyást (*Gonorrhoea, fluor albus*) hirtelen meg-állittyák 's a't.

Vagynak olly személyek, kik bizonyos füveknek, és állatoknak szagát éppen nem szenvedhetik, úgy hogy attól mindjárt rofszul vagynak, és nyavalya-töréshez hasonló baj éri őket.

Ha ezen, vagy hasonló okoktól származik a' nyavalya-törés: gyakran meg-lehet tökéletesen gyógyítani.

A' mint pedig e' nyavalyának oka fokféle: úgy orvoslásának-is módja fokféle: és a' ki az okát jól ki-találja, az előre meg-is mondhattya többire, ha lehet-é reményleni meg-orvoslását?

Leg-kiváltképpen azt kell hát tselekedni az orvoslásban, hogy a' nyavalyának oka szorgalmatosán ki-kerestefsék: de az gyakran olly titkos, és el-rejtetett, hogy a' leg-probáltabb Doctor sem tanulhattya-ki.

Szükség hát a' nyavalya-törös személyt jól meg-visgálni akkor, 1.) mikor friss, és egészséges, a' nyavalyától szabadon van. 2.) mikor a' nyavalya-törés közelit réá jöni. 3.) mikor a' nyavalya-töri.

Így jól meg-visgálván egy darabig a' betegnek állapottyát, gyakran az orvoslásnak módját szerentsélen fel-lehet találni, ámbár a' nyavalyának leg-főbb okát ki-nem lehet-is tanulni.

Midön hát a' beteg szabadon van a' nyavalya töréftől, azon kell lenni, hogy mindenféle ok el-hárítsák, a' mi csak a' nyavalya ki-rontásra ujjokban alkalmatóságot adna, vagy annak ostromát fietteté.

Ha tehát az illy beteg sírű vagy bö véri: erejéhez vagy vérenek bövségéhez képest, egyfzer vagy többször is eret kell rajta vágni: vagy ha az arany ere meg-dagadt, nádályokat kell arra rakni.

Azomba higitó, hivesítő, és gyengén purgáló szereket-is kell néki adni, mint Nro. 12. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 193. és mind addig kell így orvosolni, míg ismét a' nyavalya ki-rontya, vagy leg-alább, míg olyan állapotra jut a' beteg, hogy már a' vérnek bövségétől nem lehet félni, hogy a' miatt ismét a' nyavalya ki rontsa.

Ha pedig ismét ki-rontya a' nyavalya, de már sem nem olly erőszakosan, sem nem olly hofzfazon gyötri, mint az előtt; azután-is csak az elébbi szereket kell néki adni, és ha szükségesnek láttzik, lehet ismét eret vágni rajta, vagy nádályokat ragasztani: de jól réá kell vigyázni, hogy az által a' beteg igen el-ne erötelenüljön, hogy ne talám a' miatt még öregbedne nyavalyája.

És így lehet gyakran szerentséfen meg-gyógyítani az olyan nyavalya-töréft, melly egyedül a' vérnek bövségétől, siirüségétől, vagy forroságától izármazott.

Szint ezen szerek által lehet meg-orvosolni az olyan nyavalya-töréft-is, mellyet a' fok, siirü, vagy tsipös epe sár okozott: de ekkor az ér-vágás ritkán fziükséges.

Szint ezen szerek használnak azoknak-is, kiknek hasok kemény, feszes, és belső részeik enyves siirii taknyos matériával tellyefek, jollehet az illy állapotban a' Nro. 132. 142. 144. 173. 179. lévő szerek-is, gyakran fokot használnak.

Ha pedig az illy beteg lépe fájo, (*Hypochondriacus*) vagy méhének vizontagságival bajoskodo, (*Hysterica*) és azomba mája, vagy lépe meg-keményedett: a' Nro. 73. 134. 135. lévő pilulák igen hasznosak, ha fokáig él velek.

Ha pedig semmi ollyas keményedés nints a' belső részeken, hanem a' nyavalya töréft egyedül tsak az érző inaknak felettébb való érzékenysége, ingerlősége, és rendkivül való mozgáfa okozza, ekkor a' Nro. 218. 219. 220. 221. lévő szereket kell elő venni. Ha pedig elegendő széke nints ekkor a' betegnek, gyakran kell kliftért néki adni, vagy az elébbi szerek közzé, alolról iiritő orvofságot-is kell elegyíteni. Az illy

betegnek fokot használ, ha testét gyengén gyakorolja, ha jó időben szép helyeken utaz, vagy ha a' levegő-egyet változtatja.

Ha pedig a' beteg erőtlen testel van, vagy testének kemény részei, kivált az érző inak el-gyengültek: azokat a' Nro. 70. 74. 75. 253. lévő szerekkel kell erősíteni.

Ha pedig azért erőtlen a' beteg, hogy fok vére folyt-el, vagy kemény has menés, vér has vólt rajta, vagy a' fok izzadás, és más okok miatt testéből a' nedvesség ki-fogyott: ekkor, gyenge, könnyen emészthető, jól tápláló eledelt kell néki napjában gyakran, de mindég csak keveset enni adni: a' tejes ital ekkor igen hasznos, kivált ha a' tejet mihelyt ki-fejlik, akkor mindjárt melegen adják-bé néki; innét az illy betegnek leg-jobb, és gyakran egyedül való orvosság a' dajka-téj; a' mellett semmi néki annyira nem használ, mint ha a' mezőn lévő friss tiszta levegő-égen lakik, elméjét kellemetes ártatlan mulatsággal ujjítja, testét pedig illendöképpen gyakorolja: egyedül ekképpen fok beteg úgy meg-épi, hogy semmi más orvosság nélkül nem szükölködik.

Midőn már a' betegnek teste, a' rendes jó élet által, elegendő, és jó féle nedvességgel meg-tölt, de még-is
erő-

erőtlen a' teste: ekkor erősítő szerekhez kell nyulni, millyek Nro. 70. 74. 75. De ha ezen erősítő szereket elébb adják a' betegnek, mint sem teste jó nedvességgel meg-telne, azok mindég ártanak.

A' leg-ártalmasabb, és a' leg-nehezebben gyógyithato erőtlensége a' testnek az, mellyet a' szerelemnek felet-tébb való gyakorlása, és kivált mellyet az *Onania* okoz.

Az említett módon lehet az illy beteget-is meg-gyógyítani, de úgy, ha elébbi rosz életét el-hagyja, és vétkes szokásának véget vét.

Ha pedig az illy nyavalya-törös beteg nem tsak erőtlen, hanem testének nedvessége-is meg-romlott, vagy tsi-pös: elébb testének nedvességét kell meg-jobbitani, és azután kell erősítő szerekhez nyulni.

Midőn pedig a' nyavalya-törés on-nét van, hogy a' beteg rühes volt, és a' rühet roszszul orvosolták, vagy víz-fza verték a' testben; vagy ha a' bőrön lévő más egyéb nyavalyából, vagy fekélyből; a' bé-szorult, benn rekedt izzadástól; a' szokott időre elő nem ke-riült arany értől, vagy hónap-számtól; a' gelesztától; a' Frantzunak, *Scorbu-tusnak*, köszvénynek benn rekedt tsi-pös matériájától, származott a' nyava-lya-törés, 's a' t. miképpen kelljen ek-
kor

kor a' beteget gyógyítani, meg van írva, az azon nyavalyákról szollo szakaszokban.

A' kik némelly plántáknak és állatoknak szagát tellyeséggel nem szenvedhetik, és a' miatt egész testekben öfzve rázodnak, és érzékenységek megbomol; az olyan szagot kerüljék szorgalmatosan: helytelenül tselekefznek azért azok, a' kik az ilyen személyeket, önként szántszándékkal hirtelen meg rettentik az ilyen dolgokkal; mert az által orvosolhatatlan nyavalya-törésbe ejthetik ezeket. Az ilyen személyek, ha a' Nro. 73. 74. 75. 253. lévő erőfitő szerekkel fokáig élnek, ezen különös természetek meg-változhatnak: gyakran pedig csak magában-is meg-változik természetek, és lafsanként hozzá szoknak az ilyen dolgokhoz.

Az eddig elő adott állapotokban e' nyavalyát el-lehet háritani, és gyakran meg-is lehet gyógyítani, mivel a' nyavalyát szerző ok tudva van, és a' környül álló dolgok magok meg-mutatják, hogy mit kell tselekedni.

Gyakran a' beteg a' nyavalya törésnek két ostroma közt maradt idő-közben, tökéletesen egészséges, és fenki nem mondaná rolla, hogy nyavalya-törös: ekkor hát azt kell jól meg-visgálni, hogy mitsoda állapotban van akkor a' beteg, és mit érez magában, mikor a' nyavalya ki-rontás közelit réá?

Ha ekkor valami bajt érez a' beteg a' hasában, kivált a' vékonyában, ha az ételt nem kívánja, ha a' hányás erőlteti, és ha más egyéb jelekből meg-tettzik, hogy gyomra, vagy béle meg-van terhelve: szükség vagy hánytató szer által, vagy purgázió által, mint Nro. 4. 5. 14. 38. a' meg-gyült matériát testéből ki-takarítani: e' végre két vagy három nap egymás után, vagy minden második nap, a' mint a' szükség kívánja, ilyen szert kell neki adni.

Ha pedig a' nyavalya ki-rontása előtt már egynéhány nappal, a' betegnek fáj a' feje, szédeleg, és forró meleg a' feje; szemei veressek, pulfusa tellyes és sefzes: eret kell rajta vágni, vagy nádalyokat kell ragasztani rá, és a' Nro. 39. 45. 121. 136. 141. 187. 198. lévő szerek által, testét üríteni, vérét higitani kell, hogy a' vér ne menyen olly bövséggel a' före: azomba napjába kétszer lábát kell fereszteni.

Ha pedig semmi jele nints annak, hogy a' vérnek bövsége takaradna a' före, hanem inkább, hogy valami tsipös materia, vagy más nedveség gyül oda; ha a' beteg sáppadt, vagy ábrázatja fel puffadt; ha a' feje nehéz és kábult, vagy ha szüntelen alhatnék; 's a' t. ekkor a' nyaka tsigájára hojagot szivo flastromot kell kötni,

kötni, és erősebb purgáló szereket kell adni, mint Nro. 4. 42. 43. 47. a' lába ikrájára jó erős koválzt kell kötni, és napjában kétfzer egy vagy két oraig tartsa feredöben a' lábát.

El-mulván a' ki-rontás, az idő közben mig ismét ki-rontaná a' nyavalya, purgátziót kell néki bé-adni, ha ereje van hozzá; azomban a' *fontanel-la*, vagy a' bőr alatt kereftül vont finor-is szokat használ, tsak hogy esztendöt által-is folyani kell azt hagyni.

Ha pedig a' beteg ez vagy amaz részében különös fájdalmat érez a' nyavalya ki-rontásnak el-közelítéfekor, és azomban érzi, hogy a' fájos részről valami meggyen fel hirtelen a' före, mellyet mindjárt a' nyavalya ki-rontás nyomba követ: ekkor használ gyakran, és a' ki-rontást el-hárítja, ha egyszeribe mindjárt azt a' részt a' fájos helyen felyül meg-kötik szorosán, vagy keményen öfzve szorittják; de ezt a' kötéft többire tsak a' karon és lábon lehet tenni. Ha tehát olyan része az a' testnek, mellyet sem meg-kötni, sem meg-szorítani nem lehet; mihelyt valami különöft érez a' beteg azon részében, arra mindjárt száraz köppölyt, vagy hojagot szivo flastromot kell tenni: vagy ha, a' fájos helynek természetete engedi, bé-kell vágni, vagy bé-kell égetni.

Gyakran pedig sem a' nyavalya ki-rontásai közt lévő idő közben, sem a' ki-rontás előtt nem lehet semmi jelt látni, melly meg-mutatná, hogy mitsoda orvoslásnak módját kefelesen követni, vagy hogy lehessen a' nyavalya ki-rontásnak oltromát el-hárítani: ekkor meg-lehet próbálni, a' Nro. 142. 218. 219. 120. 221. 223. 228. 295. 309. 310. 311. 312. 313. lévő szereket

Szükség pedig hogy az ilyen szerezellel fokáig élyen a' beteg, hogy meg-lehessen tudni, ha használ-é vagy nem?

Mikor a' nyavalya ki-rontva a' beteget, arra kell vigyázni, hogy az erőszakos vergődés miatt magát ne sértse, fejét vagy tagjait valami keménybe ne üsse; e' végre, ha mód van benne, lágy helyre, vagy ágyra kell tenni, minden mozgására vigyázni kell, derekát, és tagjait, gyengén, és okosan úgy kell igazgatni, hogy sértődés ne essen rajta; a' hüvelykes ujjának erőszakos ki-egyenestítése, többet árt mint használ.

Gyakran olly keményen öfzve szoritja fogait a' beteg, hogy azok széllyel törnek mint az üveg; néha a' nyelvét-is el-harapja: ezért tsak tsendefen fel kell nyitni a' száját, és fogai közzé valamit kell dugni, de nem valami keményt, hanem tser-fának lágy haját, (*Suber*) vagy öfzve göngvölge-

tett

tett vázsnat; de az sem igen nagy ne légyen, mert úgy a' lélekzet vételt meg-ahadályozza; sem igen kitsiny ne légyen, mert úgy semmit nem használ, vagy le-is nyelheti a' beteg: vagy kézzel kell hát tartani azt, vagy hofzizu erős tzérnára kell kötni.

A' nyavalya törés alatt fokot használ, ha frifs hives levegő-eget szereznek a' betegnek, ha ortzáját hideg vízzel gyakran lotsolják; ha orrát, homlokát, vak-szemeit, etzettel, mint Nro. 222. dörgölik; ha pedig azután erőtelen a' beteg, szarvas szarvából készült spirituust, vagy más hathatos spirituust kell az orra-alá tartani, ugyan azzal kell orrát és vak-szemét meg-kenni, vagy ugyan abból egynéhány tseppet, egy kalán vízbe bé-kell adni. Más egyéb hathatos spirituussal pedig nem kell az illy beteget fel-forralni. A' lépe fájo, vagy méhe fájo személyeknek használ igen hamar, a' Hod nevü állatnak 'sirja, vagy az Ördög szar (*Afa fatida.*) füfti.

Gyakran, midön már a' ki-rontás fziinni kezd, ezére jö a' beteg: érzékenysége meg-jö, beszéll, és a' kérdésre jól felel, de tagjai még is rángatodnak: ekkor hát olyan szereket kell néki adni, mint Nro. 37. 107. 219. vagnak.

A' ki-rontásnak el-végződése után pedig, többire a' beteg lankadt, feje kábult, és buta: ezért hát gyengén erősítő orvofságot kell néki adni, mint Nro. 117. 160. Ha pedig azok által nem erősödne-meg, a' Nro. 18. 22. 23. 70. lévő szerekből kell néki adni.

A' kedvetlen komor indulatu, és lépe fájo, vagy méhe fájo személyeken meg-történik a' nyavalya-törés, gyakran egyedül tsak valamelly dologon való hofzfas és mély gondolkodás miatt, a' félénk elme, és hafzontalan képzelődés miatt; néha ezek annyira el-merülnek az elmének tévelygő gondolatiban, és hibás képzelődésiben, hogy azt hiszik végre, hogy az ördög bujt ő beléjek, vagy, a' mint szokták mondani, hogy a' gonofzok rontották-meg.

Az illyeknek az orvofság nem fokot hafznál ugyan: de még-is a' Nro. 218. 219. 223. lévő szerek gyakran jól hafználtak. Ha pedig szerentsésen arra lehet őket venni, a' szüntelen velek való befzélgatás, a' ketsegtetés, az igéreték, a' különös bizodalom, a' szép szín alatt való tsalogatás, az utazások, a' levegő-égnek változtatása által, 's a' t. hogy elméjeket elébbi gondolatjoktól el-vonnyák; és más dologra fordítsák: így ezek többire minden orvofság nélkül szerentsésen meg-gyógyul-

nak: és így nyavalyájokat semmi természet felett való oknak nem kell tulajdonítani.

De vagynak sokszor olly gonosz személyek-is, kik, hogy alamisnát kaphassanak, vagy pedig más egyéb okból, úgy tettetik, mintha őket a' nyavalya torné.

Ezen tsalárdokat a' tettetes nyavalya-törés közben, ha ki jól meg-nézi, mindjárt észre veszi, hogy ezek eizeken vagynak, mivel olly ravaszon tudják tagjaikat háyni vetni, és forgatni, hogy a' hánykodásközben, sem fejeket, sem tagjaikat meg-nem ütik, sem valami kemény dologhoz nem verik; és hogy mennél jobban szánakoznak málok rajtok, annál jobban hánykodnak: pulsfok-is ezeknek a' ki-törés kezdetin úgy vér, mint természettel szokott: ha gyertya világot tartanak szemek eleiben, öfzve húzódik a' szemek, és szemek fénye-is öfzve vonódik, holott, a' valóságos nyavalya-törésben, a' soha sem vonódik öfzve, ha gyertyát tartanak eleibe; azomba ha ezen ravaszoknak bőrét, meg-szorítják, meg-tsipik, vagy tüzzel érnek hozzá, mindjárt jelét adják annak, hogy ők éreznek 's a' t.

Ki-tanulván azért az illyeknek tsalárdságokat, koplaltatásfál, és hogy másoknak például légyenek, nyilván
való

való büntetéssel kell őket meg-orvosolni.

Szintígy kell bánni azokkal-is, kik tettetik, hogy ördög vagyon bennük.

Vége az első darabnak.

